МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії, історії та філософії права

XIV НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА КОПЄЙЧИКОВА

Збірник матеріалів
(Київ, 21 листопада 2024 року)

Київ
2024

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії, історії та філософії права

XIV НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА КОПЄЙЧИКОВА

Збірник матеріалів
(Київ, 21 листопада 2024 року)

Київ
2024

УДК 342 (477) (063)

Редакційна колегія:

Гусарєв С.Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С.С., проректор Національної академії внутрішніх справ доктор юридичних наук, професор;

Пендюра М.М., завідувач кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Кривицький Ю.В., доцент кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку засіданням кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ від 21 листопада 2024 р. (протокол № 7).

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

XIV наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова : зб. матеріалів (Київ, 21 лист. 2024 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 273 с.

У збірнику розміщено результати наукових пошуків здобувачів вищої освіти, наукових і науково-педагогічних працівників, а також юристів-практиків, що присвячені широкому колу питань філософських, історико-теоретичних і галузевих юридичних наук через призму творчого доробку академіка Володимира Володимировича Копєйчикова.

Збірник матеріалів може бути використаний в освітньому процесі, науковій діяльності, є доступним для широкого загалу та сприятиме формуванню високого рівня правової культури та правової свідомості суспільства в цілому.

УДК 342 (477) (063)

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

КОПЄЙЧИКОВ
ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ
(17.11.1923 – 09.06.2002)

вчений-правознавець, засновник наукової школи прав людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України

ЗМІСТ

РЕКОМЕНДАЦІЇ
XIV наукових читань, присвячених пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова 11

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Білозьоров Є. В., Єфіменко І. М.
ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ 13
Богдан І. В.
РОЗВИТОК ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ 16
Бойчук О. І.
ВИДИ ОБМЕЖЕНЬ СВОБОДИ ДОГОВОРУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 20
Власенко В. П., Бесклеткіна М. Ю.
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНИХ УМОВАХ 24
Кравець В. М.
СУЧАСНА НАУКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 27
Кривицький Ю. В.
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: СПРОБА ПОШУКУ СПІЛЬНИХ ТОЧОК ДОТИКУ ТА ПЕРЕТИНУ 29
Лапка В.-А. П.
ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА 35
Лапка О. Я., Горпинченко М. С.
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 40
Лапка О. Я., Копицяк Н. А.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 42
Лапка О. Я., Трофимчук К. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 48
Мельник О. В., Водяник Я. В.
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 51
Мозоль Н. І.
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 55

Назаренко О. А., Харченко Н. П.
ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА 59
Носенко О. В.
ЩОДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БЮРОКРАТИЧНИХ СТРУКТУР: УКРАЇНСЬКИЙ АКЦЕНТ 62
Пермінов Є. Т.
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 65
Пікуля Т. О.
МЕДІА-ВІРУСИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ЯКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ 68
Плотян Д. С.
АРБІТРАЖНА УГОДА ЯК ПІДСТАВА РОЗГЛЯДУ СПОРІВ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ 71
Прус В. З., Дорощук Н. О.
ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ 74
Сняткова Т. М.
САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ВІЙНИ 77
Харченко Т. М.
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПОЛІЦІЇ: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ 80
Шевченко Т. М.
ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 83
Юдіна І. В.
ВПЛИВ КЕРУЮЧОЇ ФУНКЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ДОПУСТИМІСТЬ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 85

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Базиляк І. О.
ЩОДО ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ 89
Банар С. Е.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 92
Барсегян А. А.
ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ 95

Богуславська А. О.
ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ 99
Бомчак М.-А. В.
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ 102
Бреус А. Ю.
«ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА»: ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ РОЗУМІННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ 105
Вербіцький Б. Я.
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ 108
Городецький А. А.
ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇВ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ . 112
Гриськов Д. О.
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОЛІЦІЄЮ СВОЇХ ФУНКЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 116
Данильчук А. В.
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВІДНОВЛЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 119
Демедюк М. С.
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ В УКРАЇНІ 122
Дехтяр М. Ю.
СТАНДАРТИ НАТО У СФЕРІ ОБОРОНИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО 126
Дмитрук І. Р.
РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 131
Заболоцька А. О.
ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА В УКРАЇНІ 134
Задніченко О. С.
ВІЙСЬКОВІ СУДИ ЯК СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 137
Задніченко О. С.
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 141
Заславська А. В.
ОСОБЛИВОСТІ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 144

Іванишин О. І.
ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ
У ПРАЦЯХ В.В. КОПЄЙЧИКОВА..... 147
Ільїна А. О.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ,
ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 149
Капуста Р. В.
СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 152
Клеван В. Є.
ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО
ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ 158
Коваль А. Є.
ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В.В. КОПЄЙЧИКОВА 160
Колочавин М. В.
КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 163
Конівненко К. В.
СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 167
Король Е. Е.
ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ОЗНАК
СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ПРАВОПОРУШЕННЯ 172
Кравцова К. В.
МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО
НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 174
Ксюк К. М.
ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ..... 177
Лебедюк А. Ю.
СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 183
Левківська Д. В.
ПРАВОПОРЯДОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА 187
Марченко К. О.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПОКАРАНЬ ЗА РУСЬКОЮ
ПРАВДОЮ ТА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 191
Муляр В. В.
РОЛЬ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ ТА ІНШИМ ЗЛОЧИНАМ 194
Муратова В. О.
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ
ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 197
Оленський К. В.
КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ
ДОСВІД ПРОТИДІЇ 200

Петренко А. В.
ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК ЗА НОРМАМИ РУСЬКОЇ ПРАВДИ ТА САЛІЧНОЇ ПРАВДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ 203
Польова В. А.
ІДЕОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМУ 205
Прус Б. М.
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 208
Резнік А. О.
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 211
Селезньов М. Д.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВАКУАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ 214
Сіренко Я. В.
ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ 217
Сливка Д. В.
ГАНС ГРОСС – ВИЗНАЧНИЙ ДІЯЧ СВІТОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ 220
Слободяник Д. А.
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ 224
Смиковський О. Д.
СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 227
Сорокін П. Ф.
ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ 230
Суп І. М.
МОРАЛЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ 233
Тарасенко К. В.
ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ 236
Ткачук Ю. А.
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ... 238
Троянська Д. Р.
ФУНКЦІЇ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ 241
Хандусенко О. О.
РЕФОРМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ 244

Чайка С. Ю.
ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ДЖЕРЕЛА, ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ 248
Чепурний А. Ю.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 251
Чернова Т. В.
ТРАНСКОРДОННІ ПЕРЕДАЧІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
У СФЕРІ АВІАТРАНСПОРТУ 254
Шашкова А. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ
ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 258
Шевелев Н. Є.
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 261
Яковець С. О.
ПРАВОВІ ОСНОВИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 264
Яремчук Н. Ю.
ПОЛІЦІЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ
В УМОВАХ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ 267
Плис Н. В.
СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ 271

РЕКОМЕНДАЦІЇ
XIV наукових читань, присвячених пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова

21 листопада 2024 р. новостворена кафедра теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ відповідно Плану науково-дослідної роботи академії на 2024 рік провела XIV наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова (17.11.1923 – 09.06.2002), доктора юридичних наук, професора, дійсного члена Академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України.

Читання продовжили добру традицію щорічних наукових заходів, започаткованих кафедрою теорії держави та права у 2010 році, з метою увічнення пам'яті та популяризації наукового доробку академіка В.В. Копєйчикова. У роботі XIV наукових читань взяли участь здобувачі вищої освіти, наукові та науково-педагогічні працівники, а також юристи-практики.

В освітньо-науковій сфері Володимир Володимирович відомий як видатний учений, визнаний педагог, талановитий організатор наукової діяльності, один із провідних вітчизняних фахівців у галузях загальнотеоретичного правознавства, конституційного права. Академік В.В. Копєйчиков успішно працював над різними правовими та державними проблемами, але найбільший внесок зробив у розробку таких теоретико-правових і конституційно-правових питань як: права людини, конституційний механізм захисту прав і свобод людини та громадянина, забезпечення правового статусу особи в діяльності правоохоронних органів, правова держава, механізм держави, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, конституційний процес в Україні та ін.

Наукові читання пройшли в теплому, дружньому середовищі в дусі конструктивної дискусії з поміркованою полемікою. Особливу увагу організатори та учасники заходу приділили життєвому шляху і творчому доробку В.В. Копєйчикова. Учасники зібрання обмінялися думками з низки актуальних проблем права та держави, а саме: сутність, принципи, функції, механізм, форма сучасної держави, її взаємозв'язок і взаємодія з громадянським суспільством, природа права як особливого соціокультурного феномена та інших юридичних явищ і процесів правового життя. Серед виступів, які викликали підвищений інтерес, варто виокремити наукові доповіді Наталії Іванівни Мозоль на тему: «Проблеми та шляхи розвитку громадянського суспільства в Україні», Тетяни Миколаївни Харченко – «Гендерна рівність у поліції: від стереотипів до правового захисту», а також наукові повідомлення Ольги Ігорівни Іванишин на тему: «Проблематика механізму держави у працях В.В. Копєйчикова», а також Анастасії Євгеніївни Коваль – «Проблема громадянського суспільства в науковому доробку В.В. Копєйчикова».

За результатами XIV наукових читань, присвячених пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова, рекомендовано:

– використати окремі положення тез доповідей, що висвітлені під час наукового заходу, при розробці та вдосконаленні навчально-методичних матеріалів для навчальних дисциплін: «Філософія», «Теорія держави та права»,

«Історія держави та права України», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Юридична деонтологія», «Поліцейська деонтологія», «Професійна етика», «Юридична компаративістика»;

– у майбутньому при дотриманні відповідних вимог, передбачених Порядком видачі диплома про вищу освіту з відзнакою в Національній академії внутрішніх справ, враховувати опубліковані тези доповідей у цьому збірнику матеріалів як одну з підстав для отримання диплома з відзнакою.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Білозьоров Євген Вікторович,
заступник директора з навчально-методичної та наукової роботи навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Єфіменко Ігор Миколайович,
старший науковий співробітник навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Під час функціонування об'єктів інфраструктури держави, окремої уваги набуває питання щодо забезпечення їх безпеки та стійкості, тобто здатності швидко відновлюватися в екстремальних умовах. Необхідність захисту інфраструктури надзвичайно важлива для нормального функціонування держави, особливо під час сучасних загроз, пов'язаних із військовими діями та постійними обстрілами цивільних міст. У цьому контексті, починаючи із середини 90-х років минулого століття до системи захисту інфраструктури було введено таке поняття як «критична інфраструктура».

Під поняттям «критична інфраструктура» необхідно розуміти комплекс надзвичайно важливих матеріальних та нематеріальних об'єктів національної інфраструктури, їх систем та активів, що забезпечують стале функціонування держави, які є настільки важливими для країни, що їх недієздатність, руйнація або пошкодження може призвести до тяжких наслідків і значних матеріальних збитків [1, с. 72]. Конкретизуючи цю категорію, О. Верголяс під «крититчною інфраструктурою» розуміє підприємства та установи, що є стратегічно важливими для функціонування держави та її населення, виведення з ладу або руйнування яких може завдати шкоди національній безпеці і обороні крани та призвести до значних матеріальних збитків чи людських жертв [2].

Досліджуючи проблемні аспекти захисту критичної інфраструктури О. Яременчук та Я. Стахніцький звертають увагу на взаємозалежність інфраструктури, що впливає на масштаб загальносистемних наслідків для функціонування держави та суспільства. Дослідники розглядають критичну інфраструктуру як множинність розташованих в межах території країни функціонально пов'язаних елементів національної інфраструктури чи її частин у вигляді фізичних, організаційних, інформаційно-комунікаційних структур, технологій, активів, засобів, систем, мереж, поставок, процесів та фахівців, які ними управляють, що є вирішальними для забезпечення важливих напрямків діяльності держави в умовах критичної ситуації [3].

Схожих поглядів притримуються С. Чумаченко та В. Тоцько, які наголошують на множинності елементів критичної інфраструктури об'єднаних зв'язками різної природи. Це означає, що усі елементи критичної інфраструктури взаємопов'язані між собою, а отже порушення функціонування одного із них неминуче спричиняє негативні наслідки для іншого [4].

Критична інфраструктура є сукупністю об'єктів, що реалізують функції, виробляють товари і надають послуги, які є життєво необхідними для людей і діяльності країни, порушення яких призводить до дестабілізації суспільних відносин [5]. Під «життєво важливими товарами і послугами» вчені необхідно розуміти ті товари і послуги, які забезпечують базові потреби країни та її громадян.

Виокремлюючи ключові критерії для визначення критично важливих сфер діяльності держави, Д. Бірюков та С. Кондратов пропонують розглядати їх через призму сукупності об'єктів, технологій, державних і приватних структур, порушення роботи яких, впливає на економічну, соціально-політичну, військову та екологічну безпеку. У цьому контексті, вчені визначають поняття «критичної інфраструктури» як сукупність систем та ресурсів, фізичних чи віртуальних, що забезпечують життєво важливі функції та послуги, порушення режиму роботи яких призводить до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного добробуту населення та національної безпеки загалом [6].

До життєво важливих об'єктив та систем відносяться підприємства, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки; потенційно небезпечні об'єкти; об'єкти, які належать до важливих державних об'єктів; об'єкти, які підлягають обов'язковій охороні; об'єкти, які підлягають охороні і обороні в умовах надзвичайних ситуацій і в особливий період; особливо важливі об'єкти електроенергетики та нафтогазової промисловості; національну систему конфіденційного зв'язку; платіжні послуги; чергово-диспетчерську систему екстреної допомоги населенню за єдиним безкоштовним телефонним номером виклику екстрених служб «112»; об'єкти культурної спадщини; аварійно-рятувальні служби; об'єкти, які відносяться до потенційно небезпечних; заклади охорони здоров'я; системи електронних комунікацій тощо.

Отже, незважаючи на різноманітність наукових поглядів щодо визначення поняття критичної інфраструктури, їх зміст має спільні ознаки, які полягають у тому, що критична інфраструктура складається із сукупності та/або комплексу взаємопов'язаних між собою об'єктів та/або систем, функціонування яких є життєво важливим для держави, порушення режиму роботи яких може мати негативні наслідки для національної безпеки та оборони країни. Власне цей наратив прослідковується й у законодавстві ЄС, де поняття критичної інфраструктури визначається як: «об'єкти, системи чи їх частини, розташовані в країнах-членах ЄС, які є суттєвими для підтримки життєво важливих функцій суспільства, здоров'я, безпеки, захищеності, економічного та соціального благополуччя людей, порушення функціонування або знищення яких матиме значний негативний вплив на країн-членів ЄС» [7].

Головною особливістю критичної інфраструктури, є приналежність її до національної системи захисту, яка складається із взаємопов'язаних між собою елементів державно-приватного управління на об'єктах інфраструктури, що прямо чи опосередковано впливають на рівень національної безпеки країни. У цьому контексті, система захисту критичної інфраструктури відноситься до питань національної безпеки та потребує першочергового вирішення. Її формування здійснюється на базі вже існуючих інфраструктурних об'єктів чи систем, до яких можна віднести енергетичні та транспортні мережі, нафто- та газопроводи, морські, річкові, залізничні, авіаційні чи автомобільні мережі, канали зв'язку, системи життєзабезпечення, вивезення і утилізація небезпечних відходів, служби екстреного реагування, оборонний комплекс, органи влади та інші елементи несанкціоноване втручання в роботу яких, може мати непоправимі наслідки для національної безпеки і оборони країни.

Список використаних джерел

1. Єрменчук О. П. Основні підходи до організації захисту критичної інфраструктури в країнах Європи : досвід для України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 178 с.

2. Верголяс О. О. Реформування системи захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури України в розрізі актуальних загроз. URL : https://coolyanews.info.htm;

3. Яремечук О.І., Стахніцький Я.О. Теоретичні підходи до визначення дефініції критичної інфраструктури як об'єкту державного управління. *Публічне управління та митне адміністрування,* № 1 (32), 2022. DOI: 10.32836/2310-9653-2022-1.13.

4. Чумаченко С. М., Троцько В. В. Оцінювання загроз об'єктам критичної інфраструктури. *Науковий вісник: цивільний захист та пожежна безпека.* 2017. № 1. С. 41–47.

5. Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І. Безпека об'єктів критичної інфраструктури в Україні: організаційно-нормативні проблеми та підходи. *Соціально-правові студії.* 2021. Вип. 3 (13). С. 142–148.

6. Бірюков Д. С. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2012. 96 с.

7. On the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. Council directive of 08.12.2008 № 2008/114/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu.

Богдан Ігор Васильович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Дослідження походження української державності не лише захоплює з пізнавальної точки зору, але й має практичне значення. Знання історії та осмислення минулого є ключовими для вирішення актуальних питань та вдосконалення державної системи сучасної України.

З моменту виникнення держави оборонна функція з'явилася через необхідність захищати населення, територію та ресурси від зовнішніх загроз. У різні епохи та культури ця функція приймала різноманітні форми та методи, такі як: військові та силові дії, будівництво оборонних споруд, дипломатичні зусилля та інші засоби.

Академічний тлумачний словник української мови містить такі визначення поняття оборона:

1. Дія за знач. обороняти і оборонятися.

2. Заступництво, підтримка; захист. Ставати в оборону.

3. Сукупність засобів, необхідних для безпеки, захисту країни.

4. військ. Система вогневих точок, укріплень і т. ін., на якій розміщуються війська, готуючись відбити напад противника. Займати оборону.

5. юр. Сторона, яка обстоює інтереси обвинувачуваного під час суду.

Тобто, поняття «оборона» можна визначити як захист від нападу, атаки, а також дії, спрямовані на збереження безпеки та недоторканості. Це може бути як фізичний захист, так і юридичний.

Поняття «функція» тлумачний словник визначає як роботу кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось.

При дослідженні функцій держави методологічно важливо не ототожнювати функції держави та функції державної влади. Функції державної влади встановлюються Конституцією та законами України, вони фактично є напрямами або видами здійснення влади. Безперечно, як випливає з сутності вказаних понять, функції держави і державної влади тісно пов'язані між собою, оскільки призначення державної влади полягає у виконанні функцій держави. Проте, на практиці, державна влада часто має власні цілі і завдання, які нерідко подаються як функції держави в цілому. Щоб уникнути конфлікту інтересів між народом та владою в Україні, методологічно важливо чітко розрізняти функції держави та функції державної влади.

Таким чином, можемо спрощено визначити поняття «оборонної функції» як обов'язок держави захищатися від внутрішніх та зовнішніх загроз. Даний обов'язок еволюціонував і видозмінювався паралельно із розвитком людства, із науково-технічним прогресом. Змінювалися не тільки засоби й методи оборони,

але і загрози, які стояли перед державою.

Вважаємо за доцільне виділити такі основні періоди розвитку оборонної функції в Україні: Ранні форми оборони, Княжа доба, Литовсько-польський період, Козацька доба, XVIII–XIX століття, XX століття.

Наприкінці II – на початку III ст. анти і склавіни утворили протодержавні об'єднання: Антський союз на сході і Склавінський на заході, започаткувавши становлення державності у слов'ян.

IV–VI століття – період найвищого піднесення Антського союзу. Після розпаду Готського королівства під тиском гунів, а потім падіння й самої Гунської імперії, він залишився єдиною політичною силою в Східній Європі, здатною протистояти Візантії. У цей час антське суспільство перебувало на завершальному етапі розкладу первіснообщинного ладу. Прийшов час епохи військової демократії – перехідної форми управління суспільством, яка поєднувала в собі елементи суспільного самоврядування й публічної влади. Головною формою суспільної організації були союзи, що складались з окремих племен, які, в свою чергу, мали вождів, племінні ополчення (дружини). Основою суспільства стає територіальносусідська община. Плем'я втрачає економічні функції, набуваючи натомість значення військово-політичної сили, формується дружина, для якої війна стає професійним заняттям. На відміну від народного ополчення – первісного елементу воєнної організації слов'ян у ранні часи – дружина стала постійною організацією професійних воїнів, що служила опорою для племінної аристократії. Поступово дружина перетворювалась на самостійний орган публічної влади. Вся влада зосереджувалась у руках військової аристократії, в розпорядженні якої перебувала громадська скарбниця, що поповнювалась за рахунок військової здобичі, общинних внесків, міжплемінного оподаткування та судових штрафів.

Поступово військова демократія переросла у військовоієрархічне правління – княжіння. Ватажок великого союзу племен ставав володарем – князем. Так давнє слов'янське суспільство вступило в новий історичний період – період вождизму. Характерною ознакою цього різновиду суспільної організації була акумуляція світської та духовної влади. Утверджувалися нові відносини, за яких більшість населення усувалась від управління і розподілу, але легалізованого апарату примусу ще не було створено. Такі племінні княжіння – територіальні союзи об'єднаних однією династією кількох племен – були досить стійкою формою ранньофеодальної державності у східних слов'ян. Їхньою опорою була система укріплених поселень-градів – центрів перебування князя з дружиною, феодалізованої знаті, місць притулку навколишнього населення під час воєнних дій, осередків язичницьких культів.

Давньослов'янські племінні союзи мали «мирний» («оборонний») характер. Особливістю такого об'єднання, як суспільно-політичної організації, побудованої на кревній спорідненості, була наявність притаманних даному суспільному ладу певних правових ознак: кровної помсти, кругової поруки, колективної опіки, майнової спільності, своєрідного спадкового права тощо. Вищим органом влади давньослов'янського родоплемінного союзу виступали загальні збори, які розв'язували всі нагальні проблеми господарського й

політичного життя, питання війни та миру. Як писав Прокопій Кесарійський, «народ цей не управляється однією людиною і здавна живе у народовладді. Тому все, що для них корисно або шкідливо, вони спільно обговорюють». Інакше кажучи, слов'яни ще не знали авторитарних методів і жили за принципами самоврядування, вирішуючи всі проблеми шляхом обговорення їх на загальних зборах, або вічах. Родоплемінними союзами керувала рада старшин, які частково розв'язували питання самі або передавали їх на загальні збори. Для протидії зовнішнім ворогам кілька родових союзів об'єднувалися в територіальний. Унаслідок добросусідських стосунків у окремих родів виникали спільні військові, адміністративні, господарські, правничі органи. З метою самооборони вони будували укріплення – «міста», де населення рятувалося від небезпеки й проводились віча військових ватажків.

Оборона й наступальні військові походи були однією з основних функцій середньовічної держави Княжої доби, а виготовлення зброї і спорудження фортець –істотними складовими виробничої культури. Литовська держава була зацікавлена у збільшенні війська. За межами удільних князівств, на землях, що безпосередньо підпорядковувалися урядові, впроваджувалася система комплектування війська залежно від розміру земельних володінь. Удільні князі та великі магнати дістали право формувати власні корогви на пільгових умовах. Бояри були зобов'язані виставляти по 2–3 і більше вояків своїм коштом і «в добрих зброях». Виникли окремі категорії дрібних феодалів, які мали нести військову службу. Вище від інших стояли «путні бояри» чи «путники», які приводили на службу з собою озброєних слуг. До кінця XVI ст. на українських землях більшість путників перейшла в розряд реєстрових козаків. У XVI столітті українське козацтво утворило свій центр – Запорозьку Січ, своєрідне військово-політичне утворення, яке стало важливим етапом у формуванні української державності. Запорозька Січ була ініціатором боротьби українців проти панування шляхетської Польщі, турецько-татарської агресії та феодально-кріпосницького гніту. Вона була прообразом демократичної республіканської держави, найхарактернішим проявом військової культури української нації. Ранньомодерна доба в історії української культури відзначилась активним розвитком міст і зокрема світського будівництва – житлових кам'яниць в містах та резиденційної архітектури, яка зберегла оборонний характер, успадкований від фортифікаційних споруд пізньосередньовічного періоду. Разом з тим в оборонній архітектурі зламу XVI–XVII ст. відбулись зміни структурно-типологічного рівня. Саме тоді у нових оборонних ансамблях починають практикувати сучасну бастіонну систему, яка поступово витісняє фортифікаційні укріплення середньовічного типу. Фортеці і замки поступаються палацовим спорудам, естетична складова яких така ж важлива як і оборонна функція. Дуже часто нові фортеці та укріплені палаци інкорпоровані в композиційно-планувальну структуру міст, переважного нового ренесансного типу, як наприклад, Жовква і Язлівець.

Історія XX століття насичена подіями, які формували сучасний світ. Це включає дві світові війни, виникнення комуністичних і фашистських тоталітарних режимів, розкол світу на два блоки та холодну війну між ними,

розпад колоніальних імперій і становлення нових незалежних держав.

XX століття стало ерою технологічної революції та численних проривних винаходів: авіація, ракетобудування, атомна енергетика, атомна зброя, космічні технології, радіо та телебачення, мобільний телефон, комп'ютер, інтернет, антибіотики, нанотехнології, кріотехніка, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, розширення ноосфери в межах Сонячної системи. Крім того, XX століття відзначилося важливими науковими відкриттями у різних галузях: генна інженерія, теорія відносності, клонування, надпровідність, космогонія, космологія тощо.

Закінчення століття було позначене ерою інформаційного суспільства та глобалізації, а також загостренням глобальних проблем, які людство має вирішити в наступному XXI столітті: перенаселення, вичерпання ресурсів, глобальне потепління, деградація довкілля та інші.

У сучасному світі оборонна функція держави залишається однією з найважливіших і складних сфер державного управління. Роль цієї функції полягає у захисті територіальної цілісності, суверенітету та безпеки населення від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Оборонна функція держави зазнала значних змін з розвитком технологій і зміною глобальних викликів. На сьогоднішній день вона включає комплекс заходів, спрямованих на підтримання боєздатності збройних сил, розвиток військово-промислового комплексу, співпрацю з міжнародними союзниками та активну участь у міжнародних миротворчих місіях.

Одним з ключових аспектів сучасної оборонної функції є кібербезпека. У цифрову еру загроза кібератак стала однією з найбільш актуальних. Держави створюють спеціалізовані підрозділи та агентства, які займаються захистом критичної інфраструктури, урядових систем та інформаційних мереж від хакерських атак і кібершпигунства.

Іншим важливим аспектом є розвиток технологій військового призначення. Безпілотні літальні апарати (дрони), системи протиракетної оборони, штучний інтелект та роботизовані бойові машини стали невід'ємною частиною сучасного озброєння. Вони забезпечують ефективність військових операцій та знижують ризики для людського життя.

Також важливою складовою є міжнародне співробітництво. Сучасні виклики безпеки, такі як тероризм, масова міграція та регіональні конфлікти, вимагають спільних зусиль. Держави активно співпрацюють у рамках таких організацій, як НАТО, ООН та Європейський Союз, проводячи спільні військові навчання, обмінюючись розвідувальною інформацією та брати участь у миротворчих місіях.

Проте, незважаючи на всі досягнення, сучасна оборонна функція стикається з багатьма викликами. Економічна нестабільність, політичні кризи та соціальні проблеми можуть послабити обороноздатність держави. Крім того, виникають нові типи загроз, такі як біологічні та хімічні атаки, ядерний тероризм, які вимагають нових підходів та стратегій.

В умовах глобалізації та постійних змін світової політичної ситуації, сучасна оборонна функція держави має бути гнучкою та адаптивною. Це вимагає

постійного вдосконалення військових технологій, професійної підготовки військовослужбовців, а також активного міжнародного співробітництва. Лише за таких умов держава зможе ефективно захищати своїх громадян та забезпечувати національну безпеку.

У підсумку, сучасний стан оборонної функції держави характеризується високим рівнем технологічних досягнень, активним міжнародним співробітництвом та готовністю до нових викликів. Водночас, потребує постійного вдосконалення та адаптації до динамічних змін світової безпеки.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 06.05.2024).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 06.05.2024).

3. Marhold A-A. Responses of international legal academia to the Russian invasion of Ukraine. *Leiden Journal of International Law*. 2023;36(3):487-494.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 06.05.2024).

Бойчук Олег Ігорович,
аспірант Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

ВИДИ ОБМЕЖЕНЬ СВОБОДИ ДОГОВОРУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У цивільному праві свобода договору є одним з основоположних принципів, що дозволяє сторонам вільно укладати договори та визначати їх зміст. Однак існують певні обмеження цієї свободи для захисту публічних інтересів, прав інших осіб та дотримання правопорядку. Основні види обмежень свободи договору:

1. Обмеження законом:

Імперативні норми: Деякі положення законодавства є обов'язковими для дотримання і не можуть бути змінені або виключені за згодою сторін (наприклад, обмеження на продаж певних товарів, встановлення мінімальної заробітної плати тощо).

Заборона договорів, що суперечать закону: Договори, які суперечать законодавству або містять умови, що порушують правопорядок або моральні принципи, визнаються недійсними.

2. Обмеження добрими звичаями і мораллю:

Договори, які суперечать загальноприйнятим нормам моралі або добрим звичаям, також можуть бути визнані недійсними.

3. Обмеження публічним порядком:

Свобода договору не повинна суперечити публічним інтересам або державному правопорядку. Договори, що порушують ці принципи, можуть бути визнані недійсними.

4. Обмеження через захист прав третіх осіб:

Договори не можуть порушувати права третіх осіб або створювати для них обтяження без їхньої згоди. Наприклад, укладення договору, що передбачає передачу речі, яка належить третій особі, без її згоди, є незаконним.

5. Обмеження через недієздатність сторін:

Якщо одна зі сторін договору є недієздатною або має обмежену цивільну дієздатність (наприклад, неповнолітні, особи з психічними розладами), це може бути обмеженням для укладення договору.

6. Обмеження в сфері захисту прав споживачів:

Законодавство про захист прав споживачів містить спеціальні положення, які обмежують свободу договору між підприємцем і споживачем для захисту слабшої сторони – споживача.

Ці обмеження забезпечують баланс між свободою договору і необхідністю захисту публічних і приватних інтересів.

У вітчизняній науковій літературі домінує підхід, що обмеженнями свободи договору є норми нормативних актів, звичаї ділового обороту, а також моральні засади суспільства, що ґрунтуються на розумності, справедливості та добросовісності [4, с. 168].

Згідно європейських підходів свобода договору може бути обмежена заради гарантування справедливості, наприклад, якщо необхідно запобігати певним формам дискримінації чи зловживанню домінуючим становищем [7].

У «Принципах, Дефініціях і Модельних Правилах Європейського приватного права» (DCFR) зафіксовано допустимі обмеження свободи договору, зокрема:

– обмеження щодо третіх осіб (згідно вказаної засади сторони можуть укласти договір тільки щодо себе, якщо не передбачено інше. Договір може діяти доти, поки він не порушує прав третіх осіб. DCFR містить певні винятки, зокрема щодо представництва та застереження на користь третьої особи);

– обмеження щодо шкоди третім особам та суспільству (якщо вказане обмеження буде порушене та матиме місце шкода третім особам чи суспільству, то такий договір може бути визнаний недійсним, навіть якщо його уклали дві рівноправні сторони. Наводиться приклад, що у випадку порушення договором актів ЄС, антимонопольного національного законодавства, що призвело до суспільної шкоди, він має визнаватися недійсним);

– обмеження у випадку неповної згоди (у випадку коли строна мала слабші позиції, згода була невільна або мала місце дезінформація. Наприклад, договір було укладено у результаті помилки або шахрайства, внаслідок примусу чи несправедливого експлуатування, що є підставами для визнання таких договорів недійсними);

– обмеження, спрямовані на недопущення дискримінації (дискримінація розглядається як особлива антисоціальна форма заперечення договірної свободи, а також людської гідності іншої сторони). DCFR забороняє форми дискримінації за статтю, віком та іншими критеріями, перелік яких є відкритим і дозволяє державам-членам ЄС його розширювати у національному законодавстві);

– обмеження свободи приховування інформації на переддоговірних етапах (для запобігання таких несправедливостей, як укладання договору під впливом помилки, шахрайства, примусу, експлуатації, важливим є отримання сторонами повної та достовірної інформації. У сучасних умовах сторонам потрібно надати більше інформації, аби з впевненістю можна було стверджувати, що вони повністю поінформовані. Зауважується, що закон повинен передбачати обов’язок надання повної інформації не тільки про основні характеристики товару, послуг, але і щодо інших істотних обставин. DCFR по суті містить механізм, що встановлює класичний захист від помилок із доповненням обов'язку надати контрагенту інформацію, що є вагомою і дозволяє приймати обґрунтовані рішення. Вказане поширюється як щодо договорів із споживачами, так і на суб’єктів підприємницької діяльності. Критерієм вагомої інформації є те, що сторона укладає договір, який би вона не уклала при наявності в неї вказаних відомостей, що є підставою для правового захисту) [7].

В. Борисова обґрунтовує, що свободу договору можна обмежити задля необхідності захисту більш слабших сторін у договірних відносинах, а також захисту публічних інтересів [2, с. 72]. Л.Г. Паращук вважає, що саме задля збалансування індивідуальних та суспільних інтересів, які взаємодіють органічно, із взаємопроникністю та взаємовпливом приватноправових та публічно-правових норм права, має здійснюватися обмеження договірної свободи, що буде зрозумілим для сторін договору, не призведе до негативного ставлення чи супротиву [5, с. 185]. Г. Бабаджанян, досліджуючи обмежування саморегулювання на прикладі договору купівлі-продажу, зауважує на тому, що саме принцип доцільності здійснює визначальний вплив на формування умов нормативного саморегулювання при визначенні змісту договорів [1, с. 57]. Є.О. Тупицька, досліджуючи обмеження прав кредиторів за договором споживчого кредитування, вважає що в окремих випадках закон передбачає можливість встановлювати обмеження щодо здійснення певних правомочностей учасниками цивільних правовідносин з метою забезпечення можливості іншому учаснику реалізувати свої права та стабілізувати баланс інтересів учасників договірних відносин [6, с. 98].

Н.Ю. Голубєва розкриває види обмежень свободи договору через аналіз конкретних прикладів, зокрема щодо вибору іншої сторони договору науковиця наводить такий приклад: право учасника товариства з обмеженою відповідальністю на продаж його частки у статутному капіталі обмежується

переважним правом інших учасників на купівлю; договір підлягає укладенню примусово у випадках, коли це прямо встановлено у законі для публічних інтересів або коли строни добровільно взяли на себе таке зобов'язання [3, с. 26].

В. Ладиченко, І. Кравцова виділяють вертикальні обмеження свободи договору. При цьому вчені зауважують, що обмеження договірної свободи встановлено для запобігання порушеню інтересів суспільства, гарантування конкуренції на ринку, а також заради охорони прав учасників відносин. Вірним є і підхід, що при наявніості обґрунтованих обмежень створюються умови розвитку приватноправових відносин, що є реалізацією економічної та соціальної функції держави. Віктор Ладиченко, Ірина Кравцова вважають, що основним правовим засобом обмеження свободи договору є імперативні норми, які не дозволяють сторонам приймати самостійні рішення, а також виділяють такі види обмежень: 1) обов'язковість укладання договору для певної сторони; 2) заборони щодо укладання окремих видів договорів для визначених суб'єктів; 3) обмеженість участі однієї із сторін у визначенні умов договору; 4) встановленість на рівні закону приписів щодо умов договору; 5) вимога узгодженості умов договорів з типовими; 6) закон містить механізм укладання договору, який включає попереднє узгодження умов (чи дозвіл на укладання, чи вчинення визначених дій до укладання договору). Вказані види обмежень вчені вірно узгоджують із державою та її впливом на договірні відносини. А під вертикальними обмеженнями науковці пропонують розуміти такі, які виникають на основі волі сторін, коли вони добровільно в укладеному правочині обмежують свої подальші дії [4, с. 165].

Щодо європейських стандартів, то вони відображені у DCFR, де у повній мірі відтворено підхід гарантування максимальної свободи договору, але при цьому міститься обґрунтування для застосування ряду обмежень з метою забезпечення справедливості, балансу суспільних та приватних інтересів, захисту прав та інтересів слабшої сторони договору (у тому числі споживачів), запобігання певним формам дискримінації чи зловживанням домінуючим становищем, створення основи для економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Бабаджанян Г. Договір купівлі-продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2021. № 1. С. 54–62.
2. Борисова В. Принципи цивільного права. *Право України.* 2017. № 7. С. 67–75.
3. Голубєва Н. Ю. Свобода договору як принцип цивільного права. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2009. Вип. 51. С. 25–29.
4. Ладиченко В., Кравцова І. Теоретичні аспекти співвідношення вертикальних обмежень та принципу свободи договору. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 4. С. 163–170.
5. Паращук Л. Г. Теоретичні аспекти співвідношення свободи договору та публічного інтересу. *Актуальні проблеми правознавства.* Тернопіль. 2013. № 3. С. 184–191.

6. Тупицька Є. О. Обмеження прав кредиторів за договором споживчого кредитування. *Право.UA.* 2023. № 2. С. 97–101.

7. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. The voice of European Lawyers. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles__definitions_and_model_rules_of_European_private_law_Draft_Common_Frame_of_Reference__DCFR_.pdf

Власенко Валерій Павлович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Бесклеткіна Марина Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Динамічний розвиток суспільних відносин зумовлює зміни у сфері прав та обов'язків людини та громадянина, що набувають нового змісту, інших інтерпретацій тощо. Розробка і впровадження ефективної державної політики, яка б ураховувала всі складові елементи прав і свобод людини, є пріоритетним завданням демократичних, правових держав. Загалом інститут прав людини (як соціальний фундамент гуманізму) завжди залишається одним з найвищих моральних ідеалів, до втілення якого мають поступово, але нездоланно наближатися кожне суспільство, кожна держава [1].

З огляду на сучасні глобальні та локальні виклики, формування державної політики у сфері прав людини потребує обґрунтованого підходу, зокрема в аспектах систематизації прав людини, їх гарантування та правового регулювання. У сучасних умовах теоретико-правові дослідження щодо розвитку прав і обов'язків людини й громадянина набувають особливого значення, враховуючи потребу в правовій уніфікації та гармонізації, нових викликів, досягнень науки і техніки тощо. З розвитком суспільства змінюються соціально-економічні, політичні й культурні умови, що впливають на права й обов'язки громадян у різних сферах. Наприклад, М.Г. Хустова зазначає, що результати цифровізації багатьох сфер життя вимагають осмислення та адекватного формулювання правового механізму регулювання, реалізації та захисту прав людини з метою сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина [2,

с. 333].

Пріоритети сучасної державної політики також зазнають певних змін, що відображається в адаптації національного законодавства, створенні стратегій та програм забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Так, шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, ратифікуючи міжнародні стандарти, забезпечуючи їх реалізацію у сфері прав людини, відбувається належне гарантування загальновизнаних прав людини як під час стандартних ситуацій, так і під час запровадження надзвичайного стану, воєнного стану в державі.

Міжнародні стандарти суттєво впливають на формування та реалізацію державної політики у сфері прав людини. Вони сприяють узгодженню національного законодавства із загальновизнаними нормами, підтримуючи розвиток прав людини в умовах глобалізації та сучасних викликів. Ключовий напрям цього впливу полягає в універсалізації прав людини, тобто держави, які ратифікують міжнародні документи, зобов'язуються інтегрувати їх у своє законодавство, сприяючи, таким чином, уніфікації основних прав і свобод людини. Крім того, міжнародні стандарти встановлюють відповідальність урядів за дотримання та захист прав людини, що сприяє розвитку демократичних інститутів, утвердженню верховенства права, посиленню ролі міжнародних організацій. Зокрема, держави-члени зобов'язані дотримуватися рішень цих організацій, що гарантує додатковий рівень захисту прав громадян, розширення економічних і соціальних прав людини, розвиток екологічних прав на здорове довкілля, розвиток прав людини в умовах глобальної цифровізації.

Завдяки міжнародним стандартам, права людини стають більш доступними і зрозумілими у глобальному масштабі, закладаються фундаментальні принципи, які впливають на розвиток національних правових систем, що в цілому сприяє демократизації та стабільності у світі. Подальший розвиток міжнародних правових відносин потребує справді демократичного верховенства права, де дотримання прав і свободи людини, захист їх інтересів, створення гідних умов життя, захист від зовнішніх загроз є основними й незмінними завданнями демократичних, соціальних, правових держав [3, с. 34].

В умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України актуалізуються нові напрями державної політики у сфері прав людини, що пов'язані із відновленням справедливості та зміцненням демократичних цінностей. Зокрема, забезпечення прав постраждалих від збройної агресії (захист і підтримка сімей загиблих, поранених, психологічна допомога та соціальна підтримка для відновлення повноцінного життя постраждалих, компенсація та реституція для тих, хто зазнав втрат через бойові дії, підтримка в реалізації права на справедливий суд винних у скоєнні військових злочинів), прав внутрішньо переміщених осіб (забезпечення житлом, працевлаштуванням та рівними правами у громадах, де вони перебувають), права на достовірну інформацію (посилення свободи слова, підтримка незалежних медіа, журналістів, які беруть участь у контролі за відбудовою країни, забезпечення їхньої безпеки), права на чисте довкілля (зменшення наслідків війни для природи та людини).

В узагальненому вигляді напрями розвитку державної політики у сфері прав

людини і громадянина в сучасних умовах полягають в: глобалізації прав людини, що створює умови для більш якісного їх захисту через міжнародне співробітництво надаючи їм транскордонного характеру; розширенні екологічних прав та обов'язків, що включає право на сприятливе навколишнє середовище та зобов'язання громадян зменшувати свій вплив на нього; удосконаленні соціальних прав та обов'язків, таких як право на освіту, охорону здоров'я, гідний рівень життя, соціальний захист, обов'язки під час пандемій, розширення прав на соціальну допомогу для вразливих верств населення, сприяння рівному доступу до освіти, праці та послуг; гарантуванні цифрових прав, таких як право на приватність у цифровому просторі**,** право на доступ до інформації**,** кібербезпека; посилення обов'язків щодо громадянської активності, соціальної відповідальності, що передбачає стимулювання участі у виборах, громадських ініціативах, волонтерських рухах тощо.

Отже, трансформація державної політики у сфері прав людини та громадянина відбувається під впливом змін у суспільстві та міжнародному праві. Завдяки належному урядуванню у сфері прав людини та громадянина досягається стабільність в системі юридичних норм, забезпечується єдність правового регулювання суспільних відносин, узгодженість усіх компонентів юридичної надбудови, зміцнюється суспільний лад, синтезується світовий правовий досвід.

Список використаних джерел

1. Романенко Є. О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_1_8

2. Хаустова М. Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2022. Вип. 69. С. 328-333

3. Vlasenko, V. (2024). Legal reservations in fulfilling the purpose of the European principle of legal certainty on the example of Ukrainian legislation. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(3), 33-42. https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.33

Кравець Віталій Михайлович,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНА НАУКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі одним із найбільш багатозначних процесів, який впливає на всі сфери життя людини, держави, суспільства є глобалізація. З розвитком технологій та поступовим переходом людства до цифрового суспільства цей процес ще більше прискорився і на думку багатьох сучасних вчених, став важливим викликом XXI століття.

Складність феномену глобалізації та масштаби її проявів обумовлюють полеміку з приводу визначення глобалізації. У широкому розумінні глобалізація – це, з одного боку, процес переростання національних і регіональних проблем в загальносвітові, а з іншого – формування загального господарського, соціального і природно-біологічного середовища в планетарному масштабі. У вузькому розумінні – вона трактується тільки в соціоекономічному аспекті, як перетворення національних, соціальних і господарських структур на цілісну і єдину геосоціоекономічну реальність.

Глобалізація як соціальне явище сприймається достатньо суперечливо. Суперечність виявляється як в розумінні суті й змісту, так і в розробці й описах загальної моделі глобалізації, її наслідків. Одні дослідники вважають процеси глобалізації стихійними та неминучими, інші – цілеспрямованими, а треті говорять про поєднання різних тенденцій. Одні бачать у цих процесах цілеспрямовану та «руйнівну» діяльність досить невеликої групи зацікавлених держав, інші вважають їх об’єктивними, відкритими та взаємовигідними. Треті вказують на те, що, незважаючи на певну стихійність, нелінійність та природність процесів глобалізації, вони мають нині певну спрямованість і зазнають часткової координації на користь деяких держав. Діапазон думок тут досить широкий, проте слід зазначити, що, незважаючи на тривалий час наукового вивчення даного явища і незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених глобалізації, питання про поняття та зміст феномена глобалізації залишається відкритим для обговорення, ця тема далеко не вичерпана.

У розв’язанні проблем глобалізації визначну роль відіграють правові чинники. Правова глобалізація є одним з найважливіших аспектів загальної глобалізації в сучасному світі й відображає всебічний її вплив на державно-правову сферу, що веде до трансформації, зміни й модернізації державно-правових інститутів, норм і відносин у рамках національного та наднаціонального права.

Правова глобалізація є процесом створення світового правового простору, у якому національні правові системи згодом мають втратити своє значення. Однак, практика свідчить, що правова глобалізація, як правило, відбувається між державами, що належать до однієї цивілізаційної сім’ї. Наприклад, створення

наднаціональних механізмів правового регулювання в Євросоюзі було б неможливим, якби держави, що входять до цього союзу, не були б близькими культурно, економічно, релігійно.

Друга особливість правової глобалізації – вона носить в основному регіональний характер, тобто активніше зближуються правові системи держав, що належать до одного регіону світу. Вплив правової глобалізації відбувається у трьох основних напрямах: на стадії правотворчості, у законодавстві та відображається у джерелах права. Звісно ж, що ця класифікація не зовсім повна. Глобалізаційні процеси впливають на велику кількість елементів правової системи. Однозначно можна виділити такі елементи правової системи, що відчувають вплив глобалізації: правова культура, правосвідомість, правове виховання, правотворчість, правозастосування, тлумачення права.

Третя особливість правової глобалізації – вона впливає на більшість елементів правової системи держави і торкається всіх без винятку галузей права. У галузях приватного права глобалізація виявилася у виникненні нових структурних елементів системи права, що мають комплексний характер, предметом регулювання яких є різні види підприємницької та корпоративної діяльності (банківське право, енергетичне право тощо), а також формування єдиних стандартів правового регулювання правовідносин транснаціонального характеру. У свою чергу, у галузях публічного права глобалізація проявляється у створенні наднаціональних механізмів правового регулювання, наприклад, у створенні інститутів міжнародних договорів, наднаціональних органів правового регулювання, наднаціональних судових органів тощо.

Четвертою особливістю правової глобалізації є необхідність у певній легітимації населенням правових змін, що приходять ззовні (наприклад, легалізація легких наркотиків, одностатевих шлюбів, заборона абортів). Тільки за умови прийняття населенням правових змін, що відбуваються через глобалізаційні процеси, можлива їх реальна інтеграція в правову систему.

Ще однією особливістю правової глобалізації є те, що в цьому процесі дедалі більшою силою починають володіти транснаціональні корпорації та інші міждержавні об’єднання, а не держави. Відбувається це тому, що сучасні економічні процеси більшою мірою потребують не національного, а «гармонізованого» глобального правового регулювання. На порядку денному вже стоїть питання про нові глобальні правові механізми регулювання міждержавних відносин у галузі економіки та торгівлі. Тож правова глобалізація покликана забезпечити юридичне оформлення та легітимність інститутам та елементам транснаціональних економічних об’єднань.

Таким чином, правова глобалізація має свої особливості і розглядається як загальносвітова тенденція до зближення правових систем і формування наднаціональних механізмів правового регулювання. З метою збереження національної самобутності, національної культури, забезпечення безпеки необхідно запобігати негативному впливу тотальної уніфікації, контролювати процеси правової глобалізації.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: СПРОБА ПОШУКУ СПІЛЬНИХ ТОЧОК ДОТИКУ ТА ПЕРЕТИНУ

В Задригайлівській сільраді
Сходка відбувалась:
Про реформи всій громаді
Думка трактувалась...[1]

В Україні триває процес демократичних перетворень у різних сферах життєдіяльності суспільства. На жаль, деякі з них довелося призупинити внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, окремі потребують концептуального оновлення, і лише правова реформа продовжується, незважаючи на вплив низки негативних екзогенних та ендогенних чинників. Більше того, рішення Європейської ради від 23 червня 2022 р. про надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу вимагає прискорення адаптаційних процесів у сфері права. Водночас форсовані темпи трансформації правової системи України викликають певні занепокоєння стосовно ефективності правових рішень, прийнятих нашвидкоруч, оскільки в нас і раніше виникали проблеми щодо співвідношення кількісного зростання правового інструментарію з його якісними показниками [1, с. 4].

З огляду на те, що прогресивний розвиток правового життя суспільства потребує ефективної правової реформи, та в контексті розробки теоретико-методологічних аспектів останньої особливої важливості набуває опрацювання і систематизація основних дослідницьких (наукових) підходів до розуміння правової реформи, що й становить мету цієї наукової доповіді.

Так, для переважної частини науковців і юристів-практиків зміст категорії «правова реформа» є інтуїтивно зрозумілим. Підґрунтям для такого припущення є передусім етимологічне значення слова «реформа», тобто перетворення, поліпшення [2, с. 257]. Однак, незважаючи на низку спроб сформулювати чітке визначення цієї категорії, вчені так і не дійшли згоди стосовно загальноприйнятої доктринальної дефініції правової реформи. Розкриваючи сутність, зміст останньої, кожен із фахівців робить акцент на тій чи іншій ознаці правової реформи, яка, на їх переконання, яскравіше її описує [3, с. 65]. Зокрема правова реформа образно характеризується як створення системних передумов для того, щоб країна, нарешті, подолала правовий бар'єр, тобто повністю відбулася як правова й одночасно соціально справедлива держава [4, с. 215].

Відповідно до позиції О.І. Ющика, правова реформа проявляє себе як особливий фрагмент правової дійсності у зміні публічно-правових інститутів. Зміна державних інститутів уявляється як змістова сторона правової реформи; тому здійснення останньої необхідно включає в себе реформування інститутів

[1] Степанюк М. І. Реформальні билиці. Сатира. Гумор. Рівне : Азалія, 2005. 68 с. С. 60.

публічної влади. Правова реформа має сенс лише як державно-правова реформа, що передбачає одночасно зі зміною, так би мовити, правової матерії відповідні перетворення державних структур і способу їх функціонування. Звідси слідує, що правова реформа та державно-правова реформа не розглядаються як два самостійних феномени, що це лише два терміни, які стосуються одного й того ж явища, яке більш точно, здається, було б іменувати державно-правовою реформою. Правова реформа (державно-правова реформа) виступає як зміна державним апаратом законодавчих, адміністративних і правоохоронних державних інститутів, умов і порядку їх функціонування, тобто зміна відповідних загальних функцій державного управління [5, с. 9]. У межах правової реформи ступінь зміни загальних функцій управління теоретично може варіюватися в діапазоні від загального реформування правової форми державного управління (всіх трьох функцій одночасно – законодавчої, адміністративної та правоохоронної) до одиничних змін окремого інституту публічної влади, який становить момент однієї з цих функцій. Разом з тим правова реформа «взагалі» як загальна зміна правової форми в дійсності не існує; на практиці вона реалізується як конкретна правова реформа: парламентська, адміністративна, судова тощо, яка передбачає зміну тих чи інших державних інститутів або їх груп [6, с. 31–34]. Таким чином, правова реформа – це особливе управлінське рішення, що приймає вища (верховна) державна влада (правляча еліта), яка змушена об'єктивно змінюваними умовами функціонування державного апарату відновлювати єдність цього апарату (державної влади), оскільки є заінтересованою у свідомій зміні цього функціонування; рішення, реалізація якого в перетворюючій (реорганізуючій) діяльності державного апарату має результатом утвердження нового режиму законності, що виступає як мета (ціль) здійснюваних цією владою перетворень [5, с. 11]. У цьому загальному понятті правової реформи знайшли відображення суттєві визначення будь-якої правової реформи взагалі, без яких жодна правова реформа не існує. Вона завжди є особливим управлінським рішенням, розпочинається верховною державною владою, має передумовою об'єктивне перетворення умов функціонування державного апарату і викликане нею порушення єдності державної влади, яке змушує цю владу до відновлення такої єдності, породжуючи її заінтересованість у зміні наявного режиму, прагнення цієї влади до встановлення іншого режиму законності, що реалізується в реорганізуючій діяльності державного апарату, котрий виконує це владне рішення [7, с. 452].

Під час дослідження теоретичних проблем законодавчого процесу О.І. Ющик інтерпретує правову реформу в ролі необхідного політико-юридичного способу визначення та реалізації стратегії і тактики здійснення правової політики державою. Удосконалення законодавчого процесу повинно відбуватися в умовах здійснення широкомасштабної правової реформи, вихідним моментом якої є заінтересованість верховної державної влади в новому режимі законності, зумовленому конкретно-історичними умовами існування держави. В Україні існує об'єктивна необхідність правової реформи, адекватним способом здійснення якої є компроміс політичних сил навколо інтегрального варіанта державно-правових перетворень [8, с. 7, 38].

В інших працях точка зору О.І. Ющика набула таких варіантів розуміння правової реформи (франц. reforme, від лат. reformare – перетворювати) як: одного з видів реформи, змістом якої є перетворення правової форми, що пов'язане з утворенням, реорганізацією або ліквідацією інститутів публічної влади та відповідних правових інститутів [9, с. 712]; різновиду реформи, пов'язаного з перетвореннями правової форми функціонування держави, тобто із зміною її законодавчої, адміністративної або правоохоронної функцій, з утворенням, реорганізацією чи ліквідацією окремих інститутів держави і відповідних правових інститутів [10, с. 495]. Перетворення правових інститутів в інших, крім публічної влади, сферах, наприклад, економічній, соціальній, визначається як правове забезпечення відповідних реформ (економічної, грошової, пенсійної, освіти, охорони здоров'я тощо); воно може не пов'язуватися з перетворенням інститутів влади, а може супроводжуватися також правовою реформою, тобто структурними і функціональними змінами в системі влади. Правова реформа розпочинається і проводиться верховною державною владою (правлячою елітою) в разі виникнення потреби змінити наявний режим функціонування держави чи її окремих інститутів, завжди є особливим управлінським рішенням цієї влади, що реалізується в перетворюючій діяльності певних державних органів і посадових осіб, спрямованій на встановлення іншого режиму законності в державі. Це може бути одинична реформа або послідовна низка таких реформ. Правова реформа може бути зорієнтована на перетворення місцевих або центральних структур державного управління, а за функціональною спрямованістю – законодавчої, адміністративної (виконавчої) або правоохоронної функцій держави в тій чи іншій їх частині або поєднанні. У порівняльно-історичній перспективі правова реформа розглядається як спосіб раціоналізації державного управління суспільством. При цьому розрізняють процес раціоналізації еволюційний і революційний, між якими розміщуються всі види перетворень, що відбувалися в розвитку держави [9, с. 712; 10, с. 496].

Дослідницький підхід розуміння правової реформи О.І. Ющика є найбільш розробленим у вітчизняній юридичній науці, його підтримують із певними змінами Н.В. Агафонова, О.В. Бигич, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Опришко, М.О. Теплюк, а також представники інших соціогуманітарних наук. Таким чином, зміст цього дослідницького підходу зводиться до інтерпретації правової реформи як зміни (перетворення) насамперед держави, її інститутів, органів і функцій за допомогою права, тобто правова реформа (державно-правова реформа) ототожнюється з державною реформою, реформою системи державної влади, державно-управлінською реформою тощо.

У свою чергу В.І. Шакун та А.М. Колодій зазначають, що під правовою реформою варто розуміти всеохоплюючу та системну програму заходів, які спрямовані на створення й забезпечення ефективного функціонування правової системи України [11, с. 123]. Плідною в цьому ж ракурсі є позиція П.М. Рабіновича про те, що політика реформування в Україні пов'язана з реаліями посттоталітарного суспільства, а відтак спрямована на поєднання загальнодемократичних завдань із специфічними завданнями, які випливають із конкретно-історичних умов сучасного розвитку. Важливою складовою політики

реформування та значною мірою гарантом її послідовності й ефективності є правова реформа. При цьому реформа правової системи України (правова реформа) – це здійснювані Українською державою (або завдяки її впливу) якісні зміни соціальної спрямованості, сутності, змісту та структури законодавства й інших складових елементів цієї системи [12, с. 18]. У спільному потоці ідей Л.А. Луць під правовою реформою в Україні розуміє комплекс юридичних та інших заходів, спрямованих на формування чи трансформацію структури правової системи з метою забезпечення належного рівня функціонування і розвитку у відповідності з її основними цілями [13, с. 4]. Подібну точку зору стосовно теоретичного образу правової реформи поділяють Д.О. Бондаренко, О.Ф. Скакун та ін. Отож, другий дослідницький підхід полягає в баченні правової реформи в ролі зміни (трансформації) правової системи, її структури (підсистем), ототожнені правової реформи з реформою правової системи.

Вельми цінним здобутком є напрацювання В.В. Лемака, який на основі узагальнення різних точок зору щодо сутності правової реформи у вітчизняній та іноземній юридичній науці виокремлює такі методологічні підходи до її розуміння: 1) правова реформа зводиться до реформування лише публічно-правової сфери суспільства і в цьому сенсі є лише державно-правовою реформою («вузький підхід»); 2) вона спрямована на реформування правової системи суспільства, її структури та окремих компонентів («розширений підхід»). Ці підходи відображають не лише наукові, а й світоглядні позиції їх носіїв (стосовно розуміння сутності держави, праворозуміння тощо), відзначаються належною обґрунтованістю та містять «раціональне зерно», котре необхідно використати у процесі пізнання правової реформи. Між цими підходами є більше спільного, ніж відмінного, й тому поняття правової реформи повинно мати інтегрований характер і частково відображати їх. Звідси слідує, що правова реформа – це державна політика, спрямована на системні перетворення за допомогою юридичних засобів сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами на основі принципів конституціоналізму та правової держави [14, с. 6, 9, 31]. Дослідник обґрунтовує позицію, відповідно до якої терміни «правова реформа» та «державно-правова реформа» є синонімічними [15, с. 8]. Такий науковий підхід щодо сприйняття природи правової реформи у статусі державної (правової) політики підтримують Н.П. Левківська, О.М. Макеєва, В.О. Середюк та ін.

В іноземних юридичних словниках правова реформа (англ. law reform) визначається як постійний процес перегляду законів, щоб вони краще відповідали потребам суспільства [16, с. 174]; процес або рух, спрямований на впорядкування, модернізацію чи інше вдосконалення законодавства в цілому або кодексу, що регулює певну галузь суспільних відносин; дослідження та обговорення закону з конкретної теми (наприклад, банкрутства), як правило, комісією чи експертним комітетом з метою формування пропозицій щодо змін для покращення дії закону. Також цим терміном позначається наука про законодавство, цензурна юриспруденція тощо [17, с. 967].

У загальнотеоретичних працях, присвячених стану та перспективам правової реформи, під останньою запропоновано розуміти якісне оновлення і

вдосконалення законодавства, практики його застосування, підвищення ролі та значення судової влади, суду, правоохоронних органів, досягнення необхідного рівня правової культури, що мають кінцевою метою створення основ правової держави [3, с. 64]. Беручи до уваги те, що в категорію правової системи включаються правові доктрини, норми, інститути права, процеси правотворення і правореалізації, обґрунтовано позицію, що правова реформа виступає перш за все як реформа законодавства й покликана забезпечити верховенство права в усіх сферах життя суспільства, зміцнити механізм підтримки правопорядку. Складовою частиною правової реформи є кардинальний перегляд, кодифікація та систематизація чинного законодавства [2, с. 255].

Відповідно до позиції Б.В. Малишева, правова реформа є одним з найефективніших та іноді чи не єдиним можливим способом забезпечення належного стану телеологічних зв'язків між актами законодавства, що надто важливо для правових систем держав перехідного типу, до яких продовжує належати й правова система України. Теоретико-правові аспекти розуміння поняття, ознак і видів правової реформи затребувані як юридичною наукою, так і фахівцями, які працюють у сфері нормопроєктування. За твердженням Б.В. Малишева, правова реформа – це зміна встановлених у законах основних засад, принципів, завдань, цілей правового регулювання певних суспільних відносин, а також обумовлені цим зміни до інших положень законів і підзаконних нормативно-правових актів задля досягнення якісно нового режиму правопорядку в указаній сфері [2, с. 260]. Цей погляд підтримує з деякими доповненнями та уточненнями низка вчених, зокрема Н.М. Пархоменко, І.О. Капустяк, Н.В. Пильгун, Н.П. Левківська, О.М. Макеєва та ін.

Проаналізовані вище точки зору охоплюються четвертим дослідницьким підходом, згідно з яким правова реформа є зміною (вдосконаленням) законодавства, видом (формою) правотворчості, законотворчості, кодифікації.

Отже, для сучасної юридичної науки характерний плюралізм у розумінні правової реформи, тобто співіснування й конкуренція різних ідей, поглядів, позицій і підходів, що дають відмінні відповіді на ті або інші питання її природи. Дискусійність і суперечливість образу правової реформи закономірно зумовлена складністю предмета пізнання, множинністю типів праворозуміння та уявлень про сутність держави. Узагальнення наявних поглядів на правову реформу, пошук спільних точок дотику та перетину дозволило виокремити чотири основні дослідницькі підходи. Проте бажаної ясності з цього приводу й досі не досягнуто. Як це часто буває, кожний крок уперед у наукових пошуках породжує більше питань, ніж відповідей. Змістова різноманітність підходів до інтерпретації правової реформи зумовлює існування відмінних її дефініцій, кожна з яких є результатом опрацювання певного аспекту правової реформи й жодна з них не є перешкодою для можливості існування всіх інших.

Список використаних джерел

1. Тернавська В. М. Правотворча політика України : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 120 с.

2. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : монографія.

Київ : Дакор, 2012. 364 с.

3. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 320 с.

4. Право і прогрес: запити громадянського суспільства : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. / За заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Наукова думка, 2020. 368 с.

5. Ющик О. І. Правова реформа як спосіб перетворення (реорганізації) інститутів держави : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 1996. 15 с.

6. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні : монографія. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. 192 с.

7. Проблеми теорії конституційного права України : монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Парламентське вид-во, 2013. 616 с.

8. Ющик О. І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 44 с.

9. Ющик О. І. Правова реформа. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юридична думка, 2012. С. 712–713.

10. Ющик О. І. Правова реформа. *Велика українська юридична енциклопедія :* у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / Редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 495–497.

11. Шакун В. І., Колодій А. М. Правова система – основа державно-правової реформи в Україні. *Державно-правова реформа в Україні :* матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 123–125.

12. Рабінович П. Загальна концепція правової реформи в Україні: до характеристики вихідних засад. *Вісник Академії правових наук України.* 1998. № 1 (12). С. 15–24.

13. Луць Л. А. Тенденції розвитку сучасної правової системи України та проблеми правової реформи. *Держава і право.* 2002. Вип. 17. С. 3–5.

14. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 40 с.

15. Лемак В. В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації та поділу федерації : монографія. Ужгород : Ліра, 2002. 248 с.

16. Dictionary of law / P. H. Collin. 4th ed. London : Bloomsbury Publishing Plc, 2004. 330 p.

17. Black’s law dictionary / H. C. Black ; B. A. Garner, editor in chief. 9th ed. Thomson Reuters West, 2009. 1920 p.

Лапка Володимир-Андрій Петрович,
судовий експерт відділу автотехнічних досліджень лабораторії автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів КНДЕКЦ МВС України

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Поняття судового експерта та його правовий статус формувалися протягом багатьох століть і зазнавали значних змін. Історично експерти часто розглядалися не як окремі учасники судового процесу, а їхні висновки не завжди мали вирішальне значення. Так, європейська континентальна доктрина експерта зазвичай розглядала як помічника судді. У свою чергу в англо-американській доктрині – як свідка [1, с. 230]. З розвитком науки і техніки роль експертизи в судочинстві значно зросла, що обумовило необхідність чіткого визначення правового статусу експерта.

В енциклопедичній літературі експерт – це фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу та здатний на підставі своїх знань та досвіду надавати кваліфіковану консультацію [2, с. 340–341]. Академічний тлумачний словник визначає експерта як фахівця, що робить експертизу [3]. Таке тлумачення не розкриває в цілому сутності, змісту та роль експерта у здійсненні судово-експертної діяльності.

Аналіз наукової літератури та національного законодавства дозволяє виокремити наступні сучасні підходи до розуміння правового статусу судового експерта:

- судовий експерт є носієм спеціальних знань. Таке розуміння підкреслює, що експерт повинен володіти спеціальними знаннями в певній галузі, які необхідні для дослідження доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами є особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [4]. Будучи учасниками судового процесу вони надають експертний висновок, на підставі проведеного ними спеціального дослідження, який у судовому процесі може виступати особливим доказом по справі. Відповідно, експерти повинні володіти необхідними спеціальними знаннями, досвідом та навичками з досліджуваних питань. Така вимога міститься і в процесуальному законодавстві, зокрема ч. 1 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [5] чітко визначає, що експертом може бути тільки та особа, яка володіє спеціальними знаннями, що необхідні для з’ясування відповідних обставин справи.

Необхідно погодитись з тими науковцями, які наголошують на тому, що спеціальні знання судового експерта є перш за все теоретичною базою, що забезпечує вирішення експертних задач. Вони є основою на якій формуються компетенція і компетентність судового експерта. При цьому, розрізняють об’єктивну компетенцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт, і суб’єктивну – ступінь володіння конкретним експертом цими знаннями. В свою

чергу суб'єктивну компетенцію часто називають компетентністю експерта. Вона визначається його освітнім рівнем, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної роботи, досвідом у вирішенні аналогічних експертних завдань тощо. Вимога компетентності судового експерта є підставою для його залучення до проведення експертизи [6, с. 325].

- судовий експерт є учасником судового процесу та наділяється певним колом прав та обов'язків. Даний підхід акцентує на процесуальних правах експерта, його можливості брати участь у судовому засіданні, давати пояснення щодо свого висновку.

В певній мірі необхідно погодитись з А.В. Свінцицьким, який правовий статус експерта розглядає як певний обсяг його прав та обов'язків, якими він володіє та реалізовує в ході своєї професійної діяльності [7, с. 81]. Безперечно, таке тлумачення правового статусу судового експерта, на наш погляд, є дуже вузьким і не відображає усі його аспекти. Однак, ми погоджуємось, що будучи учасником судового процесу судовий експерт наділяється певними правами та обов'язками.

Права та обов'язки судового експерта є чітко регламентованими. Зокрема, відповідно ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» (далі – Закон) незалежно від виду судочинства судовий експерт має право: подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [4].

До основних обов'язків експерта відносять: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі (ч. 1 ст. 12 Закону) [4].

Фактично аналогічні права та обов'язки закріплено і у Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) [8]. Однак, необхідно звернути увагу на те, що в Інструкції редакційно права судового експерта викладено дещо інакше у порівнянні із окремими положеннями ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» [4]. Так, порівняльний аналіз п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» та розділу ІІ п.п. 5 п. 2.1 вказує, що останній доповнено виразом «та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення» [8], що на наш погляд

дещо розширює права судового експерта. Також Інструкція передбачає право судового експерта складати окремий експертний висновок, якщо він не погоджується з висновком наданим іншими членами експертної комісії (п.п. 6 п. 2.1. розділу ІІ Інструкції) [8]. З цього приводу необхідно погодитись з С.Д. Нестеренко та О.О. Стуловим, які наголошують на тому, що розширення встановлених Законом повноважень судового експерта підзаконним нормативно-правовим актом є недопустимим і може поставити під розумний сумнів об'єктивність та обґрунтованість висновку експерта [9, с. 86].

Зазначені неточності, необхідність врахування прав та обов'язків, що випливають із положень процесуального законодавства, а також особливості здійснення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та інші аспекти вимагають більш детального аналізу, розробки та внесення змін та доповнень до чинного законодавства.

- судовий експерт є незалежним та самостійним фахівцем. Цей підхід підкреслює незалежність експерта від сторін судового процесу та його підпорядкування лише закону. Експерт має право на самовідвід, якщо вважає, що не може бути об'єктивним.

Незалежність і самостійність судового експерта є важливим компонентом його правового статусу. У ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [4], що своєю чергою є беззаперечним свідченням того, що експерт у своїй діяльності є незалежним та самостійним, і ніхто не має права впливати на його рішення. Відповідно, здійснюючи експертне дослідження, експерт застосовує методику дослідження, яка розроблена і затверджена відповідними органами для певного виду досліджень [10]. Однак методикою передбачено ряд способів та методів, а також засобів проведення певного виду дослідження. Який саме із них варто обрати під час проведення експертизи, визначає експерт самостійно, зважаючи на свій рівень знань, досвід та переконання [11, с. 206].

- судовий експерт як відповідальна особа. Цей підхід передбачає, що експерт несе відповідальність за достовірність свого висновку.

Відповідно ст. 14 Закону України «Про судову експертизу», судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [4]. Так, приймаючи участь у кримінальному провадженні судовий експерт попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок (стаття 384 КК) або за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування (стаття 385 КК) та ін. [12]. Передбачено й адміністративну відповідальність судового експерта: за злісне ухилення судового експерта від явки до суду (ст. 1853 КУпАП); за злісне ухилення судового експерта від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 1854 КУпАП) [13].

Судові експерти підлягають й дисциплінарній відповідальності. Зокрема, до судового експерта, який перебуває у трудових відносинах зі спеціалізованою

експертною установою, можуть застосовуватись заходи дисциплінарного впливу [14; 15; 16, с. 552].

Необхідно погодитись з В.П. Суржан який наголошує на тому, що крім юридичної відповідальності судовий експерт несе ще й морально-етичну відповідальність. Перш за все дану відповідальність судовий експерт несе сам перед собою, а також перед особами, які призначили та на в інтересах яких призначено здійснення судової експертизи [17, с. 52]. Дана відповідальність настає перш за все за недотримання етичних норм професійної діяльності судового експерта.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що правовий статус судового експерта є комплексним і поєднує кілька взаємопов'язаних аспектів. Для підвищення ефективності та узгодженості судово-експертної діяльності необхідно вдосконалити законодавче регулювання, враховуючи сучасні виклики, зокрема, особливості функціонування експертів в умовах воєнного стану. Не менш важливими є питання удосконалення методик експертних досліджень, що мають базуватися на розробці єдиних стандартів, які враховуватимуть специфіку різних видів експертиз. Це, на наш погляд, дозволить мінімізувати ризики суб'єктивності й забезпечити однаковість підходів у різних судових провадженнях.

Список використаних джерел

1. Угровецький О.П. Регламентація правового статусу судового експерта в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Серія ПРАВО. Вип. 43. Том 3. С. 229–234. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/496424.pdf
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) /уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». 2007.
3. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/ekspert
4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 року № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 року № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10066
6. Михайлишин Н.П., Будник Л.А. Правовий статус судового експерта-економіста, зміст його спеціальних знань і компетенцій. // Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія». 30 червня 2017 року, м. Тернопіль. С. 324-326. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/22439/1/324-326.pdf
7. Свінцицький А. В. Порівняльний аналіз правового статусу експерта, спеціаліста та фахівця в галузі права як суб'єктів кримінального процесу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 5 2023. С. 80-86. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/14.pdf

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Інструкція. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/conv#Text

9. Нестеренко С.Д., Стулов О.О. Правовий статус судового експерта: актуальні проблеми аргументації. Криміналістика і судова експертиза. Випуск 65. С. 82–89.

10. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 року № 1666/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text

11. Максимів Л.В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 2. С. 205-207.

12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

14. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 року № 301/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text

15. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.09.2020 року № 675. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text

16. Демидова Є.Є., Домашенко О.М., Колеснікова І.А., Латиш К.В. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності: правовий статус. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 549–553. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/132.pdf

17. Суржан В. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник.* № 2 (30). 2018. С. 46–54.

Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Горпинченко Микита Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Інформаційні технології (далі – ІТ) займають ключову роль у сучасному суспільстві, впливаючи на всі аспекти людського життя – від економіки до безпеки. У багатьох сферах суспільного життя, таких як охорона здоров'я, освіта, транспорт та правосуддя, ІТ допомагають автоматизувати процеси, покращуючи продуктивність і якість послуг.Їх використання зумовлено швидким розвитком цифрових інструментів, потребою в обробці великих обсягів даних та вдосконаленням управлінських процесів. У цьому контексті важливість застосування ІТ у діяльності поліції набуває особливого значення, адже вони сприяють підвищенню ефективності правоохоронних органів, забезпечуючи громадську безпеку та правопорядок.

У науковій літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення дефініції «інформаційні технології». Так, сучасні інформаційні технології В.В. Глушаченко розглядає як сукупність методів, виробничих процесів та програмно-апаратних засобів, інтегрованих для збору, обробки, зберігання, розповсюдження, відтворення та використання інформації в інтересах своїх користувачів [1, с. 102]. З позиції І.Б. Шевчук та О.М. Васьків інформаційна технологія (ІТ) – це цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [2].

Різні підходи до трактування відображають специфіку досліджень у різних галузях, однак спільним є розуміння інформаційних технологій як системи, що забезпечує накопичення, оброблення, збереження та передавання інформації для досягнення управлінських цілей. Основними характеристиками сучасних ІТ є швидкість, точність, універсальність і доступність обробки інформації, що створює підґрунтя для підвищення ефективності управління в різних сферах діяльності. Таким чином, інформаційні технології відіграють ключову роль у формуванні інформаційних систем, які підтримують процес прийняття рішень та забезпечують функціонування організацій.

З метою розв'язання найважливіших загальносуспільних проблем та створення умов для інтеграції України у світовий інформаційний простір відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики бало прийнято Закон України «Про Національну програму інформатизації» [3]. Даний нормативно-правовий акт дає тлумачення дещо ширшому за своїм значенням

поняття – «інформаційно-комунікаційні технології», яке розглядається як результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг (п. 15 ч. 1 ст. 1). Таке трактування фактично акцентує увагу на тому, що основною метою даних технологій є збирання, обробка, накопичення та використання інформаційної продукції, а також у надання інформаційних послуг.

Вищепроведений аналіз сутності та змісту ІТ дозволяє розглядати їх як системи, що забезпечують накопичення, оброблення, збереження та передавання інформації. Враховуючи швидкість, точність, універсальність сучасних ІТ, а також їх доступність, можна сказати, що вони можуть бути ефективно використанні у різних сферах суспільного життя, зокрема і у правоохоронній сфері.

Застосування інформаційних технологій, з огляду на безпекові виклики, зокрема, військову агресію, кіберзлочинність, тероризм та інші загрози, у діяльність Національної поліції сьогодні набуває особливої ваги.

Основні напрями впровадження Національною поліцією інформаційних технологій охоплюють такі сфери:

1. Оперативне управління та реагування. ІТ дозволяють значно покращити швидкість і якість реагування на події, включаючи злочини, дорожньо-транспортні пригоди та надзвичайні ситуації.

2. Розслідування злочинів та аналіз даних. Застосування сучасних ІТ відкриває нові можливості для розслідування правопорушень та роботи з доказовою базою. Зокрема, дані технології можна використати для аналізу ДНК, обробки відбитків пальців та ідентифікації осіб за біометричними даними. Також вони дозволяють аналізувати величезні обсяги інформації, що допомагає у виявленні закономірностей злочинної діяльності, прогнозуванні криміногенних ситуацій та підтримки розслідувань.

3. Забезпечення громадського порядку. Використання автоматизованих систем фіксації порушень правил дорожнього руху дає можливість здійснювати ефективне управління транспортними потоками. Також встановлення камер з функцією автоматичного розпізнавання облич сьогодні дають можливість поліції здійснювати моніторинг публічних місць, відслідковувати та ідентифікувати осіб, які перебувають у розшуку тошо.

4. Кібербезпека та боротьба з кіберзлочинністю. Застосування спеціалізованих ІТ дозволяє поліції здійснювати ефективну боротьбу з різними проявами кіберзлочинів – шахрайства, поширення шкідливого програмного забезпечення тощо. Широко використовуються ІТ і для захисту державних систем, збереження конфіденційності та цілісності даних органів публічної влади.

5. Взаємодія з громадянами. Сучасні інформаційні технології покращують комунікацію між поліцією та суспільством. Зокрема, створюються електронні системи за допомогою яких громадяни можуть подавати звернення, отримувати консультації або слідкувати за станом розгляду своїх запитів. В свою чергу

виколристання різних інформаційних платформ дозволяють інформувати населення як про можливі загрози, стан злочинності так і про діяльність поліції.

7. Міжнародна співпраця. Для боротьби з транскордонною злочинністю та тероризмом поліція використовує ІТ для обміну інформацією з міжнародними організаціями, зокрема таких як INTERPOL та Europol.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що використання інформаційних технологій у діяльності Національної поліції України сьогодні є невід'ємною складовою забезпечення її ефективної роботи. Розширення впровадження ІТ в діяльності Національної поліції сприятиме зміцненню правопорядку, підвищенню довіри суспільства та інтеграції в європейську правову спільноту.

Список використаних джерел

1. Глушаченко В. В. Використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України. *Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України :* матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 26 листопада 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 102–104 URL: http://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/5952/1/17.pdf

2. Шевчук І. Б., Васьків О. М. Теоретичні аспекти розвитку і застосування інформаційних технологій в економіці та управлінні: мезо- та мікрорівень. 2015. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/82.pdf

3. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 року № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text

Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Копицяк Назарій Антонович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану на теориторії нашої держави створило особливі умови для функціонування суспільства, за яких забезпечення громадського порядку стає критичним компонентом національної безпеки. Воєнні дії, підвищені ризики терористичних загроз, диверсійна діяльність, а

також необхідність протидії паніці вимагають оперативних і чітких дій державних органів. Також важливм є забезпечення громадянам почуття безпеки і довіри до правоохоронних органів, оскільки це сприяє зниженню рівня соціальної напруги, недовіри до влади та деструктивної поведінки.

На підставі аналізу наукових джерел та законодавства України можна виділити наступні основні особливості забезпечення громадського порядку в умовах воєнного стану, які відображають специфіку цього правового режиму:

1. Воєнний стан запроваджує правовий режим, що передбачає обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян.

Необхідно погодитись з А.А. Моца та В.В. Моца, які зазначають: «Права людини в умовах війни – це невід'ємна від прогресивного сучасного соціуму цінність; вона виступає ключовим об'єктом конституційного і нормативно-правового регулювання, що є безумовною функцією національного законодавства. Під час озброєного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише свідченням досягнення високого рівня демократії у державі, ступеня розвиненості суспільства, а й індикатором визнання громадян найвищою соціальною цінністю, національним пріоритетом» [1, с. 282; 2, с. 104]. Безумовно, дотримання прав людини в складних умоваж воєнного стану є свідченням високого рівня правової культури та свідомості як самих громадян так і представників держави.

Поряд гарантіями неухильного дотримання основоположних прав людини в умовах воєнного стану національне законодавство передбачає і обмеження окремих прав і свобод. Зокрема, Конституція України у ч.2 ст. 64 допускає, шо в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, і одночасно наводить повний перелік тих прав і свобод, які не можуть обмежуватись навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [3]. Також можуть обмежуватись свобода пересування, свобода слова та інші права. Забороняються такі звичні для демократичного суспільства прояви, як мітинги та вибори. У законодавстві передбачається можливість відчуження рухомого та нерухомого майна громадян для потреб відбиття нападу.

2. Посилюється роль військових формувань та органів правопорядку.

Воєнний стан передбачає залучення до забезпечення громадського порядку: Збройних Сил України (далі – ЗСУ); Національної поліції України (далі – НПУ); Національної гвардії України (далі – НГУ); сил територіальної оборони (далі – СТО). Зокрема, аналіз чинного законодавства вказує на те, що основною метою функціонування Національної поліції в умовах введення воєнного стану є забезпечення публічної безпеки та збереження громадського порядку, а також запобігання та припинення правопорушень. Дії органів та підрозділів Національної поліції України під час воєнного стану повинні бути відповідними вимогам законодавства, щоб у громадян, чиї права та свободи обмежуються, не виникало сумнівів щодо їх компетентності [4, с. 129].

До основних завдань діяльності Національної поліції у зазначених умовах можна віднести такі: попередження, припинення та ліквідація групових порушень громадського порядку та масових заворушень; забезпечення

посиленої охорони особливо важливих та інших об’єктів; забезпечення публічного порядку та безпеки; участь у рятуванні людей та надання їм допомоги; забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду [5, с. 26].

Законодавчі зміни, що були зумовлені запровадженням на території України воєнного стану, розширили повноваження НПУ:

1) за письмовим запитом органи поліції безоплатно одержують від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх завдань і повноважень, зокрема про військовополонених. Запит підлягає виконанню у триденний термін, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання. У випадку виникнення причин, що перешкоджають виконати запит, поліції мають бути повідомленні ці причини. (ч. 36 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію);

2) оперативне розмінування: виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів (ч. 39 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

3) техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, у тому числі пов’язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху (ч. 41 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію»);

4) застосовувати заходи примусу відносно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без врахування установлених вимог та заборон щодо застосування фізичної сили, зброї тощо (ст. 42 ЗУ «Про Національну поліцію»);

5) збір біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання (ч. 45 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію») та ін. [6].

Важливим в умовах воєнного стану є питання налагодження ефективної взаємодії Національної поліції України з підрозділами Національної гвардії та з органами управління та підпорядкованими їм силами цивільного захисту. Такі форми взаємодії регулює Положення про функціональну підсистему забезпечення публічної (громадської) безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху єдиної державної системи цивільного захисту (Наказ МВС України від 04.10.2019 № 835) [7]. Зокрема, до таких форм взаємодії відноситься:

– здійснення регулювання дорожнього руху та контролю за додержанням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі;

– організацію контролю за дотриманням спеціальних режимів перевезень автомобільними дорогами та режимів допуску до зон надзвичайних ситуацій і районів проведення антитерористичних заходів (у разі їх установлення), а також організацію регулювання дорожнього руху на маршрутах евакуації;

– організацію і здійснення якісної комунікації та взаємодії з органами управління цивільного захисту, органами виконавчої влади й населенням щодо загроз виникнення та/або перебігу проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, створення пересувних (мобільних) пунктів управління й оперативних груп, організацію їх роботи та інші [7].

Важливою особливістю забезпечення громадського порядку в умовах воєнного стану є ефективна взаємодія військових формувать, правоохоронних органів з добровольчими формуваннями територіальної оборони. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України «Про основи національного спротиву» [8] така взаємодія забезпечує :

1) своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості;

2) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

3) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління;

4) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення;

5) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

6) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

7) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника) та інші [8].

3. У період воєнного стану правоохоронні органи та військові мають право на застосування сили в розширених межах.

У мирний час, у визначеному законом порядку та випадках, зокрема, поліцейським дозволено застосовувати такі заходи примусу як фізичний вплив (сила), спеціальні засоби (кийки, кайданки, засоби сльозогінної та дратівної дії, ін.), вогнепальна зброя. Поліцейським заборонено застосовувати заходи примусу, не передбачені законом [6].

Для відбиття нападу чи затримання правопорушника та/або опору поліції, в умовах воєнного стану, поліція має право не лише застосовувати заходи примусу, а й застосовувати засоби, які опинилися поруч. Також, правоохоронним органам надано право застосовувати заходи примусу до осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без урахування окремих обмежень та заборон, визначених законом. Зокрема, дозволяється застосування заходів примусу без попередження, нанесення ударів спеціальними засобами без обмежень щодо локації їх нанесення, а також застосування вогнепальної зброї [9, с. 354; 10, с. 429].

4. В умовах воєнного стану можуть зростати ризики криміногенного характеру.

Аналіз кримінальної статистики та результатів правоохоронної діяльності дає змогу констатувати, що в умовах війни в нашій країні відбуваються кардинальні зміни у кількісно-якісних параметрах злочинності: значно підвищується ступінь тяжкості традиційних кримінальних правопорушень; збільшується рівень суспільної небезпечності традиційних кримінальних правопорушень; фіксується поява нових форм і видів кримінальних правопорушень; зростає професіоналізм та зорганізованість традиційних видів кримінальних правопорушень; збільшується кількість випадків застосування зброї; злочинці під час учинення злочинів використовують високі технології та найсучасніші досягнення науки і техніки; відбуваються титанічні зміни у структурному розподілі кримінальних правопорушень з домінуванням нових форм та видів злочинної поведінки, які не були характерними в порівняно мирний час [11, с. 122–123].

В умовах воєнного стану можуть зростати ризики: мародерства; незаконного обігу зброї; злочинів, пов’язаних із нестабільною соціально-економічною ситуацією тощо. Все це вимагає підсилення діяльності правоохоронних органів, розширення повноважень для оперативного реагування та запровадження превентивних заходів.

5. Умови воєнного стану потребують забезпечення ефективної комунікації з населенням.

Комунікація під час війни – це про безпеку та надання населенню своєчасної інформації. В наш час комунікація є не розвагою, а базовою потребою, від якої часто залежить безпека мешканців громад, і навіть їхнє життя [12].

Умови воєнного стану вимагають особливого підходу до інформування населення. Особливо важливо запобігати поширенню паніки, дезінформації, пропаганди. В свою чергу, налагодження оперативної комунікації між владою та населенням сприяє підвищенню довіри до державних органів і забезпечує ефективне виконання інформаційних та інших заходів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що окреслені та інші особливості забезпечення громадського порядку випливають із специфіки правового режиму воєнного стану, визначеного законодавством України, а також із загальних принципів забезпечення безпеки у надзвичайних умовах. Їх вивчення дозволяє розробляти науково обґрунтовані рекомендації для покращення нормативно-правової бази, організаційних механізмів та практичної діяльності суб’єктів правопорядку. Це сприятиме підвищенню ефективності заходів із забезпечення громадського порядку та дотримання прав і свобод громадян в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи* № 4 (22). С. 280–291.

2. Грищук А.Б. Воєнний стан та права людини: загальна характеристика / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення

публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану». (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с. С. 104–107.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. 107 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Сачко О. В. Забезпечення публічної безпеки органами Національної поліції та органами Служби Безпеки України під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 6. 2023. С. 128–132.

5. Організація діяльності підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: метод. рек. / В. Л. Костюк , В. В. Литвин, В. В. Мозоль, А. О. Шаповалова, Р. А. Сербин. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

7. Положення про функціональну підсистему забезпечення публічної (громадської) безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху єдиної державної системи цивільного захисту: Наказ МВС України від 04.10.2019 № 835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1199-19#Text

8. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 року № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20/conv#Text

9. Тимофєєв В.П., Гунько К.О. актуальні питання застосування вогнепальної зброї працівниками поліціїв умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 7. С. 352-356. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/65.pdf

10. Гіденко Є.С. Форми нормативно-правового регулювання забезпечення тактичної грамотності виконання службово-бойових завдань особовим складом Національної поліції України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 427–430. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294680/287491

11. Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану : монографія / за заг. ред. Д. В. Швеця, М. О. Семенишина. Одеса : Гельветика, 2022. 552 с.

12. Сілюкова О. Внутрішня комунікація в громаді під час війни: важливе своєчасне інформування. URL: https://decentralization.ua/news/17864

Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Трофимчук Катерина Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Формування національної правової системи за її проявами є складним і довготривалим процесом, під час якого потрібне належний науковий підхід та виваженість в оцінках.

Українська правова система формувалася в непростих умовах, які були обумовлені тривалим періодом відсутності державної незалежності, геополітичним розташуванням країни та ідеологічним впливом різних, часто протилежних за суттю, європейських і східних концепцій. Її розвиток можна поділити на два етапи: до проголошення незалежності та після цього, зокрема після прийняття Конституції України 1996 року. Цей період став відправною точкою для орієнтації на побудову незалежної, правової, соціальної та демократичної держави. У Конституції були закріплені основи правового прогресу, окреслені напрями політичного, соціально-культурного й економічного розвитку та визначені шляхи реформування національної правової системи [1, с. 65].

Українська правова система має унікальні риси, обумовлені складними історичними обставинами її формування. Ці обставини можна виокремити в кілька ключових аспектів:

1. Тривала відсутність державної незалежності. Україна протягом століть перебувала під владою інших держав (Речі Посполитої, Російської імперії, Австро-Угорщини, СРСР), що зумовило вплив їхніх правових традицій на українське право. У цей період правова система адаптувалася до зовнішніх умов, зберігаючи водночас елементи самобутності, зокрема, звичаєве право, яке глибоко вкорінене в українській правовій свідомості. Наприклад, Литовські статути та Магдебурзьке право вплинули на правову культуру українських земель, формуючи традицію кодифікації та правової автономії [2; 1, с. 66–68].

2. Геополітичне розташування України. Україна знаходиться на межі Європи та Азії, що спричинило вплив як західних (римсько-германська правова традиція), так і східних (візантійсько-православна, соціалістична) правових систем. Ця багатокомпонентність формувала правову систему, здатну синтезувати різні підходи до права, наприклад, європейське уявлення про верховенство права та східну увагу до соціальної справедливості.

3. Значення звичаєвого права. Історично українське право базувалося на звичаях і традиціях, що відображали колективну правосвідомість суспільства. Це проявлялося у відомих пам’ятках, як-от «Руська правда», яка фіксувала

принципи справедливості, притаманні тогочасному українському суспільству. Звичаєве право залишалося важливим навіть за відсутності державності, слугуючи механізмом саморегуляції громад.

4. Вплив християнства та канонічного права. Прийняття християнства Київською Руссю у 988 році стало визначальним чинником розвитку правової культури. Православна церква запровадила канонічне право, яке регулювало питання шлюбно-сімейних відносин, моралі та духовного життя. Цей вплив зберігався впродовж століть і донині відчутний у морально-етичних засадах права.

5. Колоніальний вплив радянської системи. За часів СРСР Україна втратила можливість автономного розвитку права. Радянська правова система, заснована на ідеології марксизму-ленінізму, мала істотний вплив на всі сфери регулювання. Водночас у цей період було накопичено значний досвід у галузі кодифікації права та управління, який згодом став основою для модернізації законодавства після здобуття незалежності [3].

6. Період незалежності та повернення до європейських традицій. З проголошенням незалежності України в 1991 році почався процес відновлення національної правової ідентичності. Прийняття Конституції 1996 року стало основоположним моментом, який закріпив прагнення України до створення правової, демократичної держави. З цього часу українська правова система активно інтегрується в європейський правовий простір, зокрема через адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС.

Вищезазначене вказує на те, що **с**амобутність української правової системи є результатом тривалого історичного процесу, у якому поєдналися впливи різних правових культур, національні традиції та виклики геополітичного становища. Її унікальність полягає у здатності синтезувати надбання інших правових систем із власними звичаями та традиціями, створюючи гнучку й адаптивну правову основу, що відповідає сучасним викликам. Вивчення цих історичних аспектів дозволяє краще зрозуміти механізми розвитку права в Україні та спрямувати його вдосконалення відповідно до національних і глобальних потреб.

Проголошення принципів правової держави в Конституції України [4], суттєво вплинуло на зміст норм, що формують основу національної правової системи. Зміни охопили як приватно-правові, так і публічно-правові галузі, що призвело до трансформації їхньої структури та змісту. Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над державними сприяло розширенню свободи дій суб’єктів права.

Хоча загальна структура національної правової системи, зокрема поділ на галузі, інститути та норми, залишилася незмінною, зміна суспільних відносин вплинула на предмети правового регулювання, які визначають цю диференціацію. У результаті цього з’явилися нові галузі, інститути та правові норми, такі як податкове, бюджетне, банківське та земельне право.

В загальному у сучасному вигляді правова система України характеризується низкою специфічних рис, які обумовлюють її унікальність і відображають її прагнення інтегруватися у світову правову спільноту:

- писаний характер права. Україна належить до романо-германської

правової сім'ї, для якої характерним є домінування кодифікованих джерел права. Основні засади регулювання закріплені в Конституції України, кодексах (Цивільний, Кримінальний, Господарський тощо) та законах. Це забезпечує чіткість і доступність правових норм.

- пріоритет прав людини. Сучасна правова система України зорієнтована на забезпечення та захист основоположних прав і свобод людини, що закріплено в Конституції України, міжнародних договорах, ратифікованих державою, та національному законодавстві. Пріоритет прав людини відображає гуманістичний характер національного права.
- верховенство права. Даний принцип закріплено в статті 8 Конституції України [4]. Він забезпечує пріоритет прав людини, верховенство Конституції та підконтрольність державної влади закону.
- взаємодія національного та міжнародного права. Національна правова система інтегрується у світову спільноту через застосування норм міжнародного права, які мають пріоритет перед національними в разі конфлікту (стаття 9 Конституції України [4]).

Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, стають частиною національної правової системи. Це сприяє дотриманню міжнародних стандартів у сфері прав людини, економічного співробітництва та державного управління.

- політичний і правовий плюралізм. Україна визнає багатопартійну систему та свободу ідеологій, що впливає на формування змісту правової системи. Це сприяє створенню багатогранного законодавства, що враховує інтереси різних соціальних груп та дозволяє адаптувати правову систему до суспільних потреб.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що сучасна правова система України поєднує традиції романо-германської правової сім'ї, інтеграцію в європейський правовий простір і національну самобутність. Її основні риси свідчать про прагнення забезпечити баланс між стабільністю, демократичністю та відповідністю викликам часу.

Список використаних джерел

1. Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 21. 2011. С. 65–75. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3176/1/Khaystova_65.pdf
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2008. 235 с.
3. Загальна теорія права: підручник. за ред. Петришина О.В. Харків : Право, 2020. 568 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Мельник Оксана Вікторівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
Водяник Яна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасні умови розвитку України є принципово новим етапом в усвідомленні ролі моральних засад діяльності правоохоронних органів, обумовлених гуманізацією права, підвищеним інтересом до людської особистості, визнання її найвищою цінністю суспільства і держави . Цю обставину має враховувати і юридична наука, зокрема й наука кримінально-процесуального права [1, с. 20].

У сфері кримінального судочинства зв'язок права і моралі є безспірним і корисним. Глибокий моральний зміст принципів кримінального процесу посилює їхній авторитет. Процесуальні гарантії підкріплюються гарантіями морального характеру.

Мораль – система історично визначених поглядів, норм, принципів, оцінок, переконань, які знаходять вираження у вчинках та діях людей, регулюють їх ставлення один до одного, до суспільства, певного класу, держави і підтримуються особистими переконаннями, традиціями, вихованням, силою громадської думки. Їх критеріями постають категорії добра, зла, чесності, благородства, порядності, совісті. З таких позицій даються моральна інтерпретація та оцінка всіх суспільних відносин, вчинків та дій людей.

Мораль і право відрізняються за багатьма параметрами, але у них багато спільного. Вони регулюють поведінку і діяльність людей, виражають загальнолюдські уявлення про належне і справедливе. У моралі і права спільні покликання і мета – забезпечення стійкого розвитку суспільства, впорядкування відносин між людьми на ґрунті загальнолюдських моральних цінностей: свободи, рівності, гуманізму, справедливості. Моральне обґрунтування права та правове забезпечення моральних норм ведуть до їх гармонійності і дієвості. Але норми моралі існують у свідомості людей та реалізуються в їх поведінці на основі внутрішнього переконання, а норми права завжди приймаються спеціально уповноваженими державними органами й мають документальне, формально визначене відображення в законах, указах, постановах тощо. Норми права є деперсоніфікованими, формально однаковим и і обов'язковими для всіх, кого вони стосуються й окреслюють свободу зовнішньої поведінки людей, залишаючись у більшості випадків формально нейтральними до їх внутрішніх мотивів [2, с. 430].

Визначаючи поняття етики у кримінальному процесі, можна ствердити, що вона являє собою філософську категорію, яка охоплює моральні норми, об'єктивовані у таких зовнішніх формах, як законодавство (наприклад,

кримінальні процесуальні норми), локальні акти (кодекси і правила органів самоврядування, які визначають етичні стандарти здійснення професійної діяльності суб'єктів кримінального провадження), релігійних нормах, звичаях і традиціях, а також моральнісні установки суб'єкта, які детермінують вибір варіанту поведінки у кримінальних процесуальних правовідносинах.

Етичність розкривається лише під час взаємодії моралі і моральності, які є рівними між собою і вужчими за поняття «етика».

Етичні аспекти кримінальної процесуальної діяльності визначаються за критеріями:

1) наявність у кримінальній процесуальній нормі прямого посилання на етичні категорії (честь, гідність, справедливість, свобода);

2) етико-змістовне наповнення кримінальної процесуальної норми;

3) визначення кримінальною процесуальною нормою порядку взаємодії між суб'єктами з позиції етичних категорій;

4) існування суперечностей між кримінальною процесуальною нормою і етичними категоріями;

5) кримінальна процесуальна норма наділяє суб'єкта правозастосування правом вибору варіанту поведінки у кримінальних процесуальних правовідносинах або прогально (неповно) регламентує відносини, які можуть виникнути у правозастосовній практиці [8, с. 61].

Щодо огляд трупа, пов'язаного з ексгумацією , то це є однією із слідчих (розшукових) дій яка допомагає встановити об'єктивні обставини у кримінальному провадженні. Її проводять для подальшого встановлення причини смерті потерпілого, у випадку, якщо попереднє дослідження було не повне чи з'явились нові важливі дані, або для ідентифікації особи, якщо раніше це не вдалося зробити. У деяких випадках проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією може бути єдиним способом отримати докази. Якщо раніше дана слідча (розшукова) дія була не поширеною у практичній діяльності правоохоронних органів (це пов'язано з її значенням, адже ексгумація має місце там, де вже фактично вичерпані всі інші можливості для отримання чи перевірки важливої для кримінального провадження інформації, а також сама дія має особливо складний морально-етичний характер, що може призвести до завдання шкоди близьким і родичам померлого) , то в умовах воєнного стану, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією все частіше проводиться слідчими Національної поліції України, що зумовлено виявленням місць масових захоронень на деокупованих та прифронтових територіях [3, с. 113].

Загалом слово «ексгумація» пішло від латинського слова «exhumatio», у дослівному перекладі ex – з, a humus – земля, тобто вилучення трупа з землі [4]. Щодо терміну огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, то під ним розуміють слідчу (розшукову) дію, яка полягає у вийнятті трупа з місця його поховання за участю судово-медичного експерта із метою створення належних умов для подальшого проведення огляду трупа, експертного дослідження чи інших процесуальних дій. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

Процесуальний порядок проведення даної слідчо (розшукової) дії закріплений у ст. 239 Кримінального процесуального кодексу України. (далі – КПК України). Згідно цієї статті юридичною підставою для ексгумації є постанова прокурора [5]. Фактичною ж підставою є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні при наявності достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Обов'язковими учасниками цієї процесуальної дії є слідчий, прокурор, судово-медичний експерт, службові особи органів місцевого самоврядування. Окрім того, положення ч. 7 ст. 223 КПК України вказують на необхідність залучення до проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, двох понятих [5].

Дана дія внаслідок обстановки та місця її проведення носить негативний окрас, тому й під час запрошення понятих слідчому, прокурору слід ураховувати психологічні складності проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією.

На практиці, доволі часто виникають труднощі при пошуку двох незацікавлених у результатах розслідування кримінального провадження осіб, які б погодились бути присутніми під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, не кажучи вже про те, щоб вони уважно спостерігали за всіма діями слідчого або експерта, особливо якщо тіло, наприклад, знаходиться в стадії розкладання або сильно постраждало внаслідок аварії чи під час падіння з висоти. Участь понятого у подібній слідчій дії на тлі створення у нього загального негативного настрою може викликати стрес, нервовий розлад або непритомність. Як варіант, у даному випадку найкращим виходом із цієї ситуації буде запрошення понятих з числа працівників цвинтаря [6, с. 112].

Щодо участі родичів померлого під час проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, можна зауважити, що КПК України не відносить близьких родичів до учасників цієї слідчої (розшукової) дії, а також не передбачає необхідності отримання від них згоди на ексгумацію трупа.

І дана позиція відрізняється від положень, які закріплені в КПК деяких зарубіжних країн. Так, наприклад, КПК Республіки Вірменії передбачає участь родичів похованої особи, але лише за їх бажанням, правоохоронні органи не мають повноважень, щоб зобов'язати їх бути присутніми при проведенні ексгумації. Певного успіху у вирішенні цього питання досягли Республіка Вірменії та Латвійська Республіка. Перші зазначили, що згода є обов'язковою в усіх випадках, окрім ситуацій, коли є достатні підстави вважати, що хоча б один з родичів причетний до смерті померлої особи. Другі ж вказують у своєму КПК, що під час досудового слідства можна проводити таку процесуальну дію або з відома близьких родичів померлої особи, або за постановою слідчого судді [7, с. 602].

Особливістю ексгумації трупа є те, що такі дії дуже тісно пов'язані з моральним аспектом, адже це психологічний тиск для рідних та близьких померлого. Для того, щоб забезпечити мінімальний ступінь захисту родичів померлого, зменшити їх емоційні переживання, доцільно було б закріпити «баланс» публічних та приватних інтересів. Це можна здійснити шляхом

внесення змін до чинного законодавства, а саме до ст. 239 КПК України, та зазначити потребу у наданні письмової згоди рідних на проведення таких дій досудового розслідування. А у разі якщо родина не згодна з цим, тоді вже прокурор має вносити клопотання до слідчого судді та вирішувати це питання, якщо реально є вагомі підстави для ексгумації.

Тоді виникають питання під час встановлення кола учасників ексгумації, кого слід відносити до близьких родичів померлого. У пункті 1 частини 1 статті 3 КПК України наведений об'єднаний перелік близьких родичів та членів сім'ї - чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [5].

Враховуючи вищевикладене слід зазначити, що національне законодавство потребує певного доопрацювання в тих напрямках, які розглядалися. Потрібно вдосконалити процедуру проведення ексгумації. Деталізації окремих процесуальних моментів забезпечить консенсус між приватними інтересами родичів померлої особи та публічними інтересами. Актуальним є питання отримання згоди близьких родичів та членів сім'ї на проведення ексгумації. Не слід також нехтувати забезпеченням реальної можливості особи звертатися за захистом порушених прав до судових установ.

Як зазначають вчені, мораль є тим лакмусом, що носить абсолютний характер. Авторитет моральних цінностей є беззаперечним. Для права, зокрема, кримінального процесуального, наявність моральних норм є визначальним для політики держави. Особливо в умовах складних змін, що дають виклик всім органам державної влади, сутність моральних змін стає зрозумілою та прийнятною [9, с. 152].

Список використаних джерел

1. Лозовой В.О. Мораль і право як регулятори діяльності й поведінки соціальних суб'єктів. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.,* 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. С. 7–20.

2. Колодій Є.М. Характер взаємодії моралі і права в постіндустріальному суспільстві. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2020 р. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого.* – Харків : Друкарня Мадрид, 2020. С. 401–430.

3. Галаган В.І., Кулик М.І., Моргун Н.С., Терещенко Ю.В. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у крімінальному провадженні України: посібник. Київ, 2018. 113 с.

4. Тагаєв М.М. Судова медицина: підручник / М.М. Тагаєв; за заг. ред. проф. О.М. Бандурки. - Х .: Факт, 2003. - С. 1172–1178.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Конюшенко Я.Ю. Учасники проведення огляду трупа, пов’язаного з ексгумацією. *Міжнародний гуманітарний університетський вісник. Правознавство.* 2020. Т. 2, № 47. С. 112–115. URL: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-2.23 (дата звернення: 05.11.2024).

7. Слівінський В.В., Рибалко В. В. Правові та морально-етичні проблеми організації ексгумації трупа у кримінальному провадженні. Юридичний науково-електронний журнал. 2022. № 5. С. 600–602. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/144 (дата звернення: 05.11.2024).

8. Аббасова Д.Л. Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України : дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 "Право" : спец.: 081 - Право / Д. Л. Аббасова ; наук. керівник І. А. Тітко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. - Харків, 2023. 312 с.

9. Мельник О. В. Моральні засади доказування у досудових стадіях кримінального процесу України : дис. … канд. юрид. наук :12.00.09. Київ, 2006. 222 с.

Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Кожна держава має бути зацікавлена в створенні, всебічному розширенні і поглибленні громадянського суспільства, якщо воно прагне до задоволення потреб громадян, до своєї адаптації в загальнолюдський цивілізований процес.

Сьогодні гостро постала теоретична і практична проблема вироблення перспективного підходу до оцінки української історії і незалежної, самостійної ідеологічної та політичної позиції щодо оцінки шляхів і засобів розвитку України.

Основою існування демократичної держави вважається співвідношення громадянського суспільства та правової держави, за допомогою якої юридичними засобами забезпечується верховенство права, реальне здійснення, гарантування, охорона, захист і поновлення порушених прав людини і громадянина, взаємна відповідальність держави і особи, контроль і нагляд за створенням і застосуванням юридичних законів [1, с. 87–88].

Основну проблематику громадянського суспільства було висвітлено в науковому доробку видатного вченого-правознавця Володимира Володимировича Копєйчикова [2, с. 104].

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, має бути проведена в життя така концепція співвідношення особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоднішній менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються постільки, оскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод.

На переконання академіка В.В. Копєйчикова, громадянське суспільство – це сфера самовияву вільних індивідів та об'єднань громадян, які добровільно об'єдналися і захищені від незаконного втручання органів державної влади в їх діяльність» [3, с. 27].

У сучасних умовах однією із вимог громадянського суспільства виступає фактор соціальної відповідальності в усіх сферах суспільного життя (економічній, політичній, соціальній, екологічній, національній), на всіх рівнях суспільних організацій (соціальної групи, суспільної організації, держави, співтовариства), пов'язаних з висуненням на перший план загальнолюдських цінностей.

Характерною ознакою суспільно-політичного поступу незалежної України та його сучасного періоду є становлення і досить динамічний розвиток громадянського суспільства як складової процесу державотворення та суттєвого чинника трансформації політичної системи [4].

В.В. Копєйчиков розглядав громадянське суспільство як самостійну соціальну систему, яка складається з різних соціальних інститутів та організацій, що діють на основі громадянської ініціативи та самоврядування.

Словом, важливе місце у розумінні громадянського суспільства посідає асоціативний аспект, тобто наявність певної спільності соціальних суб'єктів, що прагнуть самоідентифікації. Проблематика громадянського суспільства є доволі складною. Вона не обмежується тільки аспектом надання соціальним суб'єктам достатнього простору для реалізації їх вільного вибору у власних діях на свою і суспільну користь. Але не слід забувати, що громадянське суспільство – це людське суспільство, взяте з точки зору його конкретної якісної характеристики.

Нова для українського соціуму тематика концептуально-теоретичної ідеї громадянського суспільства як висококласного аналітичного продукту і схема розвитку практичної політики вимагають чіткості у питанні про те, який саме тип громадянського суспільства необхідно створити чи відтворити в соціокультурній реальності України. Не слід залишати поза увагою сукупність найбільш значущих і стійких рис, що характеризують природу й різновид громадянського суспільства у різних системах культур і в різні історичні епохи. Недооцінка цієї проблеми або ігнорування її характеристик у конкретних соціокультурних умовах призведе до сумнозвісного методу спроб і помилок у розбудові новітнього суспільства.

Сьогодні очевидно, що Україна, ставши на шлях розбудови демократичної держави і відповідних суспільних відносин, має спрямовувати зусилля на

поглиблене вивчення й вироблення нового розуміння організації громадянського, демократичного цивілізованого соціуму, що визначатиме принципи й характер відносин у всіх сферах життєдіяльності. Наразі досягненням є усвідомлення необхідності структурування феноменологічних характеристик громадянського суспільства в Україні, якому притаманні розчленованість, розгалуженість зв'язків та інтересів, динамічна структуролізація соціального життя, повне і достовірне знання соціально-політичних інтересів і прагнень наявних у суспільстві соціальних груп, класів, ідейних програм, форм діяльності, основних прав і свобод, що гарантують самодетермінацію громадянського суспільства і пошуки шляхів гармонізації суспільних відносин [5].

Визначення суті громадянського суспільства мас важливе значення. Але завжди слід пам'ятати, що громадянське суспільство – це таке суспільство, де інтереси людини мають пріоритетне значення. Адже людині за своєю природою притаманне прагнення жити в суспільстві людей, в якому вона прагне задовольнити, насамперед, свої приватні інтереси. В той же час, звичайно, інститути громадянського суспільства покликані забезпечити певний баланс між соціальними та політичними силами, а за допомогою правових норм регулювати відповідні відносини.

Досліджуючи громадянське суспільство, яке формувалося в період становлення незалежності України, В.В. Копєйчиков виокремив чого не вистачає громадянському суспільству нової держави.

Вивчаючи особливості розвитку громадянського суспільства в Україні, потрібно враховувати вплив західних і східних культур та особливості власного історичного досвіду. Українське суспільство, яке багато років перебуває у стані трансформації, має генерувати власну модель громадянських відносин і громадянського суспільства, та відповідно власну модель громадянсько-державної взаємодії [6].

Таким чином, громадянське суспільство – це не якісь ізольовані індивіди, а комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різнорідні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади.

Протягом багатьох століть боротьби українців за свою незалежну державу, коли Україна перебувала у складі інших держав, ідеологія націоналізму, що об'єднувала всі національні сили різних відтінків на ґрунті прагнення до політичного самовизначення, відігравала роль цементуючого фактору в змаганнях за самостійну і незалежну національну державу. Відтоді, як Україна здобула незалежність, українське суспільство увійшло в етап розбудови і розвитку національної держави і громадянського суспільства.

Отже, в перспективі ефективність в організації громадянської о суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори в кожній із

сфер життєдіяльності соціального організму. Вирішальною передумовою забезпечення національної державності є дотримання законів існування системи, створення передумов для й природного функціонування, запобігання дестабілізації. Це головні умови збереження незалежності держави, суспільства, особи (громадянина).

Становлення громадянського суспільства суверенної національно-демократичної держави Україна – імператив історії. Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що формування громадянського суспільства шляхом світової цивілізації тривалий і дуже складний процес. Справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентно-спроможною, соціально-орієнтованою економікою [7].

Громадянське суспільство в Україні має подолати на шляху свого подальшого розвитку ряд проблем. По-перше, ми є роз'єднаними: політичні погляди або їх відмінність викликають агресію, направлену на співбесідника; невеликий відсоток середнього класу утворює соціальну прірву між рівнем життя різних прошарків населення; окреме болісне питання – це анексія Криму та повномасштабне вторгнення рф. По-друге, тотальна недовіра проникла в усі сфери нашого життя: серед українців панує стереотип, що отримати бажане можливо виключно завдяки корупційним складовим: наявності впливових зв'язків або пропозиції неправомірної вигоди. Вагомими факторами значного впливу корупції на темпи розвитку громадянського суспільства в Україні залишається безвідповідальність та амбівалентність. Відсутність громадянської активності, зокрема, участі у діяльності громадських організацій, волонтерства, ігнорування можливості стати викривачем, зумовлюють зменшення темпів розвитку демократичного суспільства. Небажання брати відповідальність за подальший розвиток своєї держави, зацікавленість у реалізації власних цілей будь-якою ціною, навіть свідомим порушенням антикорупційного законодавства, сприяють порушенню стійкості фундаментальних принципів побудови громадянського суспільства – правового захисту та рівності перед законом кожного громадянина. Соціальна мотивація у боротьбі з корупцією та трансформація методів подолання цього антисоціального явища стануть запорукою розбудови громадянського суспільства.

Байдужість до долі країни дорого коштує байдужим. А спроби здатись на милість переможця коштує ще дорожче цілим наступним поколінням [8].

Список використаних джерел

1. Правознавство : підруч. / А. І. Берлач та ін. / За ред. В. В. Копєйчикова, А. М. Колодія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 752 с.

2. Кривицький Ю. В. Життєвий шлях і творчий доробок академіка В.В. Копєйчикова в цифрах. *IX наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копєйчикова :* зб. матеріалів (м. Київ, 20 лист. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 104–106.

3. Копєйчиков В. В. Про теоретичні засади конституційного ладу. Вісник Академії правових наук України. 1993. № 1. С. 26–34.

4. Асірян С. Р., Белей О. В., Дулепа В. П. „Дефіцит демократії” у Європейському Союзі: сучасний стан і шляхи вирішення. Юридичний науковий електронний журнал. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/124

5. Енциклопедія політичної думки. URL. Електронний ресурс: http://slovopedia.org.ua/40/53407/261250.html.

6. Чумаков Д. Д. Проблема розвитку громадянського суспільства в Україні в контексті його взаємодії з інститутом держави. Грані. № 6. 2014. С. 131–135.

7. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як основа національної єдності (філософськоправові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. № 9. 2017. С. 223–226.

8. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним : монографія. Кивъ : Грані-Т, 2011. 447 с.

Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології,
кандидат юридичних наук
Харченко Наталія Петрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Традиційні погляди на характер політичного життя суспільства підлягають особливій увазі та аналізу з урахуванням фактичних реалій сьогодення. Так, у держави, яка знаходиться в умовах воєнного стану, суспільні відносини піддаються різного роду змінам та трансформаціям, які знаходять своє відображення у процесі реалізації соціально важливих питань. Зокрема, буденні процеси в житті соціуму та проблеми пов’язані з його існуванням вимагають від самої держави, а також громадянського суспільства дотримуватись відповідних нормативно-правових приписів, дбаючи при цьому про розвиток власного правового менталітету, правосвідомості, правової культури. Оскільки, кожна сучасна демократична держава незважаючи на можливі політичні проблеми працює над тим, щоб сприяти збереженню та розвитку правових цінностей в середині свого суспільства. Формування високого рівня правосвідомості та правової культури допомагають удосконалити власний правовий менталітет, надаючи перевагу пріоритетним правам і свободи людини, які мають першочергове значення для всіх демократичних держав світу.

Сучасна стратегія політичного розвитку має відображати прибічність до правового виховання та утримання від посягання на норми закону. Безпечне навколишнє середовище потребує дотримання правопорядку, яке має забезпечуватись в тому числі за допомогою внутрішніх, моральних та правових переконань особи. Саме володіння знаннями про право застерігає особу від вчинення правопорушень. На сьогоднішній день стрімки глобалізаційні процеси вимагають від держави та громадянського суспільства діяти у відповідності з потребами і змінами часу, керуватись правовими засадами для досягнення цілей подальшого демократичного розвитку, а також не допустити нехтування правовими цінностями.

Для розкриття ідеологічного аспекту політичного життя суспільства важливо звернути увагу саме на розуміння поняття правової ідеології, яке на думку В. Толстенко з одного боку, безпосередньо несе в собі всі необхідні елементи, які утворюють інтелектуальний зріз правової культури, а з іншого – сприяє реалізації всіх її основних функцій. Сама по собі правова ідеологія здійснює вплив на такі базові елементи правової культури, як правові відносини, правопорядок та правова свідомість [1, с. 23]. На думку Л.В. Карнаушенко правова ідеологія – це один з ключових елементів соціально-правової системи тісно пов’язаних з духовною культурою суспільства. Стабільно функціонуюча система правової ідеології формує особливе світосприйняття, коли людина раціонально усвідомлює необхідність дотримання законів, важливість права як основного регулятора життя в державі [2, с. 119]. Характеризуючи ідеологічний аспект важливо зазначити про наявність правової культури, яку варто розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, яке характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності та правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав та свобод людини [3, с. 53]. Як стверджує А.Г. Карась, соціально-теоретичні та методологічні принципи визначення сутності правової культури пов’язані з виявленням ставлення класу, групи, суспільства, колективу до свого правового та соціального життя, характеру, змісту та цілей права, політичного устрою держави, суспільних і правових процесів, фактів, явищ, механізмів, законів, засобів і форм функціонування. Тільки реальна практична правова діяльність може бути критерієм оволодіння правовою культурою, але за умови результативності й змістовності заради всього суспільства [4, с. 67–68]. Загалом, варто зазначити, що правова ідеологія та правова культура взаємопов’язані з правовими цінностями, які наповнюють собою ідеологічний аспект політичного життя сучасного суспільства.

Крім того, окремо слід зазначити, що становлення правових цінностей представляю собою наслідок або можна сказати певний результат процесу відчуження влади від суспільства, тобто виникнення публічної влади, яка не співпадає з суспільством. Систему правових цінностей доповнює саме система цінностей політичних. Під правом розуміється явище загальнообов’язкового нормативного регулювання у всеохоплюючих політичних організаціях. Разом з

тим, сама ж по собі сутність права виражається в двох основних проявах або функціях : з однієї сторони, воно представляє, відводить особі провідну сферу свободи; з іншої сторони, воно обмежує цю сферу цілим рядом приписів, зокрема рядом обов'язкових правил [5, с. 233]. Так чи інакше, правові цінності представляють собою багатогранне явище, що зосереджують в собі цілий комплекс різноманітних елементів, які приймають активну участь в реальному процесі суспільного життя. Ідеологічний аспект відображає цілий ряд цінностей про які повинні дбати всі суб'єкти політики, оскільки вони взаємопов'язані з механізмом реалізації ними своїх прав та інтересів у різних соціальних напрямках. Для того, щоб забезпечити стабільну правову основу для правового життя суспільства, важливо чітко усвідомлювати значимість права, як регулятора відносини між різними суб'єктами політичної системи. Його владний характер виокремлюється серед всіх інших видів соціальних норм, в тому числі і політичних. Особливість норми права полягає в тому, щоб охороняти, захищати інтереси держави та громадянського суспільства, а саме допомагати їм становитись більш досконалими. Тому що, політична система суспільства у якій присутній правовий нігілізм може опинитися у скрутному становищі, яке похитне його демократичні засади.

Так, на думку О.В. Волошенюка, правовий нігілізм варто розглядати у широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому значенні він демонструє різноманітні прояви негативного ставлення до права, а також до окремих сфер юридичної діяльності та правового регулювання, сумнівів у силі та ефективності права, його справедливості. Натомість у вузькому розумінні повну зневіру у справедливості, ефективності та силі права [6, с. 7]. Також, О.П. Дзьобань вважає, що можна представити правовий нігілізм як стан суспільної свідомості для якого характерні: 1) негативна оцінка права (заперечення його як соціальної цінності); 2) поширеність навиків і стереотипів неправової, протиправної поведінки; 3) юридична некомпетентність (відсутність правових знань) [7, с. 46]. Негативне ставлення до права викликає занепокоєння, що пов'язане з можливістю виникнення реальної загрози для порушення демократичного ладу в політичному житті суспільства, зачіпаючи тим самим ціннісні орієнтири залежного від права його існування. На сьогоднішній день право продовжує бути уособленням свободи, рівності та демократії, які так необхідні для його політичного життя.

Отже, можна зробити висновок про те, що ідеологічний аспект політичного життя відіграє важливу роль для сучасних тенденцій євроінтеграційного, західного розвитку, зокрема, що стосується життя кожної демократичної держави та її громадянського суспільства, які демонструють спільну правову взаємодію. Разом вони приймають участь в правотворчому процесі, який представляє собою важливу значимість, адже за результатами його здійснення відбувається безпосередній вплив на найголовніші соціальні цінності, такі як права та свободи людини. Всі вони повинні бути захищеними та реалізованими за допомогою різних суб'єктів політичної системи. Існування ідеологічного аспекту вимагає особливої уваги в контексті демократичного розвитку суспільства, що буде сприяти подальшому вільному становленню та розвитку

правових ідей з метою забезпечення інтересів людини. При цьому, окремо варто наголосити на тому, що політичний розвиток й надалі буде залежати від економічних, культурних, духовних та інших соціальних інтересів. Саме тому, особливо важливо пропускати всі значимі процеси через призму пріоритетності прав та свобод людини і громадянина, які безпосередньо взаємопов'язані з ідеологічною складовою політичного життя суспільства на всіх етапах його історичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Толстенко В. Правова ідеологія в процесі формування правової культури : проблеми теорії і практики. *Юридична Україна.* № 4. 2004. С. 18–24.

2. Карнаушенко Л.В. Правова ідеологія: особливості репрезентації в масовій свідомості. Суспільство і право. № 3 (65). 2018. С. 119–123

3. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : моногр. / за ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка ; НДІ будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. Х. : Право, 2007. 248 с.

4. Карась А. Г. Правова культура сучасної України: гносеологічний аспект *Держава і право*. Вип. 50. 2010. С. 63–71.

5. Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира / за ред.: І. С. Гриценка. Київ : Либідь, 2011. Кн. 2. 448 с.

6. Волошенюк О. В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01.Харків, 2000. 16 с.

7. Дзьобань О. П. Передумови та сенс правового нігілізму. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.* 2009. № 1. С. 42–50.

Носенко Олександр Володимирович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філософських наук

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ БЮРОКРАТИЧНИХ СТРУКТУР: УКРАЇНСЬКИЙ АКЦЕНТ

У сучасному суспільстві державні установи здійснюють значний вплив на життя громадян, а бюрократія виконує важливу функцію реалізації державної політики, але відсутність дієвих механізмів відповідальності за можливі порушення і помилки в такій діяльності породжує низку серйозних проблем. Через невідповідальність службовців, громадяни стикаються з неефективністю адміністративних послуг, затягуванням розгляду звернень та зловживанням

владою. Брак відповідальності знижує довіру населення до державних установ, що веде до зростання правового нігілізму та підриває основи демократії.

Ця проблема є актуальною не лише для України, але і для інших країн, де реформа бюрократичної системи є ключовою умовою прозорого та підзвітного управління. Розуміння причин та шляхів подолання цієї проблеми дозволяє запропонувати конкретні зміни у правовій і адміністративній системах з метою підвищення ефективності роботи державних службовців та забезпечення їхньої відповідальності перед суспільством.

В історії філософії права і державного управління існує кілька ключових підходів до питань відповідальності та підзвітності державних чиновників. Багато мислителів розглядали ці проблеми з позицій етики, політичної філософії та права, зокрема обговорюючи питання правопорядку, влади, підзвітності та прозорості держави. До них варто віднести ідеї М. Вебера, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, Г. Кельзена, М. Фуко, Ю. Хабермаса та ін. Це і контроль громадськості за прийняттям управлінських рішень та їх раціоналізація, і чіткий розподіл влади на три гілки, і ризикований контроль за нормами поведінки, і створення громадської сфери для обговорення дій уряду, та багато інших продуктивних ідей. Усі вони, так чи інакше, знайшли відображення як в сучасних спеціалізованих напрямках правової науки, так і реалізацію у вигляді дієвих правових норм та юридичній практиці.

Зокрема, такі сучасні науковці як Б. Пітт і М. Бьоклер, зосереджуються на відповідальності державних службовців та підзвітності і прозорості їх роботи. Автори аналізують, як концепції прозорості впливають на ефективність роботи урядових структур, зокрема через залучення громадян до процесів управління. Особлива увага приділяється механізмам боротьби з корупцією, а також впровадженню цифрових технологій для забезпечення підзвітності. «Прозорість у державному управлінні є основою підзвітності, що забезпечує діяльність посадовців в інтересах громадян, а не в особистих чи політичних цілях» [6, с. 35].

Важливим також є питання етичної поведінки службовців, яке розглядається з точки зору міжнародних стандартів і найкращих практик: «професійна етика державних службовців повинна узгоджуватися з універсальними принципами прав людини, створюючи баланс між інтересами держави та свободами особистості» [5, с. 78]. І саме адаптація стандартів ООН та ЄС може покращити ефективність державного управління в Україні.

Важливим аспектом у переході від жорстких бюрократичних структур до гнучких моделей управління є «децентралізація в управлінні, що сприяє не лише місцевій автономії, а й більшій інклюзивності у процесах ухвалення рішень» [4, с. 20].

Сучасні українські дослідники акцентують увагу на поглибленні вище зазначених проблем бюрократії в умовах війни. Військовий стан в країні слугує суттєвим корелятором державних управлінських процесів, зокрема і у питанні протидії корупції. Це вимагає модернізації антикорупційних механізмів для запобігання незаконному використанню ресурсів; появи перехідних інструментів контролю за державними витратами, що забезпечують оперативність і прозорість; залучення громадянського суспільства до

моніторингу державних програм; інтеграції антикорупційних ініціатив у всі рівні управління задля забезпечення їх стійкості тощо.

Означувані проблеми корелюють з більш глибшими детермінантами управлінських процесів, що черпають своє коріння в сфері культури та національної психології. Зокрема, на думку української дослідниці Л. В. Литвинової «феномен бюрократичної культури цікавий переплетенням ціннісних і культурних взаємозв'язків як необхідний компонент впливу в соціальних явищах і процесах, що забезпечує відтворення соціально адаптованої та суспільно інтегрованої системи публічного управління» [3, с. 134].

Отже, поступовий процес ціннісної та культурної трансформації повинен базуватися на внутрішніх переконаннях державних службовців у тому, що співпраця є ефективною стратегією взаємин. Це сприятиме формуванню довіри громадян до органів влади та створенню нового позитивного образу службовця.

В даному контексті слушним є підхід і іншої вітчизняної науковині Н. С. Грабар, яка акцентує увагу на раціоналізації бюрократичної діяльності в Україні та пропонує імплементувати в Закон України «Про державну службу» набір цілей різних управлінських рівнів і ієрархічних посад, зокрема, «сформулювати кваліфікаційні вимоги та конкретні вміння, необхідні для чиновників, замість формального критерію наявності певної освіти, або знання певної мови; запровадити прямий зв'язок між ефективністю роботи та оплати праці і просуванням по службі» [1, с. 15].

Загалом, український досвід у боротьбі з негативами бюрократії та корупції, зокрема, в умовах військового стану, є унікальним і може слугувати прикладом для інших країн, які стикаються з викликами забезпечення національної безпеки в кризових умовах. Основою такого досвіду стала інтеграція військово-цивільного управління, де пріоритет надається оперативності рішень, прозорості використання ресурсів і залученню громадянського суспільства до моніторингу. Україна впровадила децентралізовані моделі управління, що дозволило ефективно мобілізувати регіональні ресурси для підтримки обороноздатності та забезпечення базових потреб громадян.

Ключовою особливістю українського підходу стало запровадження цифрових платформ для моніторингу державних витрат, як-от система «ProZorro», яка забезпечила відкритий доступ до тендерів і потенційно зменшила можливості для корупції. Крім того, унікальність досвіду полягає у зміцненні культурної єдності через залучення національних традицій і менталітету солідарності, що об'єднує суспільство у боротьбі проти зовнішньої агресії. Протистояння РФ вимагає максимізації людських і матеріальних ресурсів, що стало поштовхом до більшої прозорості в управлінні, спрямованої на підвищення довіри громадян до інституцій влади.

Україна продемонструвала, що навіть у складних умовах війни важливо ефективно модернізувати публічне управління, використовуючи інноваційні технології, спираючись на громадянське суспільство та акцентуючи увагу на відповідальність державних службовців.

Список використаних джерел

1. Грабар Н. С. Напрями раціоналізації бюрократичної діяльності в Україні *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 21 (1). С. 10–16.

2. Іванюк Р. Право людини на захист в умовах військового конфлікту та воєнного стану: ключові питання. *Ehrlich's journal*. 2023. Vol. 7. С. 25–31.

3. Литвинова Л. В. Феномен бюрократичної культури: теоретичний аналіз та виклики в умовах формування сучасної соціально-орієнтованої культури публічного управління в Україні. *Право та державне управління.* 2019. № 4. С. 133–139.

4. Apollo E. Public Administration Reform: From Concept to Practice. Administrative Law and Process. 2019. № 10. P. 15–22.

5. Böckler M. Responsibility of Civil Servants in the Context of International Standards. Public Administration: Theory and Practice. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, 2017. 215 p.

6. Pitt B. Principles of Transparency and Accountability for Civil Servants. London: Oxford University Press, 2019. 290 p.

Пермінов Євген Тимофійович,
аспірант Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Україна та Європейський Союз мають спільні та відмінні підходи до кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності (ІВ), проте загальна тенденція полягає в наближенні українського законодавства до європейських стандартів.

1. Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності в Україні

В Україні права інтелектуальної власності захищені як цивільно-правовими, так і кримінально-правовими нормами. Кримінальний кодекс України (ККУ) містить статті, які передбачають відповідальність за порушення цих прав:

Стаття 176: Порушення авторського права і суміжних прав. Зокрема, це стосується незаконного використання творів, привласнення авторства або примус до передачі авторського права.

Стаття 177: Порушення прав на об'єкти промислової власності (патенти, торгові марки тощо).

Стаття 229: Незаконне використання знака для товарів і послуг, а також незаконне виготовлення та розповсюдження контрафактної продукції.

Українське законодавство постійно оновлюється з метою гармонізації з європейськими стандартами, особливо у контексті Угоди про асоціацію між

Україною та ЄС.

2. Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності в ЄС

У Європейському Союзі права інтелектуальної власності також захищені як на рівні національних законодавств держав-членів, так і на рівні ЄС. Основні нормативні акти ЄС:

Директива 2004/48/ЄС про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, яка визначає необхідні правові інструменти для захисту прав ІВ у межах ЄС.

Регламент 608/2013/ЄС про захист прав ІВ митними органами, що передбачає механізми боротьби з контрафактною продукцією на зовнішніх кордонах ЄС.

Директива 2019/790/ЄС про авторське право в цифровому середовищі, яка регулює захист авторських прав у контексті інтернет-платформ.

У випадку серйозних порушень прав ІВ, держави-члени ЄС також застосовують кримінально-правові заходи. Окрім штрафів, можливе застосування тюремного ув'язнення, особливо в разі великого масштабу порушень або повторних дій.

3. Гармонізація законодавства України з ЄС

Завдяки Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, українське законодавство все більше гармонізується з європейським. Одним із ключових напрямків цієї гармонізації є вдосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності, зокрема в контексті цифрової економіки та боротьби з контрафактною продукцією.

Таким чином, кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні йде в напрямку адаптації до стандартів ЄС, що сприяє ефективнішій боротьбі з порушеннями та захисту прав власників об'єктів ІВ.

4. Практика застосування кримінально-правових норм в Україні та ЄС

На практиці в Україні кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності зустрічається з певними труднощами, зокрема через недосконалість правозастосовної практики, недостатню кваліфікацію правоохоронних органів та корупційні ризики. Часто правовласники звертаються до цивільних або адміністративних судів замість кримінальних проваджень, оскільки кримінальні справи можуть затягуватися або не давати очікуваного результату.

Водночас, у Європейському Союзі боротьба з порушеннями прав ІВ є більш системною. Значна увага приділяється координації зусиль між державами-членами та європейськими інституціями, такими як Європейське патентне відомство (EPO), Відомство Європейського Союзу з інтелектуальної власності (EUIPO) та Європейська мережа боротьби з кіберзлочинністю. Важливою складовою є міжнародна співпраця, зокрема в рамках таких ініціатив, як European Observatory on Infringements of Intellectual Property Rights, яка здійснює моніторинг порушень та надає рекомендації щодо вдосконалення захисту прав ІВ.

5. Боротьба з контрафакцією та піратством

Контрафакція та піратство – одні з найбільш поширених злочинів у сфері інтелектуальної власності як в Україні, так і в ЄС. В Україні ці правопорушення

включають незаконне виготовлення та продаж продукції, що порушує авторські права, товарні знаки або патенти. Велика частина таких порушень пов'язана з цифровими технологіями, коли незаконно поширюються фільми, музика, програмне забезпечення або книги.

У ЄС на боротьбу з контрафактною продукцією впливають не лише національні уряди, але й митні служби, які активно займаються припиненням ввезення нелегальної продукції через кордони. Митні органи ЄС мають право затримувати товари, які підозрюються в порушенні прав ІВ, і проводити розслідування щодо походження та законності цих товарів.

6. Проблеми та виклики

Основні виклики в сфері кримінально-правової охорони інтелектуальної власності для України та ЄС включають:

Ефективність правоохоронних органів. В Україні все ще недостатньо кваліфіковані фахівці для розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності, а судова система має обмежені можливості для швидкого і ефективного вирішення таких справ.

Транскордонна природа порушень. В умовах глобалізації порушення прав ІВ часто носять міжнародний характер, тому співпраця між країнами, зокрема в рамках ЄС, має вирішальне значення. В Україні це питання також потребує удосконалення, особливо з огляду на посилення економічної інтеграції з ЄС.

Цифрові платформи. Зростання використання інтернет-платформ та соціальних мереж для поширення нелегального контенту створює додаткові виклики для захисту прав ІВ. Як ЄС, так і Україна працюють над тим, щоб адаптувати свої законодавства до нових умов цифрової економіки.

7. Перспективи розвитку законодавства

Гармонізація українського законодавства з європейським буде продовжуватися в рамках імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Зокрема, очікується посилення відповідальності за злочини у сфері інтелектуальної власності, впровадження нових механізмів боротьби з цифровим піратством та покращення співпраці з європейськими правоохоронними органами.

Також важливим аспектом є підвищення обізнаності громадськості щодо прав інтелектуальної власності та активізація співпраці між державними органами та приватним сектором для боротьби з порушеннями.

Таким чином, кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні і ЄС має подібні завдання та виклики, але на практиці європейська система виявляється більш ефективною, що стимулює Україну продовжувати реформування своєї правової системи у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ : закон України від 31.05.2007 № 1111-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 44. Ст. 512.

2. Про утворення Координаційної Ради по боротьбі з правопорушеннями у

сфері інтелектуальної власності: наказ МОН України, МВС України, Служби безпеки України, Держ. митної служби, Держ. податкової адміністрації України, М-ва культури і туризму України від 24.11.2009 № 1055/491/753/1120/656/52.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : закон України від 18.02.2016 № 1019-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 11. Ст. 127.

Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Юридичного інституту Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕДІА-ВІРУСИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ЯКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ

Інформаційні війни в соціальних он-лайн мережах посідають провідне місце, як один з ключових супроводжувальних процесів. Головне призначення таких процесів – шляхом концентрації зусиль на певних ключових ланках, забезпечувати суттєві переваги в рамках комплексного протиборства сторін. Інформаційна зброя здатна знищувати чи, як мінімум, блокувати системи координації, поширення інформації та інші відповідні управлінські процеси, а також перешкоджати роботі відповідних центрів керування. Спектр інструментів при цьому доволі широкий – від кібератак до організації акцій протесту, терористичних актів та організованого збройного опору.

Інформаційно-психологічні операції є сьогодні невід'ємною частиною систем управління військами, політичними та економічними процесами. У зв'язку з активною віртуалізацією людства, такі конфлікти переносяться у інтернет-простір і набувають формату мережевих он-лайн протистоянь.

Будь-яка ефективна інформаційна атака починається з латентної фази – прихованого проникнення в інформаційне поле противника з метою дослідження середовища, апробації певних ідей та потенційного ефекту їх застосування, а також для створення і закріплення власних інформаційних майданчиків для подальшої агресії.

Найкращим інструментом для проникнення на вороже інформаційне поле є так званні медіа-віруси – інформаційні носії (події, скандали, чутки, діяльність

організацій та окремих осіб), що несуть у прихованому вигляді завуальовані ідеї та меседжі.

Зазвичай медіа-віруси можуть поширюватися у вигляді мемів та лолів – окремих семіотичних фрагментів.

Дуглас Рошкофф в книзі «Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture» пропонує наступні типи медіа-вірусів:

1. *Цілеспрямовані віруси* – реклама, передвиборчі гасла, штучно детоновані «інформаційні бомби»;

2. *Віруси-тягачі* - спонтанно виникають та миттєво підхоплюються, а також наповнюються певним змістом, що спрямований на вирішення певних завдань;

3. *Спонтанні віруси* – народжуються та поширюються без конкретної цілі, в разі успішності можуть бути використані для вирішення певних завдань [1, с. 124].

Найбільш вдалою формою камуфляжу для медіа-вірусів є події, винаходи, інноваційні технології, наукові теорії, філософські системи та культурологічні концепції. Саме за допомогою таких форматів простіше всього здійснювати проникнення в певне інформаційне середовище, не викликаючи особливих підозр. Військовими цілями противника є не лише військові об’єкти, а також цивільна інфраструктура: лікарні, вокзали, скупчення людей [2].

У рамках еволюції медіа-вірусів з’явилося таке явище, як медіа-активізм – тактика партизанської інформаційної війни, що реалізується окремими медіа-активістами або групами таких активістів.

Тактика медіа-активізму передбачає створення певних розкручених персон або організацій (рухів, громадських ініціатив та ін.), які є авторами та трансляторами тематичних медіа-вірусів.

В он-лайн соціальних мережах до медіа-активістів можна віднести тематичні групи або окремих блогерів, які виконують функції своєрідних кібердиверсантів.

Особливо активно ця технологія застосовувалася в піковий період російської агресії в Криму та східних регіонах України. До кола таких товариств можна віднести низку груп під загальним брендом «Антимайдан», «Кібер Беркут», «Інтернет-ополчення» та ін.

Також достатньо відомим трендовим медіа-вірусом став інтернет проект «Російська весна», який є уособленням та головною ідеологічною платформою російською агресії в Україні [3, с. 269].

Серед персоналій, яких можна вважати медіа-активістами, стали Анатолій Шарій, Ігор Стрєлков та інші відомі медіа-персонажі, які уособлюються із інформаційно-психологічною війною, що супроводжувала російську агресію в Криму та на Сході України в 2014–2015 рр.

В якості прикладу медіа-вірусів подій можна навести прес-конференції екс-президента України В. Януковича в Ростові. Мета цієї інформаційної атаки – сприяння розколу в українському суспільстві, підбурення лояльних до президента-втікача проти офіційної української влади.

Медіа-віруси є інструментами інформаційно-психологічних атак, які за сутністю є поліваріативними та носять у собі класичні ознаки інформаційної

війни другого покоління із елементами асиметрії. За своїми базовими ознаками та характеристиками вони відповідають визначенню інформаційної зброї. Також слід зазначити, що вірусний характер контенту в соціальних онлайн мережах може бути неконтрольований. Вдалий медіа-вірус, який отримує масову підтримку користувачів, починає існувати за законами та принципами притаманними внутрішньо груповій комунікації. Крім того, в певних ситуаціях його рух здійснюється за принципами та механізмами ройового інтелекту, який спрацьовує як засіб саморегулювання інформаційних потоків у певних соціальних суспільствах, до яких також відносяться і соціальні он-лайн мережі.

Отже, мережеві он-лайн протистояння викликають необхідність налагодження системної роботи за двома напрямками. Перший – розробка та впровадження стандартів і алгоритмів ведення мережевих інформаційних війн, які допомагатимуть швидко реагувати на певні виклики та компенсувати в певних обставинах відсутність досвіду та власних інструментів. Другий напрямок – налагодження системної роботи із підготовки відповідних фахівців, що спиратиметься на чітку методологічну базу та практичні методики навчання.

Важливість роботи за двома зазначеними вище напрямками полягає в тому, що інформаційні війни, на відміну від торгово-економічних, політичних та збройних протистоянь, ніколи не закінчуються. Тому питання державної інформаційної безпеки в зазначеному контексті є завжди актуальним.

Список використаних джерел

1. Rushkoff. D. Media Virus: Hidden Agendas in Popular Culture. Ballantine Books, 1996. 368 p.

2. Албул С. ГУР попереджає, що із загостренням обстановки на фронті противник посилює інформаційно-психологічні операції. *LB.ua («Лівий Берег»).* 10 травня 2024. URL: https://lb.ua/society/2024/05/10/612602_gur_poperedzhaie_shcho_iz_zagostrennyam.html

3. Курбан О. В. Медіавіруси та їх використання як інформаційної зброї. *Наукові записки*. 2016. № 1 (52). С. 267–271.

Плотян Дарина Сергіївна,
аспірант Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем державотворення та правозастосування
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АРБІТРАЖНА УГОДА ЯК ПІДСТАВА РОЗГЛЯДУ СПОРІВ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ

Одним з основних принципів діяльності міжнародного комерційного арбітражу є принцип добровільності звернення до арбітражного розгляду, що може відбутися лише у разі наявності на це згоди сторін, яка фіксується у відповідній угоді. Привертаючи свою увагу до розкриття правових підстав розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем необхідно зазначити, що процедура такого процесу (саме за угодою) має низку переваг у порівнянні із порядком вирішення спорів, що передбачена у державних судах. Це зумовлено тим, що більшість норм арбітражного законодавства має диспозитивний характер, яка дає сторонам змогу узгоджувати інші правила арбітражного розгляду, ніж ті, що передбачені в законі. Сторонам відводиться активна роль у самій процедурі арбітражного розгляду і вони мають можливість впливати на всі стадії арбітражного розгляду, що дає змогу говорити про надзвичайно демократичний характер арбітражу.

Арбітражна угода є правовою підставою розгляду та основою для звернення в міжнародний комерційний арбітраж, що визначає всю подальшу арбітражну процедуру, а в подальшому, можливо, й долю самого рішення по суті спору. Являючись по суті цивільно-правовою угодою сторін, арбітражна угода регулюється як міжнародно-правовими нормами, так і національним законодавством.

Г. Црат підкреслює, що арбітражна угода є не лише основою передачі спору до міжнародного комерційного арбітражу, але й ключовим інструментом, який визначає зміст і межі арбітражного розгляду. Науковець наголошує, що правильне укладення угоди є критично важливим для забезпечення ефективності розгляду спору, зокрема в частині визначення місця арбітражу, процедури та правовідносин, які передаються на розгляд [6]. Т. Захарченко акцентує увагу на тому, що арбітражна угода є договірною основою арбітражного процесу, яка забезпечує реалізацію принципу автономії волі сторін. Вона також звертає увагу на чітке визначення арбітрабельності спору, що залежить як від внутрішнього законодавства, так і від міжнародних норм [5].

Основні положення, що стосуються сутності арбітражну угоду, її поняття, форму, основні вимоги до неї та наслідки їх порушення містяться в Нью-Йоркській Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, яка набула чинності в Україні 10 січня 1961 року [2], а також у розробленій на її

основі Європейській Конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж, яка набула чинності в Україні, як правонаступниці колишнього СРСР, 07 січня 1964 року [3], а також в Типовому законі ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торгівельного арбітражу [4].

Правова регламентація арбітражної угоди в Україні закріплена в статтях 7-9, 15 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [1], а її зміст відповідає статті 7 Типового закону ЮНСІТРАЛ [4], згідно з яким – це угода сторін про передачу в арбітраж усіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні.

Відповідно до закріплених у цих нормах позицій, до спорів, що можуть бути передані на розгляд у міжнародний комерційний арбітраж висуваються такі умови:

- спори повинні мати правовий характер і базуватися на конкретних договірних чи інших правовідносинах;
- на розгляд до арбітражу можуть бути передані всі або окремі спори, пов'язані з виконанням договорів чи іншими правовідносинами;
- зазначені вище спори на момент укладення арбітражної угоди або вже виникли, або можуть виникнути між сторонами в майбутньому;
- об'єкт спору може бути предметом арбітражного розгляду (арбітрабельність комерційного договору);
- письмова форма (однак на сьогодні ця вимога не є імперативною у законодавстві низки держав);
- сторони арбітражної угоди повинні бути дієздатними відповідно до законодавства, яке до них застосовується;
- арбітражна угода має бути дійсною за законом, якому її підпорядкували сторони, а за відсутністю такої вказівки за законом держави, де було винесене арбітражне рішення;
- арбітражна угода має бути такою, щоб сторони могли її виконати.

При цьому, окремо варто наголосити на тому, що зазначені міжнародно-правові акти не передбачають вказівок щодо змісту угоди. Арбітражна угода складається сторонами самостійно, в чому проявляється вільне волевиявлення сторін та договірний характер арбітражної угоди, цим забезпечується сторонам широкі можливості в самостійному її формулюванні. Що ж до змістовного наповнення такої угоди, то як відзначають Г. Цірат, Т. Захарченко та В. Винокурова, вона має чотири істотні умови, а саме: виведення певних спорів з-під юрисдикції державних судів; домовленість про передання цих спорів на вирішення третейського суду; визначення кола правовідносин, спір з яких передається на вирішення третейського суду; вид арбітражу: арбітраж ad hoc чи постійно діючий арбітражний орган, компетентний розглядати спір [6, с. 20–21].

Відповідно до позицій міжнародного права арбітражна угода вважається укладена в письмовій формі, якщо:

- міститься в документах, підписаних сторонами;

- укладена, шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпі, телеграфі, або з використанням інших засобів електронного зв'язку, що дозволяє зафіксувати угоду;

- укладена шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, з якого випливає, що одна сторона підтверджує існування угоди про передачу спору на розгляд арбітражного комерційного арбітражу, а інша проти цього не заперечує;

- міститься у договорі у формі посилання на документ, у якому міститься арбітражне застереження, за умови, що цей договір укладений у письмовій формі й умова є частиною договору [4].

Такий підхід відображає гнучкість сучасного арбітражного права та забезпечує відповідність змісту арбітражної угоди вимогам як міжнародного, так і національного законодавства. Науковиця Т. Захарченко зазначає, що ніякої різниці для визначення юридичної сили в цих документах не існує, а окреслені види договорів є лише різними формами того ж самого інструмента – арбітражної угоди. На її думку така конструкція як арбітражна угода вживається у міжнародному праві як загальний термін, який охоплює як арбітражні застереження (включені до контрактів), так і окремі арбітражні угоди [5, с. 32].

Таким чином, можемо зробити висновок, що арбітражна угода є однією із підстав, що забезпечує можливість розгляду спорів міжнародним комерційним арбітражем. Вона забезпечує ефективний механізм вирішення спорів за умов, що угода складена з дотриманням правових вимог та врахуванням інтересів сторін. Правильне укладення такої угоди сприяє не лише оперативному вирішенню спорів, але й захисту ділових інтересів у міжнародних відносинах.

Список використаних джерел

1. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 25. Ст. 198.

2. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: Конвенція від 10.06.1958 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_070?test=XNLMf5x.qwJgOpiwZi6BzsYpHI4los80msh8Ie6.

3. Постанова Пленуму Вищого господарського суду «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24.10.2011 р. № 10. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/v0010600-11

4. Типовий закон ЮНСІТРАЛ щодо міжнародного торгівельного арбітражу Типовий закон, Міжнародний документ від 21.06.1985 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_879.

5. Захарченко Т. Г. Арбітражна угода як правова основа передачі спору на розгляд у міжнародний комерційний арбітраж. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні : теорія та законодавство / за заг. ред. І. Г. Побірченка. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 32 с.

6. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. Київ : Істина, 2002. 304 с.

Прус Віталій Зіновійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент
Дорощук Ніна Олександрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Розпочата в Україні реформа територіальної організації влади є важливою для розбудови демократичної, правової держави. ЇЇ ефективне проведення вимагає врахування як передового досвіду провідних зарубіжних країн, так і вітчизняних традицій організації місцевої влади, зокрема на теренах Західноукраїнської Народної Республіки (далі ЗУНР).

Система органів державної влади та місцевого самоврядування в адміністративно – територіальних одиницях ЗУНР, а саме повітах, містах та селах була побудована за австрійським зразком, та корінним змінам не піддавалася. Статус та повноваження повітових комісарів, комісарів міст та громадських комісарів сіл залишився такий ж, як і до 1918 року. Було змінено тільки назви посад, у Австро-Угорській імперії – це були повітові старости, бурмістри в містах та війти в селах [1, с. 35]. Уся повнота цивільної влади та управління на місцях була зосереджена в руках повітових комісарів, які були повноважними представниками уряду, призначалися на посади секретаріатом внутрішніх справ, за винятком перших днів утворення держави. При цьому їхня компетенція не поширювалася на військові справи, судочинство, залізничний транспорт, пошту та телеграф. Вказані структури були централізованими та безпосередньо підпорядковувалися відповідним центральним органам виконавчої влади. Однак, у випадку, коли комісарами виявлялися порушення в діяльності цих установ, вони повинні були інформувати про це Державний Секретаріат.

У всіх інших питаннях законодавство ЗУНР надавало повітовим комісарам досить великі владні повноваження. Враховуючи надзвичайну важливість даних посад для утвердження державності та безпеки суспільства ніхто з колишнього імперського апарату повітової державної влади – староста не був обраний місцевими національними радами, чи затверджений Державним секретаріатом внутрішніх справ на ці важливі державні посади [2, с. 118].

Повітовими комісарами були обрані, чи потім призначені авторитетні люди краю, патріоти держави, професіонали, як правило колишні австрійські державні службовці, судді, адвокати, вчителі, інженери, священики, громадські діячі, які мали необхідний досвід роботи та управлінські здібності.

Так, у Самбірському повіті повітовим комісаром став Андрій Чайковський, адвокат, відомий письменник та громадський діяч; у Дрогобицькому повіті – Семен Вітик – лідер соціал-демократичної партії, громадський діяч, у

Стрийському повіті – Остап Нижанківський, композитор та диригент; у Стоянові – селянин Іван Заремба, в Щирці – директор школи Віктор Малицький і цей список можна продовжувати далі [3, с. 38]. В окремих повітах повітовими комісарами призначалися військовослужбовці, старшини УГА. Наприклад, у Снятинському повіті цю посаду займав сотник Григорій Мартинець [3, с. 49].

Державні повітові комісари керували місцевими урядами, дозволяли та забороняли цивільному населенню носити вогнепальну зброю, вели контроль за діловодством в державних установах, їм підпорядковувалася місцева державна жандармерія та народна міліція. У питаннях, що стосувалися державної безпеки повітовим комісарам підпорядковувалися місцеві військові команди (гарнізони) [4, с. 218]. Вони займалися питаннями мобілізації в Українську Галицьку Армію. Так, 15 листопада 1918 року Коломийський повітовий комісар, доктор Іван Стрийський, звернувся із зверненням до Українського народу, в якому зобов'язав усіх чоловіків 1895-1897 року народження, що знаходилися на службі у війську, з'явитися в казарми Стрільців під загрозою найсуворіших військових покарань [5, с. 37]. Вони мали право призначати громадських комісарів у селах містечках та містах.

Дорадчими органами при повітових комісарах були повітові національні ради, які у відповідності до вказівок Української Національної Ради, обиралися місцевим населенням, делегатами від сільських громад, політичних партій, громадських організацій. Однак, правовий статус даних представницьких органів повітів та міст на законодавчому рівні Українською Національною Радою врегульований не був.

В окремих повітах місцеві національні ради були тільки дорадчими органами при повітових комісарах. В інших вони мали великі повноваження. Там повітові комісари не приймали жодного важливого рішення без узгодження з національними радами [6, с. 24].

У деяких місцевостях в перших числах листопада 1918 року було утворено адміністративно-військові органи влади, які отримали назву повітові експозитури ЗУНР. Наприклад, такий орган був утворений в перших числах листопада 1918 року в містах Снятин та Заболотів, в склад якого увійшло 10 членів, з числа військових та цивільних осіб. Цей колективний орган влади узяв на себе обов'язок творення держави.[7, с. 64].

Члени Української Національної Ради та Державного Секретаріату розуміли, що такий стан справ довго продовжуватися не може. Він приводить до конфліктів та протиріч між важливими державними інститутами, комісарами та повітовими радами. А тому вищі органи державної влади ЗУНР приступили до розробки ряду нормативно-правових актів, які б визначали правовий статус повітових та міських національних рад. Виходячи з того, що відбувся акт злуки ЗУНР та УНР і вони стали єдиною державою, при розробленні статусу органів місцевого самоврядування було вирішено взяти за основу модель Української Народної Республіки [8, с. 54].

Українська національна рада разом із Державним Секретаріатом, при участі представників місцевих національних рад, приступили до розробки законопроекту про статус повітових та місцевих органів влади та управління.

Законопроект передбачав створення повітових (міських) трудових Рад, в яких право вирішального голосу належало б представникам трудового класу та робітництва. Їм планувалося надати повноваження щодо контролю за діяльністю повітових комісарів. Ці ради повинні були формуватися шляхом виборів усім населенням на основі загального, рівного, прямого виборчого права [9, с. 155].

У зв'язку з ускладненням військової ситуації, поразками УГА на фронті даний законопроект так і не був розглянутий УНРадою, і не став законом.

У селах та містах представницькими органами влади були так звані «прибічні ради», яких обирало населення. Їхній правовий статус також не був визначений на законодавчому рівні [10, с. 43].

Органи державної влади ЗУНР приділяли значну увагу питанням формування кадрів державних службовців. Вони регулювалися розпорядженням Державного секретаріату внутрішніх справ № 45 "Про унормування спеціальних вимог до урядників в державній адміністративній службі". В відповідності до цього нормативного акту на державну службу приймалися тільки громадяни УНР, які мали бездоганну поведінку, володіли українською мовою та не досягли віку 40 років. Останнє обмеження не стосувалося тих, хто вже працював на державній роботі.

Не приймалися на державну службу: судимі за карні злочини; боржники, якщо борг виник з їх вини, а не внаслідок нещасних випадків; обезволені, (мається на увазі душевно хворі) особи, що своєю поведінкою викликають публічні непорядки.

Усі чиновники адміністративних органів ділилися на три категорії: перша – концептові урядники, якими були тільки освічені правники, які склали державний політичний іспит та пройшли однорічну практику в державних установах; друга – канцелярійні урядники, якими могли бути особи, що володіли мовами та знали діловодство; третя – контрактові урядники, що працювали тимчасово, по контракту.

Особи, що здали судейський, адвокатський, нотаріальний чи жандармський іспит могли стати концептовими урядниками, так як указані іспити прирівнювалися до державних політичних іспитів [11, с. 113]. Тобто можна говорити про інститут державної служби, подібний тому, що мається в нашій державі на сьогоднішньому етапі.

Список використаних джерел

1. Настюк М. І. Створення державного апарату Західно-Української Народної Республіки. Вісник Львівського Університету. Вип. № 31. 1994. С. 34–39.

2. Нариси з історії Північної Буковини. Київ Наукова думка, 1980. 380 с.

3. Панюк А., Коваленко Н. Західно-Українська Народна Республіка. (ЗУНР). Історико-політичні уроки української державності За ред О. Римаренка. Київ-Донецьк. 1998. С. 287.

4. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т 2. Київ: Либідь, 1992. 608 с.

5. Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (До проблеми українсько – єврейських взаємин). Київ, 1997. 84 с.

6. Павленко М.І. Перебування угрупувань УГА в Чехословаччині. Український історичний журнал, 1999. № 2. С. 23-29.

7. Потульницький В.А. Теорія української політології. Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вузів. Київ, 1993.191 с.

8. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1919-1921 рр. Т. 10. Київ: Видавничий дім “ Альтернатива”. 1999. 320 с.

9. Сідак І. Національні спецслужби в період української революції 1917-1921 р.р. Невідомі сторінки історії. Київ, 1998. 317 с.

10. Сеньків М., Душинець І. З історії боротьби за соборність українських земель. 1917-1945. Львів, 1966. 70 с.

11. Сергійчук В Українська соборність. Відродження українства в 1917-1920 р.р. Київ, 1999. 412 с.

Сняткова Тетяна Миколаївна,
старший викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ
доктор філософії

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ВІЙНИ

У періоди військової агресії та конфліктів, емоційна напруга та стрес стають невід’ємною частиною життя багатьох людей, в тому числі і працівників освіти. Під час таких кризових ситуацій, як війна, педагоги стикаються з проблемою виникнення таких емоційних станів як страх, підвищена тривожність, паніка, розчаруванням та інші негативні емоції, які можуть суттєво впливати на ментальне та фізичне здоров’я, а також, на ефективність педагогічної діяльності.

Актуальність проблеми саморегуляції емоційного стану педагога в умовах війни визначена необхідністю продовжувати свою професійну діяльність, незалежно від безпосереднього впливу кризової ситуації на благополуччя та психічне здоров’я.

Навчання в умовах війни стало випробуванням для всіх учасників освітнього процесу та викликом для закладів вищої освіти, які надають можливість молодому поколінню отримувати не лише знання, а й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до української спільноти.

Як відомо, професія викладача належить до професій стресогенного типу, оскільки вимагає інтелектуального напруження, необхідності постійного самонавчання, відповідальності за організацію освітнього процесу, зокрема в умовах війни, дуже часто спостерігається невідповідність між результатом професійної діяльності та матеріальним забезпеченням, інтенсивна інформатизація, диференціація і інтеграція наук тощо, що в свою чергу, вимагає

великих енергетичних затрат та значних емоційних ресурсів саморегуляції, яка є психічним явищем, що пронизує усі сфери життєдіяльності людини. Важливу роль у професійній діяльності викладача відіграє його емоційне самопочуття, адже позитивні емоції надихають на активну діяльність, а негативні − дезорганізовують поведінку, викликають тривожність, страхи [3, с. 134].

В науковій психологічній літературі саморегуляція визначається як системний процес керування власними переживаннями, які передбачають усвідомлення свого емоційного стану, вираження його за допомогою слів, уявних образів, управління м'язовим тонусом і диханням.

Досліджування феномену саморегуляції здійснювалося як зарубіжними так і вітчизняними науковцями. Б. Іваненко уточнює, що «у широкому сенсі саморегуляція розуміється як управління собою на рівні особистості (включає вміння цілепокладання, осмислення життєвого шляху, самореалізацію), здатність до управління поведінкою, діяльністю, спілкуванням» [2, с. 62]. Науковці Л. Журавльова, М. Шпак зазначають, що емоційна саморегуляція це «здатність емоційно гнучко реагувати на життєві події відповідно до соціально прийнятних норм. Саморегуляція виступає важливою умовою успішної адаптації людини до навколишнього середовища. Вона залежить як від індивідуально-психологічних особливостей людини, так і від соціального контексту ситуації [1, с. 53]. Науковцями був доведений той факт, що існує взаємозв'язок між саморегуляцією та продуктивністю в різних видах діяльності: успіх діяльності обумовлений сформованістю цілісної системи саморегуляції.

Професійна саморегуляція викладача передбачає свідоме оволодіння системою саморегуляції емоційного стану та поведінки у професійній діяльності, забезпечує формування теоретичної свідомості і мислення на основі досвіду.

Вже декілька років поспіль викладачі адаптуються до реалій війни. В умовах сьогодення зросла необхідність бути цілодобово на зв'язку; спілкуватися зі студентами, їхніми батьками у месенджерах, viber-групах, хмарних сервісах; стежити за актуальними новинами та перевіряти їх достовірність. Окрім того, викладач часто знаходиться у стресовій ситуації: знайомство з новою студентською групою; наявність значної кількісті навчальних дисциплін, робочі програми яких потрібно розробити в певні терміни; складний навчальний матеріал, додаткові доручення адміністрації, гнучкий розклад занять, що залежить від певних ситуацій (сповіщення про повітряну тривогу) тощо. Одним із найбільших викликів для викладачів стало те, що студенти менш активно беруть участь в освітньому процесі. І якщо раніше мовчання в аудиторії означало лише те, що студенти не підготувались, або, навпаки, думають над завданням викладача, то тепер при проведення занять в дистанційному форматі це може означати й повну відсутність студента на парі (хоча він/вона перебувають на онлайн-конференції). До того ж, якщо студенти все ж таки вмикають камеру, їхній зовнішній вигляд та середовище навколо не сприяють створенню навчальної обстановки.

Таким чином, викладачі втрачають мотивацію для цікавого проведення семінарів та лекцій, що в поєднанні з технічними складнощами, які часом виникають, робить навчальний процес проблематичним. Необхідність

саморегуляції у викладачів виникає тоді, коли вони стикаються з новою проблемою, яка не має однозначного розв'язання і складно вибрати оптимальний варіант; перебувають у ситуації підвищеного емоційного і фізичного напруження, що спонукає їх до імпульсивних дій тощо.

Проведення занять в період воєнного стану стало не лише освітньою, але й психологічною потребою. Адже, усі учасники освітнього процесу переживають стрес, наслідками якого на психічному рівні можуть бути порушення концентрації уваги, пам'яті, логіки і швидкості мислення, критичного сприйняття ситуації. Усі ці фактори сприяють емоційному вигоранню.

Викладач, у якого виникають проблеми із ментальним здоров'ям, не може сприяти розвитку інтелектуальних, креативних, перцептивних здібностей і навичок у здобувачів вищої освіти, забезпечити комфортну морально-психологічну та творчу атмосферу у студентському колективі. Тому, йому потрібно дбати про власне здоров'я, а своєчасна саморегуляція запобігатиме перенапруженню, нормалізує емоційний стан. Відповідно, щоб покращити якість як свого життя, так і оточення, у першу чергу, слід прагнути до внутрішньої стабільності; по-друге, усвідомити, що стани емоційного виснаження не завжди виступають результатом зовнішніх обставин, а можуть бути продуктом власного мислення. Вміння здійснювати ефективну саморегуляцію, успішно управляти собою, своїми станами, емоціями і поведінкою, здійснювати планування і втілення життєвих справ. «Регулярне та свідоме управління станом і діяльністю може стати умовою гармонійного самопочуття та ефективного подолання проблемних життєвих ситуацій. Від ступеня вмілості саморегуляції залежить продуктивність та результат життя людини, яка самостійно визначає цілі своїх виконавчих дій і реалізує їх всіма доступними засобами» [2, с. 61].

Отже, враховуючи вище зазначене своєчасна саморегуляція є своєрідним психогігієнічним засобом, що запобігає перенапруженню, сприяє відновленню сил, нормалізує емоційний фон діяльності, а також посилює мобілізацію ресурсів організму.

Список використаних джерел

1. Журавльова Л., Шпак М. Саморегуляція в структурі емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія «Психологія».* 2016. № 3 (54). С. 52–57.

2. Іваненко Б. Б. Саморегуляція особистості як чинник її психологічного благополуччя. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я: Матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конфер*. (18 лист. 2020 р.). Київ, 2020. С. 59–62. URL: https://jhealth.donnu.edu.ua/article/view/9201 (дата звернення: 11.11.2024).

3. Цуняк О., Довбенко С. Професійна саморегуляція викладача закладу вищої освіти в умовах війни. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспектива. Зб. наук. праць.* Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ. 2022. Вип. 2 (22). С. 131–139.

Харченко Тетяна Миколаївна,
головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності та недискримінації управління дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПОЛІЦІЇ: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

За останні десятиліття Україна зробила значні кроки на шляху до забезпечення гендерної рівності. Державні програми, реформи та міжнародні зобов'язання сприяли змінам у законодавчій базі та політичній культурі. Зокрема, прийняття закону про запобігання та протидію дискримінації, зобов'язання щодо імплементації гендерних квот у виборчій системі та проведення інформаційно-просвітницьких кампаній є важливими елементами цього процесу. Крім того, ратифікація Україною міжнародних конвенцій, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, засвідчує зобов'язання держави дотримуватися світових стандартів у цій сфері.

Однак, попри позитивні зрушення, гендерна нерівність продовжує існувати у багатьох галузях, включаючи поліцію, ринок праці та доступ до керівних посад. Традиційні гендерні стереотипи, обмежений доступ до ресурсів та культурні бар'єри часто заважають жінкам повністю реалізувати свої права. Жінки все ще рідше, ніж чоловіки, обіймають керівні посади, отримують нижчу оплату за рівнозначну роботу та стикаються з проблемами, пов'язаними з професійним зростанням.

В Україні немає жорсткого законодавчого квотування для жінок у поліції, але існує прагнення збільшити частку жінок у правоохоронних органах. Це відбувається через рекомендації щодо балансу в кадровій політиці, рівні можливості при підвищенні по службі, а також через створення комфортних умов для служби, включаючи можливості для суміщення роботи і сімейних обов'язків.

Стереотипи і дискримінація тісно пов'язані між собою, оскільки перші часто є основою для виникнення і підтримки другої. Стереотипи формують сприйняття людей на основі узагальнень і упереджень, що, у свою чергу, призводить до несправедливого ставлення або дискримінації. Розглянемо цей зв'язок детальніше:

1. Визначення стереотипів

Стереотипи – це спрощені і часто упереджені уявлення про групи людей на основі певних характеристик, як-от стать, раса, вік, національність тощо. Наприклад, у гендерному контексті існують стереотипи, що жінки менш здатні до лідерства або важкої фізичної праці.

Стереотипи часто виникають через відсутність знань, вплив культурних і соціальних норм, або внаслідок тривалого історичного укорінення гендерних ролей.

2. Як стереотипи ведуть до дискримінації

Упередженість у прийнятті рішень. Стереотипи призводять до того, що люди починають сприймати інших не за їхніми індивідуальними якостями, а на основі стереотипних уявлень. Це створює нерівні можливості для тих, хто підпадає під дію цих стереотипів. Наприклад, через стереотипи щодо жінок у поліції можуть вважати, що вони не здатні виконувати «чоловічі» обов'язки, як-от патрулювання чи боротьба з організованою злочинністю.

Несправедливе ставлення. Дискримінація часто проявляється через нерівне ставлення до людей. У гендерному контексті це може виражатися в меншій оплаті праці, обмеженому доступі до кар'єрних можливостей або більш суворих вимогах для жінок, порівняно з чоловіками.

3. Види дискримінації, що виникають на основі стереотипів

Пряма дискримінація. Наприклад, якщо роботодавець свідомо віддає перевагу чоловікові при наймі на керівну посаду, оскільки вважає, що чоловіки «кращі керівники», це є прямим проявом дискримінації на основі гендерного стереотипу.

Непряма дискримінація. Вона виникає, коли певні політики або практики мають несприятливий вплив на одну групу людей. Наприклад, вимога працювати понаднормово може створити несприятливі умови для жінок з сімейними обов'язками, що є наслідком стереотипу, що саме жінки повинні більше часу приділяти дому.

Почнемо з того, що дискримінація заборонена рядом міжнародних договорів, учасницею яких є Україна.

Серед них:

стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини);

стаття 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;

стаття 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;

стаття 4 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) Стамбульська конвенція є важливою частиною українського законодавства [5].

Остаточно ратифікувавши її у червні 2022 року, ще задовго до цієї дати Україна рухалась у напрямку приведення у відповідність національного законодавства вимогам Стамбульської конвенції. Саме Стамбульська конвенція у своїй преамбулі згадує про історично нерівне співвідношення сил між жінками та чоловіками, структурний характер насильства стосовно жінок як насильства за гендерною ознакою, що насильство стосовно жінок є одним із головних соціальних механізмів, яким жінок змушують зайняти підпорядковане положення порівняно із чоловіками. Стамбульська конвенція вбачає зв'язок між гендерною дискримінацією та гендерно зумовленим насильством, відтак забороняє обидва ці явища та покладає на держави обов'язок протидіяти і запобігати цим явищам [5].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі – Закон) є наріжним каменем усього українського законодавства,

яке стосується протидії гендерній дискримінації та гендерно зумовленому насильству (сексуальному насильству, домашньому насильству тощо). У тому числі, Закон є орієнтиром при протидії гендерній дискримінації на робочому місці. Зокрема, стаття 17 Закону закріплює рівність прав та можливостей жінок і чоловіків у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці тощо [6].

Досягнення гендерної рівності вимагає систематичної роботи як на рівні законодавства, так і в рамках корпоративної культури. Рівноправність сприяє підвищенню ефективності компаній, створенню комфортного робочого середовища і максимальному використанню потенціалу кожного співробітника. Для успіху необхідні не тільки зусилля окремих організацій, але й активна участь суспільства та держави у забезпеченні умов для гендерної рівності на всіх рівнях життя.

Список використаних джерел

1. Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. 115 с. URL: https://jurfem.com.ua/hendernyy-vymir-viyny/

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. С. 412. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text

3. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/

4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): ратиф. із заявами Законом від 20 червня 2022 № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: Закон України від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради.* 2005. № 52. С. 561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

Шевченко Тарас Михайлович,
аспірант Національного авіаційного університету, адвокат,
Науковий керівник:
Троцюк Ніна Валеріївна,
доцент кафедри цивільного права і процесу Юридичного факультету Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Вчення про докази займає важливе та ключове місце в теорії адміністративного судочинства України. Важливе значення при доказуванні в судовому процесі має електронний документ, поняття якого закріплено у Законі України від 22.05.2003 р. № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг» [1]. Відповідно до ст. 5 даного нормативно-правового акту, електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Він може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму (як електронну, так і паперову), придатну для сприймання його змісту людиною. Зауважимо, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму, а його допустимість не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму, оскільки законодавець чітко визначив, що електронний документ по своїй суті є аналогом паперового.

Якщо говорити про співвідношення дефініцій «електронний документ» та «електронний доказ», то слід зазначити, що електронний документ є одним із видів електронних доказів. Підтвердженням даних слів є положення ст. 99 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2], яке передбачає, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). Слід констатувати, що електронні документи завжди містять метадані, які дозволяють визначити дату та час їх створення, змін та інші важливі відомості для підтвердження автентичності.

Таким чином, можемо зробити висновок, що видами електронних документів є текстові документи, графічні зображення, електронні таблиці, аудіодані/файли, відеодані/файли, інтернет сторінки, які в свою чергу виступають джерелами електронних доказів.

Порядок використання електронних документів як джерела доказів судами в адміністративному судочинстві викладений в параграфі § 1 «Основні положення про докази» Глави 5 «Докази та доказування» КАС України. Відповідно до ч. 1 ст. 72 КАС України, доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Відповідно до п. 1 ч. 2 даної статті одним із засобів, де можуть бути зазначені ці дані є електронні докази.

Основним способом використання електронного документа в адміністративному судочинстві як електронного доказу є його дослідження, яке здійснюється з метою отримання інформації та фактичних даних, які використовуються сторонами у справі, через дозволені законодавством способи доказування обставин або фактів. Проте, слід зауважити, що існують певні правила огляду доказів, в тому числі електронних, які закріплено у ст. 81 КАС України. Згідно ч. 1 зазначеної норми, електронні докази, які не можна доставити до суду, оглядаються за їх місцезнаходженням та про дату, час і місце огляду доказів обов'язково повідомляються учасники справи. Неявка учасників справи не є перешкодою для проведення огляду.

У разі необхідності, в тому числі за клопотанням учасника справи, для участі в огляді доказів за їх місцезнаходженням можуть бути залучені свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, а також здійснено фотографування, звуко- і відеозапис. Обов'язково даний огляд фіксується у протоколі, до якого додаються усі складені або звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки, електронні копії доказів, відеозаписи тощо.

Варто зазначити, що особи, які беруть участь в огляді електронних доказів за їх місцезнаходженням, мають право звертати увагу суду на ту чи іншу обставину, яка, на їх погляд, має значення для повноцінного проведення огляду, встановлення обставин, які мають значення для розгляду справи, робити свої зауваження щодо протоколу огляду.

Також суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних в мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста, а також призначити експертизу.

З вище викладеного можемо зробити висновок, що електронні докази є невід'ємною частиною здійснення адміністративного судочинства, а одним із видів таких доказів є електронний документ. За умови належного правового регулювання та технічного забезпечення, електронні документи можуть стати надійним джерелом електронних доказів в адміністративному судочинстві України.

Список використаних джерел

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №45. ст. 400.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. №19. ст. 78.

3. Особливості доказування в адміністративному судочинстві. URL: https://unba.org.ua/publications/9067-osoblivosti-dokazuvannya-v-administrativnomu-sudochinstvi.html

Юдіна Ірина Валеріївна,
аспірант Національного авіаційного університету, адвокат,
Науковий керівник:
Троцюк Ніна Валеріївна,
доцент кафедри цивільного права і процесу Юридичного факультету Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КЕРУЮЧОЇ ФУНКЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ДОПУСТИМІСТЬ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Обґрунтованість висновку експерта за результатами судової експертизи залежить від наявності відповідної уніфікованої та апробованої експертної методики.

Для прийняття рішення щодо допустимості висновку експерта суд досліджує, зокрема, методи та методики, які були використані експертом при проведенні судової експертизи. Таким чином методологія судової експертизи здійснює керуючий вплив на експерта, спрямований на формування належного доказу для судового розгляду в адміністративному судочинстві.

Метод – система логічних та (або) інструментальних операцій (способів, прийомів) отримання даних для вирішення питання, поставленого перед експертом [1, с. 48].

У судово-експертній діяльності експерти використовують як загальнонаукові методи, що притаманні для процесу пізнання в цілому, так і спеціальні методи, що стосуються конкретної науки або конкретного напрямку дослідження. Класифікацію методів пропонує, зокрема Щербаковський М. Г., який виділяє загальний, загальноекспертні, окремоекспертні і спеціальні методи дослідження [2, с. 97].

Необхідно відзначити, що методи експертного дослідження мають свою унікальну специфіку, притаманну тільки їм. Ця специфіка зумовлена необхідністю оцінки судом висновку експерта. Однією зі специфічних вимог до

методів, які використовуються при проведенні судової експертизи, є їх відповідність загальному принципу допустимості.

Оскільки кінцевим результатом експертного дослідження є висновок експерта, методи, що використовуються судовою експертизою, повинні відповідати вимогам законності та етики, а також відрізнятися точністю та надійністю результатів. На практиці це означає, що різноманітні наукові та спеціальні методи можуть використовуватися під час проведення експертизи лише за умови, що вони максимально виключають можливість експертної помилки завдяки багаторазовому практичному підтвердженню та наявності необхідної законодавчої й матеріально-технічної бази для їх використання.

З методами судової експертизи нерозривно пов'язані експертні методики. Різні автори пропонують різні визначення цього поняття. Наприклад, Сімакова-Єфремян Е. Б. зазначає, що будь-яка методика експертизи - це комплекс методів, застосованих у певній послідовності (за етапами дослідження, послідовністю розв'язання підзавдань експертизи тощо) [3, с. 21].

На думку Слободян Я. І., поняття методики повинно розкривати її сутність і призначення, вказувати на її структуру та зміст, а також на застосування системи методів при проведенні дослідження. При цьому можна вказати, що ступінь регламентації всього процесу дослідження може бути різним. Методика завжди містить як рекомендації, так і обов'язкові правила для експерта з вузлових моментів, які визначають схему дослідження, його стратегію [4, с. 267].

Більш конкретне визначення пропонують експерти-науковці, на думку яких експертна методика – це детально регламентована програма вирішення експертного завдання (експертних завдань), яка складається з послідовних практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, подій) та передбачають застосування при цьому системи методів і засобів, а також правил проведення експертного дослідження [5, с. 7].

Разом з тим, потрібно згадати й про визначення, запропоноване законодавцем. Так п. 2 Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595 (зі змінами) під поняттям «методика проведення судової експертизи» пропонує розуміти результат наукової роботи, що містить систему методів дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання [6]. Вважаємо, що таке визначення поняття методики є невдалим і ми повністю підтримуємо думку Полтавського А. О., який зазначає, що первинним у визначенні поняття методики не може бути «результат наукової роботи, що містить систему методів» [1, с. 48].

Вірно передаючи основну ідею, зазначені визначення науковців оминають важливий аспект, безпосередньо пов'язаний із оцінкою висновку експерта в судовому процесі, а саме керуючу функцію експертної методики. Експертна методика визначає певні рамки (межі), за які експерт не має права виходити, інакше можуть виникнути сумніви щодо допустимості висновку експерта. А також відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» методики

проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають обов'язковій атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [7].

Відзначаючи наявність у експертної методики керуючої функції, цілком логічно звернути увагу на три ключові моменти: якість експертної методики, уніфікацію та стандартизацію експертних методик, а також обов'язкове використання зареєстрованих експертних методик як судовими експертами державних спеціалізованих установ (державними експертами), так і судовими експертами, які не є їх працівниками (приватними експертами).

Керуюча функція передбачає наявність в експертній методиці чітко визначеної структури, яка включає: опис об'єктів експертного дослідження, опис засобів і методів дослідження, приписи щодо процедури, умов і послідовності використання засобів і методів дослідження, опис можливих результатів застосування цих засобів і методів. Якщо висновок експерта не відповідає цій структурі, він втрачає доказову силу та не може бути прийнятий як доказ.

Такий тезис можливо розглянути на прикладі адміністративної справи № 300/377/21. Восьмий апеляційний адміністративний суд прийшов до висновку, що висновок комп'ютерно-технічної експертизи процедур поводження з ідентифікаційними даним користувачів автоматизованої системи № 64/20 від 10.07.2020 є недопустимим та недостовірним доказом, оскільки у вказаному висновку експерта відсутні, зокрема посилання на відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз та за даними Реєстру методик проведення судових експертиз, держателем якого є Міністерство юстиції України, методика проведення комп'ютерно-технічної експертизи щодо дотримання анонімності при проведенні тестування за допомогою комп'ютерної техніки є відсутньою [8].

Очевидно, що ключовим елементом експертної методики є засоби і методи дослідження, проте вона не обмежується лише ними. Процедура, умови та послідовність застосування засобів і методів експертного дослідження, орієнтованість на вирішення конкретного експертного завдання, а також правильний і повний опис об'єктів експертного дослідження в сукупності дозволяють мінімізувати ризик експертної помилки та отримати об'єктивний висновок експерта, який надалі буде доказом у судовому процесі. У цьому контексті можна говорити про вплив методології не тільки на допустимість, але й на достовірність доказу.

Список використаних джерел

1. Полтавський А. О. Знову до поняття «методика проведення судової експертизи». Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 лист. 2020 р. Київ, 2020. С.47–49.

2. Щербаковський М. Г. Судова експертологія : навч. посіб. / Харк. нац. ун-ту внутр. справ. Харків, 2008. 192 с.

3. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та метологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 38 с.

4. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2013. № 1 (29). С. 265–272.

5. Рувін О. Г., Полтавський А. О., Будко Т. В., Голікова Т. Д., Жеребко О. І., Камінський А. М., Молибога М. П., Назаров В. В. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

6. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text.

7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 2021. № 16. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

8. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 18.05.2022 у справі № 300/377/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104441586

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Базиляк Ірина Олегівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Тривала відсутність особи за місцем проживання та будь-якої інформації про її місцезнаходження може зачіпати інтереси суб'єктів цивільного права, з якою вона перебувала у правових зв'язках. Це стосується, наприклад, майнових, аліментних, пенсійних питань тощо. Для таких випадків у законодавстві є процедура визнання особи безвісно відсутньою, вона визнається такою виключно після набрання чинності судового рішення.

Але в цьому статусі особа всеодно є учасником окремих правовідносин, які можуть бути припинені лише у випадку її смерті [1, с. 57]. Саме для цього існує механізм оголошення особи померлою. Це одне із загальних положень про особу, яке передбачене статтею 46 Цивільного кодексу України. Згідно з даною статтею, фізична особа може бути оголошена померлою, якщо:

– у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років;

– вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

– фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, то вона може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців [2].

Фізична особа може бути оголошена померлою після набуття законної сили рішення суду. У випадку зникнення особи при обставинах, що могли загрожувати їй смертю, або є підстави припускати загибель від нещасного випадку, через воєнні дії, особа може бути оголошена померлою від дня її ймовірної смерті.

В умовах воєнного стану в Україні питання оголошення фізичної особи померлою набуває особливої важливості через складність обставин, що виникають внаслідок бойових дій, масових переміщень населення та тимчасової окупації територій. Законодавство України визначає чіткі процедури для офіційного визнання особи померлою, проте в умовах війни ці процеси ускладнюються через відсутність доступу до документів, неповноту інформації про стан громадян, а також ризик фальсифікації даних або недостатню кількість доказів.

Це питання є надзвичайно актуальним для забезпечення прав громадян, визначення спадщини, виконання цивільних зобов'язань та врегулювання майнових прав. Однак існуючі правові норми потребують адаптації до нових реалій, що зумовлено потребою в оперативному вирішенні ситуацій, пов'язаних з невизначеним статусом осіб у зонах бойових дій або на окупованих територіях. Тому важливо розглянути можливість вдосконалення законодавчих та процедурних аспектів оголошення фізичної особи померлою в умовах воєнного стану, що дозволить максимально швидко та ефективно вирішувати питання в таких екстремальних обставинах.

Після початку повномасштабного вторгнення кількість безвісно зниклих осіб поступово зростає, як серед військових, так і серед цивільного населення. Через це, на даний час оголошення особи померлою є важливим правовим механізмом, який дозволяє офіційно оформити цей статус, юридично захистити права сімей військовослужбовців та почати відкриття спадщини, якщо це стосується звичайних громадян. Як було розглянуто вище, оголошення таких осіб померлими здійснюється на спрощених підставах, зазначених у частині 2 статті 46 ЦК України. Власне підставою для оголошення особи померлою в судовому порядку є не конкретні свідчення про смерть, а обставини, що дають можливість припускати настання цього факту.

Тому для звернення в суд рідні загиблого повинні підготувати відповідну заяву та докази того, що пошуки не дали своїх результатів, відомості про останнє місцерозташування, а також можливі повідомлення про бойові дії, фізичні втрати в цій місцевості [3].

Оголошення особи померлою передбачає певні правові наслідки, до яких належать:

– виникнення права на спадщину. Процес спадкування майна розпочинається після оголошення особи померлою на підставі рішення суду;

– всі цивільні права та обов'язки, які мала особа за життя припиняються;

– у разі оголошення особи померлою шлюб з нею автоматично припиняється;

– якщо особа померла внаслідок надзвичайних обставин, таких як військові події, рідні померлого мають право звертатися до державних органів за компенсаціями;

– якщо особа яка була оголошена померлою повертається, то це рішення скасовується, а її права відновлюються. Ця особа має право вимагати повернення свого майна, або отримати компенсацію від осіб, які отримали спадщину, про що зазначено у ст. 48 ЦК України.

Розглянемо значення процедури оголошення військовослужбовців померлими для соціального захисту його рідних.

Процедура оголошення військовослужбовця померлим має важливе значення для соціального захисту його рідних, оскільки дозволяє їм офіційно отримати права, пов'язані з втратою годувальника, та матеріальну допомогу, яка є важливою підтримкою в складний період. Зокрема, рідні військовослужбовця отримують можливість претендувати на пенсію по втраті годувальника, соціальні виплати, компенсації та інші гарантії, встановлені законодавством для родин загиблих військових.

Крім того, ця процедура дозволяє вирішити питання спадкових прав і зобов'язань, адже лише за наявності свідоцтва про смерть або відповідного судового рішення родичі можуть вступити у спадщину та мати доступ до майна військовослужбовця. Такий правовий статус також надає змогу родичам врегулювати інші фінансові та майнові питання, як-от виплату кредитних зобов'язань або здійснення переоформлення нерухомості.

Загалом, процедура оголошення військовослужбовця померлим є необхідною для забезпечення соціальних та економічних прав його рідних, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли багато військових можуть вважатися зниклими безвісти через складну ситуацію на фронті чи окупацію територій.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [5] визначає коло осіб-членів сім'ї загиблого, яким може бути надана державна допомога. Дія закону поширюється на дітей померлих учасників бойових дій, утриманців, яким виплачується пенсія, батьків, які перебували на утримання військовослужбовця та одного з подружжя, який не одружився вдруге. Таким особам, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 1994 р. № 302 [6] видаються «Посвідчення члена сім'ї загиблого». Даний документ видається органом соціального захисту за місцем реєстрації громадянина. Серед гарантованих пільг є такі як одноразова грошова допомога, пенсія для непрацездатних членів сім'ї через втрату годувальника. Також є такі права як вступ до державних та комунальних навчальних закладів поза конкурсом, знижка за користування житлом та комунальними послугами, безоплатне одержання ліків та інші.

Державна підтримка є надзвичайно важливою, адже має на меті не тільки забезпечити належний рівень життя та психологічну підтримку постраждалим, а також це своєрідний символ визнання суспільством внеску військовослужбовців, елемент моральної підтримки, який допомагає відчути родинам загиблих, що їхня жертва була важливою для держави і суспільства.

Підводячи підсумок, хочемо зазначити, що законодавство України потребує адаптації до сучасних викликів, щоб забезпечити швидкість і ефективність у прийнятті таких рішень, а також забезпечити належний соціальний захист рідних, які втрачають годувальників. Удосконалення правових норм, зокрема в питаннях процедури визнання особи померлою за умов, коли її місце перебування невідоме, дозволить зменшити психологічне та матеріальне навантаження на родичів та підвищити рівень соціальної підтримки. Важливо

також забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, що сприятиме реалізації прав родин загиблих і зниклих безвісти та відповідатиме вимогам гуманності.

Список використаних джерел

1. Цивільне право та процес: підготовка до іспиту : навч. посіб. за ред. Резворович К. Р., Юніна О. С., Круглової О. О. та ін. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. Ч. 1. 295 с.
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Оголошення людини померлою під час воєнного стану: процедура та правові наслідки. *Юрфем.ua*. URL: https://jurfem.com.ua/oholoshennya-luidyny-pomerloyu-pid-chas-voennoho-stanu/
4. Пільги та виплати членам сімей загиблих військовослужбовців. *Омбудсман України*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/pilgi-ta-viplati-chlenam-simej-zagiblih-vijskovosluzhbovciv
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text
6. Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 р. № 302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-п#Text

Банар Станіслав Едуардович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ефективне функціонування системи нормативно-правового забезпечення національної безпеки не можливе без додержання головного принципу, відповідно до якого виключалась би будь-яка узурпація всіх функцій одним із суб’єктів забезпечення національної безпеки та домінування одного суб’єкта над іншим. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки – це процес

створення та/або внесення змін, прийняття та/або ухвалення законодавчих актів у сфері національної безпеки, їх упровадження, практичне правозастосування та контроль за виконанням їх вимог. Нормативна база у сфері національної безпеки являє собою сукупність законів, нормативних актів та інструктивних документів, які визначають порядок функціонування системи національної безпеки.

Отже, вхідною, керуючою, правовою інформацією для функціонування системи національної безпеки є Конституція України, закони та підзаконні (нормативно-правові) акти, які визначають функції і завдання державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки як у цілому, так і по конкретних напрямах їх діяльності, підсистемам і рівнями управління.

Систему нормативно-правового забезпечення національної безпеки становлять: Конституція України; Закон України «Про основи національної безпеки України» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Правова основа національної безпеки є дворівневою.

На першому рівні, нормативно-правове забезпечення створюється в рамках системи національної безпеки та має загальнообов'язковий для всіх характер (Конституція України, закони та постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення Ради національної безпеки і оборони України тощо).

На другому рівні створюється відомча нормативна база, яка уточнює і конкретизує з урахуванням специфіки кожного суб'єкта забезпечення національної безпеки його функції та завдання.

Таким чином, головними цілями законотворчої діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки є:

– юридичне закріплення існуючих відносин та їх правове регулювання у сфері національної безпеки;

– формування нових відносин, відсутніх на даний час, але бажаних чи необхідних з погляду виконання перспективних завдань і планів;

ліквідація відносин та ситуацій, які гальмують розвиток нових прогресивних тенденцій у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Конституція України – це основний закон країни, який закріплює основи державного ладу, права і свободи громадян, а також визначає принципи національної безпеки. Конституція встановлює, що захист суверенітету та територіальної цілісності України є найвищим обов'язком держави [2].

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи і принципи національної безпеки та оборони, структуру і функції державних органів у цій сфері, а також напрями і завдання з питань національної безпеки. Це включає захист державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності країни [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає порядок введення воєнного стану, повноваження органів влади, права та обов'язки громадян і юридичних осіб в умовах воєнного стану. Цей закон також встановлює можливі обмеження прав і свобод громадян та порядок їх реалізації під час воєнного стану [2].

Президент України відіграє ключову роль у керівництві сектором безпеки та оборони. Він видає укази, які мають обов'язковий характер, і здійснює загальне керівництво діяльністю силових структур. Президент також несе відповідальність за прийняття рішень щодо введення воєнного стану.

Кабінет Міністрів України координує діяльність усіх органів виконавчої влади, забезпечуючи злагоджену роботу в умовах воєнного стану. Він відповідає за реалізацію заходів, спрямованих на зміцнення обороноздатності країни, мобілізацію ресурсів і забезпечення економічної стабільності.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади виконують роль виконавців на місцевому рівні. Вони здійснюють контроль за дотриманням законодавства, забезпечують реалізацію державної політики в сфері оборони та національної безпеки, а також координують дії збройних сил, правоохоронних органів та місцевих громад.

Ці пункти забезпечують правову основу та ефективне управління для забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану [2].

У разі введення воєнного стану держава проводить загальну або часткову мобілізацію, забезпечує створення резервів озброєння, матеріально-технічних ресурсів та людських ресурсів. Мобілізаційні заходи дозволяють швидко підвищити обороноздатність країни. Економічна безпека та зміцнення економічного потенціалу є критично важливими для стабільного функціонування держави в умовах воєнного стану. Боротьба з корупцією, контроль за стратегічними галузями економіки та забезпечення стабільності фінансової системи сприяють економічній безпеці.

Протидія дезінформації та ворожій пропаганді є ключовим елементом інформаційної безпеки. Захист інформаційного простору країни та підтримка морального духу населення через правдиву та патріотичну інформацію є важливими завданнями. Співпраця з міжнародними організаціями, партнерами та союзниками забезпечує військову, політичну та економічну підтримку України, включаючи обмін розвідувальними даними та технічну допомогу.

Права та свободи громадян можуть бути обмежені відповідно до законодавства для забезпечення національної безпеки. Всі дії державних органів повинні бути легітимними та відповідати міжнародним стандартам прав людини. Забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану – це комплексний процес, що вимагає злагодженої роботи всіх гілок влади, збройних сил, спеціальних служб та активного залучення міжнародних партнерів. Тільки таким чином можна ефективно протистояти загрозам та забезпечити стабільність та розвиток держави [4].

Національна безпека України - це складний, багатошаровий процес, що передбачає тісну координацію між різними гілками влади, армією та міжнародними партнерами. Важливою складовою є також економічна

стабільність, яка забезпечується боротьбою з корупцією та контролем за стратегічними галузями економіки. Значну роль відіграє і інформаційна безпека, що протидіє дезінформації та ворожій пропаганді, підтримуючи моральний дух населення. Легітимність дій державних органів та відповідність міжнародним стандартам прав людини є ключовими аспектами в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

Барсегян Арсен Арайович,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту Юридичного
інституту Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник:
Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Юридичного інституту Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Феноменологія як самостійний напрям філософських досліджень структури досвіду і свідомості базується на двох фундаментальних ідеях: перша полягає в тому, що кожна людина має свідомість, яка є зрозумілою для кожної мислячої істоти. Друга ідея підкреслює, що оскільки свідомість є знаряддям пізнання всього, що лежить за її межами (тобто зовнішнього світу), то будь-які об’єкти або факти дійсності пізнаються і осмислюються нами лише через те, що певним чином відображаються й проявляються у свідомості [1].

Феноменологія права – це вид некласичного праворозуміння, що сформувався у XX столітті.

Феноменологічний підхід до праворозуміння розглядає право як особливу форму буття, у центрі якої – суб'єктивне сприйняття правових явищ. У межах цього підходу особливу увагу приділяють внутрішнім, ідеальним сутностям права, зокрема його ейдосам – внутрішнім сенсам і значенням, які роблять право можливим і надають йому змістовну повноту. Це дозволяє розглядати право не як зовнішній набір норм, а як частину життєвого світу людини, де формуються ідеї справедливості, свободи та відповідальності.

Зокрема, правова реальність з точки зору феноменології є структурованою системою, що відображає різні форми буття права. Така реальність складається зі світу ідей (ідеального рівня буття права), знакових форм (юридичних норм) та соціальних взаємодій (правового життя). Важливо, що в цьому підході буття права розглядається не як наявний соціальний факт, а як деонтологічна реальність, модальність належного – тобто, ідея про те, яким має бути буття у взаємодії людей, що передбачає взаємне визнання, повагу до свободи й автономії особистості [4, с. 213].

З точки зору феноменології, право є феноменом культурної реальності, що включає сукупність понять, уявлень, емоцій та асоціацій, пов'язаних із використанням концепту «право». Цей підхід будується на суб'єктивних-об'єктних інтерпретаціях, що дозволяє розглянути право як частину індивідуального та колективного ментального досвіду. Вчені визначають, що феноменологія права прагне вийти за межі класичної об'єктивної науки, щоб зосередитися на глибинних структурах правового мислення, які проявляються в індивідуальній правосвідомості. Ці структури не лише визначають правові норми, але й надають їм сенс через специфічні психологічні, культурні та соціальні контексти. Наприклад, К. Горобець згадує, що в рамках цього підходу неможливо створити єдину універсальну дефініцію права через його онтологічний плюралізм: право розглядається як багатошарова структура, що формується різними концептами залежно від позиції дослідника [4. с.214].

Схожої позиції дотримується і Ю.В. Сайфуліна. На її думку, право у феноменологічному підході розглядається як щось невід'ємне від «життєвого світу» людини. Це означає, що правові норми й інститути не просто існують у соціальній сфері, а й впливають на особистий життєвий досвід, структуруючи його через категорії належного й існуючого. Право в цьому розумінні є результатом колективних смислів і цінностей, які формують наші уявлення про обов'язок, свободу і справедливість.

Також, авторка акцентує увагу на інтерсуб'єктивній природі права, де основою правового порядку є взаємне визнання індивідами один одного як суб'єктів права. Тут право функціонує як сфера, у якій люди не просто співіснують, а взаємодіють на основі поваги, рівності та автономії. Це означає, що право залежить від суспільної згоди і визнання інших як рівноправних учасників правовідносин, що підтримує правопорядок у суспільстві. Право згідно феноменологічного підходу трактується як «модальність належного» — не просто набір правил, а певний спосіб організації людського співжиття, що

містить моральні орієнтири. Це означає, що правові принципи мають своє незалежне існування у вигляді ідеалу, до якого прагне суспільство, формуючи таким чином концепцію «повинності» чи «справедливості» [2. с. 43].

Важливою є також позиція С.І. Максимова, що представляє феноменологічний підхід як метод для розуміння правової реальності, де право розглядається через три основні аспекти: онтологічний, антропологічний і аксіологічний. Онтологічний аспект описує право як частину «життєвого світу» людини – світу значень і цінностей, що збагачує наше сприйняття правової дійсності. Право виводиться з людських уявлень про те, яким повинно бути буття в соціумі, на відміну від класичних соціальних інститутів, які описують те, що існує. Антропологічний аспект наголошує на важливості «правової людини» як суб'єкта права, який через взаємне визнання та відповідальність стає ключовим елементом правової системи. Людина має здатність створювати і сприймати правову реальність завдяки інтенціональним актам визнання – тобто усвідомленому ставленню до прав та обов'язків інших. Це робить право інтерсуб'єктивною реальністю, яка залежить від колективної згоди і взаємодії індивідів. В аксіологічному плані феноменологічний підхід розглядає цінності як основу права. Ключовою цінністю є справедливість, яка є не лише критерієм оцінки поведінки, але й умовою для можливості самого права. Автономія особистості та визнання свободи є фундаментальними вимогами правового етику, що забезпечують основи правопорядку [3].

У контексті інтегративного праворозуміння феноменологічний підхід дозволяє досліджувати право як соціально-культурний і моральний феномен, що виходить за межі суто юридичних норм. Феноменологія прагне розкрити сутнісні характеристики правових явищ, відходячи від формальних і механічних підходів, що дозволяє бачити право не тільки як сукупність норм, але як явище, що живе в суспільному та індивідуальному досвіді. Вона також визнає значення суб'єктивного досвіду, підкреслюючи, що право не є простою сукупністю правил, а формує свідомість людей і їхнє розуміння соціальної реальності. Феноменологічний підхід застосовує методологію редукції, яка дозволяє абстрагуватися від поверхневих аспектів і досягти рівня чистих значень й ідей права, сприяючи більш глибокому розумінню фундаментальних ідей, що лежать в основі правових норм. При цьому враховується етична і культурна основа права, оскільки воно пов'язане з моральними та культурними основами суспільства. Такий підхід дозволяє поєднувати правові норми з етичною оцінкою та розглядати їх як інструмент досягнення соціальної справедливості [6, с. 135–139].

Підтвердженням некласичності феноменології є її відкритий характер, що виявляється в здатності виходити за межі готових пізнавальних схем і структур, а також у розвитку когнітивних підходів. Ще однією важливою рисою феноменології є звернення до онтологічних питань з позиції людської суб'єктивності, що ще раз підкреслює її належність до некласичних дослідницьких програм. Таким чином, конструктивність феноменології, представлена у вигляді послідовності процедур, її відкритість і акцент на

плюралізмі когнітивних стратегій дозволяють вважати її філософським вченням, спрямованим на переосмислення традицій класичної раціональності.

Крім того, існує ще одна вагома особливість феноменології – ірраціональність. Суть ірраціоналістичного підходу в феноменології полягає в тому, що справжня сутність буття розкривається лише через людське самопізнання, саморозуміння і самоусвідомлення особистості в контексті культури. Феноменологія ґрунтується на довірі до безпосередніх очевидностей людської свідомості, до світу людських вражень і переживань, до феноменів існування, які пізнаються не логічно, а через людський досвід, чуттєве сприйняття і інтуїцію. На думку Е. Гуссерля, щоб розглянути феномен як цілісність, його потрібно «схопити» в інтуїтивному акті. Для цього важливо «переживати» «внутрішнє» входження в сферу свідомості, що зумовлено природою свідомості та можливістю кожної людини знайти в собі психічне [5].

Отже, використання феноменологічного підходу для осмислення правової реальності дозволяє виявити такі характеристики світу права, як його буття через модальність належності, а також розкрити ключові особливості правової реальності на рівні правової людини. Крім того, цей підхід сприяє виявленню основних сенсів правосвідомості, які можна трактувати як її ейдоси. Подальший розвиток феноменологічного підходу до права пов’язаний із виявленням і збереженням основних правових сенсів у контексті правової культури.

Список використаних джерел

1. Мінченко О. Використання феноменологічного підходу в правових дослідженнях. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/3.pdf
2. Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 40–45.
3. Максимов С. І. Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2009. № 2. С. 54–60.
4. Горобець К. Концепт права: спроба системної інтерпретації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1–2. С. 211–224.
5. Музика М. П. Феноменологія як пошук нових ірраціоналістичних тенденцій в осмисленні права URL: file:///D:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Telegram%20Desktop/Unzap_2018_1_14.pdf
6. Коваленко І. І. Інтегративне праворозуміння в контексті феноменологічного осягнення права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2015. № 2 (25). С. 129–142.

Богуславська Анна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розуміння та коректне роз'яснення для молоді поняття «патріотизм» у наш час набуло неабиякої ваги. Саме поняття патріотизму в різний час мало різне наповнення й розумілося по-різному. У деякі періоди патріотизм ставав важливою складовою захисту держави та народу, в інші періоди через некоректне його розуміння й роз'яснення воно ставало зброєю масового ураження в руках загарбників і маніпуляторів. Багато дослідників висвітлювало проблеми патріотизму та патріотичного виховання. Саме тому, ґрунтуючись на їх досвіді, підготовлено цю доповідь із метою розкриття проблем патріотичного виховання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

В Україні важливе значення надається національно-патріотичному вихованню, оскільки його завданням є формування свідомого патріота України, що в майбутньому буде готовий на жертви заради своєї країни. Процес державотворення для України завжди супроводжувався збройним конфліктами, революціями та війнами, що залишило глибокий слід у тлумаченні українцями поняття «патріотизм». В умовах війни з Росією патріотизм набув особливої актуальності. Він проявляється в добровольчому русі, волонтерстві, допомозі армії та підтримці внутрішньо переміщених осіб. Тому важливою характеристикою патріотизму є готовність до самопожертви і боротьби без страху смерті, бо без боротьби Україна не змогла б існувати надалі.

Патріотизм ґрунтується на шануванні національних героїв, таких як Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Франко, а також сучасних захисників України. Патріотизм також виявляється у прагненні розбудовувати країну, підтримувати демократичні цінності, дотримуватися законів і сприяти позитивним змінам у суспільстві [1, с. 16; 2, с. 233].

Формування патріотизму серед курсантів закладів вищої освіти з особливими умовами (військові академії, університети силових структур та інші) в умовах війни виступає ключовим завданням, яке безпосередньо впливає на їхню готовність захищати державу. Виховання патріотизму в таких обставинах вимагає поєднання освітніх, морально-психологічних, культурних і фізичних аспектів у цілісному процесі підготовки. Патріотизм підготує курсантів до захисту України в умовах будь-яких викликів, навіть якщо це вимагатиме ціни власного життя. Під час воєнного стану курсанти можуть опинитися в зоні

бойових дій як під час навчання, так і після нього. У таких ситуаціях патріотичні переконання сприяють здатності справлятися зі стресом, підтримувати моральний дух і бути відданими своїм обов'язкам.

Патріотично налаштовані курсанти здатні приймати рішення, які слугують інтересам суспільства та держави. З них у майбутньому вийдуть лідери, які зможуть очолювати боротьбу та захист держави, приймаючи складні та виважені рішення. Поява в майбутньому нових лідерів з чіткими принципами та яскравим патріотизмом стане моделлю для наслідування серед молоді та в цивільному середовищі. Патріотизм допомагає курсантам глибше розуміти національні цінності, культурні традиції та історичний контекст боротьби за незалежність України, що у свою чергу допомагає захищати курсантів від неправдивої деструктивної інформації, що транслюється від ворога.

Формування патріотичних почуттів серед курсантів відіграє критично важливу роль не лише в підвищенні їхньої готовності до виконання військових обов'язків, але й у забезпеченні стабільності держави в умовах зовнішніх загроз. Це служить основою для виховання професійного, морально стійкого та відданого особового складу, здатного гарантувати безпеку та процвітання України. Досвід різних країн свідчить, що освітні програми, зокрема ті, що спрямовані на патріотичне виховання, досягають бажаних результатів лише за умови системності та чіткого обґрунтування мотивації.

Це усвідомлення має стати стимулом для розробки нових підходів і принципів організації патріотичного виховання, особливо в пошуку ідеї, яка б надала цій роботі потрібну комплексність. Кінцевою метою є створення оригінальної моделі патріотичного виховання, яку постійно впроваджуватимуть у освітній процес навчального закладу. Основна ідея полягає в тому, що вивчення біографій видатних особистостей, котрі будували і захищали Україну та стали її гордістю, може стати фундаментом формування українського патріотизму, для цього потрібно ввести тематичні дисципліни такі як: курси з історії військової справи України, воєнної етики.

Крім цього, патріотичне виховання повинно базуватися на взаємодії курсантів із працівниками правоохоронних органів. Передбачено проведення додаткових занять і бесід з викладацьким складом закладу вищої освіти, які власним прикладом демонструватимуть прояви патріотизму, для цього потрібно організувати більше практичних занять, наприклад військово-польові збори. Курсантам слід усвідомлено обирати професію, розуміти вимоги служби у правоохоронних органах і виконувати їх беззаперечно.

Майбутній правоохоронець повинен шукати можливості для самореалізації в колективі. Надзвичайно важливо, щоб курсанти мали усвідомлення життєвих цілей, які неможливо досягнути без високої загальної та духовної культури. Вони повинні осмислювати такі важливі поняття, як Батьківщина та громадянськість, усвідомлювати історію і теперішнє, а також брати відповідальність за майбутнє своєї Вітчизни. Тому в програму навчання бажано включити навчання лідерству, виховання національної гордості (організація зустрічей із ветеранами та волонтерами, підкреслення внеску курсантів у майбутню безпеку країни), робота з психологами (допомога в розвитку стресостійкості та впевненості в собі,

навчання методам емоційної саморегуляції). Формування патріотизму в курсантів потребує комплексного підходу, що поєднує освіту, виховання, практичну діяльність і морально-етичну підготовку. Такі методи сприяють становленню свідомих, мотивованих і професійних захисників України, готових брати відповідальність за безпеку і добробут своєї держави [3, с. 152].

Отже, в сучасному контексті, з огляду на виклики війни з Російською Федерацією, виховання патріотизму серед курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами є надзвичайно важливим завданням. Патріотизм відіграє ключову роль у формуванні морально міцних і відданих захисників України, які можуть приймати складні рішення, орієнтуючись на інтереси держави. Він проявляється у здатності до самопожертви, обізнаності з національними цінностями, шанобливому ставленні до героїв минулого та сьогодення, а також у прагненні розвивати демократичне суспільство [4, с. 44].

Для успішного патріотичного виховання потрібен усебічний підхід, що включає освітні програми, практичну підготовку, співпрацю з викладачами та психологами, а також розвиток лідерських навичок. Вивчення історії, культурних традицій і біографій видатних українців допомагає усвідомити власну національну ідентичність і відповідальність за майбутнє своєї країни. Результатом такого виховного процесу стане підготовка мотивованих, професійних і морально зрілих лідерів, готових забезпечити безпеку та процвітання України навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел

1. Куян І. А., Андрушко І. П. Правовий патріотизм як оптимальна модель державницької ідеології України. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 3. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_4

2. Златіна К. Л., Степанець І. О. Патріотизм як історичне і соціальне явище. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2024. № 82. С. 230–236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2024_82_30

3. Івченко Ю. В. Сутність патріотизму: історія та сучасність. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2015. Вип. 6 (3). С. 150–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_6(3)__37

4. Кривицький Ю. В. Соборність як ідейний імператив правової реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55(1)__11

Бомчак Марія-Анастасія Василівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Зараз наше суспільство проживає важкі часи, війна, хвороби і так далі. Але найстрашніше це війна. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни має особливе значення, тому, що війна загострює не лише політичні конфлікти держав, суспільні проблеми, але і направляє свідомих громадян до солідарності, самоорганізації, та активної участі у суспільно-політичному житті держави. Цей процес зміцнює державу та наближує перемогу над ворогом.

24 лютого 2022 року є трагічною датою для історії України, адже повноцінне військове вторгнення росії на територію України внесло значні зміни в порядок нормального функціонування українського суспільства і зумовило необхідність перевлаштування всіх суспільних відносин і економіки держави на підвищення обороноздатності, консолідації органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення безпеки громадян в умовах воєнного стану особливо на територіях які наближені до лінії оборони. Створення належних умов безпечного середовища на місцевому рівні неможливо без системної та ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів в цілому і Національної поліції, зокрема.

Які наслідки цих змін? Зміцнення громадянського суспільства: Війна стала каталізатором розвитку громадянського суспільства в Україні. Воно стало більш активним, самоорганізованим і впливовим.

Нові форми взаємодії: Війна сприяла появі нових форм взаємодії між громадянами, державою та бізнесом. Це відкриває нові можливості для вирішення соціальних проблем та розвитку країни.

Посилення національної ідентичності: Війна сприяла зміцненню національної ідентичності українців. Громадяни стали більш свідомими своєї належності до української нації та готові захищати свою країну.

Що чекає на громадянське суспільство в майбутньому?

Майбутнє громадянського суспільства в Україні багато в чому залежатиме від того, як розвиватимуться події на фронті та в країні в цілому. Однак, можна з упевненістю сказати, що війна залишила свій слід на громадянському суспільстві, і воно вже ніколи не буде таким, як раніше.

Важливо розуміти, що громадянське суспільство – це не лише про великі організації та ініціативи. Це, перш за все, про кожного з нас. Кожен з нас може зробити свій внесок у розвиток громадянського суспільства, починаючи з малого.

Спільна діяльність Національної поліції України у сфері охорони публічного порядку та безпеки здійснюється на засадах партнерства в тісній співпраці з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, громадськими об'єднаннями та населенням спрямована на задоволення їхніх потреб і являє собою сукупність прав і обов'язків, спрямованих для створення та підтримання належного режиму правопорядку та сприяння в правоохоронній діяльності підрозділам поліції з урахуванням державних і місцевих інтересів з метою створення належного безпекового середовища [4].

У розвитку громадянського суспільства під час війни виникає новий напрямок – волонтерство. Громадяни об'єднуються для допомоги переселенцям, які постраждали внаслідок воєнних дій, для допомоги армії та військовим в матеріальному забезпеченні. Волонтером може стати кожен хто має бажання.

Результатом дослідження, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, основними причинами неучасті у волонтерській діяльності громадян країни (відповідно до розподілу відповідей на запитання: «Якщо Ви не берете участі у волонтерській діяльності, то чому?»):

– відсутність і обмеженість власних можливостей надати допомогу – 37,0% опитаних;

– не знають, як саме, яким чином допомогти – 9,8%;

– не бачать у цьому сенсу – 11,6%;

– впевненість у тому, що це повинна робити держава – 30,7%;

– не змогли визначитися з відповіддю – 8,4%.

Отже, не всі за можливістю долучаються до цієї діяльності [1, с. 3].

Ще одним вартим уваги проявом розвитку є проведення мітингів, протестів. Громадяни об'єднуються заради висловленя спільних інтересів та з проханням змін з боку влади, влада в свою чергу підтримує розвиток громадянського суспільства. Враховуючи підвищення ролі громадянського суспільства в різних сферах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо впровадження реформ, на підтримку ініціативи громадськості, а також з метою налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина, керуючись частиною другою статті 102 Конституції України та відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України було постановлено:

– затвердити Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки;

– розробити ефективні механізми надання фінансової підтримки громадським ініціативам, спрямованим на реалізацію Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні;

– забезпечити грошову допомогу на громадські зібрання [2, с. 1].

Громадські зібрання в будь-якому з проявів важливі, адже, завдяки їм суспільство об'єднується та згуртовується заради розвитку та підтримки держави, що дуже важливо як і в військовий час так і в мирний. За результатами

дослідження громадянське суспільство до 1997 року найбільше розвивалося у професійних об'єднаннях а найменше у фермерських організаціях. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства. Успішному розвитку громадянського суспільства у нас заважають: надмірна бюрократизація влади; домінування кланових інтересів на верхівці політичної піраміди; партерналістські стереотипи щодо ролі держави і надмірна терпеливість народу та сподівання на "керманичів" (сподівання оптимістичні або песимістичні; адже, на кого сподіваються, того й лають; владу у нас лаяти вміють, а вимагати від неї – ні); відсутність у значної частини людей психологічної потреби в «негативній» свободі, «свободі від...», свободі заради свободи.

У суспільстві панує втома і апатія – з об'єктивних і суб'єктивних причин. До об'єктивних належить матеріальна незабезпеченість та відсусність «підпорки» у вигляді власності; до суб'єктивних – пригніченість почуттям своєї «малості» і відчуженості від держави і політики. Як це змінити? Одна добре відома відповідь: через творення власників середнього класу, через диференціацію і структуризацію суспільства. Для цього треба, щоб швидко і ефективно розгорталися економічні реформи та щоб вони здійснювалися на більш-менш справедливій основі. Такі реформи можуть породити власників, а власники створять громадянське суспільство. Проте, є інший бік медалі: середній клас не твориться, реформи йдуть повільно і «не тим шляхом», і в цьому, без сумніву, «винна» влада. Проте вона не визнає цієї провини, бо не відчуває своєї відповідальності перед народом – саме через його надмірну терпеливість і відсутність розвиненого громадянського суспільства.

Отже, виникає замкнене коло, яке можна розірвати за допомогою:

– зміни суспільних інститутів і зразків поведінки;

– утворення громадських організацій, що слідкують за дотриманням права урядовцями і не допускають їх втручання у громадське життя;

– просвіту, змістом якої має бути культивування цінностей ринкової економіки і відкритого демократичного суспільства, а знаряддям – засоби масової інформації, науково-публіцистичні статті, живе спілкування еліти (інтелігенції) з народом [3, с. 2].

Список використаних джерел

1. Панькова О. В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В., Соціологія : навч. посіб. 2016. С. 28–29.

2. Указ Президента № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні».

3. Колодіна А. Ф. «Про проблеми та перспективи громадянського розвитку в сучасній Україні»

4. Information about author: Morgunov Oleksandr Anatoliiovych, Doctor of Law, Professor, Rector Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs 26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine https://orcid.org/0000-0003-2259-3620

Бреус Анастасія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

«ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА»: ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ РОЗУМІННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Останніми роками питання цивільно-правової відповідальності медичних працівників за шкоду, заподіяну здоров'ю пацієнтів, набуло особливого значення. Конфлікти, які часто виникають з приводу якості наданих медичних послуг, дозволяють стверджувати, що пацієнти є заручниками стереотипу про об'єктивну неминучість лікарської помилки.

Відомо, що законодавство України не містить такого поняття як «лікарська помилка». Власне, лікарі вважають, що лікарська помилка, як вони її розуміють, відповідальності не викликає ані дисциплінарної, ні адміністративної, ні кримінальної, оскільки є добросовісною помилкою, ніяк не пов'язаною з халатністю, професійною недбалістю й тим більше прямим умислом. Це ті помилки, які трапляються через те, що професійні можливості завжди є обмеженими досягнутим рівнем розвитку медичної науки й клінічної практики [1]. З огляду на появу та розвиток медицини, можна припустити, що лікарські помилки з'явилися майже одночасно з професією лікаря. Про відповідальність лікарів за невдале лікування згадувалося ще у перших відомих джерелах права – Законах вавилонського царя Хаммурапі та Законах XII таблиць Стародавнього Риму. Це означає, що з давніх часів суспільство прагнуло винайти адекватний спосіб реагування на цю проблему. В епоху античності лікарі, що були винні у спричиненні шкоди пацієнтам, могли втратити кисті рук або бути вигнаними з міста. Але найбільш поширеним покаранням в ті часи було застосування штрафів. У період Середньовіччя лікарів за їх професійні помилки здебільшого позбавляли практики, а деяких навіть спалювали на вогнищі, як «пособників диявола». Однак будь-які репресивні заходи ризик лікарських помилок не зменшували. Лікарські корпорації великих міст мали особливий статус і могли захистити своїх членів, які не порушували церковних канонів [2].

Згідно з оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Україні від лікарських помилок щоденно помирають 5-7 пацієнтів, а інвалідами стають 25-30 людей, хоча відповідної офіційної статистики в нашій країні немає. Як немає і чітких критеріїв, які класифікували б лікарські помилки, крім того, українське законодавство навіть не визначає саме поняття «лікарська помилка». Є пропозиції використовувати замість нього термін «медична помилка» як більш широкий – помилки можуть траплятися не тільки з вини лікаря, але й інших осіб.

Незважаючи на значну кількість досліджень цієї проблеми і понад 75 різних визначень термінів «медична помилка» або «лікарська помилка», ці поняття досі не отримали законодавчого закріплення. У науковій літературі часто можна зустріти твердження, що медична (лікарська) помилка – це більше медичне, а не юридичне поняття. Проте значення, вкладене в термін «лікарська (медична) помилка», є настільки суперечливим, що це ускладнює об'єктивне дослідження цього явища. Взагалі, спектр трактувань поняття «лікарська (медична) помилка» настільки широкий, що охоплює протилежні визначення: від необачних, недобросовісних чи недбалих дій, які призводять до травм чи смерті пацієнта, до добросовісних помилок лікаря, без елементів халатності, недбалості чи професійної некомпетентності.

Були зроблені законодавцем спроби визначити нормативне закріплення в законопроекті «Про права пацієнтів в Україні» від 2005 р., але таке визначення залишилося лише в проекті. Що стосується визначення лікарської помилки, то з точки зору медичних працівників вони розуміють що лікарська помилка, відповідальності не викликає: ні дисциплінарної, ні адміністративної, ні кримінальної, оскільки є добросовісною помилкою, ніяк не пов'язаною з халатністю, професійною недбалістю й тим більше прямим умислом. Це ті помилки, які трапляються через те, що професійні можливості завжди є обмеженими досягнутим рівнем розвитку медичної науки й клінічної практики.

Юристи, зі свого боку, визначають особливістю лікарської помилки її непередбачуваність для лікаря будь-якої спеціальності, що унеможливлює запобігання її наслідкам. На практиці юристи та медики відносять до лікарських помилок добросовісну оману лікаря під час професійної діяльності, якщо при цьому виключені недбалість, байдужість чи самовпевненість. Таким чином, бачимо, що погляди юристів і медиків на лікарську помилку мають схожість; тепер важливо, щоб законодавці узгодили ці підходи та нормативно закріпили визначення цього поняття [3]. На нашу думку, як «лікарську помилку», слід розглядати дії або бездіяльність медичного працівника, які призвели до негативних для здоров'я чи життя пацієнта наслідків та, які викликані об'єктивними чи суб'єктивними факторами. Ці дві групи факторів мають бути покладені в основу класифікації медичних помилок.

До помилок, зумовлених суб'єктивними факторами, належать ті, яких припускаються медичні працівники, необґрунтовано відходячи від встановлених стандартів, діючи необачно, надмірно самовпевнено або допускаючи невиправданий ризик через брак досвіду чи знань. Такі помилки можуть виникати, наприклад, при недбалому обстеженні, хибній оцінці клінічних і лабораторних показників, ігноруванні чи переоцінці висновків інших фахівців, а також при неналежному виконанні операцій та інших лікувальних заходів, догляді за пацієнтом, загалом незадовільній організації медичної допомоги в закладі, включаючи ведення документації та порушення деонтологічних вимог щодо інформування пацієнта про стан його здоров'я.

До помилок, що спричинені об'єктивними факторами, відносяться дії (бездіяльність) медичних працівників, що не порушують встановлені законом та

підзаконними актами правила, але заподіяли шкоду здоров'ю пацієнта чи його смерть внаслідок:

– недосконалості медичної науки на даному етапі її розвитку;

– несприятливих умов або обставин здійснення медичного втручання;

– об'єктивних труднощів діагностики деяких захворювань;

– атипового розвитку захворювання, індивідуальних аномалій анатомічної будови тіла чи функціонування організму пацієнта;

– алергічних реакцій, які неможливо було передбачити при стандартному медичному втручанні (діагностуванні чи лікуванні).

Згідно зі статистикою, діагностичні помилки трапляються вчетверо частіше, ніж інші види медичних втручань. При цьому в Україні офіційної статистики лікарських помилок немає, і це явище набуло навіть більшого поширення, ніж у країнах ЄС. Це пов'язано з відсутністю повноцінної системи охорони здоров'я, залишки якої не забезпечують інтереси пацієнтів. Тому лікарські помилки у нас трапляються частіше, ніж у західних країнах. Крім того, в Україні не запроваджені обов'язкові стандарти і протоколи лікування, які діють у багатьох західних країнах, а також відсутня система обов'язкового медичного страхування, яка сприяє контролю за лікарськими помилками [2].

Аналіз нормативно-правових актів України та медичної й юридичної наукової літератури свідчить про те, що в Україні поняття лікарська помилка поки що не має належного теоретико методологічного забезпечення ні з правових, ні з судово-медичних позицій і, як результат, є індиферентним до правової та експертної практики. Цілком очевидним стає факт необхідності офіційного тлумачення та закріплення у законі відповідного визначення.

У законодавстві мають бути єдині критерії оцінки дій (бездіяльності) лікарів (медичних працівників), які допустили помилку в своїй професійній діяльності. Відсутність установлених спеціальних умов в нормативних актах, на практиці ускладнюють юридичну оцінку (кваліфікацію) лікарських (медичних) помилок, та, відповідно запобігти їх появі в майбутньому.

На сьогодні ми можемо лише припустити, що під поняттям «лікарська помилка» слід вважати дії або бездіяльність медичного працівника, які призвели до негативних для здоров'я чи життя пацієнта наслідків та які викликані об'єктивними факторами в силу яких виключається можливість притягнення медичного працівника до юридичної відповідальності. Коли ж такі дії або бездіяльність медичного працівника викликані суб'єктивними факторами в силу яких медичний працівник підлягає притягненню до юридичної відповідальності, то в цьому випадку потрібно законодавчо закріпити зовсім іншу понятійну категорію відповідно до якої відповідальність буде наставати відповідно Глави 82 ЦК України «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)» [1].

Список використаних джерел

1. Оніщенко О. В., Єрзаулова В. В. Медична помилка: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 92–96.

2. Лікарська (медична) помилка: медичне та правове поняття. *Адвокатське бюро «Титикало та партнери»*. URL: http://tytykalo.com.ua/presa-pro-nas/likarska-medichna-pomilka-medichne-ta-pravove-ponyattya/

3. Ковтун Л. Проблеми правової кваліфікації лікарської помилки. *Правовий тиждень*. 2008. № 52–53. С. 125–126.

Вербіцький Богдан Ярославович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ

Сьогодні питання цивільної відповідальності за екологічні правопорушення набувають особливої актуальності в Україні, оскільки країна стикається з численними екологічними викликами, посиленими наслідками військових дій. Негативний вплив на довкілля від промислової діяльності, військових операцій, а також недосконале правове регулювання спричиняють значну шкоду природним ресурсам та здоров'ю громадян. Це вимагає адекватних механізмів цивільної відповідальності, здатних компенсувати завдані збитки та забезпечити справедливе відшкодування постраждалим.

В умовах сьогодення в Україні, коли значна частина територій зазнає екологічних збитків через військову агресію з боку Російської Федерації, потреба в удосконаленні правових інструментів цивільної відповідальності за шкоду довкіллю є особливо важливою. Такі інструменти мають не лише ефективно регулювати відшкодування збитків, а й сприяти попередженню подальших екологічних правопорушень. Дослідження особливостей цивільної відповідальності в сфері екології стає необхідним для виявлення прогалин у чинному законодавстві та розробки ефективних заходів реагування на екологічні порушення, особливо в умовах військового та повоєнного відновлення України.

Основні засади цивільної відповідальності в Україні закладені в Цивільному кодексі України [2], а також у спеціальних законах, таких, наприклад, як Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] та Водний кодекс України [3], які регулюють екологічні правовідносини та відповідальність за порушення.

Встановлення правопорушення, наявності шкоди, причинно-наслідкового зв'язку та вини є фундаментальними елементами для притягнення до цивільної відповідальності в екологічній сфері. Це означає, що для покладення відповідальності на правопорушника необхідно не лише підтвердити сам факт протиправної діяльності, але й обґрунтувати наявність заподіяної шкоди. У контексті екологічних правопорушень важливо довести, що така діяльність безпосередньо вплинула на стан навколишнього середовища та спричинила негативні наслідки для здоров'я та майна громадян. Ці елементи допомагають чітко окреслити межі відповідальності та визначити правомірність відшкодування збитків, оскільки лише за наявності доказів щодо кожного з них можна забезпечити справедливий розподіл тягаря відповідальності. Наявність причинно-наслідкового зв'язку є особливо важливою, адже вона підтверджує, що шкода є прямим наслідком конкретного екологічного правопорушення, а не результатом інших факторів. Такий підхід дозволяє забезпечити справедливе відшкодування та сприяти охороні екологічного правопорядку, стимулюючи дбайливе ставлення до природи й ресурсів [4]. Проте в Україні спостерігаються певні недоліки у програмі механізмів цивільної відповідальності за екологічні правопорушення. У практиці досить складно довести причинно-наслідковий зв'язок між діями правопорушника та шкодою, що ускладнює процес притягнення до відповідальності та відшкодування шкоди [7]. Також є труднощі в оцінці завданої шкоди, зокрема екологічної, що потребує спеціальних знань і експертиз, а судова практика з таких питань ще недостатньо розвинена [8].

В Україні діє низка міжнародних зобов'язань, які покладають на державу відповідальність за дотримання екологічних стандартів і забезпечення ефективного захисту навколишнього середовища. Одним із важливих міжнародних документів у цій сфері є Орхуська конвенція, яка надає громадянам право на доступ до екологічної інформації, участь у прийнятті рішень з екологічних питань і звернення до судових органів з метою захисту довкілля [9]. Це сприяє підвищенню рівня екологічної відповідальності, забезпечує прозорість екологічної політики та надає громадянам інструменти для активної участі у вирішенні питань захисту довкілля.

Однак, попри міжнародні зобов'язання, в Україні досі існують колізії та прогалини в національному екологічному законодавстві, які ускладнюють процес притягнення до цивільної відповідальності за екологічні правопорушення. Це зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами для підвищення його ефективності. Важливо вдосконалювати правозастосовні механізми, що дозволять чітко визначити форми відповідальності та посилити контроль за виконанням екологічних стандартів. Інтеграція міжнародних екологічних принципів у національну правову систему допоможе зміцнити правовий захист навколишнього середовища та сприятиме досягненню сталого розвитку в Україні. Основними напрямками вдосконалення системи цивільної відповідальності за екологічні правопорушення в Україні може стати розробка спеціального закону, який би регулював аспекти екологічної відповідальності, а також запровадження додаткових механізмів відшкодування, таких як створення

спеціальних екологічних фондів. Досвід європейських країн, де активно застосовуються екологічні фонди та спеціалізовані суди для вирішення питань цивільної відповідальності за екологічні правопорушення, може стати корисним прикладом для України. Таким чином, вдосконалення правового регулювання та впровадження ефективних процедур компенсації шкоди сприяє збереженню екосистеми, захист громадян та стимулювання підприємства до більш відповідного ставлення до навколишнього середовища. Важливим аспектом для вдосконалення цивільної відповідальності за екологічні правопорушення є розробка ефективних способів оцінки шкоди, завданої довкіллю. Оцінка екологічної шкоди фактично є складним процесом, який потребує залучення експертів та використання спеціальних методик. Недосконаліть існуючих процедур експертизи та труднощі з їхньою реалізацією на практиці призводять до того, що правопорушники часто несуть відповідальність або сплачують недостатні компенсації. Відсутність чітких методів оцінки шкоди обмежує можливості судів в об'єктивному встановленому розмірі відшкодування та наслідку до розбіжностей у судовій практиці.

Екологічні правопорушення також викликають необхідність вдосконалення державного контролю в цій сфері. Ефективний нагляд з боку державних органів може знизити рівень правопорушень, а також забезпечити дотримання екологічних стандартів і зобов'язань з боку підприємств [1]. На сьогоднішній день контроль над дотриманням екологічного законодавства в Україні має певні обмеження, зокрема через недостатнє фінансування, обмеження повноважень контролюючих органів та брак кваліфікованих кадрів. [5] Посилення державного контролю, запровадження автоматизованих систем моніторингу та цифрових реєстрів екологічної інформації може значно підвищити ефективність боротьби з екологічними правопорушеннями та сприяти збереженню природних ресурсів.

Для забезпечення ефективного відшкодування шкоди необхідно розробити єдині стандарти оцінки екологічної шкоди, які можуть бути застосовані як у національній правовій системі, так і в міжнародному контексті. Такі стандарти могли б отримати не лише пряму матеріальну шкоду, але й довгострокові екологічні та соціальні наслідки правопорушень [7]. Також важливо створити правову базу для компенсації моральної шкоди, яка часто є нематеріальною, але суттєво впливає на життя потерпілих. Це може бути особливо актуальним у випадку, коли екологічні правопорушення порушують права людей на здорове навколишнє середовище [8]. Ще одним перспективним напрямком вдосконалення є популяризація концепції «забрудник платить». Принцип, який активно використовується в багатьох розвинених країнах вимагає, що саме правопорушник має нести всі витрати на відновлення довкілля після завданої шкоди [9]. Упровадження такого підходу в українську практику могло б стимулювати дотримання екологічних норм та мотивувати підприємство до більш відповідного підходу до використання природних ресурсів [1]. Крім того, принцип «забрудник платить» можна реалізовувати через обов'язкове страхування екологічних ризиків для підприємств з підвищеним ризиком забруднення. Це забезпечить наявність коштів для оперативного реагування на екологічні інциденти та їхнє відшкодування.

Таким чином, цивільна відповідальність за екологічні правопорушення в Україні є необхідною складовою системи охорони довкілля. Основні законодавчі акти України забезпечують певні правові засади для захисту довкілля та відшкодування шкоди. Дослідження особливостей цивільної відповідальності за екологічні правопорушення в сучасних умовах України підкреслює важливість розробки ефективних правових механізмів для захисту довкілля та відшкодування завданої шкоди. Наявні екологічні виклики, посилені наслідками військових дій, вимагають не лише оперативного реагування, але й чіткого законодавчого врегулювання механізмів цивільної відповідальності, спрямованих на компенсацію екологічних збитків та захист прав постраждалих.

Застосування дієвих інструментів цивільного права для відшкодування екологічних збитків може стати важливим кроком на шляху до екологічної безпеки та сталого розвитку України. Вдосконалення правових норм та створення умов для їх ефективної реалізації дозволить не лише зменшити негативний вплив на навколишнє середовище, але й стимулювати суб'єктів господарювання до більш відповідального ставлення до природних ресурсів. Підтримка сталого відновлення України неможлива без належного захисту її екологічного середовища, що потребує посиленої уваги до питання цивільної відповідальності за екологічні правопорушення та забезпечення ефективного правозастосування.

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

2. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text

4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text

5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

6. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text

7. Рибак С. Г. Екологічні правопорушення та їх цивільно-правова відповідальність в Україні. Київ : Правничий дім, 2019. 189 с.

8. Діденко О. В., Порівняльна характеристика екологічних правопорушень та відповідальності. Харків, 2020. 237 с.

9. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція): Міжнародний документ від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

Городецький Арсеній Аркадійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пандемія COVID-19 стала справжнім випробуванням для України, однак до загроз і викликів, що постали перед країною внаслідок пандемії, додалися жахи війни, спричинені російським відкритим повномасштабним військовим вторгнення на територію нашої держави. Необхідність протистояння цим ворогам і подолання тих небезпек, що вони принесли з собою, вимагало і потребує нині активізації та задіяння всіх можливих ресурсів. Безумовно, Український народ і держава чинять потужний опір і з гідністю долають усі ті складні випробування, які припали на нашу долю. Утім навіть у такій ситуації перед обличчям надзвичайно потужних і безжальних ворогів ми не можемо забувати про те, що виживання, зміцнення та подальший розвиток України залежить не лише від поразки зовнішніх ворогів, але й від якості та ефективності організації й функціонування внутрішніх систем і механізмів, які мають цілу низку проблем і недоліків, що досить яскраво виявилися під час протидії коронавірусній хворобі і набули особливо гострого характеру в умовах воєнного стану. Значною мірою це стосується і діяльності Національної поліції, органи і служби якої були залучені до забезпечення виконання населенням карантинних обмежень під час зазначеної пандемії, а сьогодні виступають активними учасниками протистояння військовій агресії з боку Російської Федерації.

Необхідно віддати належне Національній поліції як системі органів і служб у цілому, так і сукупності окремих посадових осіб, працівників, які, зіштовхнувшись із величезним, зухвалим, жорстоким ворогом, виявили високий рівень жорсткості й стабільності, не втратили своєї дієвості та наразі активно й самовіддано виконують завдання та функції як оборони нашої держави, так і щодо забезпечення нормальної роботи цивільної інфраструктури. Враховуючи те, що сучасна вітчизняна поліція зіштовхнулася з новою реальністю, значно актуалізується питання перегляду цілої низки засад, форм і методів роботи органів і служб поліції, адже виявлені поліцейською системною стійкість та оперативність реагування, професіоналізм і мужність не скасовують тих проблем, які виникли в роботі поліції в умовах воєнного стану [1, с. 135].

Так, зміни в тенденціях протиправної активності та у структурі злочинності. За даними Національної поліції, на початку російського вторгнення, зокрема перші два місяці, в Україні спостерігалося зниження рівня злочинності (аж до 25 %), а вже наприкінці квітня – початку травня 2022 р. з’явилася інша тенденція

– збільшення рівня злочинності порівняно з першими місяцями війни, а також рівня окремих видів злочинів порівняно з минулими роками. Важливо, що рівень тяжких та особливо тяжких злочинів (без урахування тих, що вчинені військовим країни-агресора [2, с. 55–56]) не має якихось суттєвих змін з аналогічним періодом попереднього року, не спостерігається значних змін і в такий сфері, як квартирні крадіжки та пограбування. Правоохоронці це пов'язують із тим, що на воєнний час було суттєво підвищено увагу до забезпечення публічного порядку і безпеки, зокрема запроваджено комендантську годину, вулиці населених пунктів насичені правоохоронцями та військовими.

Крім того, значна частина осіб, схильних до вчинення протиправної поведінки, або виїхала за межі держави, або пішла її захищати від окупантів. Також слід враховувати той факт, що значна частина майнових правопорушень ще не виявлені, оскільки власники все ще не повернулися додому. Водночас суттєво збільшилася кількість випадків незаконного заволодіння транспортними засобами (більше ніж на 80 %), дорожньо-транспортних пригод, також на третину збільшилася кількість таких видів злочинів, як шахрайство, особливо з використанням телекомунікаційних, комп'ютерних та інтернет-технологій. Окремо слід звернути увагу на зростання кількості таких злочинів, як колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору та мародерство.

Хоча слід відмітити, що в перші місяці війни оперативність і якість реагування органів поліції на такі прояви злочинності, як мародерство, колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору, викликали певні запитання, на чому акцентували увагу низка інформаційних інтернет-видань. При цьому вони посилалися на лист заступника Генерального прокурора України, в якому останній начебто звертав увагу керівництва поліції на те, що за два місяці російської агресії оперативними підрозділами Нацполіції не вжито всього комплексу необхідних оперативно-розшукових заходів для попередження, виявлення та припинення вищезгаданих злочинів, а також здійснення їх превенції. На офіційних інформаційних ресурсах ані Національної поліції, ані Генеральної прокуратури України немає даних про означений лист, а інтернет-ресурси, на яких опублікована копія цього листа, не видаються надто надійними джерелами, тому ми не можемо стверджувати достовірність опублікованої інформації. Однак така ситуація є цілком ймовірною, і позиція керівництва МВС України та Національної поліції стосовно необхідності перегляду підходів до підготовки поліцейських кадрів, яка має відбуватися з урахуванням реалій та викликів воєнного часу, хоча і опосередковано, але досить переконливо натякає на те, що на початку війни поліція зіткнулася із цілим спектром нових для неї явищ, які до цього були відомі її працівникам хіба що на рівні теорії, гіпотетичного явища, а не реальної практичної ситуації, проблеми, яку необхідно терміново вирішувати [1, с. 138].

Зростання міграційних потоків. Уже не перший рік проблема міграції українців привертає увагу дослідників, однак протягом останніх років ці проблеми стали доволі масштабним явищем, що породжує низку інших важливих складнощів і криз в економічному розвитку країни [3, с. 130]. Ріст трудової міграції з одночасним зменшенням кількості новонароджених і

збільшенням кількості людей пенсійного віку веде до загострення ситуації на внутрішньому ринку праці та вимагає адекватної реакції уряду через заходи в міграційній, економічній, соціальній, зовнішньоекономічній та іншій політиці [4, с. 202]. В умовах воєнного стану ця проблема, як і низка інших, значно загострилася. Внаслідок російського військового вторгнення в Україні різко збільшилася динаміка та обсяги міграційних потоків. Люди, рятуючись від війни, намагаються знайти більш безпечні місця для проживання як у країні, так і за її межами. Дані, які надаються українською владою, міжнародними організаціями та незалежними аналітичними центрами щодо кількості наших співвітчизників, які стали вимушеними переселенцями, різняться, втім навіть за найбільш стриманими оцінками це величезні цифри.

Так, за даними Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), кількість осіб, які станом на середину травня вважаються внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО), становить приблизно 7,1 млн. У Мінсоцполітики на початку травня повідомляли про понад 2,7 млн осіб, які зареєструвалися й отримали довідку ВПО. У жовтні заступниця міністра соціальної політики України Д. Марчак повідомила, що кількість ВПО зросла до 4,6 млн осіб. Однак, як наголошує посадовиця, за неофіційними даними ця цифра значно більша. Що ж стосується переміщення закордон, то за даними Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), протягом 24 лютого – 3 червня 2022 р. з України виїхали понад 5,2 млн осіб.

Збільшення кількості зброї в цивільному обігу. Проблема контролю за обігом зброї в Україні вже досить давно не втрачає своєї актуальності. Протягом останніх років, в Україні одним із суттєвих факторів погіршення криміногенної ситуації є відкрита демонстрація зброї та зростаюча озброєність злочинного світу. У такій обстановці особливої гостроти й актуальності набувають питання боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї та її розкраданням. Зрозуміло, що війна аж ніяк не сприяє покращенню стану справ у зазначеній сфері. Одним із логічних наслідків російської військової агресії стало суттєве зростання суспільного інтересу до зброї та попиту на неї, і результати опитування в додатку «Дія», в якому взяли участь понад 1,7 млн громадян, досить переконливо ілюструють це. Так, за підсумками означеного опитування 59 % респондентів вважають, що всі громадяни, які відповідають вимогам закону, можуть мати пістолет і вільно носити його із собою у громадських місцях; 22 % зазначають, що пістолети категорично не повинні бути в обігу серед цивільного населення; 19 % відмітили, що пістолети можуть мати всі громадяни, які відповідають закону, та використовувати їх тільки в тирах чи на стрільбищах, носити зброю із собою заборонено. За інформацією Української асоціації власників зброї, воєнні дії спричинили не лише ріст підтримки легалізації зброї в суспільстві, а і значне зростання попиту на мисливську зброю, насамперед нарізну. Водночас експерти припускають також і ріст «чорного ринку» зброї. За оцінками швейцарської організації Small Arms Survey, кількість незареєстрованої зброї в Україні становить 3–6 млн одиниць [1, с. 139].

Активізація громадянського (зокрема, волонтерського) руху. Поряд із тими жахами та бідами, які несе із собою війна, вона має і позитивні наслідки, одним

з яких є активне зростання в Україні благодійного руху, тисячі людей стали учасниками волонтерської діяльності. Волонтерська діяльність в Україні, яка ще декілька років тому була маловідомою, сьогодні перетворилася на потужне масове суспільне явище, яке потребує правового регулювання та контролю. Волонтерська діяльність, є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Волонтерство втілює в собі найшляхетніші прагнення людства – миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей.

У період глобалізації та постійних змін світ стає меншим, більш незалежним, більш складним. Волонтерство – це діяльність, яка здійснюється добровільно для суспільства чи окремих соціальних груп, без розрахунку на винагороду. Французьке слово volontaire («волонтер») походить від латинського voluntarius («добровільний»). Волонтер – це людина, яка добровільно надає безоплатну допомогу людям, які потребують особливої підтримки та соціального захисту, або державі, некомерційній чи громадській організації. Законодавчі засади волонтерства в нашій державі визначені Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI, в якому закріплено, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності, при цьому під нею розуміється добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

Волонтерами стають не через матеріальні чи фінансові зиски, а з метою надання добровільної та безкорисної допомоги тим, хто її потребує. Однак деякі люди займаються благодійністю, а точніше імітують її, саме з корисливих мотивів, тобто з метою заробити. Під час війни таких «благодійників» і фейкових волонтерів стало значно більше, вони, користуючись ситуацією, за допомогою шахрайських схем і звичайного розкрадання заволодівають чужими фінансовими коштами, гуманітарною допомогою, фактично позбавляючи необхідної матеріальної та/або фінансової підтримки тих, хто її дійсно потребує. Така ситуація потребує підвищеного контролю за використанням гуманітарної допомоги, організацією та функціонуванням різного роду благодійних фондів, волонтерських організацій, а також діяльністю окремих фізичних осіб, які здійснюють збори коштів на ті чи інші благодійні потреби [1, с. 140].

Отже, в умовах війни Національна поліція України зіштовхнулася з цілою низкою викликів, що виражаються як у активізації, загостренні та зростанні тих проблемних ситуацій, які зазвичай були досить контрольованими і керованими [3, с. 131; 4, с. 204], так і в появі проблем, вирішенням яких поліцейські раніше або взагалі не займалися, або зіштовхувалися з ними в досить обмеженому вигляді. Слід віддати належне системі органів поліції, яка досить гідно зустріла ці виклики й доволі стійко та дієво протистоїть їм. Однак це не означає, що в роботі органів поліції відсутні прогалини, недоліки або що війна відводить їх на другий план, навпаки, саме умови воєнного стану досить чітко оголили певні проблемні аспекти діяльності поліції та підвищили актуальність питання пошуку шляхів їх вирішення [1, с. 141].

Список використаних джерел

1. Іванов А. О. Превентивна діяльність органів поліції: реалії та виклики в умовах воєнного стану. *Право і Безпека.* 2022. № 4. С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2022_4_13

2. Кривицький Ю. В. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина як мета правової реформи в умовах воєнного стану і післявоєнний період. *Актуальні проблеми охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період :* зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. круг. столу (Київ, 23 трав. 2024 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 55–60. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/e8bebf53-0b02-4995-a41d-5c894be4a84e

3. Іщенко І. В. Превентивна діяльність Національної поліції з ювенальної превенції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3. С. 121–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2022_3_14

4. Рогатинська Н. З., Чижовська Н. І. Превентивна діяльність злочинності неповнолітніх. *Актуальні проблеми правознавства.* 2023. Вип. 2. С. 198–205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2023_2_32

Гриськов Дмитро Олегович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОЛІЦІЄЮ СВОЇХ ФУНКЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, коли права і свободи людини можуть бути обмежені, особливо важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту національної безпеки та дотриманням прав людини. Діяльність поліції в цей період набуває особливої актуальності, оскільки саме вона відповідає за підтримання правопорядку та забезпечення безпеки громадян. До нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесено значну кількість змін, які регулюють функціонування цього органу в період воєнного стану.

Введення воєнного стану суттєво змінює правовий ландшафт держави, зокрема, розширюючи повноваження правоохоронних органів. Національна

поліція України, як один з ключових елементів системи забезпечення безпеки, отримує додаткові повноваження для виконання своїх завдань в умовах підвищеної загрози [2]. Статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Загалом за час дії воєнного стану було прийнято три закони України, які стосувалися зокрема й Національної поліції: 1) Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» – діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф та/або інших держав проти України та 60 днів після цього; 2) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов’язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»; 3) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану». Діяльність Національної поліції в період воєнного стану регулюється комплексом нормативно-правових актів, серед яких ключовими є: Конституція України, Закон України "Про правовий режим воєнного стану", Закон України "Про Національну поліцію", Інші закони та підзаконні акти: Наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо. В період воєнного стану повноваження Національної поліції значно розширюються. Дозволяється перевіряти документи у громадян, транспортних засобах тощо з метою виявлення осіб, які можуть становити загрозу для національної безпеки. Затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів або порушеннях громадського порядку. Проводити обшуки транспортних засобів та інших об’єктів за наявності обґрунтованих підозр у вчиненні злочину. Співпрацювати з військовими частинами, Службою безпеки України та іншими правоохоронними органами для забезпечення безпеки держави [2].

Незважаючи на розширення повноважень, поліція зобов’язана діяти в межах закону та з дотриманням прав людини. Основні гарантії прав людини під час дій поліції включають: Затримана особа має право на захисника з моменту затримання відповідно до статті 59 Конституції України [1]. Також особа має право оскаржити будь-які незаконні дії поліцейських у судовому порядку. Застосування сили має бути виправданим і пропорційним характеру загрози, але якщо застосована сила не є пропорційною характеру загрози поліцейський несе персональну відповідальність. Це врегульовано статтею 19, 44 Законом України «Про національну поліцію» [2].

Незважаючи на наявність правової бази, в умовах воєнного стану виникають

певні проблеми. Наприклад професор С.М. Гусаров висловився по одній із проблем. Закон України «Про Національну поліцію» доповнено ст. 90-1, згідно з якою під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції не здійснюється. Тобто під час воєнного стану не може бути річного звіту про діяльність поліції, прийняття резолюції недовіри керівникам поліції, зустрічей з органами місцевого самоврядування та населенням, залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських. На думку багатьох правозахисників, відсутність громадського контролю не тільки не сприяє належній реалізації громадянами своїх прав і законних інтересів, але й і сама поліція позбавляється важливого засобу контролю за законністю дій її працівників, покращення поліцейської діяльності. Важливо і те, що діяльність поліції має бути спрямована на задоволення потреб населення, а довіра громадян до поліції є одним із головних критеріїв оцінки ефективності діяльності поліції, її служб і підрозділів.

На думку С.М. Гусарова, керівництву Національної поліції України необхідно спланувати й ініціювати розробку та реалізацію комплексних цільових програм, спрямованих на вдосконалення правового механізму захисту прав громадян, зміцнення авторитету Національної поліції України серед громадян, покращення їх взаємовідносин з населенням. Змістом таких програм повинно стати: 1) створення та реалізація стратегії розвитку Національної поліції України, спрямованої на підвищення довіри громадян до поліцейських; 2) проведення дослідження з метою моніторингу громадської думки щодо діяльності Національної поліції України [3, с. 187]; 3) розробка та реалізація правового механізму поновлення законних прав та інтересів громадян, порушених поліцією, відшкодування матеріальної шкоди; 4) поширення практики прийому громадян в органах Національної поліції та безпосередньо за місцем проживання, відновлення громадського контролю за законністю дій поліції, розробка системи матеріального і морального стимулювання участі громадян у правоохоронній діяльності тощо.

Захист прав людини в умовах воєнного стану є одним з найбільших викликів сучасності. Поєднання необхідності забезпечення національної безпеки та дотримання фундаментальних прав і свобод людини вимагає від держави та правоохоронних органів особливої зваженості та відповідальності. Діяльність поліції в цей період набуває особливого значення. З одного боку, поліція покликана забезпечувати громадський порядок та безпеку, а з іншого – вона має діяти в межах закону і з повагою до прав кожної людини. Незважаючи на обмеження, які можуть бути введені в умовах воєнного стану, певні права і свободи є невід’ємними і не можуть бути повністю обмежені. До таких прав належать право на життя, свобода від катувань та нелюдського поводження, право на справедливий суд тощо. Діяльність поліції має бути прозорою і підзвітною. Громадськість має мати можливість контролювати дії правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:

http://surl.li/gdyl.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

3. Гусарова С. М. Щодо проблеми забезпечення прав громадян у діяльності національної поліції України в умовах воєнного стану : монографія. Харків : Факт, 2022. 452 с.

4. Майоров В. В. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 185–190.

Данильчук Андрій Вікторович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВІДНОВЛЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

В умовах війни та поступовій деокупації певних територій України, перед державою постає головне завдання – відновлення правопорядку, громадської безпеки та довіри населення до державних інституцій. Важливу роль у цьому процесі відведено Національній поліції, яка займається протидією злочинності, забезпеченням законності та підтримкою стабільності в умовах воєнного стану. Території, які звільняють від окупантів найчастіше характеризуються зруйнованою інфраструктурою, високим рівнем злочинності, поганим психологічним та моральним станом населення, що потребує залучення правоохоронних органів для встановлення суспільного порядку на цих територіях.

Національна поліція відіграє важливу роль у забезпеченні громадського порядку, як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. Воєнний стан – особливий правовий режим, який вводять на території всієї України або окремих її частин у зв’язку з зі збройною агресією чи загрозою нападу, посяганням на її територіальну цілісність або незалежність [1].

Згідно із Закону України «Про Національну поліцію» вона є центральним органом виконавчої влади, та зазначено її важливу роль у період воєнного стану, адже Національна поліція «бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості» [2].

Важливою частиною заходів, які сприяють встановлення публічного порядку на звільнених територіях є співпраця з населенням. Ефективна взаємодія з місцевими жителями допомагає Національній поліції оперативно отримувати інформацію, яка дозволяє швидко виявляти колаборантів, місце розташування небезпечних предметів, місця зберігання зброї тощо. Вибухотехнічні підрозділи поліції беруть участь у розмінуванні звільнених територій, проводять інструктажі населенню, щодо безпечного поводження з небезпечними предметами у випадках їх знаходження. Водночас, необхідним є дотримання поліцейськими законності дій у складних умовах воєнного стану, адже саме верховенство права та повага цінностей та прав людини є основою роботи правоохоронних органів [3, с. 140].

У зонах деокупації, де точаться активні бойові дії поліція виконує надзвичайно важливі завдання, які значно перевищують їх звичайні обов'язки. Працівники Національної поліції забезпечують евакуацію населення, рятують жителів від артилерійських обстрілів, передають населенню, яке знаходиться в небезпечних умовах гуманітарну допомогу: воду, продукти харчування та товари першої необхідності [4, с. 98].

Працівники поліції забезпечують охорону залишеного майна, запобігаючи мародерству. Адже під час окупації багато громадян залишають свій дім та все майно, покидають дану території, тимчасово виїжджаючи у безпечну зону. Тому, поліція займається підтримкою громадського порядку, забезпечуючи охорону залишеного громадянами майна співробітники Національної поліції беруть безпосередню участь у розслідуванні воєнних злочинів на деокупованих територіях. Зокрема, поліцейські документують усі випадки воєнних злочинів, фіксують докази та збирають свідчення місцевих жителів, що передати матеріали для подальшого судового розслідування. Національною поліцією за період повномасштабного вторгнення вже зафіксовано більше 88 місць несвободи для українців, які були створені окупантами. З них 57 катівень було виявлено після деокупації, а ще 31 місце розташоване на тимчасово окупованій території України [5].

Тому, враховуючи вищезазначене до основних повноважень Націлнальної поліції на деокупованих територіях відносять:

- залучення до розмінування територій;
- евакуація населення та доставка гуманітарної допомоги;
- документування воєнних злочинів;
- підтримка громадського порядку та запобігання мародерству;
- співпраця з місцевим населенням [3; 4].

У зв’язку з тим, що війна на території України досі триває, то труднощі, які виникають діяльності Національної поліції на деокупованих територія потребують швидкого усунення. Важливим є підвищення довіри громад до діяльності правоохоронних органів, адже лише за умови ефективної взаємодії з місцевим населенням поліція може виконувати функції, які на неї покладено, забезпечуючи правопорядок у звільнених від окупації зонах [4].

Отже, роль діяльності Національної поліції на деокупованих територіях України є надзвичайно важливою та складною в умовах подальших воєнних дій. На працівників поліції покладено багато функцій, які сприяють забезпеченню громадського порядку на звільнених територіях, підвищенням рівня довіри населення до діяльності державного апарату та інтеграції території у безпечну та стабільну зону.

Незважаючи на виклики, які виникають в умовах війни, діяльність поліції є фундаментом у відновленні правопорядку у зонах деокупації, що й потребує вдосконалення інструментів та методів діяльності працівників поліції на даних територіях.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 10.11.2015 р. № 766-VIII URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=2 (дата звернення 18.11.2024).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150580?an=1351 (дата звернення 18.11.2024).

3. Тимофєєв В. П., Тінін Д.Г. Порядок дій поліцейського на тимчасово окупованих та деокупованих територіях // Матеріали конференцій МЦНД, Полтава. 2023. С. 139–141. URL: https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/637 (дата звернення 19.11.2024).

4. Юнін О.С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. № 14. 2023. URL: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-95-100 (дата звернення 19.11.2024).

5. Цуцкірідзе М. На деокупованих територіях зафіксовано 57 катівень, облаштованих ворогом, іще 35 розташовані на не підконтрольній Україні території. 31.01.2024. URL: https://interfax.com.ua/news/general/963960.html (дата звернення 19.11.2024).

Демедюк Марина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ В УКРАЇНІ

Проблема протидії порушенням прав суб'єктів на інтелектуальну власність за допомогою заходів цивільно-правового характеру є для України важливою і актуальною. Від її вирішення багато в чому залежить збереження і нарощування інтелектуального потенціалу, культурної спадщини, підвищення міжнародного авторитету і зниження кримінальних посягань. Інтелектуальна діяльність людини є важливою як для духовного розвитку людства, так і для економічного розвитку держави. Результат такої діяльності неодмінно повинен ставати особистим немайновим правом особи, яке захищається, забезпечується, гарантується та охороняється державою.

Відповідно до Цивільного законодавства України «право інтелектуальної власності» становить право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений Цивільним кодексом України [2].

У статті 54 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1].

В Україні передбачено дві основні форми захисту прав інтелектуальної власності, а саме: юрисдикційна і неюрисдикційна. Юрисдикційна форма захисту передбачає, що особа, права якої було порушено, може звернутися до суду або іншого органу, який уповно- важений на вирішення таких спорів, для захисту порушених прав. За загальним порядком захист порушених прав розглядається місцевим судом, але при спорі двох юридичних осіб таку справу розглядає підвідомчий господарський суд. Також існує можливість вирішення спору за згодою учасників правовідносин у третейському суді [6].

Юрисдикційна форма здійснюється за допомогою таких способів: кримінально-правового, цивільно-правового та адміністративно-правового захисту. Кожен спосіб має чітку мету, наприклад, у цивільно-правовому – це визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності,

безпосереднє припинення порушення та майновий вплив на порушника. Тобто основною метою є не покарання за порушення встановленого законодавства, а відшкодування заподіяної шкоди.

Неюрисдикційна форма захисту часто застосовується як захист прав інтелектуальної власності безпосередньо сторонами правовідносин без звернення до державних органів. Тобто, одна зі сторін може, наприклад, відмовитись від здійснення певних дій, які не зазначені у договорі, або від виконання договору в цілому [6]. Що стосується національного законодавства, то регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні передбачено окремими положеннями Конституції України, Закону України «Про авторське право і суміжні права», нормами Цивільного, Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, іншими нормативно-правовими актами.

Зокрема, у ст. 432 Цивільного кодексу України вказується, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. У такому випадку суд може постановити одне з наступних рішень:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів за рахунок особи, яка вчинила порушення;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь за рахунок особи, яка вчинила порушення;

5) застосування разової грошової виплати замість застосування способів захисту права інтелектуальної власності, встановлених пунктами 3 та/або 4 статті 432 ЦК України. Застосування разової грошової виплати здійснюється за заявою відповідача, за умови що право інтелектуальної власності порушено відповідачем ненавмисно і без недбалості та що застосування способів захисту, встановлених пунктами 3 і 4 ч. 2 ст. 432 ЦК України, є неспівмірним шкоді, заподіяній позивачеві. Розмір разової грошової виплати визначається судом як розмір винагороди, яка була б сплачена за надання позивачем дозволу на використання права інтелектуальної власності, щодо якого виник спір, і обґрунтовано задовольняє позивача;

6) застосування компенсації замість відшкодування збитків за неправомірне використання об’єкта права інтелектуальної власності. Розмір компенсації визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

7) опублікування за заявою позивача в засобах масової інформації або доведення до загального відома іншим визначеним судом шляхом відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення за рахунок особи, яка вчинила правопорушення [2].

Кримінальний кодекс України містить норми, які встановлюють кримінально-правову заборону посягання на право інтелектуальної власності, серед яких наступні: порушення авторського права і суміжних прав (стаття 176), порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію (стаття 177), незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (стаття 229) [3].

Стаття 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення визнає адміністративно караним таке порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, як незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності [4].

Поняття «захист прав інтелектуальної власності» включає в себе передбачену законодавством діяльність уповноважених державних органів, головною ціллю яких є визнання, поновлення прав, а також усунення перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності [5]. Зауважимо, що цивільно-правова відповідальність спрямована не на покарання правопорушника, а на відшкодування завданої шкоди. Таке відшкодування здійснюється у судовому порядку. Справи, пов'язані з правом інтелектуальної власності розглядаються судами загальної юрисдикції, господарськими судами (у випадку якщо право інтелектуальної власності (патентне право) належить юридичній або фізичній особі) а також адміністративними судами.

Процес судового розгляду розпочинається з правильно оформленої позовної заяви, яка оформлюється у письмовій формі особою, права якої порушено або її офіційним представником. У випадку представництва до поданих у суд документів додається нотаріально завірений документ про представництво. Позови до фізичних осіб подаються у суду за їх місцем проживання, а відповідно до юридичних – за місцем їх фактичного знаходження. Якщо це неможливо встановити, то позови подаються за місцем їх державної реєстрації [2].

Уваги заслуговує відшкодування немайнової шкоди у справах із захисту прав інтелектуальної власності. Таке відшкодування здійснюється у грошовій формі, а за її відсутності іншими майновими правами правопорушника або в інший спосіб. Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності полягає в застосуванні передбачених чинним законодавством способів припинення порушення, відновлення порушених прав правоволодільців, притягнення порушників до відповідальності за привласнення авторства.

Крім того, залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення порушень, та правових наслідків таких дій, цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності може бути поділено на: безпосередній та опосередкований захист. Безпосередній захист здійснюється безпосередньо автором або його правонаступниками. У випадках, передбачених законом, захист прав автора можуть здійснювати його представники.

Опосередкований захист прав інтелектуальної власності здійснюється уповноваженими суб'єктами без відома автора і спрямований переважно на

недопущення порушень вимог законодавства. На відміну від безпосереднього захисту, опосередкований захист не передбачає застосування способів цивільно-правового захисту, спрямованих на відшкодування правоволодільцю шкоди, та застосування інших способів цивільно-правового захисту прав творця, оскільки його метою є припинення порушення вимог законодавства.

До цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності віднесено закріплені законодавством матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання та відновлення порушеного права інтелектуальної власності, а також вплив на правопорушника, які можуть застосовуватись за вибором особи, права якої порушено, відповідно до характеру порушення та мети захисту.

Хочемо зазначити, що під час воєнного стану в Україні цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності стикається з низкою специфічних проблем, таких, наприклад, як:

– фізична втрата документів та матеріальних носіїв інформації. Військові дії призводять до руйнування підприємств, офісів, судових інстанцій та архівів, що зумовлює втрату документів, які підтверджують права на об’єкти інтелектуальної власності. Це може ускладнити доведення права власності й ефективний захист у суді;

– труднощі судового захисту. Воєнний стан призводить до обмеження роботи судів, а іноді – до їх повного призупинення у небезпечних регіонах. Перевантаженість судової системи, обмежений доступ до судів та евакуація правозахисників і працівників значно ускладнюють вирішення спорів щодо порушень прав інтелектуальної власності;

– складність у реєстрації нових прав. В умовах воєнного стану реєстрація об’єктів інтелектуальної власності може ускладнитися через призупинення роботи відповідних органів, нестачу працівників або обмеження на проведення офіційних процедур. Це стосується як національних, так і міжнародних реєстрацій;

– цифрова безпека та ризики кібератак. Воєнний стан супроводжується зростанням загроз кібербезпеці, що створює ризики для захисту цифрових об’єктів інтелектуальної власності (патентів, авторських прав на програмне забезпечення тощо). Часті кібератаки загрожують витоком інформації та можуть призвести до порушення прав інтелектуальної власності.

Таким чином, хочемо зазначити, що ці проблеми потребують оперативного реагування на державному рівні, зокрема в питаннях цифрового захисту, спрощення процедур реєстрації та розширення можливостей для дистанційного розгляду справ щодо інтелектуальної власності.

В цілому, аналіз форм та способів захисту права інтелектуальної власності в Україні засвідчив, що основним таким способом є цивільно-правовий захист, який передбачає звернення осіб до державних органів для захисту своїх прав та законних інтересів у судовому порядку. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Цивільно-правовий захист характеризується передбаченими нормами законів та підзаконних нормативно правових актів, матеріально-правовими заходами, що носять примусовий характер та спрямовані не на покарання правопорушника, а на відшкодування завданої шкоди.

Список використаних джерел

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
3. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 7 грудня 1984 р**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text
5. Закон України № 2811-IX «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855
6. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Геннадій Петрович Тимченко. Х., 2002. 182 с.

Дехтяр Максим Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАНДАРТИ НАТО У СФЕРІ ОБОРОНИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У сучасному світі посилення глобальних і регіональних загроз суспільній безпеці вимагає від держав переосмислення своїх оборонних стратегій і стандартів. Організація Північноатлантичного договору (далі – НАТО) виступає важливою платформою для забезпечення колективної безпеки. НАТО – військово-політичний союз, який має власні стандарти в оборонній сфері (STANAG), що визначають технічні, тактичні й організаційні підходи. Імплементація стандартів НАТО у вітчизняне законодавство є ключовим елементом наближення України до євроатлантичної інтеграції. Інтеграція України в євроатлантичний безпековий простір і досягнення сумісності

Збройних Сил України з відповідними структурами НАТО передбачає імплементацію в національне законодавство військових (адміністративних, оперативних і технічних) стандартів НАТО та стандартів у сфері оборони держав-членів НАТО. Звідси важливим є розуміння юридичної сутності стандартів НАТО для визначення найбільш ефективних шляхів імплементації в чинне законодавство України, доволі значного обсягу технічних норм і правил складної і незвичної для України правової природи. Чинне законодавство надто вузько відображає складну природу цього міжнародно-правового феномена, що вимагає переглянути підходи до розуміння та нормативного визначення сутності різнорівневої системи стандартизації НАТО [1, с. 25].

Стандарти НАТО охоплюють широкий спектр питань: військова підготовка, технічні параметри, принципи командування та управління, а також стандарти логістики. Вони створені для забезпечення оперативної сумісності між державами-членами альянсу. Основними документами, що регламентують стандарти НАТО у сфері оборони, є НАТО-стандарти (STANAG), які слугують основою для розробки національних військових стандартів. У чому ж полягає сутність організаційно-правового механізму стандартизації НАТО? У спрощеному вигляді вона включає два ключових елементи – правову основу та організаційний механізм. Правову основу механізму складають:

– стандарти – міжнародні угоди зі стандартизації (Standartization Agreement – STANAG);

– угоди рекомендаційного характеру зі стандартизації (Standartization Recommendation – STANREC);

– союзні та багатонаціональні публікації НАТО (Allied Publication – AP), Multinational Publication – MP), інші, пов’язані зі стандартами, документи (Standartization Related Documents – SRD) [1, с. 26].

Усі процедури прийняття цих міжнародно-правових актів здійснюються з урахуванням вимог стандарту НАТО AAP-03 «Directive for the Production, Naintenance and Management of NATO Standartization Documents». Організаційну основу стандартизації складає Офіс стандартизації НАТО. Серед вимог щодо стандартизації можна визначити такі:

1. Сумісність – це придатність продуктів, процесів або послуг для спільного використання за певних умов для виконання відповідних вимог без виникнення неприйнятних ситуацій.

2. Взаємозамінність – це здатність одного продукту, процесу або послуги бути використаним замість іншого для задоволення певних вимог.

3. Спільність – стан складових системи безпеки і оборони, досягнутий при використанні єдиної доктрини, процедур або обладнання. На різних рівнях стандартизації Альянс розробляє та/або використовує документи стандартизації НАТО: угоди НАТО зі стандартизації (STANAG); рекомендації НАТО зі стандартизації (STANREC); стандарти у сфері оборони держав-членів НАТО; цивільні та оборонні стандарти, які прийняті поза структурою Альянсу, але використовуються НАТО; документи, пов’язані з процесом стандартизації (SRD) – посібники з впровадження, каталоги національних даних, посібники користувача, довідники, словники тощо [2, с. 141].

Процес ратифікації (надання згоди на обов'язковість стандарту) – це процес, за допомогою якого країна-член НАТО визначає свою позицію щодо виконання угоди НАТО зі стандартизації. Під час процесу ратифікації члени Альянсу аналізують вимоги, які охоплюються STANAG, щоб визначити можливості та вплив його вимог на національні оборонні ресурси. Під час цього аналізу державами Альянсу оцінюють певні сфери, зокрема: можливості, що створюються стандартами Альянсу; національні плани розвитку, що підтримуються стандартами Альянсу; вплив на діяльність відповідних національних військових служб; перелік необхідної діяльності на національному рівні для впровадження стандартів Альянсу, наприклад щодо закупівлі нових матеріалів/обладнання, національних технічних специфікацій, методів і процедур, які мають бути розроблені або переглянуті, зміни національних освітніх і навчальних курсів, зміни програмного забезпечення існуючих ІТ-систем тощо; обсяг необхідних і наявних ресурсів для впровадження союзницьких стандартів; часові межі та дорожні карти впровадження стандартів Альянсу; національні обмеження/застереження, які перешкоджають повному або частковому впровадженню стандартів Альянсу.

За результатами аналізу змісту стандарту держави НАТО можуть прийняти такі рішення: 1) ратифікація та запровадження; 2) ратифікація та імплементація, але із застереженнями; 3) ратифікація з відкладеною імплементацією; 4) ратифікація з відкладеною імплементацією та із застереженнями; 5) відмова від ратифікації; 6) відмова від участі у процесі стандартизації. Завершення процесу ратифікації призводить до офіційного визнання міжнародного зобов'язання державою запровадити спільні вимоги. Документи стандартизації НАТО повинні переглядатися принаймні кожні п'ять років. Перегляд визначається як діяльність із перевірки стандарту НАТО, щоб визначити, чи слід його зберегти без змін, скасувати, замінити відповідними стандартами не НАТО, розглянути можливість передачі організації з розробки цивільних стандартів, включити до іншого документа стандартизації НАТО, оновити для усунення недоліків або передати іншому відповідальному органу НАТО.

НАТО встановило чіткі стандарти, які спрямовані на досягнення сумісності між військовими силами країн-членів, що є важливим для колективної безпеки та ефективної спільної оборони [3, с. 306]. Основні стандарти НАТО в сфері оборони включають:

1. Стандарти у сфері командування і контролю забезпечують єдині підходи до організації військового управління. Ці стандарти охоплюють: системи зв'язку та інформації, які забезпечують швидкий та ефективний обмін інформацією; процедури управління військовими операціями, що дають змогу координувати дії підрозділів різних країн у реальному часі.

2. Логістичні стандарти визначають єдині вимоги до постачання, транспортування, медичної допомоги та матеріально-технічного забезпечення. Сюди належать: стандарти на медичне забезпечення військовослужбовців, включаючи евакуацію та обробку поранених; стандарти з питань зберігання і перевезення боєприпасів, харчів та інших ресурсів; уніфікація транспорту, що полегшує використання засобів транспорту різними країнами-членами.

3. Стандарти НАТО уніфікують калібри зброї та боєприпасів, щоб забезпечити взаємозамінність і зменшити потребу в додатковому обладнанні. Наприклад, уніфіковані калібри для стрілецької зброї (5,56 мм та 7,62 мм) і артилерійських снарядів; єдині вимоги до протитанкових засобів, мінометів та іншої техніки.

4. Стандарти НАТО з тренувань і підготовки надають керівництву для проведення навчань, які готують військових до дій у багатонаціональних операціях. Це включає: загальні вимоги до фізичної та тактичної підготовки військовослужбовців; протоколи для симуляційних і навчальних сценаріїв, які відтворюють реальні бойові умови; єдині вимоги до оцінки навичок військовослужбовців.

5. НАТО надає особливого значення захисту інформаційних систем і кіберпростору, щоб запобігти кібератакам. Стандарти включають: захист військових мереж від кібератак; підготовку кадрів у сфері кіберзахисту та безпеки інформаційних систем; інструкції щодо шифрування даних і захищеного обміну інформацією.

6. Розвідка, спостереження та розпізнавання (ISR). НАТО розробило стандарти для збору, аналізу і передачі розвідувальної інформації, що дозволяє ефективно взаємодіяти між країнами: використання єдиних систем для обробки розвідданих; стандарти для обладнання та технічних засобів, таких як дрони, супутники, системи спостереження [1, с. 28].

Для України, яка прагне інтеграції з НАТО, адаптація стандартів є важливим кроком для забезпечення сумісності з країнами Альянсу та зміцнення власної обороноздатності. Саме тому відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію воєнної безпеки України» інтеграція України в євроатлантичний безпековий простір і досягнення сумісності Збройних Сил України з відповідними структурами держав-членів НАТО, реформування сил оборони має включати впровадження в національне законодавство військових (адміністративних, оперативних і технічних) стандартів НАТО. Відповідно до п. 2 розділу II Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо військових стандартів» та з метою забезпечення нормативно-правового регулювання відносин у сфері військової стандартизації Наказом Міністра оборони України від 24.02.2020 № 56 було затверджене положення про військову стандартизацію.

Стратегія національної безпеки України визначає загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. У лютому 2007 р. указом Президента В.А. Ющенка була затверджена перша Стратегія національної безпеки України. У ній чітко була визначена мета приєднання до Організації Північноатлантичного договору. У червні 2012 р. В.Ф. Янукович ухвалив новий варіант Стратегії, яка відповідала «позаблоковому статусу». Серед основних цілей Стратегії – мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної,

правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО окремий параграф Стратегії присвячений особливому партнерству з НАТО. Україна розглядає розвиток особливого партнерства з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 р. і Річних національних програм співробітництва Україна – НАТО як пріоритетний напрям своєї безпекової політики. Співробітництво з НАТО сприяє утвердженню в Україні демократичних цінностей, формуванню стабільного безпекового середовища, є важливим інструментом підтримки реформ, зокрема в секторі безпеки і оборони, а також забезпечує спільну протидію сучасним безпековим викликам і загрозам. Пріоритетним завданням є досягнення повної сумісності сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів НАТО, що має забезпечити можливість набуття в майбутньому членства України в Північноатлантичному альянсі з метою отримання дієвих гарантій державного суверенітету та територіальної цілісності України. Зокрема йдеться про запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав-членів НАТО, поглиблення оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з іншими державами, насамперед державами-членами НАТО, розвиток Сил спеціальних операцій Збройних Сил України відповідно до доктрин і стандартів НАТО, створення системи управління, захищених телекомунікацій, розвідки, радіоелектронної боротьби, отримання оперативного доступу до даних аерокосмічної розвідки, приведення систем воєнної розвідки та військової контррозвідки у відповідність із стандартами НАТО, зміцнення взаємодії розвідувальних органів з партнерськими 10 спецслужбами держав-членів НАТО, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав-членів НАТО, інтенсифікацію співпраці України з Альянсом в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки [4, с. 85].

Отже, ефективність імплементації стандартів НАТО безпосередньо впливає на подальший розвиток України у сфері оборони та національної безпеки. Адаптація та імплементація стандартів НАТО в законодавство України є поступовим та довготривалим процесом, але досить важливим. Також є ключовим елементом реформування Збройних Сил України. Загалом цей процес забезпечить подальше зближення з країнами НАТО та зміцнення національної безпеки України, а остаточна її імплементація можлива лише за умов набуття повноправного членства в Альянсі.

Список використаних джерел

1. Пєвцов Г. В., Науменко М. В., Давиденко Л. М. Стандарти НАТО у сфері оборони: правова природа та імплементація у національне законодавство.

Випробування та сертифікація. 2023. № 1. С. 25–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tc_2023_1_5

2. Подойніцин В. М. Досвід адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони НАТО та його імплементація у вітчизняне законодавство. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2018. Вип. 3–4. С. 138–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2018_3-4_21

3. Кривицький Ю. В. Демократичний контроль за сектором безпеки і оборони України в умовах його реформування. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 лист. 2018 р.). Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 305–307.

4. Мойсей Л. О. Україна та НАТО в контексті політики стандартизації: адміністративно-правові аспекти. *Наука і правоохорона.* 2018. № 3. С. 82–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2018_3_13

Дмитрук Ірина Романівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЇ У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Конституція України, як і будь-якої демократичної держави, займає верховенство в системі законодавства. Її норми є не лише вищими за інші закони, але й мають пряму дію, тобто не потребують додаткового тлумачення чи роз’яснення для застосування. Вона не лише регулює організацію державної влади, а й закладає основи функціонування громадянського суспільства. Конституційні норми, які мають пряму дію, визначають демократичний розвиток правової та політичної системи, впливаючи на темпи еволюції як державних інститутів, так і структур громадянського суспільства, зокрема політичних партій та професійних спілок. Конституція України – це єдиний, наділений найвищою юридичною силою нормативно-правовий акт, через який український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю, утверджує основні

принципи суспільного та державного ладу, основи правового статусу особи і громадянина, визначає систему і функції органів державної влади й місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень і територіальний устрій держави. Конституція є ключовим нормативно-правовим актом, що визначає права і свободи громадян, а також механізми їх реалізації. У контексті сучасних викликів, таких як децентралізація та потреба в активному громадському контролі, важливість цього питання зростає. Розвиток демократичних цінностей та інститутів громадянського суспільства є критично важливим для стабільності та прогресу України.

Конституція передбачає такі принципи для громадянського суспільства як наділення людей, незалежно від їх національності та статі, релігійної належності, кольору шкіри, їх суспільних інтересів і політичних уподобань, однаковими основними правами – і правами людини, такими як недоторканність особи, і громадянськими правами на участь в політичному та суспільному житті, на рівні умови підприємницької діяльності, а також правом на власну культуру [1, с. 26].

Громадянське суспільство в практичному, майже юридичному сенсі, – це декларованe Конституцією України, – все те загальне, що властиве всім людям, щоб потім дати їм свободу бути різними. У цьому, власне, і полягає один із найбільш важливих обов'язків держави – забезпечити свободу та безпеку цієї плюралістичної системи. Іншою мовою, це суспільство вільних людей, свобода котрих захищена державою через Конституцію [1, с. 26]. До того ж, саме нормами конституційного права закладається правовий фундамент побудови та розвитку громадянського суспільства [3, с. 112]. А громадянське суспільство – це, насамперед, вільний громадянин – патріот країни, приватна власність, підприємництво, вільна праця, політичний та ідеологічний плюралізм, вільні засоби масової інформації, місцеве самоврядування. Без громадянського суспільства немислима правова держава [5, с. 11].

Однак одне з найбільш важливих введень щодо громадянського суспільства в Україні стало введення в дію з 1 січня 2013 р. нового базового Закону України «Про громадські об'єднання» який був ухвалений Верховною Радою України 22 березня 2012 р. після тривалого експертного опрацювання та широкого громадського обговорення. Його розробниками свого часу були враховані основні європейські стандарти щодо законодавчого регулювання функціонування неурядових організацій та кращі європейські практики, тому Закон отримав майже виключно позитивні оцінки як вітчизняних, так і зарубіжних експертів, громадських активістів як такий, що суттєво наблизив українське законодавство до європейських критеріїв нормотворчості [2, с. 52].

На момент 2024 року громадянське суспільство, неурядові організації, інституції, волонтерські ініціативи під час широкомасштабного російського вторгнення в Україну продемонстрували стійкість і згуртованість, активність у вирішенні питань, які стосуються допомоги Збройним Силам України, розв'язанні гуманітарних проблем громад, спричинених російською воєнною агресією. Активно розвивається волонтерський рух. У волонтерській діяльності почали брати участь багато громадян і громадянок, які раніше не долучалися до такого виду громадянської активності й не мали досвіду роботи в цій сфері [4,

с. 5]. Дивлячись на ці досягнення нашого українського народу я вважаю, що високий рівень самоорганізації українського суспільства під час війни є своєрідним феноменом і з точки зору реакції громадян на зовнішні загрози власній безпеці, і з позицій політичної науки в розрізі характеристик і властивостей демократичного устрою.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» від 14 лютого 2023 р. № 160-р., висвітлено основні тенденції розвитку українського громадянського суспільства протягом 2022 – початку 2023 рр. У ньому визначено:

– ключові аспекти діяльності українських організацій громадянського суспільства у процесах реагування на кризу, спричинену повномасштабним воєнним вторгненням рф в Україну;

– особливості розвитку волонтерського руху;

– діяльність неурядових інститутів у соціогуманітарній, інформаційній, культурній сферах;

– заходи з підтримки та збереження українського громадянського потенціалу задля забезпечення подальшої спроможності повоєнного відновлення України [6].

Отже, соціально-політична цінність Конституції України полягає в тому, що саме в її положеннях закріплено основні принципи конституційного ладу нашої держави. Йдеться про такі принципово важливі положення, як те, що сучасна українська держава є продовженням багатовікової історії українського державотворення, що вона є республікою, де носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є лише український народ, що людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнають найвищою соціальною цінністю і що в цій державі має діяти принцип верховенства права.

При цьому державну владу в Україні здійснюють на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а сама держава визнає та гарантує місцеве самоврядування. Суспільне ж життя в Україні, відповідно до конституційних положень, ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, держава не можна визнавати жодну ідеологію як обов'язкову тощо. Іншими словами, надзвичайно потужні та ємкі конституційні положення, які за вмілого та послідовного використання повинні забезпечити українському народові гідне цивілізованого світу існування. Цінність Конституції України як нормативно-правового акту полягає, насамперед, у її особливій правовій природі. Цей документ є основним законом держави, законом із вищою юридичною силою та таким, що має підвищений ступінь стабільності, порівняно з іншими нормативно-правовими актами. Тому без суворого дотримання правила щодо відповідності всіх законів і підзаконних нормативно-правових актів положенням Конституції (іншими словами – вищої юридичної сили Основного закону держави), сучасна демократична країна просто не зможе повноцінно функціонувати.

Список використаних джерел

1. Тетяна Подорожна Станіславівна :http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/download/70_5b792e57f3cef2e1dd1f60da6a1c8de2
2. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. - К.: НІСД, 2014. 78 с.
3. Лотюк О. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства // Право і громадянське суспільство. 2013. № 2. С. 96-103.
4. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022-2024 рр.) : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. - Київ: НІСД, 2023. 91 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/ad_hromad_susp_03052024.pdf
5. Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди. - К.: УАІД «Рада», 2009. 560 с.
6. https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-do-2024-roku-shc-a160r

Заболоцька Аліна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту інформаційної
безпеки та стратегічних комунікацій
Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник:
Столбовий Володимир Миколайович,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА В УКРАЇНІ

Право на свободу думки і слова є одним з основоположних прав людини, що лежить в основі демократичного суспільства. Дослідження еволюції правового регулювання свободи слова в Україні до моменту проголошення незалежності має важливе значення для розуміння сучасного стану даного права, виявлення тенденцій його розвитку та окреслення подальших перспектив вдосконалення нормативно-правової бази.

Ретельний аналіз нормативно-правових актів, що регулювали суспільні відносини у сфері реалізації права на свободу думки та слова в Україні протягом XX століття, дозволяє простежити еволюцію цього фундаментального права.

Прийняття Конституції Української Народної Республіки у 1918 році стало важливим кроком на шляху державотворення та закріплення європейських стандартів на конституційному рівні. Хоча сам термін «права людини» у тексті Основного Закону УНР не вживався, проте окремі статті наближалися до розуміння основоположних свобод. Зокрема, стаття 16 Конституції УНР гарантувала таємницю листування, а стаття 17 проголошувала свободу слова, друку, сумління, організації тощо [1]. Це свідчить про прагнення тогочасної української влади закріпити демократичні стандарти та європейський вектор розвитку молодої держави. Однак із встановленням радянської влади в Україні вектор розвитку зазнав кардинальних змін. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 року вже виходила з позицій «організації диктатури». Хоча її розділ III «Декларація прав і обов'язків трудящого і експлуатованого народу України» і задекларував свободу слова, друку, зборів тощо, проте відразу обмежував ці права «інтересами трудящих» та «зміцненням соціалістичного ладу» [2]. Такий підхід став визначальним і для наступних конституцій СРСР 1936 та 1977 років.

Водночас варто відзначити, що Конституція СРСР 1977 року містила статтю 49, яка закріплювала право громадян вносити пропозиції та критикувати недоліки в роботі державних органів, при цьому забороняючи переслідування за таку критику [3]. Ця норма певною мірою розширювала можливості для реалізації права на свободу думки і слова в умовах радянської дійсності.

Важливо також наголосити, що в радянський період друковані видання, фотографія та кінематографія розглядалися як ключові засоби реалізації права на свободу слова та вираження думок, навіть незважаючи на те, що це право безпосередньо законодавчо закріплено не було. Саме тому радянське кримінальне законодавство встановлювало відповідальність за порушення правил тиражування та випуску друкованих творів, а також за порушення таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень громадян.

Значні зміни у законодавче забезпечення права на свободу думки і слова відбулися лише наприкінці 1980-х років. Так, у 1985 році до Кримінального кодексу УРСР була введена стаття 134-1, яка встановлювала відповідальність за переслідування громадян за їхні пропозиції, заяви чи критику. Також у 1983 та 1995 роках було посилено кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень [4].

Становлення сучасної законодавчої бази, що регулює інформаційні та мовні відносини в Україні, пов'язують із прийняттям Конституції України 1996 року, а також ухваленням профільних законів, таких як «Про інформацію» (1992 р.) та «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.). Так, Конституція України 1996 року у статті 34 закріпила право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [5]. Ця норма стала основоположною для подальшого розвитку законодавства у сфері забезпечення права на свободу вираження поглядів. Закон України «Про інформацію» 1992 року заклав правові основи регулювання інформаційних відносин, визначивши принципи інформаційної діяльності, права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин [6]. Важливим кроком стало, також, ухвалення Закону України «Про доступ до

публічної інформації» у 2011 році, який гарантував доступ громадян до публічної інформації [7]. Аналізуючи нормативно-правові акти, що регулювали реалізацію права на свободу думки і слова в Україні протягом XX століття, можна простежити поступове формування дієвого механізму забезпечення цього фундаментального права. Якщо на початку століття воно було задекларовано, але фактично обмежено, то із здобуттям Україною незалежності та прийняттям нової Конституції 1996 року, а також ухваленням низки профільних законів, сформувався комплексний підхід до гарантування свободи слова та вільного вираження поглядів. Водночас варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства забезпечення реальної свободи слова та вираження поглядів все ще залишається одним із важливих завдань. Певні перешкоди на цьому шляху зумовлені політичною нестабільністю, збройними конфліктами та багаторазовими змінами законодавства. Тому, подальше вдосконалення нормативно-правової бази, а також формування дієвих механізмів її реалізації, є необхідною умовою для повноцінного забезпечення права на свободу думки і слова в Україні. Загалом, аналіз еволюції законодавчого забезпечення права на свободу думки і слова в Україні протягом XX століття свідчить про складний та суперечливий процес, який відображав як прагнення до демократизації, так і тенденції до обмеження громадянських свобод. Цей шлях був позначений як періодами відносної лібералізації, так і змінами курсу у бік посилення державного контролю. Лише з набуттям Україною незалежності та прийняттям нової Конституції 1996 року, а також ухваленням низки спеціальних законів, було закладено основи для формування дієвого механізму реалізації цього фундаментального права людини.

Список використаних джерел

1. Конституція УНР: Основний Закон Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18.
2. Конституція УСРР: Основний Закон Української Соціалістичної Радянської Республіки від 10.03.1919. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T19 0001.html
3. Конституція СРСР: Основний Закон союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07.10.1977. URL: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#7.
4. Кримінальний кодекс СРСР: Закон союзу Радянських Соціалістичних Республік від 01.06.1922. URL: http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=42602#04484 9807853428425
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

Задніченко Олександр Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІЙСЬКОВІ СУДИ ЯК СКЛАДОВА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні ведеться дискусія про необхідність повернення військових судів, оскільки лише спеціальний суд із справжніми професіоналами може ефективно відповісти на виклики воєнного часу. Військові суди є невід'ємною частиною системи захисту прав і законних інтересів військовослужбовців у багатьох розвинутих країнах світу та Європи. Вони сприяють судовому захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, кращому застосуванню гарантій справедливого судового розгляду, соціальній стабільності та режиму законності в державі, що мають реалізовуватися винятково засобами правового характеру [1, с. 141]. Відповідно до міжнародної практики до органів військової юстиції традиційно відносять військові суди, військову прокуратуру, військову поліцію (жандармерію), військову адвокатуру, юридичні служби військових формувань тощо. Особливе місце серед органів військової юстиції займають військові суди. Військові суди успішно функціонують у майже 40 країнах світу, які мають власні збройні сили, це такі країни як Велика Британія, Сполучені Штати Америки, Бельгія, Швейцарія, Швеція, Канада, Іспанія, Ізраїль, Польща, Франція. Наприклад, військове правосуддя в Сполучених Штатах Америки здійснюється військовими судами. Статус військових судів, що утворюються з числа військовослужбовців, визначається Конституцією, а статус суддів – окремими законами. Згідно з Конституцією Польщі правосуддя здійснюється військовими судами, а військові суди є спеціалізованими судами, які діють у Збройних Силах, і суддями військових судів Польщі можуть бути лише професійні військовослужбовці, проте вони також компетентні розглядати певні категорії справ щодо осіб, які не є військовослужбовцями [2, с. 110].

Звідси слідує, що міжнародні та регіональні (європейські) правові стандарти у сфері судочинства [3, с. 93; 4, с. 48] допускають функціонування військових судів за умов, що їх юрисдикція має обмежуватися справами стосовно військових, а процедури розгляду відбуватимуться з додержанням принципів незалежності та неупередженості судового розгляду [5, с. 94].

Система військових судів на території України існувала ще за часів Запорізької Січі та визвольної боротьби українського народу в XVII ст. та на початку XX ст. [6, с. 77]. Після проголошення незалежності Україна успадкувала й систему військової юстиції – військові прокуратури та трибунали. У лютому 1993 р. Постановою Верховної Ради України військові трибунали були

перейменовані у військові суди України зі збереженням їх повноважень [7]. Систему військових судів на той час складали військові суди округів, Військово-Морських Сил і гарнізонів, а у складі Верховного Суду України була військова колегія. Повноваження цих судів розповсюджувалися на справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями, а судді військових судів перебували на військовій службі та мали військові звання. Усі військові суди в Україні були ліквідовані відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., а причиною цього тоді називали значне скорочення кількості справ через різке зменшення чисельності Збройних Силі України та, нібито, наближення нашої системи правосуддя до європейських норм [8, с. 38].

У 2012 р. в Україні ліквідували інститут військових судів й наразі всі справи щодо військових злочинів розглядаються в судах загальної юрисдикції. Проте виникає питання чи може цивільний суддя звичайного районного суду розібратися в особливостях взаємовідносин у військовому колективі, основаних на суровій військової дисципліни, певних традиціях і чіткій системі підпорядкованості? І вирішуючи долю людей ухвалити законне та справедливе рішення, якщо цей суддя до того ніколи не мав жодного стосунку до військової справи, не служив в армії та має досить віддалене уявлення про особливості військової служби, бойові та загальновійськові статути, можливості військової техніки та озброєння, та всі тонкощі взаємодії військових під час ведення бою чи в бойовій обстановці або розібратися в особливостях взаємовідносин у військовому колективі, основаних на суровій військової дисципліни, певних традиціях і чіткій системі підпорядкованості? І чи може цей же суддя в перервах між розглядом справ про розлучення, шахрайство, порушення правил дорожнього руху, побутових крадіжок і хуліганства фахово розглянути справу та винести неупереджене рішення щодо правомірності дій військового командира на полі бою, особливо якщо воно призвело до загибелі підлеглих в умовах повномасштабної війни?

На теперішній час усі військові кримінальні правопорушення спершу розслідують цивільні слідчі Державного бюро розслідувань, а потім рішення по ним ухвалюють суди загальної юрисдикції – в першій інстанції це ті ж самі районні суди за місцем скоєння правопорушення. І розглядають їх зазвичай судді, які взагалі не обізнані з особливостями виконання військового обов’язку. Окрім розуміння військової справи при розгляді судових справ з військових кримінальних правопорушень важлива оперативність, особливо в умовах воєнного стану. Цивільним суддям складно швидко розглянути справу, оскільки вони не знайомі зі специфікою всіх обставин, які виконують важливу роль для її розгляду, та спеціальними нормативними актами, зокрема дисциплінарним і бойовим статутами, з якими вони раніше ніколи не зустрічалися. Однак якщо швидкість розгляду для загальнокримінальних правопорушень не є критичною для держави, то для військових кримінальних правопорушень, особливо під час війни, коли від цього може залежати боєздатність військової частини чи бойовий дух особового складу, термін розгляду судової справи має важливе значення. За такої умови потрібно, щоб військові суди відповідали критеріям незалежності та

положенням Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, с. 152].

Проблема номер один – в Україні сьогодні війна і жоден військовослужбовець із впевненістю не можна сказати, де він буде завтра. Таким чином, справжньою проблемою стає допит свідків у справах. Суддя суду загальної юрисдикції не може проводити судовий розгляд поза приміщенням суду – цього не дозволяє ані кількість справ, що перебувають у його провадженні, ані рівень матеріально-технічного забезпечення. Військові частіше всього не можуть прибути на розгляд через пів країни, оскільки в бойовій обстановці залишення позицій становить серйозний ризик. На відміну від суддів судів загальної юрисдикції, судді військових судів здебільшого розглядали справи в розташуваннях військових частин у присутності військовослужбовців. Практика розгляду справ у розташуваннях військових частин є найбільш ефективним способом реалізувати принципи гласності та доступності судового процесу для військовослужбовців, оскільки останні не в змозі відвідувати у вільний від служби час судові процеси за межами частини. І цей фактор позитивно впливає на розгляд цих справ, оскільки гарантує: швидкий і більш ґрунтовний розгляд справи, тому що суддя може допитати відразу всіх свідків, не чекаючи їхнього прибуття з інших, часто віддалених населених пунктів. Також за необхідності дослідити речові докази та провести огляд місця вчинення правопорушення не за допомогою фото та відеозйомки, а саме в місці їх знаходження. Крім того, запобігання та попередження скоєння правопорушень, правове виховання військовослужбовців – «загальна превенція». І найголовніше, військові кримінальні правопорушення – це справи, які пов’язані з військовою таємницею, а документи із грифами секретності не можна просто так принести до суду та знайомитись із ними у своєму кабінеті, для цього необхідне спеціальне приміщення, якими не обладнано суди першої інстанції [5, с. 95]. Таким чином, підстав для відновлення військових судів достатньо і це є нагальною потребою держави. Окрім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, при розгляді справ щодо військових, судді мають керуватись також нормами дисциплінарних статутів, з якими могли раніше ніколи і не працювати. Нині прокуратурою розслідуються багато кримінальних проваджень за фактами дезертирства та ухилення від проходження військової служби з подальшим переданням вказаних справ до суду. Враховуючи законопроєкти про запровадження Військової поліції (№ 6569-д), також обговорюється створення військових судів, і в цьому напрямі запланована робота з Верховним Судом, Вищою радою правосуддя та Комітетом з питань правової політики.

Отже, військова юстиція до цього часу так і не створена в повному обсязі, хоча цього вимагають виклики воєнного часу. Потреба у функціонуванні системи військових судів особливо в умовах війни не підлягає сумніву. В умовах воєнного часу має бути розгорнута система військових судів, тобто в системі судоустрою мають діяти: військові суди гарнізонів та апеляційні військові суди, військові палати у відповідних касаційних судах Верховного Суду. Кількість місцевих та апеляційних військових судів і суддів відповідно має бути збільшена, порівняно з 2010 р., з урахуванням реалій війни та збільшення чисельності

Збройних Сил України та інших військових формувань. Військовий суддя має бути фахово підготовлений не лише в галузі юриспруденції, а й володіти також знаннями у військовій сфері: мати інформацію про взаємовідносини у військовому колективі, його традиції, особливості прийняття рішень військовим командуванням, знати порядок організації і ведення бойових дій [1, с. 154].

Список використаних джерел

1. Галаєвський Ю. В. Військові суди як нагальна потреба воєнного часу. *Право України.* 2023. № 6. С. 141–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2023_6_15
2. Остапенко І. Правові аспекти відновлення військового судочинства в Україні. *Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України :* зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 жовт. 2019 р.). Київ : АртЕк, 2019. С. 108–111.
3. Кривицький Ю. В. Теоретичні та практичні аспекти впливу судової правотворчості на судову реформу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2024. Вип. 82. Т. 1. С. 89–97. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.12
4. Kryvytskyi Y. Judicial lawmaking and judicial reform: theoretical and practical aspects of relatinship. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2024. Vol 14. № 3. P. 43–54. DOI: https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.43
5. Федина Д. І. Військові суди в Україні: особливості правової спадщини та сучасний стан. *Журнал східноєвропейського права.* 2016. № 24. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2016_24_15
6. Рум'янцев В. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського. *Вісник академії правових наук України.* 2001. № 2 (25). С. 77–89.
7. Постанова Верховної Ради України «Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів» від 3 лютого 1993 р. № 2979-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12#Text
8. Кухта М. М. Військові суди в Україні – сучасна потреба суспільства. *Право та державне управління.* 2016. № 4. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2016_4_8

Задніченко Олександр Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Дорощук Ніна Олександрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

20 червня 2022 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), також відому як Стамбульська конвенція, яка була прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи у 2011 році. Конвенція є одним із сигналів про готовність України взяти на себе відповідальність за виявлення, розслідування та запобігання правопорушенням, пов'язаних із насильством щодо жінок та домашнім насильством. Ратифікація конвенції означає, що вона стає частиною національного законодавства нашої держави. Для національного законодавства необхідно враховувати і звертати увагу на основні базові принципи Стамбульської конвенції, які полягають у кримінальному переслідуванні правопорушників, захисті постраждалих та запобіганні насильству і це є основою скоординованої політики влади щодо протидії насильству. Крім того, враховуємо мету документу – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають насильство щодо жінок і домашнє насильство, яке вчинено також стосовно чоловіків і дітей (хлопців та дівчат), оскільки конвенція пропагує та захищає право людей на вільне від насилля життя та забороняє всі види дискримінації [1].

Конвенція орієнтована не тільки на боротьбу з проявами насильства, а й значною мірою – на запобігання насильству, його профілактику, зокрема, через інструменти інформування та освіти населення, спеціальної підготовки фахівців (суддів, медичного персоналу, психологів), що у професійній діяльності мають справу з випадками насильства, заохочення самостійності жінок, зміну насильницької манери поведінки через розробку та запровадження програм із запобігання домашньому насильству та комплексної допомоги службам, що працюють з чоловіками, які вчинили домашнє насильство.

Питанням номер один щодо Стамбульської конвенції є поняття «гендеру», оскільки це перша міжнародна угода, яка визнає, що чоловіки й жінки різняться не лише за статтю, але й гендером. «Гендер» у конвенції означає «соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок і чоловіків», а в статті 4 чітко зазначено щодо виконання її положень про захист прав жертв насильства будь-якої статі, гендеру чи віку або сексуальної орієнтації чи переконань, походження чи стану здоров'я.

Але Україна не вносить у національне законодавство положення конвенції, які зобов'язують до змін Конституції, Сімейного кодексу та законів щодо інститутів шлюбу, сім'ї й усиновлення та прав батьків виховувати дітей згідно з власними переконаннями. Оскільки Україна прямо зазначила, що застосовуватиме конвенцію відповідно до цінностей, принципів і норм, визначених Конституцією України, – про це йдеться в офіційній заяві держави, розміщеній на сайті Верховної Ради. Але в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року передбачено такі спеціальні заходи, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік стосовно кривдника і проведення з ним профілактичної роботи або направлення кривдника для проходження програми щодо кривдників [2]. Також у нашому законодавстві з'явився ще один термін – «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» – доповнення в Кримінальний Кодекс України ст. 126-1 «Домашнє насильство» [3]. Ратифікація конвенції з подібними застереженнями є рідкісним явищем, оскільки до України єдиною країною, яка ратифікувала конвенцію із застереженнями, була Хорватія, яка вирізняється сильними християнськими традиціями. Крім того, варто відмітити, що в Україні не виплачуються постраждалим особам від насильства передбачені компенсації, а саме до остаточного приведення національного законодавства у відповідність до положень Конвенції.

Стамбульська конвенція передбачає кримінальну відповідальність за такі форми насильства: домашнє насильство (фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство), сталкінг (переслідування) – кримінальним правопорушенням визнається сексуальне домагання вдома, на роботі, у транспорті, на вулиці (небажана вербальна, невербальна або фізична поведінка сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи), сексуальне насильство (включно із зґвалтуванням, що передбачає різні види сексуальних активностей з особою без її згоди), примусовий шлюб, каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт та стерилізація. Крім того, необхідно зазначити, що жертвами необхідно визнавати і тих осіб на яких безпосередньо буди спрямовані насильницькі дії, а головне і осіб, які стали свідками таких дій. Кримінальна відповідальність встановлюватиметься також для осіб, що є пособниками або підбурювачами у вчиненні кримінального правопорушення [1].

В Україні немає кримінального покарання за переслідування жінок – «сталкінг», у багатьох країнах за це можна потрапити до в'язниці. Але національне законодавство у питаннях домашнього насильства вже частково побудоване на нормах Стамбульської конвенції. Крім того, Стамбульська конвенція передбачає скасування строків притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення пов'язані із домашнім насильством та сексуальним насильством. Для забезпечення негайного захисту жертв конвенція передбачає вилучення кривдника, що вчинив домашнє насильство, з їхнього дому, таким чином установлюється фізична відстань між кривдником і жертвою, щоб запобігти подальшому насильству. Крім того, необхідно зазначити можливість вилучення правопорушника з місця

проживання, якщо він є власником житла, оскільки це запобігає травмам у жертви на майбутнє. Сьогодні правопорушення щодо жінок та домашнього насильства розглядаються в порядку приватного обвинувачення. Це означає, що такі провадження можуть розглядатися і передаватися до суду лише за заявою постраждалої особи. Проте Стамбульська конвенція зобов'язує Україну змінити підхід до такої категорії справ, тому відтепер провадження щодо домашнього насильства не є приватними і розглядатимуться за відсутності заяв та скарг.

Враховуючи точку зору Г. Попова, можна сказати, що основу Стамбульської конвенції складає так звана концепція чотирьох «П»: профілактика (англ. – prevention), захист (англ. – protection), кримінальне переслідування (англ. – prosecution) та комплексність політики протидії насильству (англ. – comprehensive policies) [4, с. 10]. Отже значна увага в Конвенції приділяється превентивним заходам: проведення роз'яснювальної роботи, фінансування державних програм, забезпечення компенсацій постраждалим від насильства, створення та фінансування спеціальних притулків для потерпілих, спеціалізованих служб для підтримки постраждалих від сексуального насильства (так званих Rape crisis center), які надаватимуть соціальну та медичну допомогу жертвам насильства, а також співпрацюватимуть із правоохоронними органами.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, необхідно звернути увагу на той факт, що Україна обрала європейський напрямок розвитку і ратифікація Стамбульської Конвенції є важливою для українців в частині запобігання та протидії домашньому насильству. І головним фактором, що буде мати вагоме значення для України, як повноцінного члена Європейського Союзу буде повна імплементація норм Стамбульської конвенції, що підтвердить євроінтеграційні погляди України та підвищить її авторитет перед міжнародною спільнотою.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011. URL: https://rm.coe.int/1680093d9e

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35.* Редакція від 15.11.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

3. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131* Редакція від 21.11.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

4. Попов Г.О. Напрямки імплементації положень Стамбульської конвенції в законодавство України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4 (58). С. 7–19.

Заславська Анна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військові дії в Україні істотно вплинули на всі аспекти життя громадян, охопивши всі соціальні групи без виключення. У мирний час, а особливо в умовах нинішніх випробувань, діти потребують підвищеної уваги, опіки та додаткових заходів для захисту їхніх прав та законних інтересів. Основним способом захисту прав дитини на належне утримання залишається судовий захист. Той із батьків або інших законних представників, з ким проживає дитина, має право звернутися до суду для стягнення аліментів. Під час війни судові процедури залишилися без змін, за винятком територіальної підсудності, яка для судів окремих тимчасово окупованих областей та областей, на території яких тривають активні бойові дії, була змінена розпорядженням Голови Верховного Суду. У статті 180 Сімейного кодексу України закріплено обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Один із способів виконання такого зобов'язання є сплата аліментів [1].

Як зазначають І.А. Лакей та І.В. Чеховська, аліменти – це утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування [7, с. 88].

Поправки до законодавства під час воєнного стану не змінили обов'язків батьків утримувати дітей і сплачувати аліменти. Однак, Законом України від 15 березня 2022 року № 2129-IX, який набрав чинності 26 березня 2022 року, до Закону України «Про виконавче провадження» були внесені положення, що стосуються військової агресії Російської Федерації проти нашої країни [2].

Варто зазначити, що закон зобов'язує сплату аліментів навіть у період воєнного стану. Також, законодавство не забороняє стягнення доходів боржника (заробітної плати, пенсії, стипендії тощо) для погашення заборгованості за аліментами навіть за цих умов. Проте, пунктом 10-2 Розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на тимчасово окупованих територіях України у період такої окупації [2].

Як і до введення воєнного стану, якщо аліменти не виплачуються, і заборгованість перевищує суму таких платежів за 4 місяці (або 3 місяці у випадку дітей з інвалідністю або тяжкими захворюваннями), державний виконавець може накладати на боржника додаткові обмеження. Це включає обмеження виїзду за

межі України, керування транспортними засобами (з винятками), полювання тощо (частина 9 статті 71 Закону України «Про виконавче провадження»). Проте, під час воєнного стану зупиняється дія постанов державних виконавців про обмеження у користуванні вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, а також пристроями для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними несмертельними снарядами (пункт 10-2 Розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження») [2]. Міністерство юстиції України 1 квітня 2022 року опублікувало роз'яснення щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану. А саме, зазначило про особливості вищезгаданого закону, яким передбачено, що тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України: припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації); визначені цим Законом строки переривaються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану [3].

В українському законодавстві немає жодних обмежень на стягнення аліментів з військовослужбовців. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2022 року «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146», встановлено, що з військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони, аліменти утримуються з усіх видів грошового забезпечення, за винятком грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом.

Таким чином, військовослужбовці сплачують аліменти на загальних засадах з усіх видів грошового забезпечення, окрім такого, що не має постійного характеру [4]. Окремим питанням під час війни є втрата роботи та, відповідно, доходів. Проте, на аліментні зобов'язання як до, так і після введення воєнного стану це ніяк не впливає. Адже, частиною 2 статті 195 Сімейного кодексу України закріплено, що заборгованість за аліментами платника аліментів, який не працював на час виникнення заборгованості, визначається виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості. Якщо безробітний зареєстрований у центрі зайнятості та отримує допомогу по безробіттю, присуджені аліменти можуть бути стягнуті з цієї допомоги [1].

Варто зазначити, що українським законодавством передбачена цивільна (стаття 196 СК України) [1], адміністративна (стаття 183-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [5] та кримінальна (стаття 164 Кримінального кодексу України) [6] відповідальність за несплату аліментів. Воєнний стан не є підставою для пом'якшення або звільнення від відповідальності за несплату аліментів, тому відповідальність залишається такою ж, як і в мирний час.

Попри надзвичайні обставини воєнного стану та повномасштабного військового вторгнення, питання утримання дітей продовжують залишатися одним із пріоритетних напрямів правового регулювання в Україні. Незважаючи на виклики, які поставила перед суспільством війна, порядок стягнення аліментів на утримання дітей залишається стабільним, а обов'язок їх виплати — обов'язковим. Тимчасові труднощі, такі як блокування державних реєстрів, не звільняють зобов'язаних осіб від необхідності підтримки своїх дітей.

Система правосуддя також адаптується до нових умов, що дозволяє забезпечувати захист прав дитини навіть у надзвичайних обставинах. Зокрема, судові провадження у справах щодо утримання дітей тривають без зупинки, а суди, які були зруйновані чи розташовані на окупованих територіях, продовжують функціонувати завдяки зміні територіальної підсудності. Це сприяє збереженню належного рівня правового захисту для дітей, незважаючи на ризики, які виникають у зв'язку з війною.

Надалі вкрай важливо продовжувати вдосконалювати правові механізми забезпечення утримання дітей, розширювати можливості для швидкого та ефективного виконання судових рішень і підтримувати стабільне функціонування системи стягнення аліментів. Завдяки цьому можна буде забезпечити гідний рівень життя, соціальну стабільність та розвиток дітей навіть у найважчі часи для країни.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 29 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
2. Про внесення зміни до розділу XIII "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про виконавче провадження" : Закон України від 15.03.2022 № 2129-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text
3. Урядовий портал: Роз'яснення Мін'юсту щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану від 01.04.2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobovyazan-u-period-voyennogo-stanu
4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146 : Постанова Каб. Міністрів України від 16.02.2022 № 122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-2022-п#Text
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X: станом на 25 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
7. Лакей І. А., Чеховська І. В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 88–91.

Іванишин Ольга Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ У ПРАЦЯХ В.В. КОПЄЙЧИКОВА

Нині перед юридичною наукою постає важливе завдання з оновлення свого змісту, переорієнтації на дослідження правової реальності під кутом загальновизнаних взірців демократії, функціонування правової державності, механізмів забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Для цього правознавці повинні критично переосмислити ті напрацювання, що були зроблені в попередній період, запропонувати нові підходи до розв'язання нагальних проблем і шляхи їх вирішення. Саме тому не є випадковим здійснення останніми роками цілої низки спеціальних досліджень наукового доробку відомих вітчизняних правознавців, історичних підвалин національної юридичної думки в цілому. До плеяди таких учених, безсумнівно, належить доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України Володимир Володимирович Копєйчиков (17.11.1923 – 09.06.2002 рр.), який є видатною особистістю у сфері загальнотеоретичного правознавства та конституційного права. Його наукова спадщина заслуговує ґрунтовного осмислення, оскільки цінність наукових пошуків ученого залишається актуальною на теперішній час [1, с. 346].

Творчий доробок ученого у сфері юридичної науки складає більш ніж 250 підготовлених ним праць, зокрема особисті та колективні монографії, підручники та навчальні посібники, статті у профільних виданнях і співавторство статей у словниках та енциклопедіях з теорії держави та права, конституційного права тощо. Крім того, як член робочої групи Конституційної комісії В.В. Копєйчиков брав безпосередню участь у розробці проєкту чинного Основного Закону України 1996 р. Він є засновником наукової школи прав людини та механізму їх реалізації періоду незалежності України. Разом з тим, незважаючи на численний науковий спадок, який учений залишив по собі, про самого академіка В.В. Копєйчикова підготовлено недостатньо. У наявних працях із цього приводу розглядаються переважно окремі наукові напрями дослідження або ж вони були присвячені біографії В.В. Копєйчикова [2, с. 189–190].

Погляди академіка В.В. Копєйчиков завжди вирізнялися глибиною змісту та нагальністю потребам часу. Він спеціалізувався на багатьох сферах суспільного життя й публічного управління. Пріоритетними напрямами осмислення вченого були проблеми механізму держави, конституційного процесу, теорії прав людини, теорії самоврядування тощо [1, с. 346; 3, с. 105].

Зокрема для характеристики державної влади суттєве значення має правильне визначення її складових елементів і важливих якостей. Як зазначав В.В. Копєйчиков, основними елементами є суверенітет, воля та сила, а якостями – народна підтримка та довіра як соціальна основа цієї влади. Державна воля і сила – це складові компоненти державної влади, без яких її просто не існує. Немає державної влади і без суверенітету, оскільки саме він волю і силу наділяє такими якостями як самостійність, незалежність і верховенство. У своїй сукупності ці елементи й створюють загальне поняття «державна влада».

У свою чергу механізм держави відображає і третій складовий елемент державної влади – її силу. Сила неприпустима умова будь-якої влади. Загальноприйнятим є те, що влада не може бути зведена до простого побажання і, якщо воля (правила) не виконується, то влада застосовує силу для її виконання. Проте сила влади щодо свого народу є неприпустимою, оскільки переростає в кровaве диктаторство і тиранію, про що свідчать сумнозвісні сторінки історії. Механізм держави тісно пов'язаний з її формою. Під останньою варто розуміти організацію влади в конкретній державі, важливі принципи та істотні риси структури і діяльності державних організацій, їх взаємозв'язок із суспільними організаціями, співвідношення між державою як цілим і його складовими частинами. Із зазначеного вище можна дійти висновку, що не дивлячись на всі особливості свого співвідношення з кожним з компонентів держави (сутністю, змістом держави і державної діяльності, політичним режимом і формою) і самостійну соціальну роль і соціальну значимість, механізм держави не можна відокремлювати від держави [4, с. 187].

На думку В.В. Копєйчикова, механізм держави є важливою складовою політичної організації суспільства, оскільки саме в державі, у практичній діяльності її механізму найбільш концентровано виражаються економічні, соціальні, політична та інші інтереси суспільства. Механізм держави вчений розглядав як внутрішньо врегульовану систему державних організацій, які поділяються на органи держави, державні підприємства та державні установи. При цьому академік акцентував увагу на неприпустимості ототожнення понять механізму держави та державного апарату, оскільки останній є лише складовою частиною державного механізму, тобто сукупністю одних лише органів держави за допомогою яких практично здійснюється державна влада.

Аналізуючи основні переваги такого підходу до розуміння механізму держави, В.В. Копєйчиков підсумовує, що, відображаючи повною мірою специфіку організованого підходу до механізму держави та забезпечуючи низку переваг, що випливають із розгляду його як певної системи, це поняття повною мірою відповідає основним політичним, економічним та іншим характеристикам державного апарату, органів держави, державних підприємств та установ. На його думку, системний підхід у дослідженні механізму держави надає змогу ґрунтовніше та повніше встановити низку нових ознак, що властиві різним видам державних організацій, визначити нові інтегральні якості [5, с. 17–18].

Отже, академік Володимир Володимирович Копєйчиков механізм держави розглядав як внутрішньо врегульовану систему державних організацій, що диференціюються на органи держави, державні підприємства та державні

установи. Вчений обґрунтовував недоречність ототожнення понять механізму держави і державного апарату, оскільки останній є лише складовою частиною державного механізму, тобто сукупністю лише органів держави.

Список використаних джерел

1. Горбатенко В. П. Копєйчиков. *Юридична енциклопедія :* В 6 т. Т. 3 : К–М / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. С. 346.

2. Кривицький Ю. В. Проблеми правової реформи в науковій спадщині академіка В.В. Копєйчикова. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 1 (102). С. 187–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_1_19

3. Кривицький Ю. В. Життєвий шлях і творчий доробок академіка В.В. Копєйчикова в цифрах. *ІХ наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копєйчикова :* зб. матеріалів (м. Київ, 20 лист. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 104–106. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20397

4. Капічон О. Проблематика місцевого самоврядування в поглядах та ідеях академіка В.В. Копєйчикова. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 10. С. 187–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_10_39

5. Наукові школи Національної академії внутрішніх справ : довідник / Уклад. : О. М. Джужа та ін. / За заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2011. 172 с.

Ільїна Альбіна Олексіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є винятковим правовим режимом, який вводиться державою у період загрози її національній безпеці та суверенітету. Цей стан супроводжується різноманітними заходами, спрямованими на забезпечення

ефективної оборони країни, підтримання правопорядку, мобілізацію ресурсів і концентрацію зусиль суспільства. Водночас він передбачає особливий режим кримінальної відповідальності за правопорушення, скоєні у цей період, оскільки небезпека таких злочинів для суспільства є особливо значною.

Правове регулювання воєнного стану в Україні здійснюється на основі Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та інших нормативно-правових актів. Основною метою запровадження воєнного стану є захист суверенітету та територіальної цілісності держави, а також забезпечення громадської безпеки у кризових умовах. Воєнний стан передбачає обмеження окремих прав і свобод громадян, що виправдовується необхідністю збереження національної безпеки. Одночасно, це створює специфічні умови, в яких вчинення злочинів може набувати особливого суспільного значення, що, своєю чергою, впливає на юридичну кваліфікацію таких діянь.

Під час воєнного стану злочини, що порушують національну безпеку, громадський порядок чи права громадян, отримують підвищену увагу від органів правопорядку. Одними з основних правопорушень, характерних для цього періоду, є злочини проти основ національної безпеки. Це, зокрема, державна зрада, шпигунство, диверсії, терористичні акти та інші злочини, які спрямовані на підрив суверенітету і стабільності держави. Такі злочини стають особливо актуальними під час війни, коли існує підвищений ризик діяльності ворожих агентів та колабораціоністів.

В Україні розділ I Кримінального кодексу України («Злочини проти основ національної безпеки») [2] містить перелік таких правопорушень. Серед них важливе місце займають статті, що передбачають відповідальність за державну зраду (ст. 111), шпигунство (ст. 114) та посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110). Під час воєнного стану такі діяння стають особливо небезпечними, оскільки підривають бойову готовність армії та створюють загрозу життю і безпеці громадян.

До інших категорій злочинів, що мають специфічний характер під час воєнного стану, відносяться воєнні злочини. Ці правопорушення, пов’язані з порушенням законів та звичаїв війни, жорстоким поводженням з полоненими, нападами на цивільні об’єкти, використанням забороненої зброї, регулюються нормами міжнародного гуманітарного права. Особливу роль у цьому контексті відіграють Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них [3].

В Україні положення міжнародного гуманітарного права закріплені у Кримінальному кодексі України [2], зокрема в розділі XIX («Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»). Відповідальність за такі злочини під час воєнного стану є більш жорсткою, оскільки вони становлять серйозну загрозу для мирного населення та порушують базові принципи міжнародного права.

Міжнародне право визнає, що воєнні злочини, а також злочини проти людяності не мають строку давності, і їх розгляд відбувається на міжнародному рівні. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є головною інстанцією, яка займається розслідуванням і судовим розглядом таких злочинів. Для України співпраця з МКС є важливим елементом інтеграції в міжнародну правову

спільноту і забезпечення справедливості під час війни. Прецеденти міжнародних судів свідчать, що злочини проти людяності, такі як геноцид, депортація, масові вбивства та зґвалтування, можуть переслідуватися навіть після завершення конфлікту.

Під час воєнного стану відповідальність несуть не лише військовослужбовці, а й цивільні особи, якщо їх дії загрожують національній безпеці або створюють ризики для суспільства. Військовослужбовці підлягають окремій категорії військових злочинів, що регулюються Кримінальним кодексом України [1] і військовими статутами. До таких злочинів належать дезертирство, невиконання наказів, порушення правил бойового чергування тощо. Відповідальність за такі злочини має на меті забезпечення дисципліни та готовності армії до виконання своїх обов'язків в умовах воєнного стану.

Цивільні особи можуть нести підвищену відповідальність за такі злочини, як мародерство, розповсюдження дезінформації, порушення громадського порядку, злочини проти власності. Під час воєнного стану ці діяння кваліфікуються як такі, що завдають шкоди не лише окремим особам, але й суспільству в цілому, оскільки створюють хаос і порушують стабільність у державі. Україна, яка з 2014 року перебуває у стані конфлікту з російською федерацією, зіштовхнулася з масштабними викликами у сфері воєнних злочинів та злочинів проти національної безпеки. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році питання юридичної відповідальності за злочини під час воєнного стану набуло ще більшої актуальності. Було створено спеціальні робочі групи, які займаються документуванням та розслідуванням воєнних злочинів, а органи прокуратури активно співпрацюють з міжнародними партнерами.

Документування та розслідування воєнних злочинів є важливим етапом на шляху до встановлення справедливості та відновлення справедливого правопорядку. У цьому контексті Україна взаємодіє з такими міжнародними організаціями, як ООН, ОБСЄ, Рада Європи, а також Міжнародний Кримінальний Суд [4]. Спільні зусилля спрямовані на те, щоб не лише притягнути винних до відповідальності, але й створити юридичні прецеденти для попередження подібних злочинів у майбутньому. Підсумовуючи, можна сказати, що юридична відповідальність за злочини, вчинені під час воєнного стану, є складною і багатогранною темою, яка охоплює як національні, так і міжнародні правові аспекти. Вона передбачає сувору відповідальність для осіб, що здійснюють злочини проти національної безпеки, порушують закони війни або посягають на права та свободи громадян. Забезпечення правопорядку та справедливості під час війни є ключовим завданням для будь-якої держави, і це завдання потребує злагодженої роботи правоохоронних органів, військової та судової систем, а також міжнародної спільноти. Лише спільними зусиллями можна досягти справедливості та притягнути винних до відповідальності, створивши прецеденти для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154

4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Капуста Руслан Вікторович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Розслідування злочинів, вчинених на окупованих територіях, стикається з численними правовими викликами, основним з яких є відсутність чіткої юрисдикції. Окупація територій часто супроводжується зміною правового режиму, що може призвести до конфлікту між національними та міжнародними нормами. У таких умовах важко визначити, яка юрисдикція має право розслідувати злочини: країна-окупант, країна, до складу якої територія належала до окупації, чи міжнародні установи [1].

Нормативно-правова база, яка регулює розслідування злочинів на окупованих територіях, може бути неоднозначною. Наприклад, міжнародне гуманітарне право передбачає певні зобов'язання для держав-окупантів, але не завжди дає чіткі інструкції щодо розслідування конкретних злочинів. Це може призвести до ситуацій, коли правопорушення залишаються без покарання через правову невизначеність.

Крім того, в умовах окупації може бути ускладнено доступ до правосуддя для жертв злочинів. Наприклад, місцеві суди можуть бути під контролем окупаційної влади, що обмежує їхню незалежність і можливість справедливого розгляду справ. Це викликає недовіру до правової системи з боку населення і може призвести до уникнення правових процедур [2].

Також важливо враховувати, що міжнародне право надає певні механізми для притягнення до відповідальності за злочини, вчинені під час конфліктів, але їх реалізація є складною. Міжнародні трибунали, такі як Міжнародний

кримінальний суд, можуть брати на себе розслідування, але їх юрисдикція часто обмежена, і не всі країни визнають їх рішення.

Робота слідчих на окупованих територіях є надзвичайно небезпечною і супроводжується високими ризиками, які можуть загрожувати не тільки їхній фізичній безпеці, а й ефективності проведених розслідувань. Перш за все, слідчі часто опиняються у ситуаціях, коли їхня діяльність може бути перервана або заблокована військовими чи іншими збройними формуваннями, які контролюють ці території. Це може включати як безпосередні погрози, так і більш тонкі форми перешкоджання, такі як недоступність місць злочинів або обмеження на зв'язок.

Багато слідчих, які працюють у таких умовах, відчувають постійний тиск та стрес, що негативно впливає на їхню здатність до об'єктивного виконання обов'язків. Часто ці особи стають мішенню для агресії з боку збройних формувань, які можуть розглядати їх як небажаних спостерігачів або загрозу своїй владі. Це підвищує ризик фізичних нападів, затримань або навіть викрадень [3].

Крім того, відсутність належного захисту та підтримки з боку держави може призвести до ситуацій, коли слідчі змушені діяти самостійно, без необхідних ресурсів і засобів безпеки. Це може включати відсутність захисного одягу, транспортних засобів або навіть елементарних комунікаційних засобів, які забезпечують зв'язок з колегами та забезпечують їхню безпеку.

Ще однією важливою проблемою є соціально-психологічний аспект. Слідчі можуть відчувати ізоляцію від своїх колег та родин, що посилює емоційне навантаження. Страх за власне життя і життя близьких може впливати на їхнє психічне здоров'я і, як наслідок, на якість проведених розслідувань [4].

В умовах окупації важливо забезпечити не лише фізичну, а й психологічну підтримку слідчих. Це може включати тренінги з безпеки, надання психологічної допомоги, а також організацію безпечних маршрутів і укриттів для роботи в небезпечних зонах. Забезпечення безпеки слідчих є критично важливим для успішного розслідування злочинів, оскільки тільки за умов безпеки вони можуть ефективно виконувати свої обов'язки і збирати необхідні докази.

Умови окупації значно ускладнюють процес збору доказів, що є критично важливим етапом у розслідуванні злочинів. Однією з основних проблем є обмежений доступ до місць злочинів. Військові або збройні формування, які контролюють територію, можуть заборонити слідчим доступ до ключових локацій, де можуть бути зібрані важливі докази. Це може включати не лише самі місця злочинів, а й інші території, де можуть бути знайдені матеріальні свідчення, такі як предмети, які використовувалися під час скоєння злочину, або залишки, що вказують на його характер [5].

Крім того, доступ до свідків може бути серйозно обмежений. Багато людей, які могли б дати свідчення, живуть у страху перед переслідуванням або репресіями з боку окупаційної влади. Це може призвести до того, що свідки уникатимуть контакту зі слідчими або намагатимуться не розголошувати інформацію, що ускладнює встановлення фактичних обставин злочину. Відсутність свідків може призвести до ситуації, коли слідчі не можуть

підтвердити чи спростувати версії подій, що ще більше ускладнює їхню роботу.

Також варто зазначити, що в умовах окупації можуть відбуватися зміни в об'єкті злочину, які унеможливлюють збір доказів. Наприклад, місця злочинів можуть бути очищені або знищені, а важливі матеріали можуть бути вивезені або заховані. Це створює додаткові труднощі для слідчих, оскільки вони можуть не мати можливості відновити хід подій або підтвердити версії, які виникають під час розслідування.

Додатковим викликом є технологічне забезпечення для збору доказів. У багатьох випадках слідчі можуть не мати доступу до сучасних засобів збору інформації, таких як дрони або спеціалізоване обладнання для аналізу. Це обмежує їх можливості у зборі та фіксації доказів, що може вплинути на якість розслідування [6].

Таким чином, збирання доказів у умовах окупації є складним і багатофакторним процесом, який вимагає не лише професійних навичок, а й творчого підходу до вирішення проблем. Необхідність адаптації до змінних умов та пошук альтернативних шляхів збору інформації стають критично важливими для успішного виконання слідчих завдань.

Психологічний стан населення, яке пережило окупацію, має значний вплив на готовність свідчити та співпрацювати з правоохоронними органами. В умовах військових конфліктів та окупації люди часто відчувають страх, тривогу та розгубленість. Ці емоції можуть бути зумовлені не лише безпосередніми загрозами для життя, а й пережитими травмами, які залишають глибокий слід у психіці. Такі стресові ситуації можуть призводити до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що ускладнює можливість нормального функціонування в суспільстві.

У багатьох випадках населення виявляє недовіру до правоохоронних органів, особливо якщо вони асоціюються з окупаційною адміністрацією або військовими формуваннями. Ця недовіра може бути результатом історичних травм, репресій або випадків колишньої співпраці з правоохоронцями, які закінчилися негативно. Люди можуть боятися, що їх свідчення будуть використані проти них самих або їхніх близьких, що призводить до ухилення від співпраці. У таких ситуаціях навіть ті, хто хоче допомогти, можуть відмовлятися від надання інформації через страх наслідків [7].

Соціальні зв'язки також можуть бути порушені внаслідок окупації. Люди, які раніше були частиною спільноти, можуть відчувати себе відчуженими або ізольованими, що зменшує їхню готовність до відкритого спілкування. Втрата довіри в суспільстві, зокрема, може призвести до того, що свідки перестають взаємодіяти один з одним, обмінюватися інформацією або організовувати спільну підтримку.

Також важливими є культурні фактори, які можуть впливати на готовність людей свідчити. У деяких культурах існує традиція зберігати мовчання про травматичні події як спосіб захисту себе та своїх близьких. Це може призвести до того, що навіть у випадках очевидних злочинів населення уникатиме співпраці з правоохоронними органами, сподіваючись на те, що проблеми вирішаться самі собою.

У таких умовах правоохоронним органам необхідно застосовувати чутливі та обережні підходи до роботи зі свідками. Важливо створити атмосферу довіри, де люди відчуватимуть, що їхня думка цінна, а їхня безпека забезпечена. Це може включати анонімність свідчень, надання психологічної підтримки та гарантії, що свідки не зазнають репресій. Тільки за таких умов можна сподіватися на активну співпрацю населення, що є критично важливим для успішного розслідування злочинів на окупованих територіях.

Міжнародна співпраця є ключовим елементом у розслідуванні злочинів, вчинених на окупованих територіях, оскільки національні механізми правосуддя часто виявляються недостатніми або неефективними в умовах політичного тиску та нестабільності. Залучення міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, міжнародні правозахисні організації і неурядові організації, може суттєво зміцнити довіру до процесу розслідування і забезпечити незалежний моніторинг ситуації. Це особливо важливо в контексті забезпечення прозорості та об'єктивності, оскільки місцеві органи влади можуть бути зацікавлені в прикритті злочинів або маніпуляціях фактами.

Міжнародні спостерігачі можуть виступати в ролі посередників між місцевими громадами та правоохоронними органами, що може допомогти в створенні середовища, де жертви і свідки відчувають себе в безпеці та захищеними. Вони можуть організовувати тренінги та семінари для місцевих слідчих, що покращить їхні навички та знання в сфері розслідування злочинів, особливо в умовах конфлікту. Це також може включати розробку нових протоколів для збору доказів та роботи зі свідками, що відповідають міжнародним стандартам.

Крім того, міжнародна співпраця дозволяє залучити фінансування та ресурси, які можуть бути критично важливими для проведення розслідувань. Багато міжнародних організацій готові надавати фінансову підтримку на програми, спрямовані на розслідування злочинів, реабілітацію жертв та відновлення правосуддя, що може суттєво підвищити ефективність роботи місцевих органів.

Важливо підкреслити, що участь міжнародних організацій не повинна сприйматися як втручання у внутрішні справи країни, а як підтримка на шляху до відновлення справедливості. Це може допомогти зміцнити легітимність місцевих інституцій, якщо вони діють у співпраці з міжнародними партнерами [7].

Крім того, міжнародні організації можуть виконувати роль адвокатів прав людини, наголошуючи на необхідності дотримання міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Це може включати публікацію звітів про ситуацію з правами людини в окупованих територіях, що привертає увагу міжнародної спільноти і може стати каталізатором для політичних змін.

Розслідування злочинів на окупованих територіях повинно бути невід'ємною частиною більш широкого процесу відновлення справедливості та примирення в суспільстві. У контексті післяконфліктного відновлення важливо не лише покарати винних, але й відновити довіру між різними групами населення, що сприяє стабільності та мирному співіснуванню. Відновлення

справедливості включає в себе не лише юридичні аспекти, але й соціальні, психологічні та культурні виміри, які мають величезне значення для тривалого миру. Одним із ключових елементів цього процесу є визнання страждань жертв і їхніх родин. Важливо, щоб розслідування проводилося з урахуванням їхніх потреб і побажань, а також щоб жертви отримали можливість висловити свої переживання і отримати визнання своєї болі. Це може включати публічні слухання, де жертви можуть поділитися своїми історіями, що сприяє не лише терапії, але й формуванню колективної пам'яті про пережиті травми [7].

Також важливо, щоб результати розслідувань були доступними для суспільства. Прозорість у проведенні розслідувань та їх результати можуть допомогти створити атмосферу довіри між населенням і правоохоронними органами. Це включає в себе публікацію звітів про розслідування, які детально викладають факти і висновки, що дає змогу суспільству зрозуміти, що злочини не залишаться безкарними.

Процес відновлення справедливості також передбачає розвиток механізмів компенсації для жертв. Це може включати фінансові виплати, медичну та психологічну підтримку, а також програми реінтеграції для тих, хто постраждав від конфлікту. Таким чином, суспільство показує свою готовність визнати провину і взяти на себе відповідальність за відновлення справедливості [6].

Примирення є ще одним важливим елементом у цьому процесі. Воно передбачає створення умов для діалогу між різними групами населення, які можуть бути ворожими одне до одного через минулі конфлікти. Це може включати в себе організацію міжкультурних заходів, семінарів та дискусій, які допоможуть подолати упередження і встановити порозуміння. Важливо, щоб усі сторони мали можливість висловити свої переживання і скарги, що може стати основою для спільного вирішення конфліктів.

Розслідування злочинів, вчинених на окупованих територіях, є складним і багатогранним процесом, що вимагає врахування численних правових, соціально-психологічних і культурних аспектів. Важливість міжнародної співпраці, забезпечення безпеки слідчих, а також чутливого підходу до жертв і свідків не можна переоцінити. Успішне проведення розслідувань має стати основою для відновлення справедливості та примирення в суспільстві, що, в свою чергу, здатне запобігти новим конфліктам і травмам.

Визнання страждань жертв, прозорість у проведенні розслідувань і підтримка від міжнародних організацій створюють умови для формування довіри між населенням і правоохоронними органами. Лише за умови комплексного підходу, що враховує всі ці фактори, можна сподіватися на успішну інтеграцію розслідувань у ширший контекст відновлення справедливості, що є критично важливим для стабільності та миру в регіоні. Відтак, ці процеси не лише сприяють юридичному покаранню злочинців, але й закладають основи для гармонійного співіснування суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Беляєв І. С., Плотнікова А. В. Безальтернативність санкції у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за

вчинення колабораційної діяльності. *Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану*. Łomży: MANS, 2023. С. 17–19. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1afad4d9-064b-4585-a03d-4b22c77f0513/content (дата звернення: 22.10.2024).

2. Вайда Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Одеса, 2022. С. 13-17.

3. Сиводєд І. С. Теоретичні засади розробки видової методики розслідування правопорушень, вчинених на окупованій території України. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3. С. 102–107. DOI: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/198 (дата звернення: 22.10.2024).

4. Проблемні питання належної кваліфікації воєнних злочинів. URL: https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhnoyi-kvalifikatsiyi-voyennyh-zlochyniv/ (дата звернення: 23.10.2024).

5. Коваленко А. В. Перспективи використання комп'ютерного моделювання при проведенні слідчого експерименту в ході розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях / Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали II Круглого столу. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 55–57. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/items/bafce7b5-e0d1-4b34-9abd-ec14aae5ec63 (дата звернення: 22.10.2024).

6. Росохата Д., Шуневич К. Особливості досудового розслідування сексуального насильства під час війни. *Юридична Газета*. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/osoblivosti-dosudovogo-rozsliduvannya-seksualnogo-nasilstva-pid-chas-viyni.html (дата звернення: 21.10.2024).

7. Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/213263_dosudove-rozslduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk (дата звернення: 21.10.2024).

Клеван Віолета Євгенівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ

Протидія воєнним злочинам і розслідування злочинів агресії набули особливої актуальності в Україні в умовах збройної агресії з боку російської федерації. Українські правоохоронні органи, зокрема поліція, відіграють важливу роль у встановленні справедливості, фіксації фактів порушень міжнародного гуманітарного права та захисті прав потерпілих. З огляду на масштаби злочинів агресії, таких як масові вбивства цивільних, тортури, зґвалтування, насильницькі депортації та інші порушення, українська поліція працює в умовах, що вимагають глибокої спеціалізації та співпраці з міжнародними організаціями. У контексті поточного конфлікту поліція в Україні взяла на себе завдання не лише підтримувати правопорядок, але й активно брати участь у зборі доказів воєнних злочинів для їх подальшого розслідування на національному та міжнародному рівнях. Слід зауважити, що згідно з статті 438 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. Вона охоплює воєнні злочини, які порушують міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, а також інші міжнародні угоди, що регулюють ведення війни [1]. Індикатори дисбалансу системи протидії злочинності в Україні під час воєнного стану можуть включати такі ключові ознаки:

1. Зростання кількості воєнних злочинів та злочинів на окупованих територіях. Значний ріст випадків злочинів агресії, порушень прав людини, колабораціонізму та насильницьких дій на територіях, що знаходяться під окупацією чи в зоні бойових дій.

2. Низька ефективність розслідування воєнних злочинів. Відсутність належної кількості кваліфікованих кадрів, ресурсів та досвіду для швидкого та ефективного документування і розслідування воєнних злочинів, таких як тортури, депортації та вбивства цивільних.

3. Високий рівень корупції в умовах воєнного стану. Використання війни як прикриття для збільшення корупційних схем у державних структурах, що підриває роботу правоохоронних органів і знижує ефективність заходів боротьби зі злочинністю.

4. Надмірне навантаження на правоохоронні органи. Через мобілізацію значної частини кадрів до лав Збройних Сил та збільшення обсягу роботи (зростання кількості розслідувань, евакуації цивільних, забезпечення правопорядку), знижується якість роботи поліції та інших правоохоронних

органів.

5. Зростання кількості злочинів у внутрішньо переміщених осіб. Проблеми інтеграції переміщених осіб у нові громади можуть призвести до збільшення випадків крадіжок, шахрайства або іншого кримінального поведінки через соціальні труднощі.

6. Послаблення судової системи. Проблеми з доступом до судів, обмеження судових процесів через бойові дії або окупацію, що призводить до зниження рівня правосуддя і росту недовіри до системи.

Ці індикатори вказують на системні виклики, які потребують негайних заходів для підтримання ефективної протидії злочинності під час війни.

Основними заходами стабілізації системи протидії злочинності в Україні можуть бути такі:

– розробка та прийняття стратегії протидії злочинності в умовах воєнного стану. Вона має включати положення щодо розробки та реалізації типових програм і планів протидії злочинності на деокупованих територіях, кримінологічного супроводження та забезпечення інклюзивності внутрішньо переміщених осіб тощо;

– інтенсифікація протидії корупції в Міністерстві оборони України, оборонно-промисловому комплексі, у місцевих військових адміністраціях на докупованих територіях; специфікація розстановки негласного апарату, його цільове орієнтування;

– розробка концепції перехідного правосуддя в Україні та наукових засад кримінологічного забезпечення його реалізації перехідного правосуддя;

– кримінально-превентивна специфікація та синхронізація діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності через внесення змін і доповнень до Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, щодо залучення представників громадськості, в тому числі й муніципалітету, волонтерського руху, врахування їх спроможностей у роботі з вразливими категоріями населення, забезпечення додаткових інструментів їх інклюзії в контексті запобігання кримінальним правопорушенням серед та щодо внутрішньо переміщених осіб. Корисним також буде передбачення можливості взаємодії через участь у спільних координаційних нарадах представників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що входять до сфери управління МВС України;

– проактивна підготовка персоналу правоохоронних органів, в тому числі й зокрема в контексті викликів та наукових засад реалізації концепції перехідного правосуддя. Знову ж таки винятково важливе місце в цьому аспекті мають заклади вищої освіти, що надають широкий спектр освітніх послуг, в тому числі й через інструменти підвищення кваліфікації. Наразі стратегічний пріоритет відомчих закладів вищої освіти МВС визначається викликами відсічі збройній агресії та забезпечення реагування на воєнні злочини і пов'язані з війною кримінальні правопорушення. І цю ситуацію треба змінювати й вже зараз готувати персонал до необхідності роботи на деокупованих територіях в контексті забезпечення (злагодженого механізму діяльності правоохоронних органів, громадськості, муніципалітету, міжнародних партнерів тощо) чотирьох

векторів вказаного механізму постконфліктного транзиту: справедлива юстиція, встановленні історичної правди, робота із жертвами та реформи, спрямовані на недопущення конфлікту чи окремих його складових;

– розбудова мережі реабілітаційних центрів за програмами холотропної терапії для осіб із посттравматичним стресовим розладом [2].

Роль поліції України у протидії воєнним злочинам і розслідуванні злочинів агресії є надзвичайно важливою в умовах триваючої війни. Поліція виступає одним з ключових елементів забезпечення правосуддя та захисту прав людини. Вона не лише підтримує правопорядок у воєнний час, але й бере активну участь у документуванні фактів воєнних злочинів, співпрацює з міжнародними організаціями та правозахисними структурами. Виклики, з якими стикається поліція, вимагають покращення професійної підготовки, розширення міжнародної взаємодії та забезпечення належних ресурсів для ефективної протидії злочинним діям агресора. Зусилля поліції сприяють зміцненню законності та справедливості на національному та міжнародному рівнях.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040.

2. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0574ad96-4bdd-4d82-a006-5684cc4b0442/content

Коваль Анастасія Євгеніївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В.В. КОПЄЙЧИКОВА

Сьогодні Україна є не лише географічним центром Європи, а й гарячим епіцентром світових подій, нажаль, досить трагічних для нас. Тяжко було уявити, що через 24 роки незалежності наша країна буде доводити всьому світові своє

право на існування та кров'ю боронити свій державний суверенітет. Проте, нажаль, це реалії нашого часу. Сьогоднішнім сумнозвісним подіям передувала ціла низка помилок і упущень президентів України, Верховної Ради, прем'єр-міністрів і незрілість громадянського суспільства. Це недоліки політичної, макроекономічних і мікроекономічних сфер, а також соціальні аспекти, а саме повернутися до конституційного процесу, оскільки він є основною базою творення законодавства України.

Шлях, на який ступила наша держава після підписання Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року став новою віхою в історії побудови власної Вітчизни і становленні української нації [7, с. 1]. Після розпаду СРСР Україна обрала кардинально новий шлях розвитку – модель побудови економіки за принципом західноєвропейських країн. Країна з перехідною економікою має досить хиткий фундамент створення власного законодавчого поля, тому і про побудову власного «економічного дива», на найближчі роки варто було взагалі не розраховувати. Отримавши таку бажану незалежність, Україна залишилася наодинці зі своїми проблемами, яких виявилося більше, ніж очікувалося. Відсутність повного циклу виробництва, зубожіння населення, інфляція, брак соціальних гарантій, міжусобні політичні війни, формальна паперова приватизація – і це все на фоні відсутності власної законодавчої бази. На той час Конституція УРСР 1978 року вже не витримувала критики. Необхідні були термінові зміни. А без створення власного Основного Закону, який би відповідав не лише вимогам часу, але й нагальним потребам суспільства, це нереально зробити. Конституція України мала стати тією точкою опори, на якій би трималася вся надбудова розвитку держави і суспільства, прав і свобод людини й громадянина.

Для розвитку української юридичної науки та правозастосовної практики, удосконалення законодавчої бази важливе значення має дослідження та наукове осмислення інтелектуальної спадщини, що залишили за собою науковці попередніх поколінь, які здійснювали теоретичні та прикладні дослідження у галузі правознавства, що покликані забезпечувати розвиток та процвітання правової держави. До числа таких вчених належить доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України Володимир Володимирович Копєйчиков (17.11.1923–09.06.2002), який є знаною і визначною постаттю для України. Його наукова спадщина заслуговує детального висвітлення, оскільки цінність досліджень вченого залишається запитаною сьогодні й слугує розвиткові історико-правової науки й інших юридичних наук в Україні [1, с. 282].

Еволюція його поглядів та ідей у різних сферах правового поля і дійсності пройшла тернистий шлях. Його дослідження випереджали час, а учні нині продовжують справу свого вчителя. Академіка Володимира Володимировича Копєйчикова по праву можна називати класиком: теоретик права, який своїми працями зробив значний внесок в історію держави та права України. Але вчений був не лише патріотом нашої держави. Копєйчиков був дослідником багатьох аспектів правовідносин. До його доробку можна віднести дослідження правового регулювання місцевого самоврядування, захист прав людини, особливості

державного будівництва, і звісно, активну участь у розробці проєкту Конституції України [2, с. 21].

Професор В.В. Копєйчиков наполягав на демократичних засадах формування владної верхівки. Вивчаючи досвід цивілізованих країн, вчений звертається до моделі поділу державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Саме такий підхід може створити оптимальні умови національного розвитку суспільства і держави, оскільки буде діяти принцип «стримувань і противаг» цих гілок [6, с. 12].

Доведено, що академік один із перших у незалежній Україні розпочав досліджувати правовий аспект формування національної ідеї українців, зміст якої зводив до трьох найважливіших положень: незалежність держави, свобода людини, збереження та збагачення історико-культурних підвалин самої нації [4, с. 289].

Далекоглядність ідей і переконань В.В. Копєйчикова вражає своєю глибиною. Ще в далекому 1995 році, коли точилися гострі дискусії з приводу Конституції України, вчений наполягав на розширенні повноважень місцевих органів влади. При обговоренні роботи секції «Територіальний устрій і територіальна організація влади», дійти компромісу було особливо тяжко, адже кардинально протилежні думки з цього приводу були і в самій секції [5, с. 54].

Отже, як теоретик вчений Володимир Володимирович Копєйчиков зробив значний внесок у розвиток українського права та юридичної науки. У його працях знайшли відображення сучасне розуміння теоретичних дефініцій, зокрема: законодавство; право; механізм держави; місцеве самоврядування; національна ідея; унітаризм та регіоналізм; народовладдя [3, с. 188].

Ці визначення лягли в основу масштабних досліджень, отримали свою неповторну інтерпретацію в юридичній науці, практичну реалізацію у законодавстві та подальше осмислення у працях його учнів. Відповідно В.В. Копєйчиков мав безпосереднє відношення до розробки і сучасного осмислення концептуальних положень функціонування державного апарату, місцевого самоврядування, конституціоналізму, що утворює якісно нове теоретичне підґрунтя для подальших наукових розвідок як для сучасних так і для майбутніх юристів, філософів, соціологів, економістів.

Список використаних джерел

1. Капічон О. Г. Еволюція поглядів академіка В. Копєйчикова в царині прав людини і громадянина. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 2 (95). С. 272–283. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/items/be26407e-aeee-409d-9cf7-7e661c42fd43;https://lawscience.com.ua/uk

2. Капічон О. Г. Участь академіка В. Копєйчикова в конституційному процесі України (1990–1996 рр.). *Право і суспільство.* 2015. № 5. С. 19–25. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/5_2015/part_1/5-1_2015.pdf

3. Капічон О. Г. Проблематика місцевого самоврядування в поглядах та ідеях академіка В. Копєйчикова. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 10 (260). С.187–191. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/6476/3/dysertatsia_kapichon.pdf

4. Капічон О. Г. Дослідження академіка В. В. Копєйчикова в царині національної ідеї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 4 (105). С. 285–296. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/6476/3/dysertatsia_kapichon.pdf

5. Капічон О. Г. Правові погляди В. В. Копєйчикова щодо конституційного процесу в Україні. Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності : наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С.52–56. URL: https://nnizdn.naiau.kiev.ua/files/naukova_diyaln/mod_ku_ta_vdoskon_pd.pdf

6. Капічон О. Г. Проблема народовладдя в працях академіка В. В. Копєйчикова. Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності : міжнар. наук.-практ. конф. (Харків,22–23трав.2015р.).Харків,2015. С. 12–13. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/6476/3/dysertatsia_kapichon.pdf

7. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12

Колочавин Мирослав В'ячеславович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Компетентності сучасного поліцейського є критично важливими для забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів у складних умовах сучасного суспільства. Вони формують основу професійної діяльності та визначають рівень довіри населення до поліції. Розглянемо детальніше ключові компетентності, які необхідні сучасному поліцейському.

Правова компетентність є основою професійної діяльності поліцейського. Вона передбачає глибокі знання законодавства, яке регулює діяльність правоохоронців, зокрема Конституції України та чинного законодавства. Поліцейський повинен бути в курсі всіх змін у законодавстві та вміти їх застосовувати на практиці. Його завдання полягає не лише у дотриманні законів, але й у забезпеченні їх виконання громадянами. Це вимагає від поліцейського вміння адекватно оцінювати ситуацію та приймати рішення відповідно до норм

права.

Крім того, поліцейський повинен дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини. Це означає, що він має не тільки виконувати свої обов'язки, але й робити це з повагою до прав та свобод кожної людини. Важливо, щоб поліцейський усвідомлював, що його дії можуть впливати на життя людей, тому він повинен бути готовим не лише карати правопорушників, але й захищати права тих, хто цього потребує [1, с. 67–76].

Комунікативна компетентність є невід'ємною частиною роботи поліцейського, адже він постійно взаємодіє з громадянами. Поліцейський повинен мати вміння слухати, щоб розуміти потреби та проблеми людей. Активне слухання допомагає створити довірливу атмосферу, що сприяє кращому розумінню ситуацій.

Крім того, поліцейський повинен уміти аргументовано пояснювати свої дії та приймати рішення. Це важливо для запобігання конфліктам та непорозумінням. Наприклад, коли поліцейський зупиняє автомобіль, він має чітко пояснити причину зупинки, щоб уникнути агресії з боку водія.

Вирішення конфліктів також є важливою складовою комунікативної компетентності. Поліцейський повинен вміти деескалиувати напружені ситуації, знайти компроміси і встановити взаєморозуміння між сторонами конфлікту. Це може включати використання технік переговорів і переконання, що допомагає уникати застосування сили [2, с. 10].

Служба в поліції пов'язана з високим рівнем стресу і емоційного навантаження. Тому емоційна стійкість є надзвичайно важливою рисою. Поліцейський повинен бути здатним контролювати свої емоції, особливо під час критичних ситуацій. Наприклад, під час затримання агресивного злочинця або роботи в умовах масових заворушень, поліцейський повинен залишатися спокійним, щоб не погіршити ситуацію.

Управління стресом включає в себе здатність до саморегуляції, що дозволяє поліцейському не піддаватися паніці та приймати обґрунтовані рішення навіть у найскладніших обставинах. Поліцейські можуть проходити спеціальні тренінги з управління стресом, вивчаючи техніки релаксації та дихальні вправи

Фізична підготовка є важливою складовою роботи поліцейського. Вона включає регулярні фізичні тренування, які допомагають підтримувати високий рівень витривалості та сили. Поліцейський повинен бути готовим до фізичних випробувань, таких як переслідування злочинця чи участь у масових заходах.

Також важливо, щоб поліцейський мав навички самооборони. Це дозволяє йому захищати себе та інших, коли ситуація виходить з-під контролю. Наприклад, під час затримання агресивного правопорушника, знання технік самооборони може стати вирішальним фактором.

Сучасні технології активно використовуються в роботі поліції, тому важливо, щоб поліцейський мав необхідні технічні навички. Він повинен уміти користуватися інформаційними системами, такими як бази даних для збору та аналізу інформації. Вміння працювати з системами відеоспостереження та аналітичними інструментами значно підвищує ефективність розслідування злочинів.

Крім того, зростаюча кіберзлочинність вимагає від поліцейського знань у сфері кібербезпеки. Поліцейський має бути здатним виявляти та розслідувати злочини у цифровому середовищі, а також захищати дані від можливих загроз.

Етична компетентність визначає, наскільки поліцейський дотримується моральних норм у своїй діяльності. Вона включає в себе високі стандарти чесності, доброчесності та відповідальності. Поліцейський повинен діяти неупереджено, поважати права всіх громадян і не допускати зловживання владою.

Важливо, щоб поліцейський усвідомлював свою відповідальність перед суспільством і був готовий звітувати за свої дії. Це сприяє формуванню довіри до поліції, адже громадяни хочуть бути впевненими, що правоохоронці діють на благо суспільства, а не для власної вигоди.

Поліцейський повинен бути психологічно готовим до роботи в умовах екстремального тиску. Це включає здатність діяти в стресових ситуаціях та швидко адаптуватися до змінюваних умов. Психологічна підготовка допомагає поліцейському справлятися з емоційними викликами, які можуть виникати внаслідок роботи з жертвами злочинів або під час реагування на кризові ситуації.

Підтримка колег у важких умовах також є важливою. Поліцейські повинні вміти надавати психологічну підтримку один одному, щоб зберігати командний дух і уникати професійного вигорання. Важливо, щоб правоохоронці знали, коли і як звернутися за допомогою до професійних психологів або психотерапевтів [3, с. 46–53].

У багатокультурному суспільстві важливо, щоб поліцейський проявляв культурну компетентність і толерантність. Це означає, що він повинен бути в курсі різних культурних традицій, звичаїв і цінностей. Уміння працювати з представниками різних національностей та етнічних груп допомагає поліцейському уникати конфліктів і підтримувати мир у громаді.

Толерантність до різноманіття є важливою, оскільки вона допомагає поліцейському встановлювати довірчі стосунки з громадою. Коли людина відчуває, що її поважають і слухають, це значно підвищує ймовірність співпраці з поліцією.

Управлінські компетентності включають також навички планування та координації. Керівник поліцейського підрозділу повинен уміти складати оперативні плани, визначати пріоритети в роботі, розподіляти ресурси та стежити за їх ефективним використанням. Вміння аналізувати результати діяльності підрозділу, виявляти недоліки та шукати шляхи їх усунення також є важливими аспектами управлінської діяльності.

Крім того, поліцейські, які займають керівні посади, повинні бути здатними до ефективної комунікації з підлеглими, створювати позитивну атмосферу в колективі, підтримувати мотивацію працівників та сприяти їх професійному розвитку. Це включає в себе проведення регулярних навчань, тренінгів і нарад, що допомагає підвищувати кваліфікацію особового складу та забезпечувати єдині стандарти роботи.

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, поліцейський має бути відкритим до інновацій та здатним адаптуватися до нових викликів. Це

означає, що правоохоронець повинен активно вивчати нові технології, методи та стратегії, які можуть бути корисними в його роботі. Наприклад, впровадження нових методів розслідування, використання дронів для моніторингу ситуацій чи аналітичних програм для прогнозування злочинності є важливими для ефективності поліцейської діяльності.

Адаптивність також включає в себе готовність до змін у суспільстві, законодавстві та технологічному середовищі. Поліцейський повинен швидко реагувати на нові виклики, наприклад, на зміни в криміногенній ситуації, появу нових видів злочинів чи зміну в соціальному середовищі.

Сучасний поліцейський має розуміти важливість співпраці з громадою. Залучення громадян до вирішення проблем безпеки є ключовим аспектом у боротьбі зі злочинністю. Поліцейські повинні працювати над створенням партнерських відносин з представниками громади, щоб забезпечити відкритий діалог і сприяти залученню населення до участі у заходах з підвищення безпеки.

Це може включати в себе проведення зустрічей, відкритих діалогів, організацію навчань для громадян з питань безпеки, а також залучення населення до патрулювання вуличних районів. Співпраця з громадою дозволяє поліцейським краще розуміти потреби людей та адаптувати свою діяльність відповідно до цих потреб.

Крім того, важливою є міжвідомча взаємодія, що передбачає тісну співпрацю з іншими правоохоронними та державними органами, такими як прокуратура, служба безпеки, митна служба тощо. Спільні операції, обмін інформацією та досвідом можуть значно підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та покращити загальний рівень безпеки в суспільстві [1, с. 395].

Отже, компетентності сучасного поліцейського є багатогранними та різноманітними, охоплюючи правові, комунікативні, емоційні, фізичні, технічні, етичні, аналітичні, культурні та управлінські аспекти. Кожна з цих компетентностей відіграє важливу роль у формуванні професійного іміджу поліції, забезпеченні безпеки та довіри громадян.

Сучасний поліцейський має бути не лише правозахисником, а й соціальним працівником, який розуміє потреби громади і готовий активно працювати над їхнім задоволенням. Важливо, щоб поліцейські постійно вдосконалювали свої навички, адаптувалися до нових умов і залишалися відкритими до змін, оскільки тільки так вони зможуть ефективно виконувати свої обов’язки у складному і динамічному світі.

Список використаних джерел

1. Борисюк О. М. Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. *Науковий вісник державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 1. С. 67–76. URL: http://www.lvduvs.edu.ua-/documents_pdf/visnyky/nvsp/01_2014/14bomkoo.pdf.

2. Євдокімова О.О. Психологія у професійній діяльності поліції: навчальний посібник. Харків. ХНУВС. 2018 426 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5870.

3. Жук Н. А. Психолого-комунікативні конструкти поведінки патрульного

поліцейського в професійній діяльності. *Юридична психологія: науковий журнал*. 2019. № 2. С. 46–53. URL: https://psychped.naiau.kiev.ua/index.php/psychped/article/download/1120/1125./

4. Туринська О. Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна.* 2012. Вип. 1. С. 185–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_1_20

Конівненко Костянтин Володимирович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Власенко Валерій Павлович,
доцент кафедри теорії, історія та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Однією з вихідних, фундаментальних засад Конституції України є положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, ст. 3]. Заснування в Україні дієвого механізму захисту прав людини, якісні зміни, що зазнає держава в умовах розбудови правової держави, по-новому ставлять проблему сутності і цінності держави як одного із надбань цивілізаційного процесу суспільства.

Питання соціального призначення держави в сучасних умовах розглядається зараз у досить важливому значенні тому, що соціальне призначення відіграє важливу роль у загальній діяльності держави, як з питань суспільства так й інших.

Держава є результатом суспільного розвитку, що з'являється на певному етапі зрілості людства і залежить від економічних, соціальних, психологічних та інших чинників, стає основною системою управління суспільством. Питання про природу, сутність та роль держави в житті суспільства належать до ключових у державознавстві, адже стосуються інтересів різних суспільних верств, класів, політичних партій, рухів тощо, держава вирізняється різноманітністю функцій і впливом на суспільство та ін. [2, с. 70–71].

На певному етапі розвитку у суспільстві виникають проблеми взаємовідносин між новостворюваними прошарками населення, його верствами

і між окремими особами. Тим самим виникає потреба у вирішенні цих питань і як наслідок зароджується нова специфічна окрема організація суспільства, яку в подальшому назвуть державою. Втрачаючи соціальну неоднорідність, суспільство розділяється на частини, які відрізняються місцем і роллю в системі суспільного виробництва і розподілу матеріальних благ, способом життя, духовною культурою, соціальним і майновим станом тощо.

Тобто держава виступає формою організації суспільного життя, системою соціального управління, що забезпечує цілісність суспільства, його нормальне, стабільне функціонування [3, с. 26–28].

Українська держава знаходиться на стадії корінних змін у всіх сферах, у тому числі й у соціальній, які безпосередньо стосуються життєво важливих для людини проблем: житла, освіти, медичного обслуговування, соціального забезпечення, а в цілому – рівня і якості життя. Стан сучасного суспільства і держави визначає рівень і якість життя людини, задоволення її основних потреб, гарантованість і реалізація прав і свобод людини. На теперішній час немає усвідомлення першорядності впливу соціальної держави на розвиток всіх сторін життєдіяльності суспільства. Головна роль у вирішенні соціальних проблем належить державі. Ніякі інші організації не можуть відігравати ту роль у соціальній сфері, яку покликана і зобов'язана виконувати держава. Тільки держава своїми активними діями визначає відправні точки розвитку соціальної сфери. У Конституції Україна визначається як соціальна правова держава. Держава є одним із найважливіших явищ організаційного характеру у суспільстві. І тому протягом століть філософи, юристи та політики намагалися дати визначення поняття цього явища і розкрити його сутність. З сутністю держави тісно пов'язане таке поняття, як соціальне призначення держави. Це поняття розкриває, для чого призначено держава, яким цілям воно повинно служити.

В ідеалі призначення держави – служити людині, створювати необхідні умови для того, щоб вона могла максимально розвиватися і проявляти свої здібності, оскільки людина – вища з усіх цінностей світу. Насправді відносини між державою і людиною суперечливі, між ними протягом історії людства створювалися відносини відчуження, тож змусити державу служити людині – завдання непросте.

Соціальне призначення держави в сучасних умовах полягає у забезпеченні добробуту, безпеки і справедливості для всіх громадян, всебічний розвиток людини, забезпечення умов її життя, прав і свобод. У нинішніх реаліях роль держави виходить за межі традиційних функцій управління і правопорядку – вона охоплює активне сприяння соціальній рівності, захисту прав людини та створення умов для сталого розвитку суспільства [2, с. 66–67]. Основні аспекти соціального призначення держави сьогодні включають: соціальний захист та підтримка вразливих верств населення (охорона здоров'я, пенсійне забезпечення тощо), забезпечення рівності в реалізації суб'єктвних прав та можливостей у сфері освіти, медицини, працевлаштування та ін., захист прав і свобод людини та громадянина (недопущення дискримінації, забезпечення свободи слова, мирних зібрань тощо), сприяння економічній стабільності (створення умов для

економічного зростання, справедливої конкуренції тощо), забезпечення екологічної відповідальності.

У сучасній Україні правові межі відносної самостійності держави від суспільства, характер її зв'язків з ним тільки визначаються. Важливу роль у цьому відіграло прийняття 28 червня 1996 року парламентом нашої країни Конституції України, закріплення в ній визначальних принципів взаємодії держави і суспільства: визнання народу носієм суверенітету та єдиним джерелом влади, будова її на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову; верховенства права; гарантування всіх форм власності; організації суспільного життя на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності; забезпечення правового порядку на умовах рівності всіх перед законом; виключення можливості примушувати будь-кого робити те, що не передбачено законом [1].

На думку С. Полесова, розвиток і зміцнення соціальної держави є самостійним актуальним та перспективним напрямом конституційно-державного розвитку України, що має узгоджуватися, з одного боку, із синхронним розвитком і зміцненням її ж як демократичної і правової держави, а з іншого – з визначенням засад внутрішньої і зовнішньої політики, а також реалізацією стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [4, с. 40].

Сучасні погляди на соціальне призначення держави визначаються тими об'єктивними умовами, які характерні для даного рівня розвитку соціуму. У суспільстві, де утвердилися такі цінності, як демократія, рівність, справедливість, свобода особистості, все свідчить за те, що держава буде діяти в інтересах всього суспільства. Однак на соціальне призначення держави можуть впливати і суб'єктивні чинники: наприклад, хто стоїть при владі, як змінюється суспільне життя під впливом проведеної політики та інше.

Залежно від акценту на одній із цих основ склалися три різні підходи до вивчення і дослідження держави:

– політико-філософський і політико-науковий, який бере свій початок від античної традиції, при якому держава розглядається як засіб вирішення «загальних справ» (республіка) і регулювання відносин правителів (влади) і народу (суспільства), а також як засіб, що забезпечує політичне життя самого народу і окремої людини;

– класовий, породжений розподілом суспільства на антагоністичні класи і знаряддя класової боротьби, де держава є машина для пригноблення одного класу іншим;

– правовий та організаційно-структурний – як «юридична» держава, джерело права і закону, що організує життя суспільства і діяльність самої держави і її структур у системі політичних і суспільних відносин [5, с. 38–46].

Не можна не відмітити, що найбільша необхідність у використанні категорії «соціальне призначення» виявляється при порівняльному аналізі з соціальним призначенням держави, мораллю, ідеологією та іншими складовими надбудови. У даному випадку досить чітко виявляється одне важливе значення цієї

характеристики, що демонструє об'єктивне призначення права виконувати специфічну, якісно самостійну роль, яка обумовлюється його соціальним призначенням на певному етапі розвитку суспільства.

Виділяють три підходи політичних відносин, які охоплює держава, а, отже, три її основні функції:

– організаційна, керівна, яка має на меті загальні цілі – збереження і життєдіяльність, досягнення «загального блага», єдності, встановлення порядку регулювання взаємовідносин держави і народу, нації, етносу;

– специфічна функція панування і пригноблення, і в цьому розумінні держава виступає не тільки, як засіб боротьби і підкорення, але й як джерело конфліктів у відносинах між класами та державою;

– створювати правову систему й управляти нею, регулювати роботу державного апарату і відносини держави і суспільства зі всіма притаманними йому суспільними відносинами (соціальними, економічними, правовими та ін.) [6, с. 96].

Сутність сучасної соціальної, демократичної, правової держави полягає в тому, що вона є знаряддям досягнення в соціально неоднорідному суспільстві соціального компромісу й згоди. Сутність держави проявляється в створенні системи умов, засобів та способів забезпечення або реалізації (використання, дотримання, виконання і застосування) норм права, засобів та способів їх відновлення у разі порушення [7, с. 15]. Соціальне призначення держави полягає у виконанні певних функцій. Недоліки в їх виконанні, недемократична їх основа ведуть до виникнення негативних наслідків у суспільному житті, таких як становлення тоталітарного режиму, неналежного урядування тощо. Суспільство як колективний суб'єкт пізнає свою власну сутність і виражає знання про нього у певних об'єктивних формах (інституціях, утвореннях) – зокрема в формі політичної організації всього суспільства.

Таким чином, з розвитком суспільства змінюються не тільки погляди на призначення держави, а й саме призначення держави. Будучи раніше головною керуючою системою суспільства, держава, по-перше, все більше перетворюється на орган подолання соціальних протиріч. З цією метою проводиться координація інтересів різних груп населення, на державному рівні приймаються такі рішення, які підтримуються всіма верствами суспільства. По-друге, у діяльності держави відбувається орієнтація на загальнодемократичні інститути і принципи, наприклад, принцип поділу влади, верховенство закону, гласність, висока роль правосуддя та ін. По-третє, змінюється роль держави на міжнародній арені: у зовнішній політиці серйозна увага приділяється взаємним поступок, розумною домовленості з іншими державами [8, с. 36–38].

Особливого значення соціальне призначення держави набуває в умовах дії воєнного стану, що зосереджує її на забезпеченні безпеки, соціального захисту та підтримці громадян, які постраждали внаслідок воєнних дій. Держава бере на себе функції захисту як зовнішнього, так і внутрішнього порядку, зберігаючи при цьому основні соціальні гарантії. Основні аспекти соціального призначення держави в умовах воєнного стану включають: захист і підтримка населення, мобілізація ресурсів для оборони, соціальна підтримка військових та їхніх сімей,

посилення міжнародної підтримки та координація допомоги, інформаційна безпека та моральний дух суспільства. В узагальненому розумінні, соціальне призначення держави у період воєнного стану полягає у захисті життя та здоров'я громадян, підтримці збройних сил і забезпеченні стабільності та єдності суспільства, незважаючи на складні умови.

Отже, якщо узагальнити зазначене вище, то держава – це політична організація суспільства, яка забезпечує його єдність і цілісність, здійснює з допомогою державного механізму управління справами суспільства, суверенну публічну владу, яка надає праву загальнообов'язкового значення, гарантуючи права, свободи громадян, законність і правопорядок.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.

3. Левицький О. О. Актуальне питання призначення держави: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 26–28.

4. Полесов С. С. Сутність і призначення соціальної держави в контексті правового досвіду сучасної України: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1(1). С. 31–43.

5. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні: монографія. Київ : Вид-во Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 132 с.

6. Данич О. Ф. Соціальна функція сучасної держави в контексті розвитку основоположних принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 148-151. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/63776/30-Danych.pdf?sequence=1?

7. Колодій О. А. Спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу Українського народу: поняття, ознаки та класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* : Збірник наукових праць. Вип. 46. Серія ЮРИСПРУДЕНЦІЯ. 2020. С. 15–18.

8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

Король Елла Едуардівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ОЗНАК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Кримінального кодексу України (далі – КК), спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1]. Іншими словами, це особа, яка має поряд із ознаками загального суб'єкта додаткові ознаки, передбачені Особливою частиною КК і обов'язкові для певного складу кримінального правопорушення. До прикладу – родинні відносини з потерпілим [2, с. 87], які зазначаються у багатьох нормах кодексу. При чому, їх філологічне наповнення та юридичний зміст різний. Як випливає з аналізу норм КК, родинні зв'язки мають різні форми прояву: матір: ст. 117 КК «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини»; ч. 2 ст. 135 «Залишення в небезпеці»; батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальники: ч. 3 ст. 149 «Торгівля людьми»; батьки або особи, які їх замінюють: ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»; близькі родичі або члени сім'ї, особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї: ч. 2 ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»; ч. 2 ст. 156 «Розбещення неповнолітніх»; батьки: ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»; батьки, опікуни чи піклувальники: ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»; батько, мати, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього: ч. 2 ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність»; ч. 2 ст. 323 «Спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» [1].

Згідно з положеннями ст. 150 Сімейного кодексу України, батьки (мати та батько) зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини; піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний, моральний розвиток; забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; поважати дитину. Норми Сімейного кодексу України (далі – СК) забороняють будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, а також

фізичні покарання дитини батьками та застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [3].

Термін «особи, які замінюють батьків» часто зустрічається в положеннях Закону України «Про охорону дитинства» [4], але тлумачення його змісту вказаний закон не містить. Як випливає зі змісту положень СК щодо виховання та розвитку дітей, до осіб, що замінюють батьків, належать: опікун (ч. 4 ст. 249 СК); піклувальник (ч. 4 ст. 249 СК); особа, що усиновила чи удочерила (ч. 4 ст. 232 СК); патронатний вихователь (ст. 255 СК); прийомні батьки (ч. 2 ст. 256-2 СК); батьки-вихователі дитячого будинку (ч. 2 ст. 256-6 СК); фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (ст. 261 СК) [5, с. 107].

Відповідно до п. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [6]. Згідно зі змістом ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства», усиновлення (удочеріння) є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки [4]. У ст. 207 СК зазначено, що усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлювачем є особа, яка приймає на підставі рішення суду у свою сім'ю особу на правах дочки чи сина [3].

Опіка та піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, при чому опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування – над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 243 СК). Опіка і піклування мають на меті забезпечення виховання таких дітей, а також захист їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів. Опікун – це призначена органом опіки та піклування за її згодою повнолітня дієздатна особа, яка здійснює опіку над дитиною, котрій не виповнилось 14 років. Піклувальник – це так само призначена органом опіки та піклування за її згодою повнолітня дієздатна особа, яка здійснює піклування над дитиною у віці від 14 до 18 років. Якщо позбавлена батьківського піклування дитина, яка не має опікуна чи піклувальника, постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна чи піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію закладу і виконуються його керівником (директор, завідувач, головний лікар) [3].

Вітчимом вважається нерідний батько – чоловік рідної матері дитини, а мачухою – нерідна мати, дружина рідного батька дитини, з якою вони проживають однією сім'єю.

Як свідчить практика по внесенню змін і доповнень до норм КК, законодавець неодноразово прагнув удосконалити положення КК шляхом

уточнення родинних зв'язків як ознаки спеціального суб'єкта та розширення і уточнення кола спеціальних суб'єктів даних кримінальних правопорушень.

Отже, положення п. 1 ст. 3 КПК, яке тлумачить розуміння терміну «близькі родичі та члени сім'ї», охоплює більшість вищевказаних родинних зв'язків як ознак спеціальних суб'єктів (мати, батько, усиновителі, опікуни чи піклувальники, вітчим, мачуха). Тому логічним є висновок про потребу уніфікації вищевказаних термінів шляхом заміни їх відповідно до змісту п. 1 ст. 3 КПК.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А.А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О.О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14?find=1&text#Text
5. Сингаївська І. В. Спеціальний суб'єкт злочинів – батьки та особи, що їх замінюють: питання термінологічної уніфікації. *Право і суспільство.* 2012. № 5. С. 105–109.
6. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Кравцова Кристина Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародні гуманітарні стандарти щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів є важливою складовою сучасного міжнародного права, якій приділяється велика увага у межах Женевських конвенцій та додаткових

протоколів до них, а також у нормативних документах ООН. Основна мета цих стандартів – забезпечити гуманітарний захист для тих, хто не бере участі в бойових діях, та зменшити шкоду, якої можуть зазнати мирні жителі під час військових дій.

Основою міжнародного гуманітарного права (МГП) є Женевські конвенції 1949 року та два Додаткові протоколи до них, прийняті у 1977 році [1]. Ці документи закріплюють основні правила, що регулюють захист цивільного населення та інших осіб, які не беруть участі в бойових діях. Перша та друга Женевські конвенції стосуються захисту поранених і хворих військовослужбовців, а також медичного персоналу під час конфліктів на суходолі та на морі. Третя Конвенція стосується захисту військовополонених, а Четверта Женевська конвенція спрямована на захист цивільного населення під час збройного конфлікту. Особливе значення має Четверта Конвенція, яка закріплює заборону нападу на мирних жителів та забороняє жорстоке поводження, катування та депортацію.

У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру й виникає на території однієї з Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення [1]:

1. З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб:

a) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;

b) захоплення заручників;

c) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;

d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.

Безстороння гуманітарна організація, така, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту.

Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень цієї Конвенції. Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, який був ухвалений 1977 року, розширює та деталізує захист цивільного населення в міжнародних збройних конфліктах. Протокол забороняє акти насильства, які спрямовані на залякування цивільного населення, зокрема, невибіркові атаки, що можуть завдати шкоди мирним жителям. Він також вимагає від сторін

конфлікту уникати атак на об’єкти, необхідні для виживання населення, такі як продовольчі склади, водозабірні станції тощо. Додатковий протокол II, який також був прийнятий 1977 року, стосується захисту цивільного населення в неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктах, зокрема громадянських війн. Заборона нападу на цивільне населення є ключовим принципом міжнародного гуманітарного права. Цей принцип покладено в основу багатьох міжнародних документів, включаючи Статут ООН, який забороняє використання сили у міжнародних відносинах. За цим принципом забороняється не тільки навмисне спрямування атак проти цивільних осіб, а й використання зброї або методів ведення війни, що мають невибірковий характер та можуть завдати шкоди цивільному населенню. Також існує заборона на використання цивільного населення як «живого щита», коли його розміщують у зонах бойових дій для прикриття військових цілей.

Принцип пропорційності є важливим гуманітарним стандартом, який зобов’язує сторони збройного конфлікту уникати застосування сили, яка може призвести до надмірних жертв серед цивільного населення порівняно з очікуваною військовою перевагою. Цей принцип є особливо важливим у випадках, коли необхідно уникати непрямих втрат серед мирних жителів та зменшити шкоду, яку можуть спричинити військові операції. Наприклад, під час авіаударів військові зобов’язані використовувати точну зброю та враховувати можливі наслідки своїх дій для мирного населення, щоб мінімізувати потенційні втрати серед цивільних осіб.

Захист культурних цінностей та об’єктів, що мають важливе значення для цивільного населення, також є важливим елементом МГП. Гаазькі конвенції з питань збереження культурної спадщини закріплюють зобов’язання сторін збройного конфлікту захищати культурні об’єкти від руйнування та запобігати їх використанню в якості військових об’єктів. Водночас, сторони конфлікту повинні утримуватися від розміщення військових баз або іншої інфраструктури поблизу об’єктів культурної спадщини, щоб уникнути їх пошкодження в разі військових атак. Міжнародне гуманітарне право також надає особливий захист для окремих категорій осіб, таких як діти, жінки, люди похилого віку та люди з інвалідністю. Діти особливо вразливі під час збройних конфліктів, тому в рамках МГП встановлено, що вони мають право на захист, турботу та гуманітарну допомогу. Використання дітей у збройних силах або в зонах бойових дій є грубим порушенням міжнародних гуманітарних стандартів. Жінки також мають право на особливий захист, зокрема від сексуального насильства та інших видів насильства, які є поширеними у зонах конфлікту.

Контроль за дотриманням міжнародних гуманітарних стандартів покладається на Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та інші міжнародні організації. МКЧХ відіграє провідну роль у нагляді за дотриманням Женевських конвенцій і має право безперешкодного доступу до місць утримання під вартою, де можуть знаходитися жертви конфлікту, зокрема військовополонені та інтерновані цивільні особи. МКЧХ також здійснює гуманітарну допомогу у зонах конфліктів та надає підтримку постраждалим.

Сьогодні необхідне сприяння органів державної влади шляхом створення

спільного ринку та поступової уніфікації гуманітарної політики, безперервного та неухильного розширення, посилення стабілізації, швидше покращення рівня життя та тісніші відносини між державами. Основою зазначених цінностей і цілей була культурна, релігійна та гуманістична спадщина, з якої випливають загальнолюдські цінності, що становлять непорушні та невід'ємні права людини, а також свобода, демократія, рівність і верховенство держави [2].

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.09.1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

2. Парубчак І.О., Базиляк Н.О. Європейський досвід реалізації гуманітарної політики у сфері надання освітніх послуг в сучасному контексті дотримання прав людини: глобалізаційний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. Т. 33 (72). С. 81–85.

Ксюк Катерина Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Державна символіка – зовнішня атрибутика країни у формі знаків, символів, кольорів тощо, яка репрезентує національно-державницьку ідею. Основними атрибутами державності є герб, гімн та прапор[1]

Держава – це форма організації політичної влади, що покликана впорядкувати суспільні відносини на певній території. Тобто держава – це суверенна, політико-територіальна організація влади суспільства, яка виражає, узгоджує і забезпечує інтереси населення шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки за участю спеціальних органів управління та правового примусу, вирішує загальносуспільні справи і виступає

[1] Малий словник історії України / В. А. Смолій та ін. Київ : Либідь, 1997. 464 с. С. 130.

суб’єктом міжнародно-правових відносин. Держава, займаючи особливе місце в політичній системі громадянського суспільства, має характерні ознаки, що відрізняють її від інших політичних інститутів влади.

До основних суттєвих ознак поняття «держава» відносять такі: 1) наявність території, під якою традиційно розуміють простір, у межах якого здійснюється державна влада; 2) народ – пов’язана однаковим походженням і мовою культурна спільність людей, яка знаходиться під юрисдикцією держави та на котру поширює свій вплив національне законодавство; 3) суверенітет, тобто політико-правова властивість влади, що закріплена нормативним актом і характеризує державну владу як верховну, незалежну, неподільну та єдину; 4) наявність системи органів та інших організацій, які створюються державою для виконання її завдань і здійснення функцій і охоплюються поняттям механізм держави; 5) наявність можливості розробляти загальнообов’язкові правила поведінки, що визначаються як норми права.

До факультативних суттєвих ознак категорії «держава» відносять такі:

– наявність конституції;

– наявність державних символів (прапор, герб, гімн, а для держави, що за формою правління є монархією, додатковим символом вважається монарх);

– наявність громадянства;

– наявність грошової одиниці;

– участь держави в міжнародних органах і організаціях тощо [1, с. 35–37].

Шанобливе ставлення до державних символів, патріотичні почуття і гордість за власну країну є сходинкою в закладенні духовних основ державності.

У сучасному світі державна символіка є обов’язковим атрибутом для кожної національної держави. Ця необхідність випливає з багатьох аспектів функціонування сучасного суспільства та міжнародних відносин.

По-перше, державна символіка є важливим елементом національної ідентичності. Прапори, герби та гімни формують єдиний образ країни, що допомагає громадянам відчути свою приналежність до нації. Вона слугують не лише для зовнішнього представлення держави на міжнародній арені, але й для внутрішньої консолідації, об’єднуючи різні соціальні групи навколо спільних цінностей та історії.

По-друге, в умовах глобалізації та інтеграції державна символіка виконує важливу роль у формуванні іміджу країни. На міжнародних форумах, спортивних змаганнях і дипломатичних зустрічах прапор, герб і гімн стають представниками держави, втілюючи її суверенітет і культурну спадщину. У цьому контексті символіка допомагає країнам виділитися серед інших та наголосити на своїй унікальності у глобальному просторі.

По-третє, державна символіка має юридичну й політичну вагу. Закони й нормативно-правові акти, що регулюють використання символів, забезпечують їхню охорону й правильне використання, підкреслюючи їхню важливість. Дотримання правил використання символіки є ознакою поваги до національних традицій і суверенітету, а також запобіганням можливим випадкам недобросовісного використання чи зневаги до національних знаків [2].

Невід'ємним елементом сучасної суверенної держави є встановлені Конституцією або спеціальними законами державні символи як особливі розпізнавальні знаки конкретної держави. Державні символи – це закріплені в законодавстві офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які символізують суверенітет держави. Атрибути державності – це її ідентифікаційні національні символи, що пов'язані з розвитком народу й політичної нації та їхньою роллю у становленні державності на певній території [3, с. 25]

До основних видів державної символіки відносять Державний Прапор, Державний Герб і Державний Гімн.

Герб (від нім. erbe – спадщина) – це художньо-графічний символ держави, міста, роду, окремої особи. Кожний елемент герба – об'єкт, символ, фігура – має бути чітко визначеним і сталим. У герботворенні використовувалась гама кольорів: червоний, синій, зелений та чорний; і два метали (золото та срібло). Кожна барва несе своє змістове навантаження. Золото (жовтий колір) символізує щедрість Божу, шану, багатство; срібло (білий колір) – мудрість, тиху радість; червоний – право, силу, мужність, хоробрість, любов; синій – славу, честь, вірність, щирість, мир, безпеку; зелений – свободу, надію, сподівання, милість Божу, здоров'я; чорний – постійність, скромність, спокій, смерть. У Західній Європі герби поширилися в XI–XII ст. у період хрестових походів.

Прапор – полотнище певного кольору чи поєднання кольорів, часто з певним зображенням, прикріплене до держака чи шнурка; є офіційною емблемою держави, символом її суверенітету. Державні й національні прапори здебільшого поєднують два або декілька кольорів, які відображають органічну гармонію народу з його землею, природою, світоглядом, багатством тощо.

Гімн (від грец. гίμνοσ – похвальна пісня) – це урочистий, величний музично-пісенний твір, виконання якого пов'язане зі офіційними державними заходами, військовими парадами, політичними подіями, церковно-культурними ритуалами тощо. Нарівні з гербом і прапором гімн символізує державу і є одним з атрибутів державності країни. Образи Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну символізують державність і конституційні цінності, традиції та культуру народу. У всьому світі обов'язковою є повага до національних символів: прапора, герба, гімну.

Україна як суверенна й незалежна держава має власні національні державні символи. Відповідно до ст. 20 Конституції України державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України [4].

Розміри прапора, колір і його елементи повинні відповідати вимогам, зафіксованим у законах, Конституції країни.

Так, Державний Прапор України складається з рівних за шириною горизонтальних смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до довжини 2:3. Його опис затверджено Постановою Верховної Ради України від 28 січня 1992 р. та у ст. 20 Конституції України від 28 червня 1996 р.

У міжнародній практиці склався певний етикет державного прапора. Державний прапор піднімається на спеціальному флагштоку або на приміщенні, як правило, зі сходом сонця й опускається з настанням темноти. Якщо прапор висить цілодобово, то в темну пору він повинен обов'язково підсвічуватися. Оптимальне співвідношення ширини прапора і флагштоку 1:6.

Коли одночасно піднімають прапори різних країн, потрібно стежити, щоб вони були однакового розміру. Почесним місцем серед кількох прапорів є крайнє праве місце, якщо дивитись із боку прапорів. Якщо вивішують прапори кількох країн, то їх краще розташовувати в алфавітному порядку назв країн (національною мовою). Маленькі прапорці на столі переговорів можуть перехрещуватися, причому почесною є, знову ж таки, позиція справа, якщо дивитися з боку прапора. Коли виносять прапор в урочистих випадках, військові повинні віддавати честь, а цивільні– знімати капелюха.

Під час міжнародних зустрічей іноді виконуються національні гімни держав-учасниць. Як правило, лунають скорочені записи: перший куплет і приспів. Під час виконання державного гімну та виносу прапорів присутні піднімаються зі своїх місць. У деяких країнах прийнято прикладати праву долоню до серця. Повага до національних символів своєї держави, а також прапора, герба і гімну інших країн є проявом власної гідності і шани до ділових партнерів [4].

Держава встановлює порядок використання державних символів і належну систему їх правового захисту, за яких забезпечується повага та гідне ставлення до державних символів. У ст. 65 Основного Закону нашої держави передбачено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [4].

У свої чергу ст. 338 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III передбачено, що публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. У свою чергу публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк [5]. Під наругою слід розуміти грубе,

образливе ставлення, зле висміювання, дії, спрямовані на приниження тих цінностей, до яких інші члени суспільства ставляться з повагою (наприклад, зривання прапора чи гербу, їх знищення або пошкодження, використання їх не за призначенням, учинення на них непристойних написів або малюнків, спотворення тексту або музики гімну, поширення його тексту зі спотворенням змісту і значення, інші дії, в яких виявляється зневажливе ставлення особи до державних символів). Публічний характер дій означає, що вони можуть бути вчинені як відкрито, так і таємно, але за умови, що згодом стануть очевидними для невизначеного кола осіб. Місце вчинення злочину на кваліфікацію злочину не впливає. Злочини вважаються закінченими з моменту вчинення будь-якої дії, пов'язаної з наругою над державними символами. Не має значення, чи вдалося особі здійснити свій намір до кінця чи ні.

Така норма є закономірною і закріплена законодавством низки країн. Так, палата представників Конгресу США в 1989 р. прийняла Закон «Про захист національного прапора США», який передбачає для кожного, «хто свідомо нівечить, спотворює, спалює чи топче ногами прапор Сполучених Штатів», грошовий штраф, а то і тюремне ув'язнення терміном до одного року.

Державна символіка уособлює державний суверенітет, верховенство та незалежність влади. Державні символи, наповненні відповідним ідеологічним, національним та іншим змістом, є незаперечним доказом існування незалежної держави, концентровано виражають її велич, соціальну суть та суверенітет і спрямовані на зміцнення її авторитету. Державні символи є підтвердженням факту існування держави, її суверенітету та спрямовані на зміцнення її авторитету, зокрема під час проведення урочистих заходів та офіційних церемоній. На міжнародній арені державна символіка є маркером суверенітету та незалежності. Вона символізує місце країни у світовій спільноті, її голос і право на існування. Водночас ці символи мають суттєву мобілізаційну силу. У часи криз, війн чи революцій вони стають прапорами боротьби, під якими люди об'єднуються заради спільної мети. Символи здатні мобілізувати націю, надихнути на подвиги, але разом із тим вони можуть бути засобом протесту [2].

У сучасному світі обов'язковість державної символіки випливає з її ролі в підтриманні національної єдності, підвищенні міжнародного престижу та забезпеченні правового захисту. Символи служать не тільки як свідчення незалежності й суверенітету, але і як інструменти для побудови й підтримки державних інститутів і національної ідентичності. Державна символіка – це не лише офіційні знаки, що прикрашають будівлі чи звучать на офіційних церемоніях. Це засіб легітимації влади. Вона допомагає урядам і режимам закріпити свою присутність, продемонструвати право на управління.

Державні символи формують національну ідентичність, об'єднуючи людей навколо спільних цінностей та історії. Прапор, що майорить на мітингу чи спортивному стадіоні, гімн, що лунає в серцях мільйонів, герб, що прикрашає державні документи, – все це створює відчуття належності до чогось більшого, до нації, що має свою унікальну історію та місію [7, с. 19].

Символи об'єднують людей, формують спільні цінності й традиції, допомагають зберігати історичну пам'ять і культурну спадщину. Вони мають

силу впливати на моральний дух, мобілізувати громадян у складні часи й служити символами національної гордості та єдності. Важливість державної символіки полягає в її здатності бути глибинним відображенням національних прагнень і прагматичним інструментом, що допомагає державі функціонувати й розвиватися. Символи здатні як надихати, так і ставати центром дискусій, але їхня роль у формуванні й підтримці національної ідентичності та єдності залишається незмінною. Державна символіка – це більше, ніж просто знаки. Вона – жива сутність, що відображає душу нації, її історію і мрії. Вона є могутнім інструментом, який може бути як зброєю, так і мостом між народами, засобом зміцнення держави. Символи – це ключ до розуміння того, ким ми є, звідки прийшли та куди прямуємо. Вони є свідками й учасниками кожного важливого моменту в житті нації: від її народження до сьогодення, від боротьби за незалежність до нашої Перемоги [2].

Отже, синьо-жовтий прапор, герб-тризуб і гімн на музику М. Вербицького – будуть й надалі кликати до відродження національної самосвідомості кожного українця та творення кращого майбутнього життя вільної країни через героїчну боротьбу сьогодення.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Крівенков Ф. Державна символіка, її історія і роль в сучасності. URL: https://drukarnia.com.ua/articles/derzhavna-simvolika-yiyi-istoriya-i-rol-v-suchasnosti-1hC0h
3. Святоцький О. Д. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. *Право України.* 2021. № 9. С. 22–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_9_5
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
5. Лесько О. Й., Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. Етика ділових відносин : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2011. 309 с. URL: http://megalib.com.ua/content/10249_Etiket_nacionalnih_simvoliv.html
6. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
7. Кривицький Ю. В. Ідея «праведного закону» Тараса Шевченка як сутнісний напрям вітчизняного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2014. Вип. 26. С. 16–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_26_4

Лебедюк Анна Юріївна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-правового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-правового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В основному законодавчому акті нашої держави, а саме у ст. 16 Конституції України проголошено, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави» [1].

Варто ацентувати увагу й на тому, що сучасна система екологічного законодавства України має доволі розвинений харакатер, що пояснюється її поступовим формування та наповненням після здобуття нашої держави незалежності. Як влучно зазначають автори Енциклопедії сучасної України, «екологічне законодавство – система нормативних актів, що регулюють суспільні відносини у галузях використання та відтворення природних ресурсів і охорони довкілля (екологічні суспільні відносини)» [2]. При цьому слід відмітити, що саме екологічне право як галузь містить у своїй струкруті різні підгалузі, наприклад, такі як: водне, земельне, повітряне, рослиннє, тваринне, лісове тощо. Саме тому, на нашу думку, варто окремо розглянути які ж саме нрмативно-правові акти формують екологічне закнодавство України.

Як відомо, система закнодавства склаладається із низки різних нормативних джерел як міжнародного, так і національного рівнів, а саме конвенцій, деларацій, директив, кодексів, законів, поставно, указів, інструкцій тощо. Не стало виключенням у цьому питання і екологічне право. Тому до його джерельної бази відноситься:

Орхуська Конвенція;
Конституція України;
Кодекс України «Про надра»;
Бюджетний кодекс України;
Земельний кодекс України;
Лісовий кодекс України;
Водний кодекс України;
Кримінальний кодекс України;
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
Закон України «Про управління відходами»;

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»;

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»;

Закон України «Про ветеринарну медицину»;

Закон України «Про пестициди і агрохімікати»;

Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами»;

Закон України «Про охорону атмосферного повітря»;

Закон України «Про природно-заповідний фонд України»;

Закон України «Про мисливське господарство та полювання»;

Закон України «Про тваринний світ»;

Закон України «Про рослинний світ»;

Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»;

Закон України «Про внесення зміни до статті 17 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) »;

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»;

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку»;

Закон України «Про доступ до публічної інформації»;

Закон України «Про звернення громадян»;

Закон України «Про державну службу»;

Закон України «Про очищення влади»;

Закон України Про запобігання корупції»;

Указ №111/2021 Про Рішення ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року "Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації";

Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки»;

Постанова від 19.12.2023 №1328 «Про затвердження Порядку видачі (відмови у видачі, анулювання) дозволу на здійснення операцій з оброблення відходів»;

Постанова від 05.12.2023 №1279 «Порядок створення та адміністрування інформаційної системи управління відходами»;

Постанова від 05.12.2023 №1278 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з управління небезпечними відходами»;

Постанова від 17.11.2023 №1214 «Деякі питання віднесення речовин або предметів до побічних продуктів»;

Постанова від 07.11.2023 №1166 «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу об’єктів оброблення відходів»;

Постанова від 20.10.2023 №1102 «Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів»;

Постанова від 05.09.2023 №947 «Про затвердження Порядку розроблення, погодження та затвердження місцевих планів управління відходами»;

Постанова від 08.08.2023 №835 «Правила надання послуг з управління побутовими відходами»;

Постанова від 08.08.2023 №827 «Деякі питання оголошення припинення статусу відходів»;

Постанова від 30.06.2023 №667 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження регіональних планів управління відходами»;

Постанова від 19.06.2023 №625 «Деякі питання поводження з побутовими відходами в особливих умовах»;

Постанова від 27.09.2022 №1073 «Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків»;

Постанова від 10.05.2022 №575 Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд;

Постанова від 07.05.2022 №556 «Деякі питання подання декларації про відходи»;

Постанова від 14.08.2019 № 827"Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря";

Постанова від 14.09.2020 року № 824 "Про внесення змін у додатки 2 і 3 до Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля";

Постанова від 16.12.2020 року №1272 "Про затвердження Порядку здійснення моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення";

Постанова від 13.12.2017 № 1026"Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля";

Постанова від 13.12.2017 № 1010"Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля";

Постанова від 13.12.2017 № 989"Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля";

Розпорядження від 03.01.2013 № 22-р "Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки";

Постанова від 07.11.2012 № 1030 "Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)";

Постанова від 23.05.2007 № 761 "Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів";

Постанова від 16.05.2007 № 733 "Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок";

Постанова від 13.03.2002 №302 «Про затвердження Порядку проведення робіт, пов’язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку суб’єктів господарювання, які отримали такі дозволи»;

Постанова від 13.07.2000 № 1120 "Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями безпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів";

Постанова від 03.08.1998 № 1216 "Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів";

Постанова від 31.08.1998 № 1360 "Про затвердження порядку ведення реєстру об’єктів утворення, оброблення та утилізації відходів";

Постанова від 07.05.1998 № 634 "Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища";

Постанова від 30.03.1998 №391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля";

Постанова від 17.09.1996 № 1147 "Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів";

Постанова від 27.07.1995 № 555 "Про затвердження Санітарних правил в лісах України";

Постанова від 10.08.1992 №459 "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення";

Наказ від 13.06.2023 №489 «Правила компостування біовідходів їх утворювачами на присадибних, дачних і садових ділянках»;

Наказ від 27.06.2023 №448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами»;

Наказ від 26.05.99 №116 "Про затвердження Інструкції щодо застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення";

Наказ від 03.09.2020 № 117 «Про затвердження Розміру плати за проведення громадського обговорення в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля»;

Наказ від 30.05.2018 № 182 «Про затвердження Розміру плати за проведення громадського обговорення в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля»;

Наказ від 10.08.2018 № 296 «Про затвердження Методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування»;

Наказ від 18.07.2019 №260 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування»;

Наказ від 29.12.2018 № 465 «Зміни до Методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування»;

Наказ від 10.07.2019 № 73«Про затвердження Порядку стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби в

Департаменті екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації»,зареєстрований в Головному територіальному управлінні юстиції у Чернігівській області 19 липня 2019 року за №45/1305 [3].

Таким чином, можемо підсумувати, що сучаана система екологічного законодавста України є доволі розгалуженою і охоплює майже усі сфери природніх прав.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.11.2024).

2. Екологічне законодавство. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-18686 (дата звернення: 07.11.2024).

3. Офіційний сайт Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації URL: https://eco.cg.gov.ua/index. php?id=15803&tp=1&pg= (дата звернення: 07.11.2024).

Левківська Дарина Вікторівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр
Навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ПРАВОПОРЯДОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність вивчення питання правопорядку на сьогоднішній день посідає особливе значення в сучасній юридичній науці та практиці. Оскільки, забезпечення в нинішніх умовах євроінтаграційного процесу потребує наявності високого рівня законності, справедливості, дотримання приписів всіх діючих нормативно-правових актів. Вони представляють собою невідємну частину вимог, які висуваються до держав на тривалому етапі пов’язаного зі вступом до Європейського Союзу. Як зазначається у науковій літературі, сьогодні правопорядок Європейського Союзу є наднаціональною правовою системою, що об’єднує норми держав-членів і міжнародні стандарти. Важливою характеристикою цієї системи є організованість, структурованість та власна

інституційна база, що забезпечує ефективне правозастосування. Правопорядок Європейського союзу є комплексною системою норм, що регулюють відносини між державами-членами, а також між державами – членами та інститутами Союзу. Він базується на принципах, що визначають політичну, економічну та правову організацію Європейського Союзу, і складається з кількох основних складових. Правова основа Європейського союзу. Правопорядок ЄС заснований на ряді міжнародних договорів та угод, які формують юридичну структуру Союзу.

Основними документами є: Римські договори (1957р.), які заснували ЄЕС та Євратом, і пізніші поправки до них, зокрема Маастрихтський договір (1992), Амстердамський договір (1997) та Лісабонський договір (2009) Хартія основних прав Європейського Союзу, яка проголошує права громадян і встановлює стандарти щодо їхнього захисту в рамках ЄС. Принципи правопорядку ЄС: правопорядок ЄС функціонує на основі кількох ключових принципів, які включають: принцип верховенства права – право Європейського союзу має пріоритет над національними законами, якщо вони суперечить європейським нормам; принцип прямої дії – акти Європейського союзу можуть застосовуватися безпосередньо в національних правових системах, не потребуючи додаткових актів імплементації; принцип субсидіарності – ЄС діє лише в тих сферах, де держави-члени не можуть ефективно вирішити проблему самостійно; принцип пропорційності – заходи Європейського Союзу повинні бути обґрунтованими і відповідати поставленим цілям. Правопорядок Європейського союзу також визначається його інституційною структурою, де основними органами є: Європейська комісія – виконавчий орган, який ініціює законодавчі акти та контролює їх виконання. Європейський парламент – представницький орган, що обирається громадянами Європейського союзу і має функції законодавчого органу. Рада європейського союзу – орган, що представляє уряди держав-членів і відіграє ключову роль у прийнятті законодавчих актів. Європейський суд – інституція, яка забезпечує дотримання законів Європейського Союзу, вирішує спори між інститутами Європейського Союзу, а також між державами членами і ЄС. Основні джерела права Європейського союзу включають:Договори Європейського союзу (первинне право), які встановлюють основу для всіх актів Європейського союзу. Регламенти, директиви, рішення (вторинне право), які приймаються інститутами Європейського союзу для конкретизації норм визначених договорами [1, с. 55]. Варто відмітити, що Європейський Союз представляє собою потужний механізм, який складається з цілої низки суб’єктів, які будують свою роботу на відповідних правових засадах.

Також, існують різні видані рекомендації та висновки, які мають консультативний характер. Рішення Європейського суду, які є важливими джерелами тлумачення норм права Європейського Союзу. Правопорядок Європейського Союзу передбачає встановлення норм, які мають прямий вплив на національне законодавство держав-членів. У випадку суперечностей між національним законодавством і правом ЄС, перевага надається нормам ЄС, що закріплено в рішеннях Європейського суду. Захист прав людини є важливою

частиною правопорядку ЄС. Хартія основних прав Європейського Союзу визначає права, які мають громадяни та резиденти Союзу, включаючи право на свободу, гідність, рівність і захист приватності. Це робить правопорядок Європейського Союзу не лише юридичним, а й політичним інструментом для забезпечення прав людини в рамках Союзу.

Європейський Союз (ЄС) – це політичне та економічне об'єднання європейських держав, яке має на меті забезпечення мирного співіснування, економічного розвитку та інтеграції на континенті. Створений з метою збереження стабільності, посилення економічного співробітництва та просування єдності серед його членів, ЄС діє як наднаціональна організація з власними інститутами та правовими нормами. Члени ЄС спільно визначають зовнішню політику, економічну політику, а також забезпечують безпеку, соціальну справедливість та захист прав людини. ЄС є важливим гравцем на світовій арені, активно співпрацюючи з іншими країнами та міжнародними організаціями [1, с. 55]. Крім того, варто зазначити, що європейське право – це система норм і принципів, що регулюють відносини між державами-членами ЄС, органами Союзу та громадянами, спрямована на забезпечення інтеграції та функціонування Європейського Союзу [3, с. 116]. Разом з тим, варто зазначити, про необхідність виокремлення переліку основних, існуючих ознак, які представляються у сучасній, офіційній юридичній літературі.

Так, до основних ознак права Європейського Союзу відносять такі концепти, як культуралізм, плюралізм, раціоналізм, динамізм, інтегралізм, професіоналізм, інструменталізм, легалізм та європеїзм. ЄС вирізняється своєю унікальною організаційною структурою, яка поєднує в собі риси міжнародної організації та федеративної держави, утворюючи таким чином виняткову форму правової єдності, що сприяє інтеграції держав-членів, але водночас зберігає певні ознаки суверенітету кожної окремої країни [4, с. 59]. Право Європейського Союзу є результатом поєднання елементів правових систем національного рівня держав-членів та міжнародного права. Серед національних правових систем найбільше впливу на розвиток європейського права мали французьке право (особливо в аспектах адміністративного і судового права) та німецьке право (переважно в цивільному, господарському і торговому праві).

Право ЄС є сумішшю континентальної правової системи та загального права (common law). Основні риси належать до континентального права, проте ознаки загального права також присутні. Це проявляється в прийнятті англійських принципів судочинства (наприклад, adversary system), слуханні іншої сторони (audi alteram partem), а також у методах судового діалогу і підтримці позасудових механізмів вирішення спорів [3, с. 102].

Процес уніфікації та інтеграції права в межах ЄС не означає створення абсолютно нової правової системи, а є поверненням до раніше сформованих культурних традицій. Швидке і динамічне зростання права ЄС, з одного боку, орієнтує його на історичні приклади, а з іншого – на сучасні потреби, внаслідок чого цей правовий порядок зазнає постійних змін. Таким чином, право ЄС утворює окрему цілісність, відмінну як від національних правових систем (континентальної та англійської), так і від міжнародного права [1, с. 35]. Таким

чином, право ЄС формує правову систему наднаціонального рівня, що спирається на загальноєвропейську правову культуру. Воно створює упорядковану і систематизовану мережу правових норм, включаючи її джерела, інституції, процедури розробки, тлумачення та застосування, об'єднуючи норми держав-членів і міжнародні стандарти в єдиний правопорядок, який можна вважати «унікальним» [2, с. 138]. Організація та забезпечення правопорядку, безпосередньо залежить від ефективності постійно функціонуючої правової системи, яка має власні особливості і відповідним чином проявляється на практиці.

Правопорядок Європейського союзу є наднаціональною правовою системою, що поєднує норми держав-членів та міжнародні стандарти. Він характеризується організованою структурою, власними інститутами та процедурами, що забезпечують його функціонування, створюючи єдиний правовий простір і сприяючи інтеграції та розвитку ЄС [4, с. 211].

Отже, можна зробити висновок, що правопорядок Європейського союзу є динамічною і багатошаровою системою, яка спирається на міжнародні договори, інституційну організацію та принципи верховенства права. Він сприяє інтеграції та співпраці між державами – членами, зберігаючи при цьому захист прав людини і демократичні цінності на всіх рівнях функціонування Союзу. Також, необхідно відмітити тривалу професійну роботу кожної з держав, яка стосуються безперервного процесу власного удосконалення з метою розвитку системи соціального та правового захисту інтересів своїх громадяни. Кожна сфера життя в незалежності від того чи вона стосується політики, культури чи економіки, або чогось іншого, все одно на етапі своєї реалізації залежить від сформованої правової культури та правосвідомості громадян. Оскільки, як наслідок, саме вони приймають важливу участь у пануючому на теренах тієї чи іншої держави безпеки та правопорядку.

Список використаних джерел

1. Адаптація вітчизняного законодавства до норм права Європейського Союзу : навч. посіб. / За заг. ред. І. Грицяка. Київ: НАДУ, 2011. 60 с.
2. Головко О. І. Механізми адаптації законодавства європейських держав до правових стандартів Європейського Союзу. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України. Київ: Юстініан, 2006. С. 568.
3. Комарова Т. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях): навч.-довід. посіб. / За заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 178 с.
4. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підручник для вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2009. С. 521.

Марченко Карина Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Дорощук Ніна Олександрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПОКАРАНЬ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ ТА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сьогоднішній день порівняльний аналіз правових систем різних епох і культур є надзвичайно актуальним для розвитку сучасних гуманітарних наук. З моменту виникнення державності право стало невід'ємною складовою суспільного життя, призначеною для регулювання взаємовідносин між людьми. Спершу воно існувало у вигляді звичаїв і традицій, без письмової фіксації. Однак з часом почали з'являтися перші писемні правові акти. Дослідження систем покарань, зафіксованих у таких фундаментальних правових актах, як «Руська правда» і «Салічна правда» може дозволити зрозуміти еволюцію правових систем, з'ясувати спільні та відмінні риси правових систем, а також визначити вплив на подальший розвиток права.

По-перше, що доцільно розглянути – сутність збірника давньоруських законів «Руська правда», що мав казуїстичний характер. Він був укладений у XI–XII століттях у Києві на основі звичаєвого права, мав значний вплив на правові документи Литовського князівства та гетьманської доби в українській історії. Хоча суспільна верхівка користувалася певними привілеями, закон захищав усіх вільних людей. Основною метою «Руської правди» було забезпечити право на життя, здоров'я та майно, а також створити юридичні підстави для справедливого судового рішення [1, с. 193].

Загалом у «Руській правді» поняття «покарання» не визначено чітко, натомість використовуються терміни, такі як «помста» і «вира». Міра покарання встановлювалася залежно від важливості та вартості порушеного права. Наприклад, за крадіжку міра покарання залежала від того, що саме було викрадено: кінь, віл, вівця, свиня, качка, гусак, журавель, лебідь, тощо. З особистих характеристик розглядали лише соціальний стан потерпілого, але тільки у випадках посягання на життя. У таких випадках «Руська Правда» розрізняла чотири соціальні стани: невільних, напіввільних, вільних людей і княжих мужів. Найвищий штраф призначався за вбивство княжого мужа, середній – за вбивство вільної людини, і найменший – за вбивство холопа чи челяді. Таким чином, покарання диференціювалося залежно від об'єкта і предмета злочину, характеру, способу вчинення злочину та соціального статусу потерпілого [2, с. 1014].

У Руській державі смертна кара, ймовірно, була прерогативою князя і застосовувалася лише в надзвичайних обставинах, ґрунтуючись на біблійних настановах. Це підтверджується літописом про поради єпископів князю Володимиру щодо страти розбійників. Він розглядав смертну кару як гріх і злочин. Після рекомендацій єпископів, заснованих на Кормчій книзі, Володимир почав застосовувати страту у виняткових випадках, як, наприклад, у 1227 році в Новгороді, де спалили чотирьох осіб, звинувачених у чаклунстві. Багато істориків вважають, що Володимир Великий намагався впровадити смертну кару за злочини, але населення не підтримало цю ініціативу через її суперечність звичаєвому праву. Великий князь київський Володимир Мономах виступав проти смертної кари, вважаючи її руйнівною для «християнської душі», закликаючи: «Не вбивайте ні правого, ні винного» [3, с. 12].

Одними з найсуворіших покарань вважався «потік і розграбування» – це вид покарання, що існував у східних слов'ян за часів общинного ладу. Він полягав у конфіскації всього майна винного для відшкодування завданих ним збитків, та вигнанні його з общини. За Правдою Ярослава – першою частиною короткої редакції «Руської правди», потерпілим дозволялося мстити винуватцю, а тому міра покарання відповідала тяжкості злочину згідно з принципом таліону – рівноцінної відплати. Винуватця могли вбити, скалічити або застосувати інші заходи, які задовольняли потерпілу сторону. Наприклад, у першій статті зазначено: «Якщо чоловік уб'є чоловіка, то мстить брат за брата, син за батька або батько за сина, чи інший родич; якщо немає когось, хто міг би помститися, то за вбитого призначається 40 гривен... Якщо вбитий був русин, гридень, купець, ябетник, мечник або ізгой, також належить 40 гривен за нього» [4, с. 72]. Сини Ярослава Мудрого відмінили кровну помсту, встановивши штраф як основну міру покарання.

Наступним етапом доцільно розглянути сутність «Салічної правди». «Салічна правда» є визначною правовою пам'яткою ранньофеодального суспільства салічних франків, створеною на межі V-VI століть після того, як франки завоювали римську провінцію Галлію та прийняли християнство. У цьому документі було письмово закріплено перелік правових звичаїв, які регулювали суспільний лад перехідного від родового до класового суспільства. Для «Салічної правди» як і для «Руської правди» характерною є відсутність загальних абстрактних понять щодо злочинів і покарань. Характерними рисами обох джерел права є казуїстичний характер, тобто вони містили конкретні приклади правопорушень і відповідні для кожного з них покарання. Тож положення «Салічної правди» і «Руської правди» не мають характеру загальних правових норм, а являють собою перелік конкретних злочинів і відповідних покарань, переважно у формі різних грошових штрафів [5, с. 90].

У «Салічній правді» основна увага приділялася крадіжкам свиней, коней, собак, рабів, підпалу, пошкодженню огорож, нападам і пограбуванням. За вбивство і тілесні ушкодження встановлювалися суворі покарання у вигляді великих штрафів. Покарання також залежало від соціального та правового статусу правопорушника. Наприклад, за відірваний ніс вільного франка стягували стільки ж, скільки за життя літа. Водночас у «Салічній правді» не було

згадано смертної кари – вона з’явилася лише у «Саксонському зерцалі» (початок IX століття). Одним із найважчих і найбільш принизливих покарань, передбачених «Салічною правдою», було вигнання з громади, що означало втрату права на користування общинними землями, а фактично — позбавлення права на життя [6].

Спільними рисами в «Руській правді» та «Салічній правді» є акцент на грошових компенсаціях за вчинені злочини. Як «Руська правда», так і «Салічна правда» передбачали систему штрафів, які стягувалися за різні види правопорушень; у випадку вчинення злочину проти особи, покарання в обох збірниках залежали від соціального статусу потерпілого. Також спільною рисою є казуїстичність, тобто у цих правових документах відсутні загальні поняття правопорушень і покарань, натомість обидві правові системи фіксують конкретні випадки злочинів та призначають покарання залежно від обставин правопорушення.

Стосовно розбіжностей, то «Салічна правда» передбачала можливість смертної кари, якщо злочинець не міг сплатити штраф, а також тілесних покарань, якщо злочин вчинив раб. У «Салічній правді» міра покарання залежала не лише від соціального статусу потерпілого, але і від його віку.

Отже, базуючись на вище зазначеній інформації, можна підсумувати, що обидва правові збірники «Руська правда» та «Салічна правда», відображали юридичні традиції своїх суспільств і забезпечували регулювання соціальних відносин. Хоча між ними багато спільного, зокрема акцент на грошових компенсаціях, відмінності в покараннях відображають різні культурні та соціальні реалії Руської держави та Франкської. «Руська правда» демонструє більш гуманний підхід до правосуддя через уникання тілесних покарань, тоді як «Салічна правда» вирізняється жорсткішими санкціями, особливо щодо нижчих класів суспільства.

Список використаних джерел

1. Осташова В.О., Костюк А.В. Порівняльно-правовий аналіз відповідальності за майнові злочини за Руською правдою та Салічною правдою. *Правове відновлення України як потужної європейської держави через призму міжнародного досвіду*: Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції. 2024. С. 193–196. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/3_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/conferences/international-scientific-and-practical-conferences/international-restoration-05-04-2024.pdf#page=194

2. Деркачова Н.О. Поняття «покарання» за часів Київської Русі в працях Михайла Флегонтовича Владимирського-Буданова. *The 12 th International scientific and practical conference “Modern research in world science”(February 26-28, 2023) SPC “Sci-conf. com. ua”, Lviv, Ukraine. 2023. 1161 p.* 2023. С. 1012–1016. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-26-28.02.2023.pdf

3. Паньонко І., Коваль В. Сутність та система покарань у Київській Русі за Руською Правдою. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».*

Серія: Юридичні науки. 2017. № 876 (15). С. 10–17. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sutnist-ta-sistema-pokaran-u-kiyivskiy-rusi-za-ruskoyu-pravdoyu/viewer

4. Захарченко П. П. Історія держави і права України. Підручник Київ: Атіка, 2005. 367 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001080

5. Липитчук О. Історико-правовий огляд джерел права середньовічних франків. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки».* 2024. № 35. С. 87–94. URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1922/1944

6. Анатольєва О. І., Дорощук Н. О., Мультимедійний навчальний посібник «Історія держави та права зарубіжних країн» Тема 3. Ранньофеодальна держава і право. 2016 URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/idpzk/avtory.html

7. Осташова В. О., Довга В. С. Порівняльно-правовий аналіз відповідальності за вбивство за Салічною правдою та Руською правдою. *Актуальні проблеми приватного та публічного права.* 2024. С. 259–261. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/14fa65fa-10b8-4f49-a4e3-ee40ab3d5992/content#page=259

Муляр Владислав Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ ТА ІНШИМ ЗЛОЧИНАМ

Зростання рівня злочинності під час кризових ситуацій: У періоди суспільних потрясінь, таких як масова евакуація населення або порушення нормального функціонування інфраструктури, зростає ризик мародерства, крадіжок, розбоїв та інших злочинів. Це зумовлено дезорганізацією суспільства, відсутністю постійного нагляду за майном та тимчасовим ослабленням правопорядку [1].

Особливості роботи поліції в умовах підвищеної загрози мародерства: Основна функція поліції залишається незмінною – забезпечення правопорядку та захист громадян. Проте у ситуаціях, коли відбувається масове переміщення людей або тимчасове залишення житла, поліція повинна адаптувати свою діяльність до нових викликів. Одним із пріоритетних завдань стає запобігання

мародерству та іншим майновим злочинам.

Поліція активно співпрацює з місцевими громадами для організації нагляду за майном, яке залишене без нагляду, встановлюючи додаткові патрулі та мобільні пункти моніторингу. Крім того, правоохоронні органи інформують населення про заходи безпеки, які необхідно вжити для захисту свого майна, зокрема щодо використання сучасних технічних засобів, таких як відеоспостереження чи сигналізація [1].

Правоохоронці також налагоджують співпрацю з організаціями та волонтерськими групами, які можуть допомагати в моніторингу ситуації на місцях, швидко реагуючи на підозрілі дії.

Мародерство є одним із найпоширеніших злочинів у зонах, де відбуваються масові евакуації або інші кризові ситуації. Порожні будинки та залишене майно стають привабливими об'єктами для злочинців. У таких умовах держава може вносити зміни до законодавства, посилюючи відповідальність за подібні злочини. Наприклад, у деяких країнах під час криз запроваджуються жорсткіші покарання за мародерство з метою стримування правопорушень [2].

Поліція здійснює посилені патрулювання в залишених населених пунктах, виявляючи та затримуючи осіб, підозрюваних у причетності до мародерства. Крім того, правоохоронці проводять оперативно-розшукові заходи для збору доказів і підтвердження фактів злочину.

Особливо важливою є співпраця з місцевими жителями або волонтерами, які залишаються в небезпечних зонах, оскільки вони можуть надати інформацію про підозрілі дії чи осіб, що можуть бути причетні до мародерства.

Поліція активно бере участь в евакуації населення з небезпечних зон, допомагаючи людям уникнути потрапляння в кримінальні ситуації. Важливою є співпраця з органами місцевого самоврядування для ефективної організації евакуаційних процесів. Проводить інформаційні кампанії, роз'яснюючи населенню, як захистити своє майно, повідомляти про злочини, та як діяти у разі загрози мародерства чи інших правопорушень [3].

Поліція також проводить постійні патрулювання та розгортає мобільні пункти допомоги в зонах, де відбувається евакуація. Вони забезпечують безпечний проїзд колон евакуйованих людей, часто супроводжуючи транспортні засоби з цивільними, щоб уникнути можливих нападів або провокацій. Крім цього, правоохоронці ведуть моніторинг залишених територій, щоб попередити випадки мародерства та вандалізму.

Поліція співпрацює з рятувальними службами та волонтерами для швидкої евакуації людей, які не мають власного транспорту або не можуть самостійно залишити небезпечні райони. Спільно з місцевими органами влади та гуманітарними організаціями, правоохоронці забезпечують евакуйованим доступ до тимчасового житла та необхідних ресурсів, таких як їжа, вода та медичне забезпечення. Окрім цього, вони активно залучаються до розслідування злочинів, пов'язаних з війною, таких як мародерство, насильницькі злочини або пошкодження інфраструктури, збираючи докази та надаючи інформацію прокуратурі для притягнення винних до відповідальності.

Поліція тісно співпрацює з міжнародними організаціями та судами для

документування тяжких злочинів, таких як порушення прав людини або інші серйозні правопорушення. Вона бере участь у зборі доказів і передачі матеріалів до судових інстанцій на міжнародному рівні. Важливою є її роль у забезпеченні безпеки під час розслідувань, охороні свідків, а також захисті слідчих груп від можливих загроз [4]. Крім того, поліція проводить оперативно-розшукові заходи, спрямовані на ідентифікацію злочинців і встановлення їх причетності до протиправних дій, що дозволяє ефективніше притягувати винних до відповідальності та забезпечувати правосуддя. Після звільнення територій від окупаційних сил поліція відновлює роботу, займається розмінуванням, забезпечує безпеку громадян, а також проводить роботу з відновлення державних інституцій. Активно взаємодіє з місцевими жителями для встановлення правопорядку, а також для виявлення злочинів, скоєних під час окупації.

Поліція також відіграє ключову роль у збереженні і забезпеченні доступу до місць скоєння злочинів, зокрема воєнних злочинів, для міжнародних слідчих і правозахисних організацій. Це включає охорону територій, що можуть містити важливі докази, такі як масові поховання, руїни цивільної інфраструктури чи місця насильницьких дій.

Спільно з міжнародними організаціями, такими як ООН, Міжнародний кримінальний суд (МКС) та іншими, поліція працює над координацією процесів збору та аналізу свідчень, документів і відеоматеріалів. Важливою є також співпраця з правозахисними організаціями, які допомагають забезпечити юридичну підтримку жертвам злочинів, а також захистити їхні права під час розслідувань. Поліція активно бере участь у розробці профілів підозрюваних, використовуючи сучасні технології, такі як біометричні дані та аналіз ДНК, що сприяє ефективнішій ідентифікації злочинців. Завдяки міжнародній співпраці, результати слідства можуть бути використані в судових процесах як на національному, так і на міжнародному рівні, що підсилює боротьбу за справедливість. Додатково, правоохоронні органи допомагають в організації тренінгів і навчань для місцевих слідчих, щоб вони мали навички і знання, необхідні для фіксації та аналізу воєнних злочинів у відповідності до міжнародних стандартів.

Під час війни поліція є одним із найважливіших інститутів, який забезпечує громадський порядок, стабільність і безпеку як для військових, так і для цивільного населення. Її роль виходить за рамки звичайних функцій, таких як боротьба зі злочинністю, і включає захист населення від зовнішніх і внутрішніх загроз, допомогу у відновленні життєдіяльності на звільнених територіях, а також підтримку громадян у критичних ситуаціях.

Водночас поліція стикається з численними викликами, зокрема зростанням рівня кримінальної активності в умовах нестабільності, збоєм у правовій системі та появою нових загроз з боку агресора, таких як терористичні атаки або диверсійна діяльність. Тому робота поліції під час війни потребує гнучкості та адаптації до змінюваних обставин, щоб ефективно реагувати на нові загрози та забезпечувати безпеку як на фронті, так і в тилу.

Список використаних джерел

1. Головне управління Національної поліції України. Інформаційні матеріали щодо боротьби з мародерством під час війни. URL: https://police.gov.ua.
2. Кримінальний кодекс України. Законодавчі зміни 2022 року, ст. 432 «Мародерство». URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_432/.
3. Загороднюк С. О., Меденцев А. М., Допілка В. О. Роль правоохоронних та судових органів у забезпеченні законності та правопорядку. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 4 (78). С. 104–108. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/1da0acf1-244d-491f-8b17-a39ab37f001f.
4. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 402 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/11/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf

Муратова Вікторія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Шаповал Леся Іванівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно статті 47 Основного Закону України кожен має право на житло. Держава зобов’язана створити умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [1].

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України право на житло значної кількості українців було порушено. За таких умов, виконуючи свій конституційний обов’язок, держава має вжити заходів щодо створення умов для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та створити умови для забезпечення житлом осіб, що втратили його внаслідок бойових дій. Ці заходи

полягають у відновленні порушеного права на житло та наданні можливості повторної реалізації цього права.

Для здійснення захисту майнових прав громадян, порушених в умовах воєнного стану, викликаного військовим вторгненням РФ на територію України, Верховна Рада прийняла Закон України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 року. У ньому законодавець визначив низку правових та організаційних засад відшкодування шкоди за пошкодження або знищення окремих категорій нерухомого майна, спричинених збройною агресією Росії проти нашої держави [2]. До об'єктів нерухомого майна, що підлягають відшкодуванню, належать квартири та інші житлові приміщення, будинки садибного типу, що за нормами житлового законодавства відносяться до житла, а також дачні та садові будинки, що не входять до складу житлового фонду.

Під знищенням розуміється приведення об'єкта в стан, що робить його непридатним для використання за цільовим призначенням і таким чином виключає можливість його відновлення шляхом поточного або капітального ремонту, реконструкції чи реставрації, або робить його економічно недоцільним. В свою чергу пошкодження об'єктів нерухомого майна визначають його пошкодження, яке робить можливим відновлення шляхом поточного або капітального ремонту, реконструкції чи реставрації, що є економічно доцільним.

При знищенні та пошкодженні нерухомого майна втрачається одна з його основних ознак, що в першому випадку є остаточною, а в другому – тимчасовою. При знищенні відсутня можливість відновлення майна та повна непридатність його для використання за основним цільовим призначенням. Натомість, при пошкодженні майна воно переходить у стан тимчасової чи часткової непридатності для використання за цільовим призначенням [3].

Зі змісту Закону, що передбачає компенсацію за пошкодження або знищення окремих категорій нерухомого майна стає зрозумілим, що він не передбачає компенсацію:

1. за житло, що перебувало на тимчасово окупованій території України на момент початку повномасштабного вторгнення, тобто до 24 лютого 2022 року;

2. за житло, власники якого вже самостійно відновили (за власні кошти або за кошти донорських/гуманітарних організацій) своє житло.

3. житлові приміщення, які знаходяться на території, окупованій після 24 лютого 2022 року і на сьогоднішній день не звільненій.

Це ставить у нерівне правове становище громадян, що були змушені через збройну агресію залишити своє житло та позбавлені реальної можливості користуватися ним.

Як вбачається, забезпечення житлом вимушених переселенців, особливо з категорії соціально незахищених верств населення, у тому числі і за рахунок компенсаційних виплат для придбання чи будівництва житлових приміщень,

повинно відбуватись не лише у разі встановлення факту знищення чи пошкодження їхнього житла внаслідок бойових дій. Це право має поширюватись і на випадки неможливості біженців користуватись своїм житлом, що перебуває на окупованих територіях. Враховуючи, що забезпечення житлових прав таких громадян прямо пов'язане з цивільно-правовими відносинами власності на житлові приміщення, воно могло б реалізовуватись шляхом надання їм житла або грошової компенсації для його придбання чи будівництва в обмін на передачу на договірній основі власниками житла, що залишилось на окупованій території до державного житлового фонду. Вироблення відповідного механізму компенсації дало б змогу задовольнити потребу в житлі українців, що найбільше зазнали страждань від збройного вторгнення.

Отже, прийняття вище зазначеного Закону України, що регламентує підстави та порядок надання компенсації за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, викликаних збройною агресією Російської Федерації проти України, є важливим кроком у забезпеченні захисту права громадян на житло. В той же час цей закон не позбавлений недоліків, пов'язаних з відсутністю регулювання житлових правовідносин громадян, житло яких знаходиться на окупованих ворогом територіях та які позбавлені реальної можливості реалізовувати закріплені за ними житлові права.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомоготмайна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 33. Стор. 7. Ст. 1751.
3. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 23 с.
4. Валендюк О., Гнатюк М. Окремі аспекти відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації проти України. *Юридична практика*: веб-сайт газети. URL: https://pravo.ua/okremi-aspekty-vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi-vnaslidok-viiskovoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii-proty-ukrainy/

Оленський Костянтин Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ

Слова «колаборант», «колабораціонізм» і «колабораціоніст» походять від латинського слова «collaborare», що означає «співпраця». У позитивному значенні «колаборація» означає спільну діяльність або співробітництво. У негативному контексті ці терміни вказують на зрадницьку співпрацю з ворогом. В юридичній енциклопедичній літературі під колабораціоністами (франц. collaborationnistes, від collaboration – співробітництво) розуміються особи, які співробітничали з окупаційною владою у країнах, тимчасово захоплених нацистською Німеччиною під час Другої світової війни. Особливо широко цей термін вживається у Франції, починаючи з 1940 р. У кримінальному порядку колабораціоністи несли відповідальність як за зраду батьківщини та деякі інші державні та воєнні злочини [1, с. 145]. Звідси слідує, що колабораціонізм – це свідома, умисна та добровільна співпраця з окупаційною владою в її інтересах та на шкоду власному народу і державі зумовлена з використанням великої різноманітності методів гібридної війни.

Специфіка колабораціонізму залежить від таких аспектів: соціально-історичні умови розвитку та функціонування країни яка перебуває чи перебувала під окупацією, наявність негативних державно-поличних явищ (політичної кризи, економічні проблеми, відсутність розвитого громадянського суспільства та демократичних засад), тактики окупаційної влади, тривалості строку окупації, ступеню залученості до співпраці з окупаційною владою громадських і державних діячів, представників впливових соціальних груп.

Серед характерних ознак колабораціонізму виокремлюють участь громадян, груп чи організацій у спільних діях з метою координації та пособництва в активному чи пасивному стані. Колаборація завдає шкоди власній країні чи народові, часто з погляду політики, економіки, безпеки та моралі, територіальної цілісності та суверенітету та може виникати з ідеологічних, переконань чи підтримки ідеології ворога, особи які вступають у співпрацю.

Колабораціонізм часто визначається як нелегітимний і морально неприйнятий акт, особливо в контексті захисту національних інтересів та свободи, може мати вимушену форму, коли до співпраці із окупаційною владою особу змушують під впливом фізичного та/або морального насильства.

У різних країнах ця діяльність має свої характерні особливості. Розглянемо приклади країн, що стали об’єктами російської агресії. За останні 30 років,

активні воєнні дії Росія вела на території таких країн як: Україна, Молдова (Придністров'я), Чеченська Республіка Ічкерія, Грузія (Південна Осетія і Абхазія), Азербайджан (Нагірний Карабах). Зокрема в Молдові (Придністров'я) проголошення «незалежності» російськомовним населенням, яке відмовилося визнати центральну владу, потягло за собою розв'язання війни за участі російських військових. Подібна ситуація виникла й у Грузії (Південна Осетія та Абхазія), де на тлі конфліктів, підтримуваних зовнішніми силами, абхазький та осетинський народи, борючись за свою незалежність від Грузії, співпрацювали з російськими «миротворцями», що в підсумку призвело до п'ятиденної війни та встановлення Російської Федерації (далі – РФ) контролю над сепаратистськими регіонами. Аналогічно, в Чеченській Республіці Ічкерія після Другої чеченської війни в 2004 р. представники вищого керівництва республіки пішли на співпрацю з урядом РФ, обмінявши це на привілеї, дотації та можливості для особистого збагачення [2, с. 135].

В Україні, після Революції Гідності, анексії Криму та війни на Донбасі, також спостерігається різноманітні форми колаборації, особливо на тимчасово окупованих територіях. Співпраця з окупаційними адміністраціями на Донбасі сприяла утворенню сепаратистських утворень, що призвело до тривалого збройного конфлікту та значних гуманітарних втрат. Український досвід є унікальним, оскільки в ньому поєднуються збереження суверенітету на тлі зовнішньої агресії та внутрішня політична поляризація. Війна на сході України, підтримувана Росією, зумовила утворення тимчасово контрольованих сепаратистами територій, де місцеве населення частково співпрацювало з окупаційною адміністрацією, що призвело до тривалого збройного протистояння, руйнувань і значних гуманітарних наслідків. Український досвід є унікальним, адже він демонструє боротьбу за збереження територіальної цілісності та суверенітету в умовах зовнішньої агресії, водночас з актуалізацією проблеми внутрішньої ідентичності та політичних розломів [3, с. 94].

У більшості європейських країн не враховують колабораційну діяльність як підставу для кримінальної відповідальності, розглядаючи прояви її в межах інших кримінальних діянь, тобто кримінальні законодавства більшості країн визначає колабораціонізм як елемент державної зради, не виокремлюючи його в окремий склад кримінального правопорушення. Станом на початок 2022 р. у кримінальному законодавстві України не було чітко закріплене поняття колабораціонізму. Однак з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України вже були винесені кілька вироків за діяння, кваліфіковані за ст. 111[1] Кримінального кодексу України. При цьому практика застосування цієї статті виявила низку суттєвих проблем, зокрема складність розмежування різних складів кримінальних правопорушень. Під її дію можуть формально підпадати також правомірні дії, спрямовані на вирішення гуманітарних проблем на тимчасово окупованих територіях. Крім того, спостерігається проблема подвійної кваліфікації одного і того ж правопорушення [4, с. 136–137].

Один із ключових аспектів окупаційної політики РФ – це прагнення до русифікації українського населення, зокрема молоді. Цей процес охоплює різні сфери, такі як мова, культура, освіта та історія. Освітяни на окупованих

територіях піддаються значному тиску та погрозам через свою професійну діяльність. У результаті, окупаційна влада призначає нових керівників освітніх закладів, які вимагають від педагогів відновлення освітнього процесу. У деяких школах з'являються нові предмети, до яких входить російська мова та література, суспільствознавство, історія РФ), що спрямовано на перепрограмування державних і націоналістичних цінностей. Важливо зазначити, що окрім примусової зміни у сфері освітнього процесу на російські програми на територіях Луганської та Донецької областей, також здійснюється примусова мілітаризація неповнолітніх і підготовка їх до участі у війні. У першу чергу основними причинами вчинення колабораційних діянь в освітянській галузі є збереження робочого місця, адже саме найбільших успіхів при окупаційній владі досягли низькопосадові чиновники, адміністратори і технічні працівники пройшовши певну градацію по соціальній ієрархії та статусному рівні [3, с. 100].

Отже, проблема колабораціонізму потребує всебічного осмислення, охоплюючи правові, соціальні, культурні та психологічні аспекти. Вона є ключовим елементом у боротьбі за національну ідентичність, свободу та незалежність, а також важливим чинником у відновленні державного суверенітету після завершення конфліктів. Однак протидія колабораціонізму не повинна обмежуватися лише юридичними заходами, оскільки важливо враховувати соціальні наслідки, які можуть мати тривалий вплив на суспільство. Крім того, необхідно запобігати маніпуляціям з поняттям колабораціонізму, щоб уникнути політичних репресій або неправомірних переслідувань, які можуть зашкодити демократичним процесам і правам та свободам людини і громадянина. Ефективне вирішення цієї проблеми є важливою умовою для примирення та реабілітації постраждалих територій, а також для зміцнення національної єдності та стійкості в післявоєнний період [5, с. 244].

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С. Колабораціоністи. *Юридична енциклопедія :* В 6 т. Т. 3 : К–М / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. С. 145.

2. Левадний Р. С. Кримінально-правової характеристики колабораціонізму. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2024. Т. 35 (74). № 1. С. 134–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2024_35(74)_1_25

3. Бабічев О. І. Колабораціонізм в освітянській сфері на окупованих територіях у період 2014 по 2024 роки. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки.* 2024. № 3. С. 94–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlui_2024_3_6

4. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за «посадовий» колабораціонізм: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка.* 2024. Вип. 2 (2). С. 126–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2024_2(2)__12

5. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 241–246. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-39

Петренко Ангеліна Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Дорощук Ніна Олександрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖІНОК ЗА НОРМАМИ РУСЬКОЇ ПРАВДИ ТА САЛІЧНОЇ ПРАВДИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ

Порівняння норм правових актів Русі та Франкської держави є важливим аспектом розвитку юридичної науки, адже дозволяє глибше зрозуміти закономірності розвитку права народів, що проживали на теренах Європи у різний час і на великій відстані один від одного, але попри те мали багато спільного.

«Салічна правда», як основний правовий акт салічних франків VI-IX століть, встановлювала чіткі правила відповідальності за різноманітні правопорушення, у тому числі й проти жінок. Покарання за такі злочини, як правило, мали грошовий характер і виражались у солідах. Цікаво, що уже у той час розмір штрафу визначався мірою завданої шкоди. Така система штрафів свідчить про прагнення франків встановити певний економічний еквівалент завданої шкоди.

«Салічна правда», один із найдавніших збірників варварського права, приділяла особливу увагу захисту жінок від насильства. Зокрема, вона передбачала суворі покарання за викрадення вільних дівчат. За такий злочин передбачався значний штраф – 62,5 солідів (для порівняння: корова коштувала 3 соліди). Окрім того, розмір штрафу залежав від кількості викрадачів та їхнього озброєння. Якщо викрадачі мали при собі зброю, штраф збільшувався втричі. Особливим чином захищалися дівчата, що перебували під королівською опікою.

«Салічна правда» відображає складні соціальні відносини ранньофеодального суспільства. Особливу увагу в цьому кодексі приділено захисту жінок. Однак, поняття захисту в той час було дуже відносним. Наприклад, якщо вільна жінка була викрадена рабом, вона могла не лише

втратити свободу, але й життя. Це свідчить про те, що правовий статус жінки залежав не лише від її волі, але й від її соціального становища.

Напад на заручену дівчину та її зґвалтування сприймався суспільством як особливо тяжкий злочин. Крім покарання винного, закон передбачав матеріальну компенсацію нареченому, що підкреслювало важливість шлюбних угод та майнових інтересів у суспільстві того часу. Згідно з діючим законодавством, за вбивство вільного франка передбачалася кримінальна відповідальність у вигляді штрафу, що становив 200 солідів, а за вбивство вільної жінки – 600 солідів. До категорії тяжких злочинів відносилися напади на вільних жінок або дівчат, незалежно від місця їх скоєння. Усі учасники такого нападу підлягали однаковій мірі покарання у вигляді штрафу в розмірі 200 солідів.

Особи, які були присутні під час нападу, але не брали безпосередньої участі у насильницьких діях, також несли відповідальність і сплачували штраф у розмірі 45 солідів. Викрадення заміжньої жінки було не лише кримінальним злочином, а й серйозним порушенням соціальних норм. Такий вчинок прирівнювався до вбивства і карався суворо. Викрадення рабині також вважалося тяжким злочином, оскільки порушувало права власника. Ці норми відображають патріархальні устої суспільства та важливість інституту сім'ї та власності.

Згідно з «Салічною правдою», викрадення рабині тягло за собою сплату штрафу в розмірі 35 солідів. У випадку, якщо викрадена рабиня належала до категорії хазяйської челяді, розмір штрафу подвоювався: 35 солідів сплачувалися як вартість викраденої особи, а додаткові 35 солідів виступали своєрідною компенсацією за завдані моральні збитки власнику. Окремий розділ «Салічної правди» регламентував питання перелюбу, передбачаючи покарання як за статеві зносини з вільними жінками, так і з рабинями. Таким чином, незважаючи на патріархальний характер франкського суспільства, порушення прав жінок, незалежно від їхнього соціального статусу, каралося суворо, аж до смертної кари [1, с. 59].

«Руська Правда», як перший звід законів Руської держави, віддзеркалювала патріархальні устої суспільства, де чоловіки мали більше прав, ніж жінки. Водночас життя і здоров'я жінки захищалися «Руською правдою» нарівні із чоловіком. Це особливо чітко простежується у нормах, що регулювали відповідальність за вбивство. Так, ст.88 Розширеної правди зобов'язує за вбивство жінки карати тою ж мірою, що і за вбивство чоловіка, хоча і зауважує, що за наявності вини жінки штраф (вира) може бути зменшений удвічі [2].

Варто зазначити, що розмір віри залежав не тільки від статі жертви, а й від її соціального статусу. Так, за вбивство боярині або представниці іншого знатного роду передбачалася більша вира, ніж за вбивство простої селянки.

Таким чином, аналіз норм «Руської Правди» щодо вбивств свідчить про відсутність дискримінації жінок. Така оцінка життя жінки свідчить про патріархальний характер суспільства Русі.

Незважаючи обмеження політичних прав жінок, та обмеження їх ролі у громадському житті, законодавство Русі передбачало досить широкі економічні права для представниць знаті. Так, дочки боярина могли успадковувати рухоме

та нерухоме майно, тоді як дочки і вдови смерда лише рухоме. Це свідчить про те, що рівень захисту прав жінок залежав від соціального статусу їх батька чи чоловіка.

Таким чином, аналіз норм «Руської правди» і «Салічної правди» засвідчує, що питанню правового захисту жінок у кожній з них приділялася достатньо велика увага. Ці джерела права не містили однозначно дискримінаційних норм щодо жінок. Хоча загальний характер обох правових систем залишав жінок у багатьох питаннях залежними від чоловіків та їхньої соціальної ролі.

Список використаних джерел

1. Міркевич Я. В. Відповідальність за злочини проти жінок за Салічною правдою. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2018: с. 59.
2. Текст Широкої Руської правди. URL: http://litopys.org.ua/bilets/bil09.htm

Польова Вероніка Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІДЕОЛОГІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАГМАТИЗМУ

У сучасному складному світі глобальних суперечностей ідеологія покликана надавати державотворчим процесам, діям влади, розвитку суспільства доцільного, осмисленого характеру. Відповідно її провідною функцією є духовне відображення реального світу і створення перспективної стратегії правового розвитку суспільства. При цьому ідеологія має спиратися на досягнення науки, відповідати життєвим реаліям і максимально відображати національні інтереси.

Утверджуючи національну ідеологію, необхідно зважати на те, що нація може відроджуватися і розвиватися за умови, що її громадяни глибоко усвідомлюють свою історію, традиції, духовні джерела та перспективи розвитку. Відповідно життєздатність української національної ідеї обумовлюється історичним минулим, витвором власної культури, національними традиціями, морально-етичними принципами, адаптаційними здібностями і здатністю української нації до самозбереження в екстремальних умовах. В основі української національної ідеї – гідність, самоцінність і самодостатність

української нації, її політичний суверенітет, які забезпечуються утвердженням Української Самостійної Соборної Держави (ідейна платформа Організації українських націоналістів, яку ще належить повною мірою реалізувати в наш час, перемогою над російським агресором, чия основна мета – знищення української нації і держави) [1, с. 13–14; 2, с. 44].

У філософській енциклопедичній літературі під ідеологією розуміється сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень і переконань, призначених об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій. Як свідчать історичні дослідження, ніколи не існувало суспільств без наявності в них певних світорозумінь і норм поведінки, тобто ідеологій-світоглядів. Загальноприйняті норми поведінки (основою яких є цінності) завжди забезпечували здатність людей до спільних дій. Хоч слово «ідеологія» іноді застосовують як синонім вислову «політична ідеологія», але доцільніше політичні ідеології вважати тільки одним з видів ідеології (наприклад, історики, досліджуючи світогляди різних суспільств і цивілізацій, називають ці світогляди «ідеологією») [3, с. 235].

Українська держава на сучасному етапі її розвитку гостро потребує формування ідеології національного прагматизму. Така ідеологія не має нічого спільного з класовими ідеологіями, а є життєво необхідним елементом політико-правової системи суспільства, систематизованою сукупністю раціональних підходів і ціннісних орієнтацій, спрямованих на реформування суспільних відносин, важливим чинником мотивації основних способів державотворчої діяльності, політичної і правової поведінки, є основою національного світогляду.

Ідеологія національного прагматизму зумовлена необхідністю генерувати нові смисли, захищати національні інтереси та європейські цінності, забезпечувати подолання суспільної кризи й наслідків російської воєнної агресії, вивільнити креативний потенціал нації задля забезпечення добробуту і прогресу суспільства, максимально економити людські й матеріальні ресурси в умовах їх дефіциту, досягти оптимального співвідношення цілей розвитку та засобів їх досягнення (фінансових, організаційно-управлінських, соціально-демографічних, освітньо-наукових, безпекових тощо). Постулати лібералізму виявилися нежиттєздатними за умови відсутності їх належного узгодження з національними інтересами, рівнем демократії, ментальністю суспільства, в якому вони мають утвердитися. Прагматична парадигма закріплює політико-правовий порядок, за якого владу здійснює політична еліта на основі верховенства права, а демократія і свобода означають підпорядкування легітимній владі, лояльне ставлення до неї та постійний громадський контроль за її діями. Європейський менталітет визначається формулою «чотирьох П» – протестантизм, плюралізм, прагматизм, поступовість (як реформаторство на противагу революційності). Життя людини має бути шляхом до успіху і процвітання. Тільки в системі таких цінностей розкривається значення прагматизму, який став передумовою успіху такої країни як США.

До основних завдань політики (ідеології) національного прагматизму належать:

– визначення вектора розвитку держави, забезпечення згоди щодо базових засад колективного співіснування;

– досягнення ідеологічного консенсусу, що включає легітимність влади, спадкоємність державотворчих зусиль, ідейно-політичну консолідацію суспільства;

– оптимізація діяльності політичних інститутів, скорочення зайвих бюрократичних структур, створення умов для економічної доцільності у діяльності всіх суб'єктів суспільних перетворень, чітких правил для бізнесу, підприємницької діяльності;

– забезпечення сприятливих умов для розвитку науки, освіти і культури, наповнення їх конкурентоспроможним змістом із високими моральними та естетичними вимогами, максимальне залучення інтелектуального ресурсу до політико-правових перетворень;

– формування нової моделі національної ідентичності, повсюдне утвердження й використання в усіх сферах єдиної державної мови, формування в суспільній свідомості сучасних уявлень про державний і суспільний розвиток на основі демократичних європейських цінностей;

– мотивація суспільства до змін на основі національної ідеї, державної самостійності й соборності, міжнародно-правової суб'єктності, поєднання зусиль держави, локальних спільнот і місцевих громад;

– позбавлення олігархів, ворогів України, колаборантів можливостей для політичного впливу та реваншу;

– утвердження громадянської відповідальності на всіх рівнях за стан суспільного розвитку;

– прагматична політико-правова діяльність усіх представницьких та адміністративних органів з метою створення ефективних механізмів управління суспільними перетвореннями, перехід від персоніфікації влади до системної взаємодії її суб'єктів на всіх рівнях;

– підтримка всіх здорових національних сил, креативності, творчості, конструктивності, пріоритету спільних цінностей, інтересів та цілей суспільного розвитку [2, с. 14–15].

Отже, в сучасному складному світі глобальних, регіональних і внутрішньодержавних суперечностей ідеологія покликана надавати правотворчим і державотворчим процесам, діяльності суб'єктів публічної влади, розвитку суспільства ціннісно осмисленого характеру. Адже ідеологія – це суспільний інтегратор і координатор у відцентрово спрямованій свідомості окремих соціальних груп. Ключовою функцією ідеології є духовне відображення реального світу та окреслення перспективної стратегії державно-правового поступу [4, с. 76; 5, с. 44]. Політичним ідеалом, який має сформувати ідеологія національного прагматизму, є сильна держава, що спирається на політичну націю та відповідальне й активне громадянське суспільство [1, с. 14].

Список використаних джерел

1. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року : наук.-аналіт. записка / Н. М. Батанова та ін. / За ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.

2. Кривицький Ю. В. Соборність як ідейний імператив правової реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55(1)__11

3. Лісовий В. Ідеологія. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редокол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. С. 235–236.

4. Кривицький Ю. В. Ідеологія правової реформи: теоретичний вимір. *Публічне право.* 2022. № 3 (47). С. 70–79. doi: 10.32782/2306-9082/2022-47-10

5. Кривицький Ю. В. Ідеологія правової реформи як складова правової ідеології. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 40–44. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/6

Прус Божена Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з найважливіших функцій держави є забезпечення національної безпеки та захист громадян. Умови воєнного стану можуть призвести до значних загроз для державної безпеки та безпеки громадян, і тому держава має право на заходи, які спрямовані на збереження влади, збереження територіальної цілісності та утримання громадського порядку.

Введення правового режиму воєнного стану в Україні змінило підходи до забезпечення національної безпеки, підтримання публічної безпеки і порядку, прийняття законодавства та ухвалення управлінських рішень. Додаткові законодавчі заборони та обмеження запроваджені державою для фізичних та юридичних осіб, які обмежують зміст та обсяг їхніх індивідуальних конституційних прав і свобод [1].

До системи національної безпеки входять різні сфери: військова, економічна, інформаційна, екологічна, продовольча, соціальна, політична, духовно-моральна та ін. Кожній із них притаманні свої певні механізми, форми та методи забезпечення безпеки [2].

Забезпечення національної безпеки України у сучасних умовах та

майбутньому є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та розробки ефективних механізмів. Можна виділити декілька важливих механізмів, ефективне управління якими в умовах воєнного стану є критично необхідним для забезпечення національної безпеки нашої держави.

Централізація влади. У період дії воєнного стану відбулася значна концентрація влади в руках органів виконавчої влади та військового командування. Рішення приймаються швидко та безпосередньо на рівні вищого керівництва, щоб ефективно реагувати на загрози національній безпеці.

Зміна структури влади. Під час воєнного стану може бути тимчасово змінено структуру держорганів. Для координації заходів національної безпеки та забезпечення їх реалізації можуть бути створені спеціальні комісії, ради чи інші структури.

Часткове обмеження прав і свобод громадян. Обмеження прав у воєнний час можуть бути необхідними для забезпечення національної безпеки і можуть включати такі заходи, як обмеження свободи переміщення, цензуру, обмеження свободи слова, обмеження права на приватну власність та інші. Однак, ці обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними до реальної загрози для національної безпеки. Також, обмеження прав повинні бути тимчасовими та необхідними лише на період, коли існує загроза національній безпеці [3].

Забезпечення готовності до реагування на надзвичайні ситуації. Органи державного управління активно працюють над забезпеченням готовності до оперативного реагування на надзвичайні ситуації у разі виникнення загрози національній безпеці. Це включає розробку та впровадження планів дій, навчання персоналу та надання ресурсів.

Участь військовослужбовців у державному управлінні. Зростає роль військових структур в державному управлінні нацбезпекою. Військовим командуванням можуть бути надані широкі повноваження для координації з цивільною владою.

Стратегічне планування та аналіз ризиків. Умови воєнного стану вимагають активного стратегічного планування та аналізу ризиків. Державні органи беруть участь у виявленні основних загроз, розробці відповідних стратегій та реалізації заходів щодо їх подолання.

Кібербезпека та інформаційний захист. Одним із важливих механізмів є також наявність кіберпростору та інформаційного захисту від агресора. Кібербезпека включає в себе збереження державних інформаційних ресурсів від нападу, а також заходи боротьби з дезінформацією та інформаційними операціями, які спрямовані на ослаблення морального духу населення та створення хаосу всередині держави.

Інформаційний захист передбачає також посилення контролю за засобами масової інформації, щоб забезпечити ефективну комунікацію з населенням та уникнути поширення дезінформації.

Об’єктами кібербезпеки визначено: «1) конституційні права і свободи людини і громадянина; 2) суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; 3) держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність;

4) національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; 5) об’єкти критичної інфраструктури» [4].

Взаємодія з міжнародною спільнотою. Міжнародні відносини та розвиток дипломатії є одним з шляхів забезпечення національної безпеки України. Співпраця з міжнародною спільнотою може включати обмін інформацією, військову допомогу, торгово-економічні відносини та інші форми співпраці.

В умовах воєнного стану Україна активно користується механізмами міжнародної підтримки. Спільна співпраця з НАТО, Європейським союзом та іншими країнами дозволяє досягнути фінансової, воєнної та гуманітарної допомоги. Важлива також дипломатична робота, спрямована на створення міжнародної коаліції проти агресії.

Отже, нові загрози українському суспільству та державі висувають принципово інші вимоги до механізмів забезпечення національної безпеки, які повинні мати властивість не тільки швидкого реагування на загрози, що виникають, але і потенціал для їх запобігання. Саме тому, забезпечення національної безпеки є найважливішою передумовою належного функціонування та розвитку держави. В умовах повномасштабної війни росії проти України це є дуже складним механізмом, від ефективності якого залежить доля всієї держави.

Збереження національної безпеки в умовах воєнного стану є складним і багатокомпонентним процесом. Це включає в себе правові, воєнні, інформаційні та міжнародні аспекти. Лише завдяки ефективній координації роботи органів державної влади, силових структур та міжнародних партнерів можна забезпечити оборону країни та захист національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Ізбаш К., Деревянкін С. Національна безпека України в умовах воєнного стану: Сучасний стан. URL: https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.34 (дата звернення: 16.10.2024).

2. Пархоменко-Куцевіл О. Проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. URL: https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-3.19 (дата звернення: 16.10.2024).

3. Лобко В. Захист національної безпеки як підстава для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. URL: https://doi.org/10.32782/39221426 (дата звернення: 16.10.2024).

4. Дубинський І., Маркін С. Правова основа забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/2 (дата звернення: 16.10.2024).

Резнік Анастасія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Христюк Оксана Сергіївна,
викладач кафедри психології
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ,
магістр психології

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективна комунікація та взаємодія поліцейських з різними категоріями громадян в процесі здійснення професійної діяльності виступає підґрунтям успішного виконання оперативно-службових завдань, дозволяє надавати чи отримувати необхідну інформацію для розкриття злочинів та встановлення істини у справі. Слід зазначити, що без сформованих вмінь та навичок позитивної комунікації і міжособистісної взаємодії, спілкування поліцейських може носити обмежений або конфліктний характер та призводити до різноманітних проявів професійного стресу, вигорання та деформації. Як слушно вказує Т. Крашиніннікова, в повсякденній діяльності працівників поліції присутні різноманітні ситуації конфліктної взаємодії різного рівня, переважно агресивного за своєю формою спілкування (очна ставка, обшук, допит тощо). Для найбільш повного позначення специфічних умов фахового спілкування працівників поліції введено спеціальний термін «агресивне комунікативне середовище» (контакт поліцейського з агресивними проявами осіб, протистоянням позицій, відкритим конфліктом різного ступеня, що пов’язаний із негативною емоційною напругою). Саме контакти в агресивному комунікативному середовищі складають основу фахового спілкування полісменів. У частини працівників НПУ чинник агресивності середовища спілкування може викликати високу напруженість міжособистісних контактів, що негативно впливає на виконання фахової діяльності і самовідчуття працівника в цілому [1].

Однією з найбільш емоційно складних сфер комунікативної діяльності поліцейських є взаємодія з постраждалими від різних видів злочинної діяльності, особливо з тими особами, які стали жертвами злочинів проти життя та здоров’я, статевої свободи, статевої недоторканості, пережили тортури, знущання, зґвалтування. Особливо гостро ця проблема постала в умовах війни, коли такі злочини вчиняються військовослужбовцями армії рф проти українського народу для деморалізації та залякування. Для тих груп поліцейських, які залучаються до розслідування таких злочинів на деокупованих територіях, психологічно складно працювати з масовими жертвами окупантів серед цивільного населення, жінок та дітей, коли біль та страждання людей посилюються в рази та поєднуються із особистими переживаннями.

Поліцейський повинен орієнтуватися в особливостях психології постраждалої особи, бути обізнаним з техніками спілкування та встановлення психологічного контакту і довірчих відносин під час проведення оперативних та/або слідчих дій. Зважати на те, що постраждалі можуть вести себе по-різному, немає однакової реакції особи на насилля, вона може відчувати цілий комплекс емоцій та почуттів: страх, огиду до себе та власного тіла, злість, спустошення, сум, жагу помсти, ненависть або радість за те, що її кривдник загинув, якщо особа є свідком цього або дізналась про це. Крім того, будь-яке насильство спричиняє глибокі психологічні травми, що здатні зруйнувати духовну, психологічну, фізичну та соціальну цілісність постраждалої особи. Тому слід проявляти всю можливу коректність, делікатність та чутливість у взаємодії, необхідно зберігати спокій, навчитися розуміти душевний стан особи, використовувати прийоми саморефлексії, бути доброзичливим, уникати недвозначних чи незрозумілих інтонацій, що викликають емоційний дискомфорт. Не можна поспішати, бути неуважним, слід приділити достатньо часу для вислуховування людини, створити умовний простір психологічної безпеки. Крім того, необхідно мати контакти фахівців-психологів, які спеціалізуються на наданні допомоги постраждалим від насильства для подальшого супроводу. Також важливо виробити у себе здорове «емоційне відсторонення», що допомагає дистанціюватися від пережитого та не брати на себе чужий біль і страждання, хоча повністю цього досягти складно та є необхідність у регулярних консультаціях та сеансах з психологом або психотерапевтом.

На нашу думку, важливою складовою встановлення психологічного контакту та міжособистісної взаємодії з постраждалими виступає розвинута когнітивна емпатія та толерантність як професійно-важливі якості особистості поліцейських. В цілому толерантність допомагає досягати взаєморозуміння в ході професійного спілкування з особами, що потрапили в складну життєву ситуацію, отримали психологічну та фізичну травматизацію. Таку позицію займає і М. Гуцман, який вказує, що на сьогодні толерантність отримує широке практичне вираження та проявляється у витримці, самовладанні, здатності тривалий час терпіти несприятливі впливи [2, с. 61].

Але щире співчуття, психологічна підтримка постраждалих часто є неможливими не тільки через складність і багатозадачність роботи поліцейських на місці події, а й через прояви професійної деформації, недостатньої сформованості професійних вмінь, навичок, професійно-важливих якостей, емоційного вигорання тощо. Ю. Александров зазначає, що міжособистісна взаємодія вимагає не лише високої професійної компетентності поліцейського, а й значного емоційного залучення, що може призводити до виснаження і, згодом, до емоційного вигорання [3, с. 180]. Дослідниця Л. П’янківська також вказує на високе професійне навантаження, виконання професійних обов’язків в стресових, небезпечних та невизначених ситуаціях, пов’язаних із війною, де ризики для життя та здоров’я надзвичайно високі, що сприяє формуванню негативних психологічних наслідків у вигляді емоційного вигорання [4, с.1358].

Професійна психологічна підготовка відіграє важливу роль, оскільки спрямована на підтримку психічного здоров'я та відновлення емоційних ресурсів і розвиток професійно-важливих якостей, необхідних вмінь та навичок працівників поліції. Професійна психологічна підготовка поліцейських включає і психопрофілактичну роботу з персоналом НПУ, що регулюється наказом МВС України від 6 лютого 2019 року № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [5].

На нашу думку, психологічна підготовка поліцейських до взаємодії з постраждалими від злочинної діяльності повинна обов'язково включати в себе комплекс заходів, що спрямовані на підвищення рівня знань та практичних навичок взаємодії з жертвами злочинів, психологічних особливостей їх поведінки; розвиток навичок психічної саморегуляції та відновлення емоційного стану; прийомів вирішення конфліктів; навичок ефективної комунікації з різними категоріями громадян; попередження емоційного вигорання; навички зниження рівня стресу та методи надання первинної психологічної допомоги; розвиток психічної стійкості до психотравмуючих ситуацій; запобігання розвитку професійних деформацій та інших негативних психологічних станів.

У процесі психологічної підготовки доцільно використовувати спеціально розроблені тренінги, що сприяють навчанню поліцейських зберігати емоційний баланс під час тривалої роботи з постраждалими, а обговорення робочих ситуацій у групі дозволяє знизити емоційне навантаження, поділитися досвідом і отримати підтримку від колег. Відвідування індивідуальних консультацій з психологом дає змогу вирішити особистісні проблеми, пропрацювати складні психічні стани, зменшити ризики розвитку посттравматичного стресового розладу.

Таким чином, застосування комплексу форм та методів психологічної підготовки поліцейським до взаємодії з постраждалими від злочинної діяльності безперечно сприятиме розвитку надійної та ефективної правоохоронної системи в Україні, що здатна надавати висококваліфіковану допомогу населенню нашої держави.

Список використаних джерел

1. Крашиніннікова Т. В. Комунікативна компетентність працівника Національної поліції: навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.

2. Гуцман М. С. Толерантність як складова ефективної соціально-психологічної взаємодії. Соціально-психологічні засади неконфліктної взаємодії між поліцією і населенням в соціумі: збірник тез доповідей учасників круглого столу (22 листопада 2018 р.) / упорядники: О. С. Колосович, М. П. Козирєв. Львів: ЛьвДУВС. 2018. С. 61–64.

3. Александров Ю. В. Сучасний стан проблеми емоційного вигорання співробітників поліції. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab5a64d0-1ec8-4e76-9e60-c75253237354/content

4. П’янківська Л. В. Особливості психологічної профілактики синдрому «емоційного вигорання» у працівників поліції. Журнал «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2024. № 3 (31). С. 1355–1368.

5. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.02.2019 р. № 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text

Селезньов Михайло Дмитрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕВАКУАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Правове забезпечення евакуаційних заходів під час війни є важливою складовою захисту населення та забезпечення їхньої безпеки. В Україні питання евакуації регулюються як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Евакуація – це обов’язковий захід безпеки, спрямований на захист цивільного населення. Евакуація передбачає тимчасове переміщення людей з місць, де існує реальна загроза для життя або здоров’я, до більш безпечних територій. Вона проводиться в умовах війни, техногенних катастроф, природних катаклізмів або інших надзвичайних ситуацій. Цей захід має на меті захистити цивільне населення від небезпеки, зберегти їхні життя та здоров’я.

Конституція України гарантує право на життя і безпеку кожного громадянина, включаючи забезпечення евакуації. Відповідно до Конституції України, держава зобов’язана забезпечити захист життя і безпеки кожної особи. Це передбачає вжиття всіх необхідних заходів для запобігання загрозам, зокрема евакуацію населення із небезпечних зон. Таким чином, право на евакуацію є невід’ємною частиною конституційного права на життя.

Закон «Про правовий режим воєнного стану» визначає повноваження військового командування та органів влади у забезпеченні евакуації. Цей закон

регламентує дії влади під час воєнного стану, зокрема, щодо евакуації населення. Військове командування та органи державної влади наділені повноваженнями організовувати та координувати евакуаційні заходи для захисту населення в умовах війни. Вони можуть ухвалювати рішення про обов'язкову евакуацію у разі необхідності.

Кодекс цивільного захисту України регулює питання організації евакуаційних заходів. Цей нормативний акт визначає процедури, за якими має відбуватися евакуація. Він включає правила планування, підготовки, проведення та забезпечення евакуаційних заходів. Кодекс також регламентує відповідальність органів влади та установ, залучених до цих процесів.

Евакуаційні заходи включають планування, логістику та інформування населення. Евакуація – це складний процес, який потребує ретельного планування та організації. Вона передбачає чітко розроблені плани евакуації, логістичне забезпечення (транспорт, маршрути, засоби для переміщення людей) і своєчасне інформування населення про порядок та умови евакуації, щоб уникнути паніки та хаосу.

Законодавчі акти України зобов'язують організувати безпечні умови проживання евакуйованих осіб на новому місці. Евакуація не завершується лише переміщенням людей. Законодавство передбачає обов'язок влади забезпечити евакуйованим людям належні умови для життя у нових місцях тимчасового перебування, включаючи житло, харчування, медичну допомогу та інші необхідні ресурси для безпечного та комфортного проживання.

Нормативні акти зобов'язують забезпечувати охорону матеріальних і культурних цінностей під час евакуації. У випадках загроз, евакуація передбачає також захист та збереження майна, культурних цінностей і важливих інфраструктурних об'єктів. Влада та відповідальні органи повинні вживати заходів щодо збереження історичних пам'яток, творів мистецтва, архівів та іншого майна, що має культурну чи історичну цінність.

Рішення про евакуацію засуджених та осіб, взятих під варту, приймаються військовим командуванням у співпраці з військовими адміністраціями. Евакуація під час надзвичайних ситуацій стосується не лише цивільного населення. Для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі або під вартою, рішення про евакуацію приймаються військовим командуванням у співпраці з іншими органами. Це забезпечує дотримання законів і збереження безпеки в умовах евакуації.

Негайна евакуація проводиться у випадках, коли виникла безпосередня загроза для життя людей. Якщо ситуація вимагає негайної реакції (наприклад, обстріли, природні катаклізми), рішення про термінову евакуацію приймається миттєво. Основною метою такої евакуації є мінімізація ризику для життя людей, тому вона може проводитися без попередньої підготовки, але з дотриманням основних правил безпеки.

Гуманітарна допомога є невід'ємною частиною евакуаційних заходів. Під час евакуації людям надається гуманітарна допомога, яка може включати їжу, воду, одяг, медичну допомогу та тимчасове житло. Ця допомога необхідна для забезпечення базових потреб евакуйованих осіб та полегшення їхнього

перебування в нових умовах.

Законодавство забезпечує пріоритетний захист вразливих груп населення під час евакуації (жінки, діти, люди похилого віку). Під час евакуації особлива увага приділяється вразливим категоріям населення: жінкам, дітям, людям похилого віку та особам з інвалідністю. Законодавство гарантує їхній пріоритетний захист, оскільки вони найбільше потребують допомоги в кризових ситуаціях.

Державні органи повинні забезпечувати інформування громадян про порядок евакуації. Інформування населення є важливою складовою евакуаційних заходів. Влада має забезпечити поширення точної і своєчасної інформації про евакуаційні плани, маршрути та заходи безпеки, щоб уникнути паніки та дезорганізації серед населення.

Законодавство про статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, як основа для надання допомоги евакуйованим громадянам. Внутрішньо переміщені особи – це громадяни, які були змушені покинути свої домівки через бойові дії чи інші загрози, але залишилися на території України. Законодавство України захищає їхні права і гарантує допомогу у розв'язанні житлових, фінансових та соціальних проблем, з якими вони стикаються.

Заборона на поширення дезінформації або панічних чуток, що можуть перешкоджати евакуації. Одним із важливих аспектів законодавства є заборона на поширення неправдивої інформації або чуток, які можуть викликати паніку серед населення та ускладнити евакуаційні заходи. Поширення дезінформації в умовах кризової ситуації підпадає під кримінальну відповідальність, оскільки це може завдати шкоди безпеці громадян.

Правове забезпечення евакуаційних заходів під час війни ґрунтується на міжнародних і національних нормах. Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, зобов'язує захищати цивільне населення та забезпечувати його безпеку під час воєнних дій, включаючи організацію евакуації. На національному рівні закони про воєнний стан і цивільний захист гарантують право на безпеку та визначають порядок дій державних і місцевих органів у разі необхідності евакуації. Евакуація може бути ускладнена бойовими діями, але залишається критично важливою для захисту населення.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://surl.li/gdyl.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

4. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text.

5. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text.

6. Посібник з реалізації заходів евакуації населення, матеріальних і культурних цінностей в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів: практичний посібник / М. В. Андрієнко, А.І. Фомін, О. М. Слуцька, А.А. Слюсар, Л.В. Калиненко, Ю. М. Чайковський. Київ : ІДУ НД ЦЗ, 2022. 250 с. URL: «https://idundcz.dsns.gov.ua/upload/1/6/1/7/5/4/9/posibnik-evakuaciini-zaxodi.pdf

Сіренко Яна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Європейський Союз (ЄС) є унікальним міжнародним утворенням, яке становить яскравий приклад успішного політичного, правового співробітництва та економічної інтеграції. Правове положення ЄС було сформовано на основі багаторічної еволюції його правових документів, виключно з низкою угод та договорами, такими як Маастрихтський договір, Лісабонський договір та інші.

До найважливіших рис права ЄС належать культуралізм, плюралізм, раціоналізм, динамізм, інтегралізм, професіоналізм, інструменталізм, легалізм, європеїзм. Унікальна за природою організація Європейського Союзу поєднує риси як типової міжнародної організації, так і федерації.

Право ЄС також є поєднанням рис національних правових систем держав-учасниць з рисами міжнародного права. Найбільший вплив на формування права ЄС, з-поміж національних систем, мають риси французького права (насамперед адміністративного, значною мірою також судового права) і німецького права (цивільного, господарського та торгового) [1].

У процесі інтеграції країн до Європейського Союзу одним з важливих питань є співвідношення права європейського союзу з міжнародним правом. Дане питання є доволі актуальним враховуючи унікальну природу права Європейського Союзу та можливість виникнення колізій при його співвідношенні з міжнародним.

У сучасному світі в багатьох країнах міжнародне та національне право співіснують як окремі правові системи, що певним чином взаємодіють та проникають одна в одну. У даному контексті право Європейського Союзу доволі часто називають унікальним правовим феноменом.

Воно являє собою специфічний правопорядок, правову систему, що склалась на стику міжнародного та національного права держав-членів Європейського Союзу. Крім того право ЄС є динамічною наднаціональною правовою системою, що постійно самовдосконалюється та знаходиться в стані безперервного саморозвитку [2].

Оскільки ЄС є суб'єктом міжнародного права, його завдання полягає у забезпеченні узгодженості всіх напрямів співпраці держав-учасниць. Використання конкретної правової форми участі Євросоюзу у міжнародних відносинах залежить від того, в рамках якого з цих компонентів здійснюється така діяльність.

У відносинах з міжнародними організаціями ЄС використовує як традиційні форми, притаманні практиці інших міжурядових об'єднань, так і ті, що більш характерні для відносин держав з міжнародними організаціями. Прикладом останнього є участь ЄС у деяких впливових міжнародних організаціях.

На відміну від інших міжнародних організацій, ЄС заснував у багатьох країнах світу, включаючи Україну, свої дипломатичні представництва, які мають назву «делегації Комісії ЄС». Водночас багато країн мають свої дипломатичні місії при Євросоюзі. Таку місію має і Україна.

Створення Європейської служби зовнішньополітичної діяльності сприяє формуванню в межах Союзу власного дипломатичного відомства, яке діє паралельно з дипломатичними відомствами держав-учасниць [1].

З урахуванням вимог принципу державного суверенітету в процесі розвитку міжнародних організацій були вироблені достатньо дійові гарантії запобігання їх пануванню або надмірному втручанню в життєдіяльність держав-членів, до яких, на думку В. Маровецького, слід віднести:

по-перше, запровадження процедури одностайного голосування при прийнятті рішень. Погодившись на певний відступ від цього правила у другій половині XX ст., держави-члени натомість запровадили процедуру голосування кваліфікованою більшістю голосів. У цілому діє правило: вимоги до процедури голосування стають більш жорсткими одночасно із зростанням значення рішень, які приймаються, та їх юридичних наслідків;

по-друге, обмеження значущості рішень шляхом надання їм характеру рекомендацій, що юридично не зобов'язують держави. Даний засіб використовується, якщо ризик ухвалення неприйнятних для держав-членів рішень не усувається процедурою голосування або у випадку прийняття одноособових рішень адміністративними органами;

по-третє, позбавлення міжнародної організації матеріальних і людських ресурсів, які б дозволили їй самостійно приймати рішення та їх виконувати, а також апарату примусу, який би вона могла застосувати щодо держав-членів для забезпечення виконання своїх рішень;

по-четверте, обмежена порівняно з державою правосуб'єктність

міжнародної організації – вона має вторинний і функціональний характер. Аналіз історії державно-правового розвитку європейських країн переконливо доводить, що на усіх історичних етапах проявляються дві тенденції, що суперечать одна одній: з одного боку – це боротьба народів, що не мають власної держави, за здобуття самостійності і суверенітету, а з другого – прагнення до об'єднання політичних, економічних і соціальних організмів – у середині XX ст. цю тенденцію почали визначати через категорію «інтеграція» [1].

Існує п'ять інституцій ЄС, кожна з яких відіграє свою конкретну роль:

- Європейський Парламент (обирається громадянами країн ЄС);
- Рада Європейського Союзу (представляє уряди країн ЄС);
- Європейська Комісія (рушійна сила та виконавчий орган ЄС);
- Суд Європейського Союзу (забезпечує дотримання законодавства ЄС);
- Рахункова плата або Суд аудиторів ЄС (контролює ефективне та законне використання коштів з бюджету ЄС) [4].

Кожна установа діє в межах повноважень, покладених на неї Договорами, та згідно зі встановленими в них процедурами, умовами та цілями. Установи взаємодіють на засадах відкритої співпраці. Разом із створенням Європейського Союзу постала проблема необхідності у визначенні й уточненні системи його інститутів. У Маастрихтський договір була включена стаття, що дає визначену відповідь на це питання (ст. 3). Вона зазначає: «Союз розташовує єдиною інституціональною структурою, що забезпечує цілісність і наступність його діяльності, здійснюваної в ім'я досягнення поставлених цілей, дотримуючи і збільшуючи досягнення Співтовариств» [3].

З цими інституціями співпрацюють ще п'ять важливих органів:

- Європейський економічний та соціальний комітет (представляє думку громадських організацій з економічних і соціальних питань);
- Комітет регіонів (представляє думку регіональної та місцевої влади);
- Європейський центральний банк (відповідає за монетарну політику та здійснює управління грошовою одиницею ЄС – євро);
- Європейський Омбудсман (уповноважений з прав людини) (розглядає скарги громадян щодо неналежного функціонування певної установи чи органу ЄС);
- Європейський інвестиційний банк (сприяє досягненню цілей ЄС через фінансування інвестиційних проєктів).

ЄС має низку ознак, які надають йому особливий правовий статус:

- Європейський Союз володіє міжнародною правосуб'єктністю, що означає, що він може виступати суб'єктом міжнародного права. Це дозволяє ЄС укладати міжнародні договори з іншими державами та міжнародними організаціями, брати участь у діяльності міжнародних організацій. Лісабонський договір, ухвалений у 2009 році, підтвердив і посилив цей правосуб'єкт.

- Європейський Союз не є типовою міжнародною організацією, оскільки сприяє розвитку міждержавного співробітництва та наднаціональної інтеграції. Держави-члени ЄС передають частину своїх суверенних повноважень інститутам Союзу, що дозволяє ЄС приймати обов'язкові для всіх членів рішення в окремих сферах, таких як економічна політика, спільний ринок,

зовнішня політика та захист навколишнього середовища [5].

Таким чином, Європейський Союз, будучи міжнародною організацією, має глибоку внутрішню правову систему, яка забезпечує його функціонування як наднаціональної структури з широкими повноваженнями в різних сферах діяльності [3].

Список використаних джерел

1. НАВС // Кафедра конституційного права та прав людини / Мультимедійний посібник/ Навчальні матеріали.

2. Галушка І. С. Співвідношення права Європейського Союзу з міжнародним правом / І. С. Галушка // Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. – Харків, 2018. – С. 105–109.

3. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

4. Мультимедійний підручник/ Модуль 2 / Розділ 3 / Органи та інститути Європейського Союзу: їх склад, повноваження та порядок функціонування. Режим доступу: https://eugov.chmnu.edu.ua

5. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. Харків : Право, 2017. Вип. 34. 324 с.

Сливка Дарина Василівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАНС ГРОСС – ВИЗНАЧНИЙ ДІЯЧ СВІТОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Трансформація основних сфер життєдіяльності суспільства зумовлює суттєве підвищення ролі наукових пошуків у сфері права і держави. Особливо це стосується таких галузей наукового знання як криміналістика, кримінальний процес, оперативно-розшукова діяльність, кримінальне право, кримінологія, що повинні працювати передусім на попередження кримінальних правопорушень, розробляти сучасні рекомендації стосовно розкриття вже скоєних, а також готувати пропозиції щодо прогнозованих проявів злочинності як у близькому,

так і віддаленому майбутньому [1, с. 163]. У спеціальній енциклопедичній літературі під криміналістикою (від лат. criminalis – те, що стосується злочину, злочинний) розуміється самостійна галузь наукового знання; наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення у джерелах інформації, що слугують основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду і запобігання злочинам [2, с. 428].

Напрями розвитку криміналістики пов'язані з її завданнями в сучасних умовах. Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами та засобами справі протидії злочинності. Загальною метою криміналістики є допомога правоохоронним і судовим органам у протидії злочинності, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття, розслідування кримінальних правопорушень і запобігання їм, їх судового розгляду тощо. Ця мета реалізується на основі всебічного використання досягнень сучасної науки й техніки. Криміналістика традиційно включає в себе загальну теорію криміналістики (загальнотеоретичні положення, методологічні основи тощо), криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методику (методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень) [3, с. 116–117].

Термін «криміналістика» ввів у науковий обіг австрійський учений-криміналіст Ганс Гросс, який вважав криміналістику допоміжною стосовно кримінального права та визначав її як «вчення про реальності кримінального права». Доля цієї непересічної особистості тісто пов'язана не лише з судовим слідством, прокуратурою, криміналістикою, криміналістичною психологією, він є «батьком» і основоположником першої у світі університетської навчальної кафедри криміналістики, першого у світі музею криміналістики, першого у світі інституту криміналістики, першого у світі підручника з курсу наукової криміналістики, першої у світі енциклопедії криміналістики та першого посібника і монографії з кримінальної психології тощо [4, с. 33–34]

Так, Ганс Густав Адольф Гросс (Hans Gustav Adolf Gross; 26.12.1847, м. Грац, Австрійська імперія – 09.12.1915, м. Грац, Австро-Угорська імперія) – австрійський правознавець, видатний криміналіст, один із засновників криміналістики та кримінальної психології. Фундатор обґрунтування криміналістики як науки, практичної діяльності та університетської навчальної дисципліни, ввів у науковий обіг термін «криміналістика», засновник Інституту криміналістики Грацького університету ім. Карла і Франца та криміналістичного часопису, винахідник слідчого портфелю, відомий реформатор правоохоронної та судової системи, вищої юридичної освіти Австро-Угорської імперії та інших європейських держав, активний учасник Конгресів Міжнародного криміналістичного союзу. Народився в м. Грац (Австрійська імперія), його батько Густав Гросс (Gustav Gross) був Імператорським старшим військовим комісаром, його прадід – суддею Веймарського Верховного Суду [5, с. 145].

Ганс Гросс навчався у школі м. Адмонт (Штирія, Австрійська імперія), закінчив міську гімназію та Грацький університет ім. Карла і Франца, де вивчав право. З 1869 р. розпочав свою практику в суді. 31 липня 1870 р. захистив

дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора права. У 1875 р. став судовим слідчим м. Леобена, а потім м. Фейльдбаха. У 1876 р. одружився на А. Райманн, а 17 березня 1877 р. у них народжується син – Отто Гросс – відомий психоаналітик і учень З. Фрейда. У 1878–1881 рр. брав участь у боснійській кампанії Австро-Угорської імперії як військовий слідчий, був старшим лейтенантом у резерві. У 1881 р. із родиною повернувся до Грацу. З 1883 р. став заступником прокурора м. Леобен, пізніше – голова Сенату в Апеляційному суді у Граці. У 1894 р. розпочав свою викладацьку діяльність читанням авторського курсу суміжних наук кримінального права офіцерів жандармерії у Відні. Опублікуванням серії фундаментальних праць з криміналістики («Порадник для судових слідчих, чинів загальної і жандармської поліції» 1892 р., «Порадник для судових слідчих як система криміналістики», 1898 р. та інші), а також зусиллями Міжнародного криміналістичного союзу Ганс Гросс домігся закріплення найменування криміналістики як науки, формування системи криміналістики з її взаємозв'язками з іншими науками кримінального права, а також включення криміналістики в структуру викладання як університетської дисципліни (Лінцький Конгрес Міжнародного криміналістичного союзу, 13 серпня 1895 р.).

Одночасно з виданням вищеназваних фундаментальних праць із криміналістики репрезентував слідчий портфель (валізу) та опублікував монографічні роботи «Кримінальна психологія» 1897 р., 1902 р., 1905 р.) і «Енциклопедія криміналістики» 1901 р. У 1895–1896 рр. під керівництвом Ганса Гросса було створено перший навчальний криміналістичний музей у Грацькому університеті ім. Карла і Франца, відновлений та відкритий знову 28 лютого 2003 р., що існує дотепер. У Музеї криміналістики зберігаються речові докази із різних кримінальних справ, препарати, отрути, плями крові, сліди, відбитки пальців рук, підроблені документи, фальсифіковані твори мистецтв, штампи, карти, засоби і знаряддя вчинення злочинів, фотографії злочинців та інша інформація про злочинний світ. Ганс Гросс безуспішно намагався пройти процедуру габілітації на кафедрі кримінального права Грацького університету ім. Карла і Франца. З 1 серпня 1898 р. – професор без габілітації у Чернівецькому університеті ім. Франца Йосипа (Буковина, Австро-Угорська імперія, нині – Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Україна). 16 грудня 1898 р. стає ординарним професором кримінального права та кримінального процесу, а в 1899–1900 рр. – декан юридичного факультету. З 3 березня 1902 р. перебрався до Праги, де викладав у Німецькому університеті, у 1904–1905 рр. – декан юридичного факультету. Одним із відомих його студентів-учнів був Франц Кафка. У 1905 р. переїхав до рідного м. Граца, де став професором кримінального права та кримінального процесу Грацького університету ім. Карла і Франца. У 1910–1911 рр. – декан юридичного факультету університету Граца. 17 лютого 1913 р. очолив створений ним Інститут криміналістики при Грацькому університеті [6, с. 648].

Учення Ганса Гросса стало основою Грацької криміналістичної школи. 30 серпня 1913 р. у ході проведення Копенгагенського конгресу Міжнародного криміналістичного союзу через виступи представника Берлінського поліцейського управління Лінденау, судді Гола з Копенгагена, а також доктора

Г. Шнейкерта було підтримано створення Інститутів криміналістики за прикладом Грацького. Складністю було те, що Інститут криміналістики Грацького університету зайняв підвальне приміщення основного корпусу університету, тому умови для роботи не відповідали необхідним параметрам. Справу довелося розвивати у приватному будинку професора. Проте внаслідок переохолодження професор захворів на пневмонію і 9 грудня 1915 р. помер. У 2009 р. у Німецькому союзі землі Бранденбург відбулося перше нагородження Призом Ганса Гросса за видатні досягнення у криміналістиці. У церемонії нагородження брала участь онука професора – Софі Темплер-Кух [5, с. 147].

Отже, нині в період розвитку правової держави в Україні молоді й талановиті вітчизняні вчені все частіше звертаються до скарбниці творчості всесвітньо відомого вченого-криміналіста Ганса Гроса. При цьому варто підкреслити роль і місце Ганса Гросса як юриста, педагога, вченого, громадського і державного діяча в історії вітчизняної та європейської криміналістики, а також започаткувати професійне вивчення творчої спадщини цього видатного вченого, педагога та судового слідчого як непересічне надбання в аналогах української й європейської криміналістики [4, с. 38].

Список використаних джерел

1. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 3. С. 163–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2018_3_32

2. Шепітько В. Ю. Криміналістика. *Велика українська юридична енциклопедія :* у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / Редкол. : В. Ю. Шепітько (гол.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 428–429.

3. Кривицький Ю. В. Розвиток криміналістики в умовах правової реформи та інших суспільних трансформацій. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи :* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 лист. 2023 р.) / Редкол. : В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 116–119. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/27099

4. Біленчук П. Д., Медвідь Ф. М. Ганс Гросс як фундатор криміналістичної науки. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_44_9

5. Шепітько М. В. Гросс. *Велика українська юридична енциклопедія :* у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / Редкол. : В. Ю. Шепітько (гол.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 144–148.

6. Бєлкін Р. С. Гросс. *Юридична енциклопедія :* В 6 т. Т. 1 : А–Г / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 648.

Слободяник Дарiана Андрiївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Формування поняття «громадянське суспільство» має тривалу історію, етапи якої варто проаналізувати. Ключовим елементом еволюції громадянського суспільства є міра здійснення свободи людини в соціальній, економічній і політичній сферах [1, с. 98]. Громадянське суспільство – це різноманітна мережа організацій та ініціатив, які об'єднують громадян для захисту їхніх прав і свобод. Це живий організм, який постійно розвивається та реагує на зміни в суспільстві. Основна мета громадянського суспільства – впливати на політичні процеси в державі, контролювати владу та вирішувати актуальні проблеми. Громадянське суспільство є провідником тих ідей і потреб, які формуються безпосередньо в суспільстві, соціумі, тобто в середовищі на яке формально і спрямовується основний вплив держави при забезпеченні національно безпеки. Саме соціум і населення є об'єктом захисту від загроз, які продукує зовнішнє та внутрішнє середовище. Проте ніхто крім нього і не може знати, які саме безпекові потреби необхідно задовольняти в першу чергу. Тому основна мета діяльності громадянського суспільства полягає в такому сприйнятті проблем і потреб системи забезпечення національної безпеки, яке не створить негативних наслідків і додаткових ризикогенних факторів [2, с. 16].

З точки зору національної безпеки саме такі мережі й формують необхідний потенціал громадянського суспільства в аспекті реалізації певних функцій у сфері її забезпечення. Зокрема мова йде про потенційну здатність оперативно впливати на громадянську позицію соціуму, суспільну свідомість, відстежувати та виявляти соціальні ризики або ризикогенні фактори. Неоднорідність громадянського суспільства дає змогу розширити межі охоплення своїм впливом та увагою всі прошарки і верстви суспільства, що значно підвищу ефективність реалізації тих завдань, які можуть бути делеговані державою в межах забезпечення національної безпеки України [3, с. 16].

Структурно громадянське суспільство складається з неурядових, некомерційних організацій, незалежних засобів масової інформації, громадських рухів, профспілок, громадських асоціацій, заснованих за етнічною ознакою, соціальних підприємців, релігійних асоціацій [4, с. 646]. Вони виступають посередниками між громадянами та державними органами [2, с. 103]. Ця проблематика актуалізується в контексті демократичної модернізації України. Громадянське суспільство – це не просто юридичний термін, а складний

комплекс взаємопов'язаних факторів, що формують наше суспільство. На теперішній час, коли Україна прагне демократичних змін, роль громадянського суспільства стає особливо важливою. Саме громадяни, об'єднані в різноманітні групи та організації, можуть стати рушійною силою позитивних трансформацій. Лише в умовах громадянського суспільства людина може повною мірою реалізувати себе та свої можливості. В Україні відбувається докорінна зміна типу соціально-політичної системи. Російська агресія проти України, що розпочалася з анексії Криму в 2014 р. і переросла в повномасштабне вторгнення у 2022 р., стала потужним каталізатором для громадянського суспільства. Отримавши статус кандидата в Європейський Союз (далі – ЄС), Україна продемонструвала свою європейську орієнтацію, а громадянські ініціативи стали невід'ємною частиною процесу євроінтеграції. Від початку війни громадянське суспільство активно доповнювало державні зусилля, беручи на себе відповідальність за гуманітарну допомогу, евакуацію та соціальну підтримку. Досвід 2014 р. продемонстрував, що саме солідарність і згуртованість громадян стали вирішальними факторами в умовах, коли держава ще не була повністю готова до масштабних викликів. З часом роль громадянського суспільства трансформувалася, відреагувавши на зміни в потребах суспільства та держави. В Україні значна увага приділяється питанням розвитку громадянського суспільства, методологічною засадою в цьому процесі виступає норма Конституції про те, що джерелом влади в Україні є народ. Реформи, які здійснюються в Українській державі, в сучасному українському суспільстві, не вичерпуються лише політичною та правовою сферами. Можна стверджувати, що в Україні відбувається докорінна зміна типу соціально-політичної системи, наслідком чого стають якісні зміни способу життя всіх верств населення. Саме із становленням, формуванням та розвитком громадянського суспільства і пов'язується можливість оновлення всіх сфер суспільного життя, перегляду політичних ідеалів, пріоритетів, цінностей.

Здобувши незалежність, Україна стала на шлях розбудови й розвитку національної держави та громадянського суспільства. На території України, крім українців (73,6% населення), проживають багато представників інших національностей, проте історичний досвід засвідчив, що політика національного гноблення та асиміляції розхитує суспільство послаблює і руйнує державу. На всеукраїнському референдумі 1991 р. неукраїнське населення проголосувало за незалежність України та висловило бажання будувати її разом з українською нацією, через це виникла необхідність в ідеології, яка з'єднала б усі народи на ґрунті побудови українського громадянського суспільства й української національної держави. Такою стала українсько-державницька ідеологія, тобто система світогляду, що теоретично доводить й убезпечує як головну ціль суспільства будівництво й захист національної держави та об'єднання навколо неї всіх націй та етнічних груп, суспільних і політичних організацій України, віддаючи в державотворенні головну роль української нації [5, с. 44].

Як відомо, 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про приєднання до Статуту Ради Європи», а 9 листопада 1995 р. Україна офіційно вступила до Ради Європи. Для досягнення цілей Ради Європи

Україна зобов'язалася забезпечити права і свободи всім особам, які перебувають під її юрисдикцією та дотримуватись принципу верховенства права. Український уряд ініціював Угоду про асоціацію з ЄС у 2012 р., проте згодом згорнув підготовку до її підписання 21 листопада 2013 р. під час президенства В. Януковича. Це рішення призвело до Євромайдану та Революції Гідності, що заклали новий етап трансформації політичної системи України, а також засвідчило зростання ролі громадянського суспільства в розбудові української держави та формуванні нового рівня відносин між громадянами – громадянським суспільством – та державою [2, с. 103].

З метою подолання негативних наслідків агресії Російської Федерації проти України громадянське суспільство, якому зараз досить сильно довіряють громадяни, має трансформувати її в реальні корисні системні зміни та розбудувати демократичну правову державу. Варто пам'ятати, що навіть в умовах розвинених демократій громадянське суспільство не є фіксованим, раз і назавжди досягнутим станом соціальної системи. Його формування – це процес, який потребує громадських зусиль для його підтримки й відтворення в нових актуальних формах. Подальша розбудова громадянського суспільства має охоплювати такі соціальні інститути: формування незалежних медіа та громадської думки; розвиток суспільних цінностей – плюралізму, толерантності, соціальної активності громадян та їхньої поінформованості, орієнтації в місцевій і загальнонаціональній ситуації; опанування демократичною культурою. Саме організації громадянського суспільства мають взяти на себе відповідальність за правову культуру, зокрема розуміння участі культури в політичних процесах суспільства, взаємозв'язку прав і обов'язків, свободи та відповідальності, легітимності влади, захисту прав людини й соціальної справедливості у вільному суспільстві. Шляхом інтерактивного підходу та засобів діалогу вітчизняні інститути громадянського суспільства мають стати з'єднувальною ланкою з такими європейськими інституціями, як-от: недержавні громадські організації та асоціації громадянського суспільства країн – членів ЄС [2, с. 107].

Отже, громадянське суспільство має контролювати стан демократії в державі та постійно моніторити її межі. Бути європейцем нині – означає брати участь у рішучих діях, в яких громадянська схильність ціною переконань, боїв, конфліктів і волі призводить до поваги індивідуальних і колективних прав і свобод, вірності недоторканним принципам демократії, до послідовного формування однакової ідентичності для мільйонів людей. Наразі нам необхідно покращити демократичний дискурс щодо цінностей і довгострокових цілей України, яка по суті вже є частиною мультикультурної Європи. Шляхами впливу інституцій громадянського суспільства на євроінтеграційну політику можуть бути: безпосереднє розв'язання таких проблем як бідність, екологічна деградація; вплив на процес прийняття політичних рішень шляхом взаємодії з суб'єктами політики; моніторинг політичних рішень та оприлюднення рекомендацій, організація навчання державних службовців, робота за кордоном з міжнародними агенціями, вплив на громадську свідомість через засоби масової інформації, організація громадських обговорень, слухань тощо.

Список використаних джерел

1. Куцепал С. В. Громадянське суспільство: філософський вимір. *Полтавський правовий часопис.* 2022. № 1. С. 94–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/plre_2022_1_8

2. Бондаренко Н. Громадянське суспільство у процесі євроінтеграції в умовах війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2022. № 5. С. 100–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2022_5_11

3. Дроботов С. А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки Української держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2019. Спец. вип. Т. 3. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2019_Spets

4. Шемшученко Ю. С. Громадянське суспільство. *Юридична енциклопедія :* В 6 т. Т. 1 : А–Г / Редкол : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. С. 646–647.

5. Кривицький Ю. В. Соборність як ідейний імператив правової реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55(1)__11

Смиковський Олексій Дмитрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
Юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
Науковий керівник:
Троцюк Ніна Валеріївна,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Безпека дорожнього руху є однією із загальних проблем соціально-економічного характеру, що стоїть перед більшістю держав. За даними офіційної статистики, на жаль, Україна посідає перші позиції в рейтингу за рівнем аварійності й дорожньо-транспортних пригод з тяжкими наслідками. Очевидно, що попри технічні новації, автомобіль залишається і надалі джерелом підвищеної небезпеки та вище зазначені обставини, актуалізують переосмислення основних заходів запобігання кримінальним правопорушенням

у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту в Україні [1, с. 405].

Зазначимо, що ст. 286 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, а завданням даного кодифікованого нормативно-правового акту є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [2]. Вважаю за необхідне зупинитися більш детальніше на останньому пункті, а саме «запобігання кримінальним правопорушенням».

Найкращим методом запобігання злочинності є багаторівнева система цілеспрямованих і громадських заходів щодо виявлення, усунення, ослаблення конкретних кримінальних правопорушень [3, с. 94].

Одним із видів цієї діяльності (за рівнем реалізації запобіжних заходів) є загально-соціальне запобігання злочинності, під яким прийнято розуміти комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності.

Із загально-соціальних заходів запобігання кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, на нашу думку, є просвітницька діяльність, яку необхідно проводити в дошкільних закладах та закладах загальної середньої освіти. Вважаю за необхідне покращення співпраці закладів освіти з правоохоронними органами, а саме Національною поліцією України.

Ще одним вкрай важливим питанням є профілактика засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України. Хоча в деяких частинах статей передбачено позбавлення спеціального права – права керувати транспортним засобом, але важливо забезпечити особу профілактичними заходами. Вкрай необхідно, щоб колишні засуджені не повторювали своїх помилок, які можуть нести негативні наслідки, як для них, так і для інших. Адже, однією з причин повторювання вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України є недостатня суворість покарань. В даному питанні слід звернути увагу на санкцію ст. 286 КК України, де особа, яка керує транспортним засобом може отримати лише штраф, при нанесенні потерпілому тілесних ушкоджень середньої тяжкості. В багатьох випадках особа відчуває безкарність після оплати штрафу та далі продовжує порушувати правила безпеки руху. Прикро, проте досить часто це призводить до летальних випадків.

Також «м’якість» покарання дуже сильно впливає на осіб, які ще не вчинили дане правопорушення, адже вони, побачивши чи почувши про інші судові вироки, можуть нехтувати своєю безпекою, безпекою пасажирів та/або перехожих. Найкращим способом задля запобігання цьому є встановлення більш суворих видів покарань за вчинене кримінальне правопорушення [4, с. 318].

Оскільки, як було зазначено вище, Україна займає перше місце в рейтингу за смертністю на дорогах, саме тому задля чіткого розуміння проблематики «м'якості» покарання, слід враховувати органам законодавчої ініціативи міжнародний досвід при внесенні змін у чинне законодавство. Адже міжнародні дослідження засвідчують, що рівень дорожньої смертності нижчий у країнах з більш суворими системами санкцій. Тобто, з вищими штрафами і штрафними балами за найбільш серйозні порушення правил дорожнього руху і для повторних порушників. Більше того, доведено, що одразу після запровадження суворіших санкцій кількість відповідних порушень зменшується. Корисним прикладом для нас може бути успішний досвід таких країн, як Німеччина, Польща, Ірландія та Сербія. У цих країнах запроваджено принцип пропорційності покарання залежно від того, наскільки було перевищено швидкість. Простими словами, чим більше перевищення швидкості – тим більше покарання.

Важливим методом запобігання вчинення даного виду кримінального правопорушення є вдосконалення системи контролю за порушення правил дорожнього руху. Найпоширенішим заходом запобігання в Україні є застосування систем відеоспостереження та автоматизованих систем контролю швидкості, але цього недостатньо, враховуючи той факт, що опитування стверджують, що половина українців перевищують швидкість на дорогах, а згідно статистичних даних Департаменту патрульної поліції, близько 56% дорожньо-транспортних пригод трапилось саме через перевищення швидкості, у 13% з них перевищення швидкості призвело до летальних випадків.

З вище викладеного можемо зробити висновок, що наша держава вже здійснила певні кроки щодо запобігання порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, зокрема, шляхом внесення змін у законодавство щодо дозволеної швидкості в населених пунктах з 60 км/год до 50 км/год. На думку експертів, зниження швидкості на 10 км/год може зменшити кількість летальних випадків на 30% [5].

Ще одним ефективним заходом запобігання вчинення даного виду кримінального правопорушення є збільшення кількості патрульної поліції на дорогах, адже саме посилений контроль на автомагістралях дозволяє зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод і підвищити відповідальність водіїв.

Список використаних джерел

1. Конопельський В. Я. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 405–408.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341- 14#Text (дата звернення: 08.11.2024).

3. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

4. Тарасенко О. Ю. Аналіз призначення покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 3. С. 313–319.

5. 50 км/год в українських містах: чи є сенс без контролю?. dw.com, 27.11.2017. URL: https://www.dw.com/uk/50-%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-60-%D1%89%D0%BE-%D0%B4%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%88%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%83-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%85-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F%D1%85/a-39853661

Сорокін Павло Федорович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ

Превентивна діяльність поліції є однією з ключових функцій забезпечення правопорядку та безпеки громадян, особливо в умовах воєнного стану. Під час військових дій і загострення ситуації з безпекою на території держави, роль поліції змінюється, адже з’являються нові загрози та виклики, пов’язані з охороною громадського порядку, захистом прав громадян, а також протидією диверсіям та злочинності [1]. У таких умовах превентивна діяльність стає ще більш важливою, оскільки її метою є попередження правопорушень, забезпечення стабільності в суспільстві та захист населення від нових небезпек. Введення воєнного стану в Україні значно змінює умови роботи правоохоронних органів, зокрема поліції. Превентивна діяльність, яка зазвичай спрямована на профілактику правопорушень та запобігання злочинності, у цей час набуває особливого значення. Поліцейські повинні адаптувати свої підходи, реагувати на

нові загрози та працювати в умовах посиленої небезпеки [2].

Відповідно до п. 1, 2 та 3 ч. 1 ст. 23 («Основні повноваження поліції») Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, що спрямована на запобігання вчинення правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, а також припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення [1]. Поліція повинна не лише реагувати на порушення, а й активно взаємодіяти з громадськістю для попередження злочинів, бути на передовій у запобіганні злочинам, як-от мародерство, контрабанда, поширення неправдивої інформації та порушення громадського порядку [3], а саме:

1) Запобігання злочинам та правопорушенням: поліцейські здійснюють постійний моніторинг оперативної обстановки для виявлення та попередження злочинів, що можуть загрожувати безпеці населення. Особлива увага приділяється захисту стратегічних об’єктів, громадських місць, а також зупиненню можливих диверсійних дій.

2) Посилення патрулювання та охорони громадського порядку: у період воєнного стану поліція значно посилює патрулювання вулиць, створює блокпости та здійснює контроль пересування громадян і транспортних засобів. Це дозволяє оперативно виявляти потенційні загрози, забезпечувати виконання правил комендантської години та запобігати будь-яким правопорушенням [4].

3) Робота з місцевими громадами: важливу роль у превентивній діяльності відіграє взаємодія з місцевими громадами. Поліція проводить інформаційні кампанії, роз’яснює громадянам правила поведінки в умовах воєнного стану, звертає увагу на важливість дотримання порядку та співпраці з правоохоронними органами. Встановлення довірливих відносин з громадянами є ключовим фактором у запобіганні кримінальним проявам [3].

4) Протидія мародерству та злочинам на економічному ґрунті: в умовах воєнного стану зростає ризик мародерства, незаконного захоплення майна, крадіжок та інших злочинів на економічному підґрунті. Поліція здійснює превентивні заходи для боротьби з такими злочинами, зокрема встановлює посилений контроль за комерційними об’єктами та приватною власністю.

5) Захист критичної інфраструктури: поліцейські зобов’язані забезпечувати охорону об’єктів критичної інфраструктури, таких як енергетичні установки, водозабори, транспортні вузли та комунальні служби. Це вимагає особливої уваги до превентивних заходів, спрямованих на попередження диверсійних дій, підривів та інших загроз.

Нові виклики для поліції в умовах воєнного стану. В умовах війни значно зростає небезпека терористичних актів, диверсій та інших деструктивних дій з боку ворожих елементів. Поліція повинна адаптувати свою діяльність до виявлення таких загроз, посилюючи моніторинг ситуації та проводячи активну розвідку можливих терористичних осередків.

Військовий стан часто супроводжується підвищенням соціальної напруги.

Громадяни можуть реагувати на обмеження своїх прав і свобод негативно, що призводить до можливих масових протестів і заворушень. Поліція має завдання запобігати таким подіям, працюючи з громадою та надаючи роз'яснення щодо обґрунтованості обмежень. В умовах військового конфлікту поліція стикається з проблемою нелегального обігу зброї. Важливо забезпечити ефективний контроль за використанням зброї цивільними та вчасно виявляти незаконні сховища, також діяти у тісній взаємодії з військовими та спецслужбами для виявлення таких елементів, запобігання їхній діяльності та нейтралізації загроз.

У воєнний час зростає значення координації між різними силовими структурами. Поліція активно співпрацює з підрозділами територіальної оборони, військовими частинами, а також місцевою владою для забезпечення порядку та безпеки на підконтрольних територія [3].

Нові завдання превентивної діяльності поліції. Розробка нових методик превенції. В умовах воєнного стану поліція повинна розробляти нові методики та стратегії превентивної діяльності, які враховують особливості поточних загроз. Це включає використання сучасних технологій, системи відеоспостереження та розвідки.

Підвищення рівня професійної підготовки. Поліцейські мають проходити спеціальну підготовку для ефективної роботи в умовах воєнного стану. Особлива увага приділяється тактиці дій під час масових заворушень, виявленню терористичних загроз та захисту критичних об'єктів.

Психологічна підтримка поліцейських. Робота в умовах воєнного стану є значним стресовим фактором. Поліцейські повинні отримувати психологічну підтримку для збереження своєї працездатності та психічної стійкості, що дозволяє уникнути професійного вигорання.

Адаптація превентивних заходів до умов війни. Поліцейські превентивні заходи мають бути адаптовані до умов воєнного стану. Вони повинні враховувати високий рівень мобільності загроз, можливість терористичних дій та непередбачуваність обстановки.

Залучення громадськості до підтримки правопорядку Поліція розвиває партнерські відносини з місцевими жителями, волонтерами та громадськими організаціями, які допомагають у виявленні підозрілих осіб, зборі інформації та підтриманні порядку на своїх територіях.

Розширення співпраці з міжнародними організаціями. У разі введення воєнного стану поліція активно взаємодіє з міжнародними структурами, такими як ООН, ОБСЄ та Інтерпол, для отримання консультативної допомоги, обміну досвідом та залучення додаткових ресурсів [3]. Превентивна діяльність поліції в умовах воєнного стану є вкрай важливою для забезпечення безпеки держави та громадян. Нові виклики, такі як терористичні загрози, соціальна напруга та нелегальний обіг зброї, вимагають адаптації методів роботи поліції, посилення контролю та ефективної взаємодії з іншими структурами. Успіх превентивних заходів залежить від професіоналізму, мобільності та готовності поліцейських реагувати на будь-які виклики, що виникають в умовах воєнного часу. Всі названі чинники обумовлюють специфіку превентивної діяльності органів поліції у кожному окремому випадку [4].

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
3. Концепція розвитку превентивної діяльності поліції в Україні на період 2021–2025 років. URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/konceptiya-rozvitku-preventivnoyi-diyalnosti-policiyi.
4. Безпалова О.І., Чишко К.О., Бахаєва А. С., Макаренко В. С. Адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану. URL: https://univd.edu.ua/science-issue/issue/5585

Суп Іван Миколайович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МОРАЛЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов’язаний: бути тактовним та доброзичливим; висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі; надати можливість особі висловити власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень .

Стрімкий розвиток сучасного українського суспільства, невпинні ідейні, технологічні та правові новації, свідками яких ми є, а також прогресивні зміни в організації функціонування системи державних органів і соціального життя загалом, реформування органів і підрозділів Національної поліції України ставлять перед професіоналом-правоохоронцем низку важливих вимог [1].

Зокрема, потрібно не тільки володіти знаннями у сфері права щодо запобігання, припинення, розкриття та розслідування злочинів, не лише вміти використовувати сучасні технічні засоби й обладнання, але й бути обізнаним щодо основних етичних принципів, стандартів, норм і вимог, які висуває суспільство до професійної діяльності поліцейського.

Ефективна діяльність поліції є запорукою злагодженого функціонування

органів державної влади та місцевого самоврядування, необхідною умовою захисту законних прав та інтересів громадян. У зв'язку з цим, значення належного ставлення поліцейського до власної професії складно переоцінити, адже професія – це насамперед готовність до виконання суспільно корисної діяльності, що перетворює світ і максимально розкриває творчий, інтелектуальний і духовний потенціал особистості.

Відтак почуття справедливості, гуманність, відповідальність, неупередженість стали визначальними якостями для суспільної оцінки як загального рівня діяльності Національної поліції в сучасних умовах, так і визначення індивідуального професіоналізму кожного поліцейського зокрема, важливим критерієм визначення суспільної цінності та придатності його теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навичок.

Крім цього, працівник поліції обов'язково має поєднувати володіння всіма вищевказаними якостями з умінням втілювати етичні принципи у відповідні форми зовнішньої поведінки, основу якої складають повага до людини та визнання її гідності, ввічливість, скромність, тактовність працівника, а також доцільність, раціональність, обґрунтованість та естетична привабливість його вчинків [1].

Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання [2].

Нині багато приділяється уваги пошуку нової стратегії формування системи цінностей як у суспільних, державних структурах, так і в родині, але моральні цінності свого значення набувають тоді, коли вони стають надбанням більшості, включаються у практичні відносини людей, проникають у їхню свідомість і почуття, стають частиною їхньої життєдіяльності. Тому формування ціннісних орієнтацій є надзвичайно важливою проблемою у формуванні професіонала.

Засвоєння моральних цінностей передбачає наявність ставлення до них. Адже поведінка, що відповідає певним моральним вимогам лише на рівні вироблених звичок, ще не є моральною, оскільки не містить ставлення до дії. Моральним можна вважати лише такий учинок, в основі якого лежать знання моральної норми, свідоме ставлення до неї та прийняття рішення згідно з власною відповідальністю [1].

Виявлення ціннісних підвалин діяльності поліції надає осмисленості та змістовної наповненості правоохоронній діяльності. Цінності відображають те, що є важливим і значимим. Цінності професійної діяльності поліції у демократичному суспільстві – зазначення людської, соціальної та культурної важливості, значущість об'єктів та явищ демократично орієнтованої правоохоронної діяльності, якими виступають життя та гідність людини, повага до неї, справедливість, солідарність тощо. Верховенство права, гуманізм,

професіоналізм можна назвати базовими цінностями професійної діяльності поліцейського; вони мають регулятивну значущість, конститутивність використання, формують фундамент здатності розуміння сутності і призначення професії поліцейського [1].

Верховенство права є гарантованою Конституцією основою співжиття людей в українському суспільстві; має закріплення і реалізацію у політичних програмах, зокрема у політичному курсі на євроінтеграцію. Гуманізм як визнання людини найвищою соціальною цінністю, тобто всебічне утвердження цінності людської особи й особистості є вихідним у побудові будь-якого політичного, економічного, соціального чи освітнього проекту.

Професіоналізм як форма самовизначення, стилю життя, способів діяльності і алгоритмів дій, що розгортаються у публічній сфері, є ознакою соціальної зрілості, автономії і суверенності особи.

Цінності верховенства права, гуманізму, професіоналізму постають «формулами» моральності професіонала, суб'єктивний характер сприйняття яких залежить від рівня освіти і життєвих ціннісних орієнтацій працівника. Роль моральних цінностей у процесі набуття професійних навичок і вмінь – надання раціональної, системної єдності ідейному конструкту професійної діяльності поліцейського. Так, кожна з цінностей реалізується через ряд принципів професійної діяльності, що зафіксовані у нормативних і нормативно-правових актах.

Засвоєння правил і навичок службового етикету – обов'язкова і необхідна складова професійного зростання працівника поліції. Професії, в основі яких лежить робота з людьми, а саме до них належить професійна діяльність правоохоронців, вимагають свідомого відтворення кожним працівником загальноприйнятих норм публічної поведінки. Більше того, для працівника поліції дотримання норм службового етикету має набути безумовного та постійного характеру [3].

Отже, мораль поліцейського у повсякденному житті грає ключову роль у формуванні довіри між правоохоронними органами та громадою. Вона включає в себе принципи справедливості, честності та відповідальності. Поліцейські повинні дотримуватися етики у своїх діях, приймати обґрунтовані рішення та проявляти повагу до прав громадян. Крім того, моральні цінності поліцейського допомагають у запобіганні зловживанням владою і забезпеченні захисту вразливих груп. Коли поліцейські діють відповідально і з повагою, це сприяє зміцненню правопорядку та стабільності в суспільстві.

Верховенство права, дотримання прав і свобод людини, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність, тобто принципи діяльності поліції, проголошені в законі України «Про Національну поліцію», є моральними орієнтирами, базисними положеннями [4].

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

2. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text.

3. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 7. С. 14–18. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/22.pdf

4. Професійна етика. Основи професійної етики працівників правоохоронних органів. Кодекс професійної етики поліцейського. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/profesiina_etyka/info/lec_pep.html

Тарасенко Кирило Володимирович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ

Міжнародне кримінальне право відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості та правопорядку на глобальному рівні. Одним із найсерйозніших злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, є злочин агресії. Злочин агресії є одним із найтяжчих злочинів у міжнародному кримінальному праві. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (МКС), агресія визначається як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що суперечить Статуту ООН. Цей злочин може включати вторгнення, окупацію, блокаду або інші форми збройного втручання, а також планування, підготовку, розв’язування або ведення агресивної війни, що порушує міжнародне право. Важливість застосування міжнародного кримінального права до злочинів агресії особливо актуальна в контексті сучасних конфліктів, таких як агресія Росії проти України. Злочин агресії має глибокі історичні корені, що сягають Нюрнберзького процесу після Другої світової війни. Тоді міжнародна спільнота вперше визнала необхідність притягнення до відповідальності осіб, винних у розв’язуванні агресивних воєн. Сьогодні, у світлі нових викликів, міжнародне кримінальне право продовжує розвиватися, щоб ефективно реагувати на акти агресії та забезпечувати справедливість [1].

Ця робота досліджує основні аспекти застосування міжнародного кримінального права до злочинів агресії, аналізуючи правові механізми, виклики та перспективи. Особлива увага приділяється ролі Міжнародного кримінального суду (МКС) та інших міжнародних інституцій у притягненні до відповідальності за агресію. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є ключовим органом у застосуванні міжнародного кримінального права до злочинів агресії. Римський статут, який заснував МКС, був ухвалений у 1998 році, а його юрисдикція поширюється на чотири основні міжнародні злочини: геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії. Проте юрисдикція МКС щодо злочину агресії була офіційно включена до Статуту лише у 2010 році на конференції в Кампалі, де було прийнято поправки, що деталізують визначення агресії та умови юрисдикції суду.

Історичний контекст злочину агресії: Поняття злочину агресії було вперше офіційно визнано під час Нюрнберзького процесу. Це стало важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права, що заклало основу для подальших міжнародних правових норм. Міжнародні правові акти: Основними документами, що регулюють злочин агресії, є Статут ООН, Римський статут МКС та інші міжнародні договори. Вони визначають агресію як серйозне порушення міжнародного права та встановлюють механізми притягнення до відповідальності. Роль Міжнародного кримінального суду: МКС відіграє ключову роль у розслідуванні та переслідуванні злочинів агресії. Проте його юрисдикція обмежена, оскільки не всі держави є учасниками Римського статуту, що створює певні виклики для правосуддя.

Виклики у притягненні до відповідальності: Однією з головних проблем є політичні перешкоди, такі як право вето в Раді Безпеки ООН. Це ускладнює передачу справ до МКС та обмежує можливості міжнародного правосуддя. Приклади сучасних конфліктів: Агресія Росії проти України є яскравим прикладом сучасного злочину агресії. Цей конфлікт підкреслює необхідність удосконалення міжнародних механізмів для ефективного реагування на подібні злочини. Національні судові системи: Важливу роль у притягненні до відповідальності за агресію відіграють національні суди. Вони можуть розглядати справи про воєнні злочини та злочини агресії, забезпечуючи справедливість на місцевому рівні [2]. Міжнародна співпраця: Ефективне застосування міжнародного кримінального права вимагає тісної співпраці між державами, міжнародними організаціями та судовими інституціями. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до розслідування та переслідування злочинів агресії. Правові реформи: Для підвищення ефективності міжнародного кримінального права необхідні правові реформи, що включають розширення юрисдикції МКС та вдосконалення міжнародних правових норм.

Етичні аспекти: Застосування міжнародного кримінального права до злочинів агресії також має етичний вимір. Це сприяє утвердженню принципів справедливості, гуманності та прав людини.

Перспективи розвитку: Майбутнє міжнародного кримінального права залежить від здатності міжнародної спільноти адаптуватися до нових викликів та забезпечити ефективне правосуддя для всіх жертв агресії. В умовах

зростаючого числа міждержавних конфліктів міжнародне співтовариство шукає шляхи зміцнення ролі МКС у переслідуванні за злочини агресії. Пропонуються варіанти створення спеціальних трибуналів або розширення юрисдикції існуючих міжнародних судів [3].

Застосування міжнародного кримінального права до злочинів агресії є важливим інструментом для підтримання міжнародного миру та справедливості. Хоча існують значні труднощі, міжнародне право поступово розвивається для ефективного притягнення агресорів до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Верховний Суд України. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/ (дата звернення: 16.10.2024).

2. Війна в Україні та злочин агресії: Як заповнити прогалини в міжнародній правовій системі. URL: https://www.justsecurity.org/84868/the-ukraine-war-and-the-crime-of-aggression-how-to-fill-the-gaps-in-the-international-legal-system-ua/ (дата звернення: 16.10.2024).

3. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Юридична газета*. URL: https://yurgazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiniv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html (дата звернення: 16.10.2024).

Ткачук Юлія Андріївна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Носенко Олександр Володимирович,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філософських наук

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві міжнародні стандарти відіграють важливу роль у діяльності поліції, сприяючи гармонізації національного законодавства з глобальними правовими нормами. Інтеграція міжнародних стандартів у національне право дозволяє підвищити ефективність роботи поліції, забезпечуючи високий рівень дотримання прав людини і сприяючи довірі

громадян до правоохоронних органів. Імплементація міжнародних норм також покликана забезпечити рівноправний підхід до забезпечення безпеки та правопорядку, незалежно від правової системи конкретної держави.

Актуалізується дане дослідження не тільки вище зазначеними інтегративними процесами, але й оцінкою їхнього впливу на підвищення рівня професійної етики та дотримання прав людини у правоохоронній діяльності, що сприяє формуванню довіри громадян до поліції та підвищення правової культури в умовах глобалізації.

Міжнародні стандарти розглядаються переважно у контексті забезпечення правоохоронними органами прав людини, як закріплених у міжнародних актах так і інших міжнародних документах певних еталонів, норм, показників до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава. Крім того, стандарти розглядаються і як загальні нормативи, норми і принципи, які дозволяють, зобов'язують, рекомендують і призначені для спеціалістів у галузі права незалежно від державних меж їх професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, укріплення законності і правопорядку в кожній державі світу[4].

Інтеграція міжнародних стандартів у роботу поліції передбачає не лише адаптацію нормативної бази, але й підвищення кваліфікації поліцейських у сфері дотримання етичних і правових вимог. Це забезпечує відповідність діяльності правоохоронців сучасним викликам та сприяє встановленню єдиних підходів до професійної діяльності. Одним із ключових аспектів інтеграції є підготовка поліцейських до роботи за умов міжнародних стандартів, що регулюються такими документами, як Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН, 1979 р.) [1], Основні принципи щодо застосування сили і вогнепальної зброї (ООН, 1990 р.) [2], а також Європейський кодекс поліцейської етики (Рада Європи, 2001 р.) [3]. Досвід зарубіжних країн показує, що деонтологічні стандарти поліцейської поведінки мають низку спільних рис, включаючи їхнє закріплення на нормативному рівні, акцент на взаємодії з населенням та шанобливе ставлення до громадян. Вони також регламентують конфіденційність службової інформації та підкреслюють важливість високих моральних якостей поліцейського, які мають проявлятися як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті, стимулюючи їх до постійного самовдосконалення й підтримання належного фізичного та професійного стану.

Проаналізувавши міжнародний та зарубіжний досвід виникнення та розвитку деонтологічних стандартів поведінки поліцейських, слід виокремити притаманні всім спільні риси: 1) Закріплення на нормативно-правовому рівні у кодифікованій формі; 2) Визначають статус поліцейського та шанобливе ставлення до нього; 3) Акцентують увагу на взаємодії з населенням та ставленні до громадян, осіб без громадянства тощо; 4) Вимагають поваги та дотримання прав і свобод людини і громадянина; 5) Наголошують на збереженні конфіденційної службової інформації; 6) Стимулюють бути прикладом як на службі, так і в позаслужбовий час (у побуті, на відпочинку, у відносинах в сім'ї тощо); 7) Формують еталонну поведінку поліцейського як: чесного,

об’єктивного, неупередженого, гідного, мужнього, незалежного, професійного, спокійного, стриманого, чуйного, безкомпромісного, вірного обов’язку, здатного встати на захист правопорядку у будь-який момент тощо; 8) Стимулюють поліцейського до професійного зростання, саморозвитку, вдосконалення, підтримання належного фізичного стану тощо [5].

Також вважаємо за необхідне вказати на ряд проблемних аспектів інтеграції міжнародних стандартів у національне право, що стосується організації та діяльності поліції в Україні. Ось деякі з них:

1. Юридичні та правові колізії**:** Відмінності між національним законодавством та міжнародними стандартами часто призводять до конфліктів у тлумаченні норм. Наприклад, міжнародні стандарти (зокрема, Європейська конвенція з прав людини) наголошують на захисті прав людини під час поліцейських операцій, але в українському законодавстві іноді не чітко визначено баланс між забезпеченням правопорядку та правами громадян, що призводить до суперечливих рішень у судовій практиці.

2. Фінансові та ресурсні обмеження**:** Впровадження міжнародних стандартів часто вимагає значних фінансових ресурсів. Наприклад, вимога Європейського комітету із запобігання катуванням про встановлення відеоспостереження у всіх приміщеннях для утримання затриманих потребує значних інвестицій, а бюджетні обмеження не завжди дозволяють реалізувати ці ініціативи повністю.

3. Необхідність у навчанні кадрів: Для реалізації міжнародних стандартів важливо, щоб працівники поліції розуміли, як застосовувати їх на практиці. Однак у багатьох випадках відсутність відповідної підготовки призводить до порушень прав людини.

4. Корупційні ризики: через поширеність корупційних схем впровадження прозорих стандартів роботи поліції стикається з труднощами.

Ці проблеми вказують на необхідність вдосконалення правової бази, зміцнення фінансування поліції та постійного навчання кадрів.

Отже, імплементація міжнародних норм вимагає належного контролю і нагляду за їх дотриманням у повсякденній діяльності поліцейських. У цьому контексті важливо забезпечити ефективну систему моніторингу, яка б гарантувала реалізацію стандартів на всіх етапах службової діяльності. Ефективна інтеграція міжнародних стандартів сприяє зміцненню правової культури серед поліцейських і підвищенню рівня дотримання прав людини у правоохоронній діяльності.

Список використаних джерел

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: Прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року.

2. Основні принципи щодо застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку: Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності, Гавана, 1990 р.

3. Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Rec (2001)10, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року.

4. Клочко А. М. Міжнародні стандарти роботи поліції. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 25 листоп. 2016 р. Харків, 2016. С. 131–133.

5. Гладчук Д. І. Міжнародні деонтологічні стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення прав людини. *Альманах міжнародного права* 24 (2020): 88–96.

Троянська Дар'я Русланівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФУНКЦІЇ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини [1].

Серед основних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в особливих умовах, зокрема під час воєнного стану, можна виділити наступні: Конституція України, Закон України «Про оборону України», Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2].

Пріоритетними напрямами діяльності органів поліції щодо забезпечення прав громадян під час воєнного стану, виникнення яких зумовлено саме дією

даного правового режиму, введеного у результаті повномасштабного вторгнення на територію нашої держави, є: 1) фіксація та кваліфікація воєнних злочинів в Україні; 2) розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій; 3) розмінування територій та будівель; 4) охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки; 5) виявлення випадків вчинення протиправних дій відносно дітей; 5) використання сучасних інформаційних технологій, систем та засобів захисту інформації [2].

Фіксація та кваліфікація воєнних злочинів в Україні. Дії щодо кваліфікації злочину саме як воєнного, відбуваються з метою чіткого встановлення фактів масового та серйозного порушення комбатантами, прирівняними до них особами норм міжнародного гуманітарного права. До числа воєнних злочинів можна віднести, зокрема, ракетні обстріли об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, умисні вбивства мирного населення, катування, жорстоке, нелюдське або таке ставлення, що принижує гідність людини [2].

Розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій. Основною метою розслідування воєнних злочинів є притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні. Конструктивна взаємодія слідчих поліції та прокурорів стосується роботи із доказовою базою, перевірки відеоматеріалів, аналізу ракетних ударів. Більшість проваджень за фактами воєнних злочинів, відкрита в місцях, де ведуться активні бойові дії, а також на деокупованих територіях [2].

Розмінування територій та будівель. До процесів розмінування території та будівель, залучається також особовий склад Національного поліції. На законодавчому рівні органи Національної поліції наділені повноваженнями щодо здійснення оперативного розмінування, обов'язок щодо здійснення якого покладено на вибухотехнічні підрозділи. Таким чином, вибухотехнічні підрозділи органів поліції беруть безпосередню участь у відновленні належного функціонування критичної інфраструктури, автошляхів та житлових будинків, відновлюючи таким чином порушені права громадян та попереджаючи завчасно потенційні порушення у майбутньому [2].

Охорона публічного порядку та забезпечення публічної безпеки. В межах реалізації даного напряму на органи поліції додатково покладається обов'язок щодо забезпечення публічного порядку на деокупованих територіях; недопущення випадків мародерства та затримання мародерів у разі їх виявлення; здійснення заходів поліцейського піклування з урахуванням суттевого збільшення кола осіб, що потребують таких заходів; перевірки транспортних засобів на автошляхах та блокпостах; здійснення контролю за дотриманням правил зберігання та носіння вогнепальної зброї. Превентивна діяльність органів поліції, яка здійснюється відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», одночасно сприяє підтриманню належного стану публічного порядку та безпеки в умовах воєнного стану, дозволяє одночасно виявляти факти правопорушень характерних для даного правового режиму (мародерство, торгівля гуманітарною допомогою, диверсійна та колабораційна діяльність) [2].

Виявлення випадків вчинення протиправних дій відносно дітей. Забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану зумовлена, у першу чергу, віком дітей, через який вони не здатні самостійно приймати свідомі рішення та

нести за них відповідальність, тобто є вразливою категорією населення. Щодня, з моменту запровадження воєнного стану на території України реєструються повідомлення про зникнення дітей (переважно під час евакуації або під час обстрілів). Кожне таке повідомлення потребує негайного вжиття заходів реагування із залученням відповідних ресурсів та правових інструментів. Велика кількість дітей, була без згоди батьків вивезена на територію Російської Федерації, що вимагає вироблення дієвих механізмів їх повернення. Наведене вище вимагає приділенню поліцейськими підвищеної уваги використанню додаткових гарантій охорони та захисту прав дітей (проведення поліцейськими ювенальної превенції профілактичних бесід щодо поводження в екстремальних ситуаціях, поводження з вибухонебезпечними предметами, правил безпеки в освітньому середовищі) [2]. Незважаючи на важливість сформованості теоретичної обізнаності професіоналів, великого значення набуває широкий арсенал ефективних вправ, які доцільно використовувати в короткі терміни для досягнення регуляції емоційного стану [4].

Використання сучасних інформаційних технологій, систем та засобів захисту інформації. Повномасштабне вторгнення російської федерації супроводжується великою кількістю кібератак на інформаційні системи, що у результаті здійснювало негативний вплив на функціонування фінансової та банківської сфери, дезінформацію населення тощо. Зважаючи на це, на органи поліції покладається обов’язок щодо контролю за новинами, що з’являються у засобах масової інформації (зокрема, соціальних мережах та телеграм-каналах), виявлення фейкових новин, зміст яких може дестабілізувати ситуацію, а також виявлення розповсюджувачів такої інформації [2].

Ефективність реалізації вказаних напрямів діяльності органів поліції щодо забезпечення прав людини під час воєнного стану вимагає оновлення існуючих механізмів взаємодії Національної поліції з громадськістю, органами державної влади, військовими адміністраціями, журналістами, волонтерами та міжнародними організаціями [2].

Правоохоронні органи, в ході виконання завдань із забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану, повинні акцентувати увагу на здобуванні та аналізі упереджувальної інформації про виникнення можливих загроз. Якісно організована робота у вказаному напрямку дозволить: вжити заходів спрямованих на усунення передумов до виникнення загроз; здійснити оцінку наявних сили та засобів; вчасно провести розподіл сил та засобів відповідно до загроз; вжити заходів спрямованих на залучення резервних сил та засобів; залучити до усунення загроз інших суб’єктів забезпечення публічної безпеки і порядку [3].

Список використаних джерел

1. Катеринчук І. П. Практика застосування зброї поліцейським в умовах війни. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/3/44.pdf.

2. Безпалова О. І., Чишко К. О. Адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану. URL: http://univd.edu.ua.

3. Захарченко А. М. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах

воєнного стану. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf

4. Мугаверо Р., Андронов В. Особливості цивільного захисту в умовах воєнного конфлікту. URL: https://nuczu.edu.ua/images/myfolder/23.11.23ku/136_2023_CEMEC_libro_A5.pdf

Хандусенко Олександр Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Дорощук Ніна Олександрівна,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент

РЕФОРМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Розбудова демократичної, правової Української держави потребує ефективного функціонування правоохоронних органів. Дослідження історії побудови і діяльності вітчизняних правоохоронних органів дозволить виявити як здобутки, так і прорахунки у їх роботі і сприятиме виробленню ефективного державницького підходу до забезпечення правопорядку. Отже, правоохоронні органи – це державні установи діяльність яких спрямована на захист національної безпеки, забезпечення стану законності й правопорядку, захист прав, свобод та інтересів громадян, суспільства і держави та на реалізацію інших законодавчо визначених функцій держави [1].

Після ухвалення Декларації про державний суверенітет та Акту проголошення незалежності України правоохоронні органи зазнали масштабних змін. Їхній статус та функції були закріплені в Конституції України та ряді законів, таких як «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» тощо. Основними завданнями правоохоронних органів визначалося: забезпечення законності, гуманізму, поваги до особистих прав, соціальної справедливості та політичної нейтральності.

Проте, як і більшість держав, що виникли на території колишнього СРСР, Україна стикнулася з необхідністю комплексної реорганізації правоохоронних органів, які не відповідали новим політичним і соціально-економічним реаліям, зокрема щодо боротьби зі злочинністю. З кінця 1990-х рр. розпочалися активні

обговорення щодо реформування системи МВС, і в 1996 р. урядом була прийнята Концепція розвитку Міністерства внутрішніх справ України.

У 1990-х роках система МВС України зазнала ряду структурних та організаційних змін. Хоча більшість нововведень вимагали доопрацювання, всі вони мали на меті підвищення ефективності захисту конституційних прав громадян. Проте суттєвих покращень до кінця XX століття досягти не вдалося. У 2002 році МВС стикалося з численними проблемами, такими як порушення службової дисципліни, недостатнє технічне забезпечення, фальсифікація звітності, дефіцит кадрів, недостатня кваліфікація керівників, політизація структури, зловживання службовим становищем, корупція та випадки жорстокого ставлення до громадян.

Реформи, проведені в 2002–2005 рр., не досягли своїх цілей. Ключові проблеми залишилися невирішеними, включно з потребою у реорганізації місцевих підрозділів МВС та деполітизації правоохоронної системи. У результаті довіра громадськості до правоохоронних органів залишалася низькою, оскільки система часто не відповідала на потреби громадян.

Загалом, структура правоохоронних органів України продовжувала відтворювати радянську модель, як за формою, так і за методами роботи. Система діяла у межах старих радянських координат, що не сприяло ефективній реалізації демократичних принципів та забезпеченню прав громадян.

Реформа правоохоронної системи є основою всіх інших перетворень в Україні. Без забезпечення прав і свобод громадян неможливо створити правову державу і громадянське суспільство. Сучасні соціально-економічні та політичні зміни, а також курс на євроінтеграцію вимагають адаптації правоохоронної системи до нових умов. Тривалий час правоохоронні органи виконували репресивні функції, захищаючи насамперед інтереси держави, а не людини. Проте в демократичному суспільстві захист прав людини має бути фундаментом конституційного ладу.

Держава повинна не лише декларувати права громадян, а й забезпечити їх захист, зокрема через судову та правоохоронну системи, які покликані охороняти найвищі цінності: життя, здоров'я, права і свободи. З цією метою міліцію потрібно було перетворити з воєнізованого органу на службу, яка надає безпекові послуги суспільству. Тож реформування правоохоронної системи стало вимогою часу, оскільки воно допомагало б посилити механізм захисту конституційного ладу.

Важливим етапом у реформуванні стала ухвала Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України та Концепції першочергових заходів реформування Міністерства внутрішніх справ [2, с. 203].

Ці документи спрямовані на підвищення ролі громадянського суспільства і місцевих органів у захисті прав громадян та налагодження співпраці з місцевими громадами. В оновленому МВС України заплановано приділяти значну увагу національній безпеці, територіальній обороні, міграційній діяльності та охороні державного кордону.

Реформа органів внутрішніх справ включала коригування завдань і функцій, впровадження нових стандартів служби та критеріїв оцінки роботи

правоохоронців для посилення захисту прав і свобод громадян, а також інтересів суспільства. Важливою частиною реформування була демілітаризація МВС, що передбачала зосередження на соціально-сервісних функціях для вирішення потреб населення.

Крім того, реформа охоплювала трансформацію Служби безпеки України, яка відповідає за захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та економічних інтересів України. СБУ також протидіє розвідувально-підривній діяльності іноземних служб і захищає державну таємницю. Ефективність її роботи є вирішальною для безпеки України та захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Напрями реформування СБУ визначені Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони. Особливої уваги потребують питання досудового слідства, контррозвідки, боротьби з тероризмом і захисту конституційного ладу. Головною метою є забезпечення сталого розвитку українського суспільства на основі принципів верховенства права, що передбачає, що СБУ має служити народу України, захищати його права, дотримуючись законності та рівноправності.

Таким чином, в умовах побудови демократичної держави питання забезпечення стабільності і захисту конституційного ладу набуває особливої актуальності. Сучасні загрози вимагають від органів влади, зокрема правоохоронних, забезпечення внутрішньої безпеки і захисту громадян. Побудова європейської моделі правоохоронних органів на засадах верховенства права, неупередженості, доброчесності та дотримання прав і свобод є важливим елементом реформи, що вплине на ефективність механізму захисту конституційного ладу та стане основою для їхньої діяльності.

Заміна міліції, що була правоохоронним органом пострадянського типу з певними каральними функціями, на поліцію, яка зосереджена на захисті прав і свобод громадян, стала важливим етапом реформи правоохоронної системи в Україні. Нова поліція діє як державний інститут правової охорони, з чітким розмежуванням прав та обов'язків, меж компетенції, акцентом на забезпеченні конституційного ладу та правових принципів. У Конституційній реформі також закріплено нове поняття – «органи правопорядку», до яких віднесена й поліція.

Згідно з Законом України «Про Національну поліцію», поліція України є центральним органом виконавчої влади, завданням якого є служіння суспільству, охорона прав і свобод громадян, протидія злочинності, підтримання громадської безпеки та порядку [3].

Законодавство, що регулює діяльність поліції, змінило пріоритети цього органу в порівнянні з попередньою міліцією: від контролюючих функцій до сервісних, орієнтованих на надання послуг громадянам.

Поліція сьогодні виконує охоронну функцію держави, яка включає: захист конституційного ладу, охорону прав і свобод громадян, захист власності, гарантування громадського порядку та безпеки, охорону навколишнього середовища та протидію правопорушенням.

Завдяки реформі, поліція стала суб'єктом, який може надавати адміністративні послуги населенню. Це нововведення закріпило трансформацію

функцій поліції: від контрольно-репресивних до сервісних, де «поліцейська послуга» стала важливим елементом взаємодії з громадянами.

До головних ознак таких послуг належать: надання їх за заявою громадянина, допоміжний характер, виконання тільки в межах законодавчих повноважень, регулювання законодавством і результат у вигляді адміністративного акту – адресного рішення або дії поліцейського.

Забезпечення громадської безпеки поліцією має дві ключові цілі: охорона громадян від загроз безпеці, що передбачає попередження та ранню превенцію виникнення можливих загроз, зокрема через усунення потенційно небезпечних факторів, захист громадян від загроз безпеці, який полягає в швидкому реагуванні на дії деструктивних факторів, зупинці їх впливу та мінімізації негативних наслідків.

Змінами в законодавстві також закріплено нові принципи діяльності поліції, зазначені в Розділі 2 Закону «Про Національну поліцію». Серед них — верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість і прозорість, нейтральність і безперервність роботи, а також партнерська взаємодія з населенням.

Важливим інструментом контролю за діяльністю поліції стало оцінювання рівня довіри громадян до поліції, що проводиться незалежними соціологічними службами за порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

Реформа Національної поліції України та оновлення законодавства підтверджують зусилля держави у впровадженні правових принципів діяльності та утвердженні прав і свобод громадян. Це є значним кроком до правової держави, що створює умови для реального забезпечення прав громадян відповідно до Конституції України.

Список використаних джерел

1. Мультимедійний навчально-методичний посібник «Судові та правоохоронні органи України / Симчук А.С. та ін. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/spou_2019/info/lec1.html

2. Історія правоохоронних органів України : підруч. / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41402/1/%d0%91%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d1%85.pdf

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 40-41, ст.379

Чайка Софія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДЖЕРЕЛА, ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Джерела європейського права – це зовнішні форми виразу його правових норм. Вони неоднорідні за своєю юридичною природою та сферою застосування.

Джерела права ЄС поділяються на внутрішні (установчі документи; регламенти, директиви, постанови; спільні стратегії, спільні дії, спільні позиції, рішення та рамкові рішення. Нетипові внутрішні джерела – рішення, резолюції, декларації Ради; акти представників держав-членів, що об'єднані в Раді; допоміжні конвенції, укладені на підставі ст. 293 Договору про заснування ЄС, та загальні принципи права) і зовнішні (міжнародні угоди з третіми країнами та міжнародними організаціями) [1].

Аналіз джерел забезпечує розуміння їх характеру та обсягу та дозволяє запропонувати їх класифікацію:

– Договори ЄС, зокрема Договір про Європейський Союз (ЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС).

– Вторинне законодавство, прийняте відповідно до договорів ЄС.

– «М'яке законодавство», що складається з незастосовних інструментів, які можуть бути застосовані, що може сприяти тлумаченню та/або застосуванню законодавства ЄС.

– Пов'язані договори між державами-членами.

– Міжнародні договори.

– Рішення Суду Європейського Союзу (який включає Загальний Суд) [2].

Систему джерел права ЄС утворюють такі її складові елементи:

1) установчі договори;

2) нормативно-правові акти ЄС;

3) загальні принципи права;

4) рішення Суду ЄС;

5) міжнародні договори.

До числа установчих актів відносяться, в першу чергу, Паризький договір 1951 р. про створення ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля та сталі), він набрав чинності в липні 1952 р.

Римські договори 1957 р., що поклали початок існуванню Євроатому і Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), а також акти, що доповнюють і змінюють дані договори і яким держави-члени Європейського

Союзу надають характер установчих актів. До їхнього числа належать насамперед Єдиний європейський акт 1986 р., (17 лютого 1986 році 9 держав-членів, а 28 лютого 1986 приєднались Данія, Італія та Греція), Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу 1992 р. і Амстердамський договір 1997 р., що вступив в силу з травня 1999 р. [3].

До джерел права ЄС відносять і нормативні договори, різновидами яких є міжнародні договори ЄС, конвенції між державами-членами, міжінституційні угоди (між Радою, Комісією і Європарламентом). Важливим джерелом європейського права виступають рішення Суду ЄС. Правила, встановлені Судом Європейського Союзу, обов'язкові для сторін у справі і для самого суду у майбутньому, є прецедентами для національних органів правосуддя всіх держав-членів. Вони доповнюють і розвивають положення установчих договорів (норм первинного права) і не можуть їх змінювати.

Суд ЄС у своїх рішеннях неодноразово вказував на те, що він спирається на загальновизнані принципи права, наприклад, такі, як принцип недискримінації, принцип пропорційності чи адекватності, і цілий ряд інших. Згідно ст. 6 Договору про Євросоюз він заснований на принципах волі, демократії, поваги прав людини й основних свобод, а також принципах правової держави, принципах, що є загальними для всіх держав-членів Європейського Союзу [3]/

Принципи функціонування ЄС опираються на європейські цінності, стрижнем яких виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою та правова і соціальна держава. Також, основою принципів функціонування ЄС стали принципи європейського врядування та принципи адміністративного права європейських держав [4].

У правовій системі Європейського Союзу констатується, що принципи права ЄС відіграють важливу роль у його правовій системі та є ключовим інструментом правової інтеграції на європейському рівні. Як і в будь-якій іншій правовій системі, роль принципів права в правовій системі ЄС проявляється в кількох аспектах:

по-перше, вони є основною та структурною опорою всієї правової системи;

по-друге, принципи слугують орієнтиром для розвитку законодавства, допомагаючи законодавцям формувати правові норми;

по-третє, у випадках прогалин у законодавстві принципи можуть використовуватись як юридична основа для вирішення спорів, конфліктів і виступати джерелом права;

по-четверте, вони впливають на правову свідомість громадян, які у побуті частіше керуються саме правовими принципами, а не конкретними нормами;

по-п'яте, принципи можуть бути основою для прийняття індивідуальних рішень у конкретних справах, також вони сприяють правильному тлумаченню правових норм [5].

До основних принципів функціонування ЄС належать:

– принцип поваги до базових прав людини;

– принцип єдиної правової суб'єктивності;

– принцип субсидіарності (це принцип, згідно з яким будь-які заходи крім тих, що винятково належать до його компетенції, вживаються на рівні Союзу

лише за умови, що вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівні. Цей принцип тісно пов'язаний з принципами відповідності та необхідності, які вимагають, щоб будь-який захід, здійснюваний Європейським Союзом, не виходив за рамки, необхідні для досягнення цілей ЄС);

– принцип співвідносності. Згідно з ним жодні дії співтовариства не повинні виходити за рамки розумної доцільності, необхідної для досягнення цілей Європейського Союзу. У відповідності з цим принципом здійснюється перевірка масштабності заходу до якого може вдатися Співтовариство;

– принцип пропорційності (означає, що дії та рішення Європейського Союзу повинні бути своєчасними й необхідними, спрямованими на досягнення мети Союзу, а спричинені цими діями або рішеннями негативні наслідки не можуть виходити за межі рівня, необхідного для досягнення поставленої мети);

– принцип сумлінної співпраці;

– принцип рівності (жоден громадянин ЄС не може бути дискримінований з огляду на його громадянство, стать, расу, етнічне походження, релігію, переконання, фізичні чи психічні недоліки, а також вік чи сексуальну орієнтацію. Цей принцип виникає з положень договорів, правових актів та вироків Європейського Суду);

– дотримання загальних прав та свобод людини;

– принцип відповідальності Європейського Союзу за шкоду, спричинену діями або рішеннями його органів або посадових осіб;

– принцип «захисту законних сподівань», що ґрунтується на неможливості внесення у законодавство ЄС суттєвих змін, які мають зворотну силу, за винятком тих випадків, коли існує нагальна необхідність вдатися до таких дій;

– принцип заборони подвійного покарання за одне порушення, який засвідчує, що при прийнятті органами ЄС будь-якого рішення про застосування санкцій слід ураховувати всі прийняті раніше з цього питання рішення національних органів про накладення санкцій. [4]

Таким чином, принципи права Європейського Союзу – це приписи установчого характеру, які визначають суть, зміст і порядок застосування норм правової системи ЄС [6].

Список використаних джерел

1. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол.: С. Г. Серьогіна та ін. – Х. : Право, 2017. – Вип. 34. – 324 с.

2. Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки / Міжнародне право №6. - 2018

3. Джерела права ЄС. Класифікація джерел права Європейського Союзу. Системи джерел права Європейського Союзу. / https://studies.in.ua/pravo-es/2134-dzherela-prava-yes-klasifkacya-dzherel-prava-yevropeyskogo-soyuzu.html

4. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Нікanорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

5. Колесніченко В.В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 /

В. В. Колесніченко; кер. роботи М. А. Дамірлі; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2010. – 22 с.

6. НАВС // Кафедра конституційного права та прав людини / Мультимедійний посібник / Навчальні матеріали

Чепурний Андрій Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
навчально-наукового інституту інформаційної
безпеки та стратегічних комунікацій
Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник:
Столбовий Володимир Миколайович,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» присвячено окремий розділ адвокатському самоврядуванню. Це підкреслює, що самоврядування – є важливим елементом у сучасній правовій системі нашої держави [3].

Світові та європейські експерти схвально поставилися до запровадження у нашій державі системи адвокатського самоврядування, мотивуючи це тим, що дане рішення є реалізацією положень ст. 5 Рекомендації R(2000)21 про свободу здійснення професії адвоката та цілком відповідає європейським стандартам. Але, як виявилось, реалізація на практиці вищезгаданих положень містить деякі недоліки та неточності та, зрештою, потребує більш пильного розгляду адвокатською спільнотою для відповідного реформування та вдосконалення [1].

Аналізуючи Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», можна дійти висновку, що законодавець заздалегідь, на законодавчому рівні, прагне «втрутитися» у відносини органів адвокатського самоврядування, а реалізація Закону виявила високий рівень недовіри адвокатів до запропонованої в законі системи самоврядування. Це зумовлено низкою проблем, а саме:

1. Обов’язкове членство в НААУ. Відповідно до підпункту «9» п. 11 Висновку № 190 щодо вступу України до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов’язання захистити статус правничої професії та заснувати професійну асоціацію адвокатів. Але, міжнародний документ не вказує на те, що в Україні повинна бути створена якась одна юридична особа з обов’язковим членством в

ній усіх адвокатів. Кожна країна вільна у виборі шляхів і форм організації адвокатури [2].

2. Проблема з'їздів адвокатів України. Відповідно до ст. 2.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн європейського співтовариства, прийнятого делегатами країн-учасниць у Страсбурзі у жовтні 1998 року, «завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього» [4]. Тільки адвокати повинні вирішувати питання адвокатської спільноти, а саме: допуск до професії, вироблення єдиних правил професійної поведінки, формування представницьких, кваліфікаційних і дисциплінарних органів та здійснення контролю за ними. Начебто, вищенаведені положення реалізуються відповідно до чинного законодавства, але, на жаль, з 2012 року жоден З'їзд адвокатів України не був проведений без порушень норм та правил, котрі передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

3. Проблема сплати адвокатських внесків. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 58 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, Вищої ревізійної комісії адвокатури та ведення Єдиного реєстру адвокатів України та є однаковим для всіх адвокатів. Адвокати, право на заняття адвокатською діяльністю яких зупинено, звільняються від сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на період зупинення такого права. На підставі абз. 2 п. 8 ч. 7 ст. 54 вищевказаного Закону, Установчий з'їзд адвокатів України встановив щорічні внески адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та рекомендований розмір такого внеску – не більше однієї мінімальної заробітної плати на рік станом на 1 січня поточного року, в якому такий внесок сплачується [3]. Але, як показала практика, у адвокатів просто немає коштів та можливостей сплачувати даний внесок. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю у них клієнтів тривалий час і, як наслідок – відсутність заробітку. Також, відсутні пільги для адвокатів – осіб з обмеженими фізичними можливостями, натомість підстави, які можуть стати причинами для звільнення від сплати внеску, можуть бути різними – починаючи від матеріального стану, закінчуючи здоров'ям правника.

Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування встановлює, що адвокати сплачують щорічні внески до 31 січня поточного року двома одночасними платежами згідно з певним розподілом:

– шляхом перерахування 70 відсотків від встановленого розміру щорічного внеску (однієї мінімальної заробітної плати станом на 1 січня поточного року) – на поточний рахунок Ради адвокатів області;

– шляхом перерахування 30 відсотків від встановленого розміру щорічного внеску (однієї мінімальної заробітної плати станом на 1 січня поточного року) – на поточний рахунок НААУ [5].

Виходячи із зазначених проблем в реалізації законодавчих норм, котрі регулюють діяльність адвокатів, потрібно суттєво змінювати положення Закону

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», щоб покращити ефективність у роботі адвокатського самоврядування. Отже, пропонуємо такі пропозиції щодо удосконалення законодавства:

1) у сучасних реаліях ринок адвокатських послуг суттєво просідає, як наслідок, фінансове положення адвоката погіршується, населення України скорочується, а умови надання адвокатських послуг в умовах воєнного стану – це непроста задача не тільки щодо фінансової складової, а й логістичного забезпечення провадження. Тому, варто розглянути питання пільг щодо обов'язкових внесків адвокатів. Законодавець повинен піти назустріч адвокатам в цьому питанні, щоб зберегти дану галузь конкурентноспроможною;

2) адвокат повинен знати точні суми, які з нього потенційно будуть стягуватись державою, щоб враховувати це в своєму бюджеті витрат або в такому ж бюджеті адвокатської компанії. В кожному регіоні цінова політика надання адвокатських послуг різниться, тому на державному рівні закріпити єдиний розмір внеску – це несправидливість. Наприклад, в Чернігові та Києві кількість населення, і відповідно, потенційних клієнтів адвокатів відрізняються на користь Києва, тому адвокати Чернігова будуть відчувати такі витрати більш суттєво, ніж у Києві. Тому, ці повноваження варто делегувати конференції адвокатів регіону;

3) необхідно запровадити процедуру таємного голосування З'їзду адвокатів України. Ця новела повинна забезпечити об'єктивність, неупередженість та справедливість рішення, а також збереження таємниці голосування представниками З'їзду адвокатів України щодо питань, винесених на голосування;

5) учасники З'їзду адвокатів України повинні заздалегідь повідомлятись і мати час та можливість бути прусутніми на роботі чергового з'їзду, тому повідомлення про засідання З'їзду повинно бути повідомлено адвокатам належним чином та завчасно. Наприклад, надсилання рекомендованого листа на робочу адресу адвоката;

6) квота представників від адвокатів кожного регіону повинна бути рівною, щоб уникнути ситуації, де представники одного регіону переважають над представниками з іншого, а право на визначення квоти представництва адвокатів на конференції регіонів, віддати Раді адвокатів регіону. Необхідно «урівняти» регіони щодо кількості представників у Раді адвокатів України. Неповинно бути так, що в одному регіоні квота представників більша, в іншому – менша. Це важлива зміна, задля забезпечення рівності кожного адвокатського регіону без жодних обмежень та суб'єктивних переконань.

Отже, підсумовуючи, необхідно наголосити на тому, що в умовах сьогодення назріла нагальна потреба вдосконалення законодавства, яке регулює питання адвокатського самоврядування, враховуючи вище зазначені пропозиції.

Список використаних джерел

1. Про свободу професійної діяльності адвокатів. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf.

2. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995 р. № 190. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

4. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства / Бюлетень законодавства і юридичної практики України «Адвокатура в Україні». Київ, «Юрінком». N 1. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343/print.

5. Рішення Ради адвокатів України № 72 від 16.02.2013 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.07.04-05-pologennya-75.pdf

Чернова Тетяна Володимирівна,
здобувач 2 курсу ступеня магістра,
навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій
Національної академії Служби безпеки України
Науковий керівник:
Стрельбицька Лілія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

ТРАНСКОРДОННІ ПЕРЕДАЧІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СФЕРІ АВІАТРАНСПОРТУ

У XXI столітті зі зростанням авіаційної та туристичної діяльності в Україні та за її межами, важливого значення набуває транскордонний обміну персональними даними як одна з умов (необхідності), для вступу України до Європейського Союзу, так і необхідність для сучасної складової сучасного життя. Важко уявити, що фізичні та юридичні особи не стикаються з передачею персональних даних до іноземних держав. Тому, Україна, як і багато інших країн, стикається з викликами щодо забезпечення захисту приватності та конфіденційності персональних даних своїх громадянин у контексті поширення персональних даних.

Відповідно до Додаткового протоколу до Конвенції 108, Ради Європи цей процес називається транскордонний обмін персональних даних, який вимагає уваги до правового регулювання, технічних засобів та міжнародних стандартів щодо захисту персональних даних. Транскордонний обмін персональних даних – це передача персональних даних на територію іноземної держави, органу влади, іноземній фізичній чи юридичній особі. Відповідно до національного

законодавства, зокрема, Конституції України, Закону України «Про захист персональних даних», постанов Кабінету Міністрів України (КМУ) та міжнародним договорам, ми не можемо знайти термін «транскордонний обмін даними», але зможемо знайти правову конструкцію «передача персональних даних іноземним суб'єктам».

Директива 95/46/ЄС «Про захист персональних даних» регулює передачу третій країні персональних даних, шляхом проходження обробки чи призначені для проходження обробки після їх передачі. Коли ж ми будемо говорити про обернені дії, то передача персональних даних за межі України може здійснюватися лише за умови, що держава отримувач дотримується належного захисту персональних даних.

З 2016 року Директиву 95/46/ЄС «Про захист персональних даних» замінили General Data Protection Regulation, що в перекладі означає загальний регламент про захист даних. Це регламент регулює в межах законодавства Європейського Союзу захист персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони.

Варто зазначити, що авіакомпанії та туроператори здійснюють міжнародні перевезення, тому збирають та обробляють великий обсяг персональних даних пасажирів, що включають у себе як загальні персональні дані, так і персональні дані, що можуть бути визнані як чутливі дані. Збір таких даних, відбувається в момент купівлі авіаквитка або ж відповідного готового туристичного продукту (туристичний тур). Такі персональні дані можуть збиратися авіакомпанією, туроператором як в електронному вигляді, шляхом заповнення електронних форм, так і у фізичному вигляді, шляхом заповнення наданих авіакомпанією, туроператором форм або надання сканованих копій документів, які ідентифікують фізичну особу.

Тому враховуючи таке велике навантаження на авіаперевізників варто вимагати від них належний рівень захисту персональних даних у всіх аспектах своєї діяльності, для забезпечення конфіденційності та цілісності персональної інформації. При передачі персональних даних іноземним країнам українські авіакомпанії мусять враховувати, не тільки національне законодавство, але й враховувати положення Європейського союзу чи інших країн куди планують надсилати інформацію, що пов'язана з персональними даними осіб. Незважаючи на міри захисту, у будь-якому випадку, авіакомпанія, туроператор будуть діяти як контролери, у відповідності з General Data Protection Regulation (GDPR), при цьому, вони будуть нести повну відповідальність за те, як і ким персональні дані обробляються.

Оскільки авіакомпанії та туроператори працюють у міжнародному середовищі і часто обробляють дані пасажирів з різних країн, тому вони підпадають під дію регламенту GDPR навіть за межами Європейського Союзу. Це означає, що зобов'язання щодо захисту персональних даних громадян ЄС для них залишаються актуальними незалежно від країни, де вони знаходяться. Таким чином, вимога дотримання GDPR є необхідною умовою для міжнародних компаній, які обробляють дані європейських громадян.

Сфера застосування GDPR та екстериторіальність дуже пов'язані між собою, тому що екстериторіальності, є однією з ключових характеристик сфери застосування GDPR, що значно розширює сферу дії цього регламенту. Це означає, що організації, що знаходяться за межами Європейського Союзу, але обробляють персональні дані громадян Європейського Союзу повинні дотримуватися GDPR, тим самим екстериторіальність забезпечує високий рівень захисту персональних даних громадянин Європейського Союзу незалежно від місця знаходження компанії, що обробляє ці дані.

Сфера застосування GDPR застосовується при обробці персональних даних можлива у двох випадках:

- обробка персональних даних в межах Європейського Союзу (місцева сфера застосування) – для того, щоб уникнути застосування GDPR варто повністю припинити підприємницьку діяльність в Європейському Союзі та з особами, які перебувають у ньому;
- обробка даних громадянин Європейського Союзу за межами Європейського Союзу;

Згідно зі статтею 3, пункту 1, місцева сфера застосування GDPR включає в першу чергу всю обробку персональних даних у зв'язку з діяльністю оператора чи контролера в межах Європейського Союзу, незалежно від того, чи відбувається обробка на його території чи за її межами. Регламент GDPR застосовується до всіх організацій, які обробляють персональні дані в рамках діяльності, що здійснюється на території Європейського Союзу, незалежно від того, чи відбувається обробка самих даних у Європейському Союзі. Тому GDPR має розширену сферу застосування при якій відображається юриспруденція Суду Європейського Союзу.

Відповідно до статті 3, пункту 2, Регламенту, GDPR передбачає також обробку персональних даних, які знаходяться в Європейському Союзі, оператор чи контролер, що не знаходиться/ проживає в Європейському Союзі, якщо опрацювання даних пов'язано з:

a) постачанням товарів чи наданням послуг таким суб'єктам даних у Союзі, незалежно від того, чи вимагають оплату від таких суб'єктів даних;

b) моніторингом поведінки суб'єктів даних, якщо така поведінка має місце у межах Союзу.

Крім того, що зазначено вище варто зауважити, деякі зобов'язання, що випливають з GDPR, також поширюються з контролера на оператора. У деяких ситуація це може бути дуже важкою юридичною проблемою.

Наприклад, якщо оператор та контролер персональних даних мають намір здійснити передачу персональних даних на основі відповідних гарантій у розумінні статті 46 GDPR, і в той же час, це буде випадок, коли передача персональних даних буде між обробником в Європейському Союзі і контролер за його межами. В такому випадку, рішення Європейської комісії щодо стандартних договірних положень щодо захисту персональних даних для цієї типової ситуації не прийнято.

Щодо ситуацій, коли персональні дані передаються на підставі відповідних гарантій у формі стандартних договірних положень і контролер знаходиться в

Європейському Союзі, а місце знаходження оператора є за межами Європейського Союзу то дійде до передачі персональних даних між двома контролерами, буде прийнято рішення щодо стандартних умов договору.

Як на мене слушним прикладом буде авіакомпанія чи туроператор, який крім продажу туристичних послуг пропонує продаж авіаквитків на чартерні та регулярні рейси. Предметом нашого розгляду стала авіакомпанія SkyUp, яка є українською авіакомпанією, що на тлі повномаштабної війни продовжила своє існування за межами України. З початку діяльності авіакомпанії минуло 6 років. На початку свого розвитку вони виконували 25 міжнародних (як на території третіх країн, так і на території Європейського Союзу) та 3 внутрішні маршути, а це означає, що на початок свого існування було необхідним, щоб політика захисту персональних даних була бездоганною та відповідала General Data Protection Regulation.

У розділі 10 Політики конфіденційності компанії SkyUp, зазначено, що SkyUp керується регламентом GDPR та здійснює транскордонну передачу даних задля належного виконання своїх договірних зобов'язань. При передачі персональних даних, вживаються всі доступні заходи для забезпечення захисту персональних даних, які стали відому авіакомпанії при наданні їх замовником. При купівлі авіаквитків чи інших послуг, які пов'язані з перевезенням пасажирів авіакомпанією контролер має чітко заявити про збір даних та пояснити які персональні дані будуть зібрані та з якою метою.

Отже, забезпечення належного рівня захисту персональних даних у транскордонному обміні є важливим аспектом не тільки для авіакомпаній, які здійснюють міжнародні польоти, але також для туроператорів, турагентів. Це вимагає від них не лише відповідності національному та міжнародному законодавству, але й прийняття відповідних технічних, організаційних заходів задля забезпечення безпеки та конфіденційності персональних даних своїх клієнтів.

Компанії у сфері авіаперевезень мають враховувати фактор транскордонних передач персональних даних, тому що при найменшій помилці всі дані можуть бути розсекречені, і як наслідок компанія буде відповідати відповідно до норм відповідної держави чи міжнародно-правових актів.

Шашкова Анна Віталіївна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Христюк Оксана Сергіївна,
викладач кафедри психології
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
магістр психології

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність вивчення теми обумовлена зростаючими вимогами до професійної стійкості та психологічної готовності працівників поліції, особливо в умовах дії воєнного стану і зумовленого ним підвищеного стресу, ризику та постійного контакту з соціально вразливими групами населення. Професійна деформація негативно впливає на ефективність професійної діяльності, психічне здоров'я поліцейських та ефективність взаємодії з громадянами.

Особливості проблематики професійної деформації працівників правоохоронних органів розглядались в наукових розробках таких українських вчених та практиків, як: Л. Казміренко, О. Бандурка, І. Губарєв, С. Кривенко, О. Кобилянський, В. Медвєдєв та ін.

На думку І.Ю. Воробйова, професійна деформація – комплекс негативних змін у структурі особистості, що виникають під впливом змісту, організації та умов служби, діяльності. Професійна деформація зумовлює трансформацію характеристик особистості, що негативно позначається на її здатності досягати певної мети та виконувати службові обов'язки. Такий фахівець хибно трактує мету своїх зусиль, а особливо – шляхи та засоби її досягнення [1].

Психологічна сутність професійної деформації, на думку В.С. Медведєва, полягає в комплексі специфічних змін особистості працівника органів внутрішніх справ, які виникають у результаті впливу негативних факторів (стрес-факторів) оперативно-службової діяльності протягом певного часу, індивідуального для кожного працівника, але типового (загального) для служби чи підрозділу [2].

Детально аналізуючи фактори, що спричиняють професійну деформацію працівники поліції, О. Бандурка зазначає, що правоохоронці піддаються безупинному впливу негативних моральних факторів, які виявляються в поведінці правопорушників, злочинців та інших осіб, з якими їм доводиться мати справу в процесі службової діяльності. Через постійний контакт із негативними аспектами життя існує ризик звикнути до зла, стати надмірно підозрілим та морально зачерствіти. Особливо схильні до цього ті, хто не отримав належного морального виховання, має низький рівень загальної правової культури та слабко виражені позитивні морально-професійні якості. Внаслідок усвідомлення власної влади деякі працівники починають надмірно використовувати примусові

заходи, вважаючи, що пояснення та коректне поводження з громадянами знижує їхній авторитет. Специфіка роботи правоохоронців змушує їх стикатися з темними сторонами життя, перебувати під впливом чужих моральних установок та працювати в умовах високого психологічного й фізичного навантаження, що іноді призводить до професійної, а також моральної деформації [3].

Можна вказати на негативні прояви у поведінці працівника НПУ, які свідчать про розвиток у нього професійної деформації: незрозуміла безглузда впертість, відсутність ефекту від переконання; надмірно швидка зміна настрою, захоплень, нестійка поведінка, постійні явно легковажні вчинки; часті сварки, конфлікти з товаришами, близькими; невмотивована грубість, злобливість, суперечки чи надмірна улесливість, піддатливість; прагнення звернути на себе увагу будь-яким чином, демонстративність, істерична поведінка, виражений егоїзм, егоцентризм чи самознищення; постійна пригніченість, неадекватна лякливість, думки про самогубство; неадекватність поведінки, навіть на шкоду собі, незрозумілі вчинки; виражена невпорядкованість, неорганізованість поведінки чи гіпертрофований педантизм; цинізм, розв'язність, безтактність, бравування своєю розбещеністю чи, навпаки, гіпертрофована сором'язливість або неадекватний страх стосовно протилежної статі; жорсткі установки стосовно людей, звинувачувальний ухил у словах і діях [4].

На нашу думку, профілактика професійної діяльності працівників Національної поліції, передусім, має бути спрямована на зниження рівня професійного стресу, підвищення емоційної стійкості та забезпечення загального благополуччя персоналу. В цілому, основні напрями профілактики можна умовно розділити на чотири групи: психологічну, фізичну, соціальну та організаційну. Психологічна профілактика передбачає розвиток навичок управління стресом, зміцнення мотивації та емоційної стійкості. Важливою складовою виступає регулярна робота з психологом підрозділу, який проводить спеціально розроблені тренінгові програми, консультування та навчальні сесії, спрямовані на розвиток навичок стресостійкості, керування емоціями та вирішення конфліктів, психологічний відпочинок. Це дозволить працівникам ефективніше справлятися з емоційним навантаженням і знизити ризик професійного вигорання. Фізична профілактика полягає у підтримці належного рівня фізичної форми через регулярні тренування, спортивні заходи та профілактичні медичні огляди.

Це допомагає працівникам поліції зберігати хорошу фізичну форму, що особливо важливо для тих, чия робота включає активні дії в екстремальних ситуаціях. Соціальна профілактика спрямована на розвиток позитивного клімату в колективі, покращення міжособистісних стосунків і комунікаційних навичок. Здоровий клімат у колективі дозволяє зменшити рівень емоційного напруження і сприяє згуртованості команд, екіпажів, складу чергових нарядів.

Вважаємо, що слід звернути увагу на організаційні аспекти профілактики, що охоплюють забезпечення належних умов праці, раціональний розподіл робочого часу та зниження надмірного навантаження. Правильна організація робочого процесу дозволяє уникнути перевтоми, що позитивно впливає на продуктивність і загальний стан здоров'я працівників. Але, зважаючи на об'єктивні реалії комплектування кадрів практичних підрозділів, досягти цього

складно та доцільно вирішувати за рахунок гнучкого графіку роботи і формування позитивного соціально-психологічного клімату підрозділів, розвитку взаємодопомоги та психологічної підтримки.

Аналізуючи вище вказану інформацію, можна зазначити, що для профілактики професійної деформації працівників поліції важливо впроваджувати індивідуальні програми підтримки психічного здоров'я, що враховують персональні особливості та специфіку роботи.

Періодичні психологічні оцінки допоможуть виявляти ранні ознаки деформації, даючи змогу вчасно вжити заходів. Корисними є також «тренінги стресорів», під час яких поліцейські відпрацьовують навички адаптації до стресу через симуляції реальних ситуацій, що сприяє розвитку стресостійкості без шкоди для здоров'я. На рівні організації слід підтримувати здоровий психосоціальний клімат через системи менторства, взаємну підтримку та обговорення складних випадків під керівництвом досвідчених колег. Важливим аспектом є створення ресурсних кімнат для короткотривалого відпочинку та релаксації, що сприяє емоційному перезавантаженню й запобігає професійному вигоранню.

Отже, актуальність проведення профілактики професійної деформації працівників поліції обумовлює необхідність моніторингу стану проблеми та розробку комплексних програм запобігання та ефективного впливу на персонал практичних підрозділів НПУ.

Список використаних джерел

1. Деформація професійна // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998р. Т. 2. 744 с.

2. Медведєв В.С., Ларіонов С.О. Психологічна діагностика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України 2 (39) /2014*

3. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 220 с.

4. Кісіль З. Р. Особистісні детермінанти розвитку професійної деформації працівників Органів Внутрішніх Справ. *Науковий вісник 2΄2015 Львівського державного університету внутрішніх справ*

Шевелев Нікіта Євгенович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційні державні інституції в умовах введення такого правового режиму як воєнний стан, незважаючи на загрози та небезпеку, зобов'язані функціонувати. До того ж, функціональна діяльність цих інституцій задля забезпечення і захисту національних інтересів і безпеки України та її народу має бути максимально цілеспрямованою, раціонально дієвою, безперервною і такою, що відповідає концентрованим, нагальним викликам військового часу. Це вимагає детермінованого вчинення ними належних управлінських дій, прийняття відповідних рішень тощо. Йдеться, передусім, про главу держави, державні інституції військово-оборонного комплексу, а також про органи законодавчої, виконавчої та судової влади тощо. Кожна така інституція зобов'язана забезпечити реалізацію належних саме їй владних повноважень у механізмі державної влади. Так, Президент України за вимогами частини 2 статті 106 Конституції України «не може передавати свої повноваження іншим особам або органам». Аналогічний змістовний конституційний припис міститься в Основному Закону держави й щодо інших інститутів державної влади. До прикладу, в Україні виключно суди здійснюють правосуддя, тому делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (частини 1, 2 статті 124 Конституції України). При цьому, створення надзвичайних та особливих судів в Україні не допускається (частина 6 статті 124 Конституції України), а військових – наразі не передбачено [1].

В умовах воєнного стану гарантоване Конституцією України право на судовий захист не припиняється та не обмежується, проте може здійснюватися з певними особливостями. Указане підтверджено й Радою суддів України (далі – РСУ). Так, на одному із своїх засідань 24.02.2022 р. було розглянуто питання щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку рф. Серед іншого РСУ звернула увагу всіх судів України, що в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена, тобто не може бути обмежене конституційне право людини на судовий захист. А 02.03.2022 р. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану [2], якими передбачено: виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні, визначити особливості роботи суду; при визначенні умов роботи суду у воєнний

час, керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в регіоні; визначити відповідальну особу, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної, тощо) тощо.

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Але, разом з тим, судова гілка влади також зазнала впливу війни та її наслідків, що внесло свої корективи в процеси здійснення судочинства. Частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу. Про це та про інші зміни, яких зазнало судочинство в умовах воєнного стану та як здійснюється правосуддя зараз розглянемо далі [3].

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4] у період дії надзвичайного чи воєнного стану і за умови зміни територіальної підсудності судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 цього Закону, суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відряджений для здійснення правосуддя до суду, якому визначається територіальна підсудність справ, що перебували у провадженні суду, в якому працює суддя, а в разі відсутності вакансій у цьому суді - до іншого суду того самого рівня і спеціалізації; ст. 147 - у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об’єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв’язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється.

Внесення змін до ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ пов’язано з необхідністю організаційного забезпечення безперервної діяльності судів та безперервного здійснення правосуддя в Україні, що включає умови «воєнного або надзвичайного стану», «військових дій», «стихійного лиха», «боротьби з тероризмом» або іншими надзвичайними обставинами.

На сьогодні українські суди умовно можна поділити на ті, що взагалі не можуть працювати (їхні справи передано до інших судів, що знаходяться на більш безпечних територіях), й ті, що працюють фактично у штатному режимі, але водночас дотримуються рекомендацій щодо відкладення судових засідань,

уникаючи їх проведення навіть в режимі відеоконференції, окрім невідкладних справ. Таким чином, в умовах воєнного стану правосуддя здійснюється з урахуванням таких особливостей: зміна територіальної підсудності справ (справи судів, які тимчасово не працюють, розглядатимуться судом в іншому регіоні); проведення судових справ в режимі відеоконференції (якщо це можливо для всіх учасників процесу); відкладення розгляду судових справ (можливе як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників процесу); розгляд справи судом за відсутності учасника справи (для чого слід подати відповідне клопотання/заяву) [5].

В умовах воєнного стану українські суди дотримуються Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затверджену наказом Державної судової адміністрації України від 06.06.2022 № 156 [6]. яка розроблена для забезпечення належної організації роботи судів в ході фіксування судових засідань, встановлення рекомендацій та єдиних підходів до використання судами технічних засобів фіксування судового засідання, а також узагальнення правових норм щодо порядку фіксування судових засідань. Порядок фіксування судового засідання визначається процесуальним законодавством та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя.

Безумовно, введення воєнного стану для багатьох осіб унеможливило вчасне подання тих чи інших документів до судових установ. Якщо на початку війни популярною була думка про те, що воєнний стан є поважною причиною для визнання причин пропуску процесуальних строків поважними, то зараз все таки кожен суд виходить з поточної ситуації у відповідному регіоні. Голова Верховного Суду зазначив, що «Воєнний стан є поважною причиною пропуску строків, але кожен суддя буде оцінювати цю причину індивідуально, у межах справи, яка розглядатиметься» (інформація розміщена прес-службою Верховного Суду за посиланням). Отже, не забуваємо про дискреційні повноваження суду та відсутність загальної норми, що воєнний стан є поважною причиною для поновлення строків, а тому не нехтуємо встановленими процесуальними строками. Звичайно, треба реально оцінювати свою конкретну ситуацію та у разі наявної можливості своєчасно подавати документи [7, с. 300].

Таким чином, внесення змін до діючого національного законодавства з метою адаптації судових механізмів до викликів, пов’язаних із забезпеченням безпеки дозволило забезпечити здійснення правосуддя в умовах війни; оперативно реагувати на ту ситуацію, за якої окремі суди системи судоустрою України, зокрема й адміністративні, потрапили в зону військових дій, окупації, що ускладнило і навіть тимчасово унеможливило їхню роботу; забезпечити захист конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до вимог 55, 64 та інших статей Конституції України [8].

Список використаних джерел

1. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Право. 2022. № 70. С. 450-456. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72.

2. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.

3. Круглий стіл на тему «Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану». URL: https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/1355184/.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

5. Литвиненко К. Законодавчі приписи та судові поради. URL: https://ibuhgalter.net/articles/1042.

6. Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання: Наказ Державної судової адміністрації України від 06.06.2022 № 156. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/505722___756685.

7. Будалак Р.О., Суходубова І.М., Гришина Н.В. Використання новітніх технологій у правовій сфері та доступі до правосуддя. С. 28-301. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_07-06-2024_Zbirka_tez.pdf.

8. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Яковець Софія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ОСНОВИ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правові основи мобілізації в Україні регулюються кількома ключовими законами та нормативними актами.

Воєнний стан – це особливий стан, порядок управління, що запроваджується на всій території держави чи в окремих її місцевостях у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози війни, нападу.

Серед основних нормативно-правових актів у сфері мобілізації слід виділити наступні: Конституція України, Кодекс цивільного захисту України,

Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закон України «Про оборону України», Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію», Закон України від 15 березня 2022 року № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав», Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 65 «Про загальну мобілізацію», Типове положення про мобілізаційний підрозділ органу державної влади, іншого державного органу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 року № 587, Указ Президента України від 07 березня 2024 року № 149/2024 «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової військової служби», Порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 560 від 16.05.2024 [1].

Мобілізація – це комплекс заходів, спрямованих на переведення економіки, державних інститутів та військових ресурсів на військові рейки в умовах загрози національній безпеці [2].

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави Законом України № 2105-IX затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69 «Про загальну мобілізацію», відповідно до якого: було оголошено загальну мобілізацію; мобілізація проводилася на території Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей, міста Києва.

Мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави (частина перша статті 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [3].

Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій (частина друга статті 4 Закону).

Часткова мобілізація може проводитися в окремих місцевостях держави, а також стосуватися певної частини національної економіки, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

Цільова мобілізація може проводитися з метою ліквідації надзвичайних

ситуацій техногенного або природного характеру державного рівня та їх наслідків, а також у відбудовний період для ліквідації наслідків воєнних дій у порядку, визначеному Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» та іншими нормативно-правовими актами. Організаційні, фінансові, правові та інші заходи, необхідні для забезпечення функціонування сил цивільного захисту в період цільової мобілізації, здійснюються на основі плану проведення цільової мобілізації та відповідно до Закону з урахуванням особливостей, визначених Кодексом цивільного захисту України.

Відповідно до законодавства мобілізація проводиться відкрито або приховано.

Рішення про проведення відкритої мобілізації має бути негайно оголошене через медіа (частина шоста статті 4 Закону).

Рішення про проведення прихованої мобілізації доводиться до органів державної влади, інших державних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій по закритих каналах оповіщення в порядку, який визначається Президентом України (частина сьома статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]).

З моменту оголошення мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій (частина восьма статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]).

На час особливого періоду дія будь-яких прийнятих до настання цього періоду нормативно-правових актів, що передбачають скорочення чисельності, обмеження комплектування або фінансування Збройних Сил України, інших військових формувань чи правоохоронних органів спеціального призначення, зупиняється.

Організація безпосередньої реалізації заходів з мобілізаційної підготовки та мобілізації на відповідній території чи сприяння їх виконанню здійснюється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та виконавчими органами сільських, селищних, міських рад.

Функції щодо координації планування, методологічного, методичного, наукового забезпечення мобілізаційної підготовки та мобілізації в органах виконавчої влади, інших державних органах, національній економіці здійснюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку (Міністерство економіки України), якщо інше не передбачено законом.

Здійснення контролю за станом мобілізаційної підготовки та рівнем мобілізаційної готовності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій, для яких встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), забезпечується керівником відповідного органу державної влади, іншого державного органу,

органу місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій (частина тринадцята статті 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]).

Список використаних джерел

1. Законодавство України «Про загальну мобілізацію» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text
2. Правові основи мобілізації в умовах воєнного стану. URL: http://surl.li/imttbx
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закону України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

Яремчук Назарій Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Юшкевич Олена Геннадіївна,
доцент кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІЦІЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ

Комендантська година – це тимчасове обмеження свободи пересування громадян у певний час доби, яке вводиться в умовах надзвичайного стану чи військової необхідності. Її мета полягає у зниженні ризику порушень правопорядку, запобіганні заворушенням та злочинним діям, а також забезпеченні безпеки населення. В Україні введення комендантської години регулюється законодавством, зокрема Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану» та Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП). У таких умовах поліція відіграє центральну роль у забезпеченні виконання цього режиму та підтриманні громадського порядку.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» та статті 12 Закону «Про правовий режим воєнного стану», комендантська година може бути встановлена для запобігання дестабілізації та підтримання громадського спокою. Введення такого режиму означає, що на території, де діє обмеження, забороняється перебування громадян на вулицях та в громадських місцях без спеціальних перепусток у визначений період [1, 2].

Після оголошення комендантської години поліція зосереджує свою діяльність на кількох ключових напрямах: контроль за пересуванням, патрулювання та моніторинг ситуації на вулицях, а також забезпечення взаємодії з іншими правоохоронними органами та військовими формуваннями.

Під час комендантської години поліцейські організовують посилені патрулі. Особливу увагу приділяють центральним районам міст, житловим кварталам, місцям з великою кількістю людей та стратегічним об'єктам, як-от залізничні вокзали, мости та електростанції. Мета таких патрулів – виявити та затримати осіб, які порушують встановлений порядок, а також попередити можливі правопорушення.

Поліція патрулює вулиці, транспортні вузли та райони з високим ризиком правопорушень, а також встановлює блокпости на дорогах. Вони перевіряють документи у громадян і з'ясовують причини їх перебування на вулиці. Важливою частиною роботи правоохоронців є не лише попередження злочинів, а й оперативне реагування на будь-які порушення, такі як хуліганство, мародерство чи незаконні зібрання [8, с. 179–185].

Особливу увагу поліція приділяє охороні важливих об'єктів: лікарень, електростанцій, водопостачальних систем, адміністративних установ. Разом із Національною гвардією та іншими структурами поліція забезпечує, щоб ці об'єкти залишалися під контролем та не зазнали саботажу або нападів.

Відповідно до статті 32 Закону України «Про Національну поліцію», поліція має право перевіряти документи у громадян для встановлення їхньої особи, якщо це необхідно для виконання службових обов'язків або якщо людина перебуває в зоні дії комендантської години. Блокпости встановлюються на ключових ділянках транспортних маршрутів та в'їздах до населених пунктів. На них поліцейські та військові перевіряють перепустки, посвідчення особи, а також документи на транспортні засоби. Під час патрулювання поліція може використовувати дрони, відеоспостереження та інші засоби для моніторингу ситуації.

У разі загострення ситуації до патрулювання можуть залучатися спецпідрозділи поліції для попередження масових заворушень або припинення провокацій

Якщо особа не має при собі документів чи не може обґрунтувати своє перебування на вулиці, її можуть затримати для встановлення особи та з'ясування обставин, що передбачено статтею 260 КУпАП. У разі виявлення правопорушень поліція має право доставити порушника до відділку [3].

Поліція тісно співпрацює з військовими, територіальною обороною та муніципальними службами для забезпечення громадського порядку та координації дій у надзвичайних ситуаціях. Під час спільного патрулювання чи роботи на блокпостах правоохоронці діють на підставі затверджених планів та розпоряджень командування.

Ефективність роботи поліції під час комендантської години значною мірою залежить від координації з іншими структурами та службами, такими як: військові підрозділи, які також можуть патрулювати вулиці або охороняти об'єкти; державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС), яка може залучатися

у разі виникнення аварійних ситуацій чи надзвичайних подій; місцеві органи влади, які забезпечують інформування населення про умови та правила дії комендантської години.

Також важливою є співпраця з населенням. Громадяни повинні бути проінформовані про правила поведінки та наслідки порушень. Поліція намагається пояснювати, чому важливо дотримуватися обмежень, щоб уникнути конфліктів та сприяти безпеці. У критичних ситуаціях саме громадяни можуть допомагати правоохоронцям, повідомляючи про підозрілі дії або осіб.

Закон передбачає винятки для окремих категорій громадян, які мають право пересуватися в комендантський час. Це стосується медичних працівників, працівників критичної інфраструктури, рятувальників, а також осіб, що виконують невідкладні службові завдання. У таких випадках громадяни повинні мати при собі відповідні документи, які підтверджують мету їхнього перебування на вулиці.

Порушення комендантської години тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність, залежно від тяжкості правопорушення. Згідно з частиною першою статті 44-3 КУпАП, за порушення правил комендантської години може бути накладено штраф або застосовано інші заходи адміністративного впливу. Якщо під час порушення особа вчинила злочин або спричинила шкоду іншим людям чи майну, відповідальність може бути кримінальною відповідно до положень Кримінального кодексу України [4].

Дії поліції в умовах комендантської години повинні бути не лише рішучими, але й гуманними. Законодавство вимагає від правоохоронців діяти відповідно до принципів законності та пропорційності. Це означає, що затримання або інші заходи мають бути виправданими конкретними обставинами та не порушувати права громадян без вагомих підстав [8, с. 5].

Правоохоронці повинні враховувати надзвичайні обставини, такі як необхідність надання невідкладної медичної допомоги чи переміщення людей з небезпечної зони. Надмірна жорсткість або зловживання повноваженнями можуть не лише викликати суспільне обурення, а й призвести до втрати довіри до поліції. Тому поліція повинна дотримуватися професійних стандартів, що закріплені у Кодексі етики поліцейського та інших нормативних актах [6].

Забезпечення громадського порядку під час комендантської години є складним завданням, яке вимагає від поліції високого рівня професіоналізму та чіткої координації з іншими структурами. Дотримання балансу між суворим контролем і повагою до прав громадян є ключовим для успішної реалізації такого режиму. Поліція повинна діяти відповідально та в межах закону, демонструючи здатність не лише забезпечувати порядок, але й підтримувати довіру суспільства навіть у складних обставинах.

Проблеми та виклики в роботі поліції під час комендантської години

В умовах великих міст або регіонів із підвищеною напругою може бути важко забезпечити контроль за всіма районами. Це може потребувати залучення резервів або добровольчих формувань.

Деякі громадяни можуть сприймати комендантську годину як обмеження їхніх прав, що може призводити до конфліктів із поліцейськими. Тому важливо,

щоб поліція діяла в рамках закону та виявляла толерантність у ставленні до людей.

Під час посиленого контролю виникає ризик неправомірних дій з боку окремих поліцейських. Для уникнення таких випадків необхідно забезпечувати нагляд за роботою правоохоронців та проводити регулярні інструктажі щодо дотримання етичних норм.

Ефективне забезпечення громадського порядку під час комендантської години вимагає оперативної взаємодії поліції, військових та місцевих органів влади. Це особливо важливо у випадках виникнення надзвичайних ситуацій або загроз безпеці.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

6. Кодекс етики поліцейського: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1550-16.

7. Ковальова О. В., Пишна А. Г. Відповідальність за порушення комендантської години в умовах правового режиму воєнного стану. *Право і суспільство*. № 3. 2022. С. 179–185. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.27

8. Бухова Д., Денисенко Д. Правила поведінки під час комендантської години та наслідки, що настають у разі їх порушення. URL: http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/04/12/pravyla-povedinky-pid-chas-komendantskoyi-godyny-ta-naslidky-shho-nastayut-u-razi-yih-porushennya/

Плис Наталія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
Юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Троцюк Ніна Валеріївна,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент,

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сурогатне материнство є актуальною темою, з огляду на зростання безпліддя, зміни сімейних цінностей та розвиток репродуктивних технологій. Дана тема вивчається в різних навчальних дисциплінах: медики досліджують його медичні та психологічні аспекти, юристи аналізують правові питання, а соціологи – соціальні наслідки.

Загалом сурогатне материнство – це один з видів екстракорпорального запліднення, коли у біологічної матері немає можливості виносити вагітність через стан здоров'я. Існує два види сурогатного материнства: генетичне сурогатне материнство (сурогатна мати надає свою яйцеклітину) та гестаційне (ембріон переноситься в матку сурогатної матері без її генетичного зв’язку). У залежності від того, чи отримує сурогатна матір винагороду, сурогатне материнство поділяється на комерційне та альтруїстичне.

Варто зазначити, що правове регулювання сурогатного материнства здійснюється на основі різних законодавчих та підзаконних актів, але якщо звернутися до Сімейного кодексу України, а саме ст. 123 «Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій», то можна зрозуміти, що дана норма визначає лише порядок встановлення походження дитини, яка народилася в результаті трьох різновидів репродуктивних технологій: штучного запліднення, сурогатного материнства та імплантації ембріона [1]. Такий вид медичної допомоги регулюється також ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров’я [2], згідно з якою кожна дієздатна жінка має право на застосування штучного запліднення та імплантацію ембріона. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій закладами охорони здоров’я визначений окремим наказом Міністерства охорони здоров’я України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [3].

Основними проблемами правового регулювання сурогатного материнства в Україні на нашу думку є:

1) відсутність спеціального закону, що регулював би усі аспекти сурогатного материнства;

2) невизначеність правового статусу учасників програми сурогатного материнства;

3) відсутність чітких вимог до змісту та форми договору сурогатного материнства;

4) відсутність механізму контролю за діяльністю закладів охорони здоров'я та установ у сфері сурогатного материнства.

Вважаємо, що відсутність комплексної законодавчої бази для регулювання процедур правового захисту програм сурогатного материнства, а також невизначеність правового статусу учасників даної програми може мати наступні негативні наслідки:

– сурогатна мати не дотримуватиметься правил або ігноруватиме згоду біологічних батьків (непрофесійне складання договору, що призводить до нехтування умовами його виконання або негативних наслідків, оскільки не всі пункти є передбачуваними);

– вірогідність відмови від передачі дитини біологічним батькам протягом чітко визначеного терміну після народження (обман сурогатної матері, яка психологічно не бажає передавати дитину комусь іншому);

– можливість відмови «біологічних батьків» від новонародженого або відмова від оплати праці сурогатної матері (відповідальність сторін не передбачена договором або взагалі відсутня, обов'язкове страхування ризиків та можливих надзвичайних ситуацій не передбачено) [4, с. 150].

Важливим аспектом у регулюванні даного питання є також договір про сурогатне материнство, який укладається між сурогатною матір'ю та потенційними батьками (замовниками) та зосереджений на наданні сурогатною матір'ю послуг із виношування та народження дитини для замовників. У договорі визначаються сторони (сурогатна мати, генетичні батьки, медичний заклад), права та обов'язки (відповідальність сурогатної матері за виношування та передання дитини, а замовників - оплата та страхування), умови компенсації (розмір і порядок виплат, покриття медичних витрат) та гарантії (стан здоров'я сторін, юридичне підтвердження батьківства). Зауважимо, що Сімейний кодекс України у питаннях штучного запліднення за допомогою сучасних репродуктивних технологій не захищає інтереси біологічної матері, а ставить на перше місце умови договору, який був укладений між сурогатною матір'ю та подружжям. Сам момент укладення договору є суттєвим у цих правовідносинах. При розробці проєкту договору сурогатного материнства сторонам слід відповідально поставитись до формулювання його істотних та випадкових умов, адже чинне законодавство України не містить вимог до змісту даного договору.

Незважаючи на визначені положення, правове регулювання сурогатного материнства на сьогоднішній день має низку проблем, зокрема, відсутність чітких законодавчих норм призводить до правової невизначеності, складнощів у забезпеченні рівного захисту прав сурогатної матері, батьків та дитини, ризиків перетворення сурогатного материнства на комерційну діяльність із можливими проявами експлуатації жінок, етичних дилем, обумовлених моральними й культурними особливостями. Для забезпечення прозорості та справедливості у

ції сфері все ж таки необхідне комплексне врегулювання всіх цих аспектів [5, с. 56-57].

На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що сучасний стан правового регулювання сурогатного материнства характеризується фрагментарністю та недостатньою систематизацією нормативно-правової бази. Незважаючи на те, що Україна є одним із світових центрів сурогатного материнства, відсутність спеціального законодавства створює значні ризики для всіх учасників цих правовідносин. Основні проблеми, виявлені в ході дослідження, стосуються, по-перше, відсутності єдиного законодавчого акту, який би комплексно регулював всі аспекти сурогатного материнства, по-друге, невизначеності правового статусу учасників програми, по-третє, недостатньої урегульованості договірних відносин, по-четверте, відсутності ефективних механізмів захисту прав дитини та неналежного державного контролю у цій сфері.

Якнайшвидшого вирішення серед вище перерахованих проблем потребує договірне регулювання відносин сурогатного материнства. Адже відсутність законодавчо закріплених вимог до форми та змісту договору створює передумови для порушення прав як сурогатної матері, так і потенційних батьків. Це може проявлятися у відмові від передачі дитини, невиконанні фінансових зобов’язань, приховуванні важливої інформації тощо.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2021. №14. ст. 120.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 2024. №3. ст. 18.

3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров’я України від 09.09.2013 № 787. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text.

4. Литвин О. В., Грудєва К. Є. Правове регулювання сурогатного материнства: національний та міжнародний аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 148-153.

5. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства в сімейному праві України: монографія / Ю. В. Коренга - Луцьк.: Вежа друк, 2015. 188 с.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XIV НАУКОВИХ ЧИТАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА КОПЄЙЧИКОВА

(Київ, 21 листопада 2024 року)